Η ΔΟΜΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΣΙΑΣ

ΛΙΟΛΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής: *Σπυρόπουλος Γεώργιος*
Εξεταστές: Μπέλλου Φωτεινή

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Θεσσαλονίκη

Ιούνιος 2009

Copyright © Λιόλιος Νικόλαος, 2009
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Η έγκριση της μεταπτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Το διεθνές σύστημα μετά το 1991

1 Τα χαρακτηριστικά της δομής του μεταψυχροπολεμικού συστήματος.....5

2 Η υπεροχή των ΗΠΑ.....29

3 Τα πυρηνικά όπλα ως παράγοντας ισορροπίας.....39

3.1 Η διαμόρφωση του κεντρικού συστήματος πυρηνικής ισορροπίας.....44

3.2 Η πυρηνική ισορροπία μετά το 1991.....49

4 Οι στρατηγικές επιλογές στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο.....55

5 Το περιφερειακό επίπεδο ανάλυσης.....61

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το περιφερειακό σύστημα της Κεντρικής Ασίας στη μεταψυχροπολεμική εποχή

1 Ο προσδιορισμός του περιφερειακού συστήματος ασφαλείας της Κεντρικής Ασίας.....66

1.1 Τα κληροδοτήματα της Σοβιετικής εποχής.....67

1.1.1 Τα σύνορα.....68

1.1.2 Η εθνική σύνθεση των νέων κρατών.....73

1.1.3 Η οικονομία.....74

1.2 Οι ένοπλες συγκρούσεις ως παράγοντας συνοχής.....75

2 Η δομή του περιφερειακού συστήματος της Κεντρικής Ασίας.....77

2.1 Η στρατιωτική ισχύς.....77

2.1.1 Η υπεροχή της Ρωσίας.....78

2.1.2 Η κατανομή της στρατιωτικής ισχύος μεταξύ των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας.....87

2.1.2.1 Καζακστάν.....87
2.1.2.2 Τουρκμενιστάν.....89
2.1.2.3 Ουζμπεκιστάν.....90
2.1.2.4 Τατζικιστάν και Κιργιστάν:
οι Βενιαμίν της Κεντρικής Ασίας.....92
2.2 Οικονομική ισχύς και πλουτοπαραγωγικοί πόροι.....93
2.2.1 Ρωσία: το οικονομικό κέντρο.....94
2.2.2 Η οικονομική ισχύς πέρα από το κέντρο.....101
2.2.2.1 Καζακστάν.....103
2.2.2.2 Ουζμπεκιστάν.....106
2.2.2.3 Τουρκμενιστάν.....109
2.2.2.4 Τατζικιστάν και Κιργιστάν: οι φτωχοί συγγενείς.....113
2.2.2.5 Νερό: κρίσιμος παράγοντας ανάπτυξης.....116
2.3 Συμπέρασμα.....122
3 Οι στρατηγικές επιλογές των κρατών της Κεντρικής Ασίας.....125
4 Συμπεράσματα.....136
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....139

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1991

1 Τα χαρακτηριστικά της δομής του μεταψυχροπολεμικού συστήματος

Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1991 υπήρξε ταυτόχρονα και κατάρρευση της διπολικής τάξης πραγμάτων που χαρακτήριζε για 45 περίπου χρόνια το μεταπολεμικό κόσμο. Αιτία αυτής της ταύτισης των δύο διαδικασιών ήταν η υπέρμετρη ισχύς την οποία, ακόμα και σε περίοδο ύφεσης, γνώριζε η Σοβιετική Ένωση με τη συγκέντρωση ενός πλήθους αποφασιστικών συντελεστών ισχύος. Ένα μέγεθος το οποίο διαμοιράστηκε με την υπογραφή της συμφωνίας στην πόλη Άλμα-Άτα μεταξύ των διάδοχων κρατών της υπερδύναμης, αποδυναμώνοντας την άλλοτε κραταιή Μόσχα. Μπορεί βέβαια η Ρωσία να έλαβε τη μερίδα του λέοντος αυτής της κατανομής, ωστόσο τα τεράστια προβλήματα σε όλους τους τομείς που είχε επίσης κληρονομήσει από τη Σοβιετική Ένωση, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό (αφού ως διάδοχο κράτος ανέλαβε τις διεθνείς υποχρεώσεις της πρώην ΕΣΣΔ), της απαγόρευσαν να αναπληρώσει το κενό ισχύος που άφηνε η τελευταία στο διεθνές σύστημα και επομένως τη θέση της στη μέχρι εκείνη τη στιγμή διπολική δομή.

Ταυτόχρονα δε καμία από τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις δε διέθετε εκείνη την συνολική ισχύ που θα της επέτρεπε να αναλάβει το ρόλο του εναλλακτικού πόλου απέναντι σε μία πανίσχυρη χώρα όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες όχι μόνο δεν αποδυναμώθηκαν από την ψυχροπολεμική αντιπαράθεση, αλλά αντιθέτως βρέθηκαν να τους χωρίζει ένα ευρύ χάσμα όσον αφορά τη σχετική ισχύ όχι μόνο με τις αντίπαλες δυνάμεις αλλά και με τους συμμάχους τους. Μεταξύ αυτών των κρατών βέβαια υπήρχαν χώρες οι οποίες ξεχώριζαν σε κάποιον από τους τομείς της διεθνούς πολιτικής περισσότερο από τις υπόλοιπες, αλλά καμία δε συγκέντρωνε το κρίσιμο εκείνο πλήθος των συντελεστών ισχύος που θα της επέτρεπε να τοποθετηθεί απέναντι στις ΗΠΑ.

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που επηρέαζε την στάση των μεγάλων δυνάμεων, την μεταβατική αυτή περίοδο, απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες και απομάκρυνε την προοπτική υιοθέτησης από τις πρώτες μίας στρατηγικής ευθείας αντιπαράθεσης ήταν το δίκτυο των σχέσεων αλληλεξάρτησης που τόσο μελετημένα είχαν

δημιουργήσει οι τελευταίες κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου[1] και μέσω του οποίου σημαντικοί τομείς της ασφάλειας πολλών εκ των μεγάλων και μεσαίων δυνάμεων ήταν ζωτικά συνδεδεμένοι με την υπερδύναμη. Αυτή η εξάρτηση είχε αυξήσει υπερβολικά για τις συμμαχικές μεγάλες δυνάμεις το κόστος μίας πιθανής ρήξης αυτών των δεσμών με τις ΗΠΑ καθώς μία τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε στην απώλεια ενός μεγάλου μέρους της σχετικής τους ισχύος. Έτσι θα αυξανόταν ακόμα περισσότερο το χάσμα μεταξύ αυτών και των Ηνωμένων Πολιτειών, μειώνοντας ακόμα περισσότερο τις πιθανότητες ανάδυσής τους σε ανταγωνιστικούς πόλους ισχύος στο νέο διεθνές περιβάλλον. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της εξάρτησης ήταν, και εξακολουθούν να είναι, η Γερμανία και η Ιαπωνία οι οποίες στήριζαν σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό την ασφάλειά τους στις στρατηγικές συμμαχικές σχέσεις που είχαν καλλιεργήσει με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία τους να θέσουν τις βάσεις μίας ανεξάρτητης στρατιωτικής ισχύος αλλά και στρατηγικής, αποτυγχάνοντας έτσι στη συνέχεια να αξιοποιήσουν αποτελεσματικά στον τομέα αυτό την οικονομική τους υπεροχή.

Θα μπορούσαμε βέβαια να υποθέσουμε ότι η επιζητούμενη εξισορρόπηση της υπέρμετρης ισχύος των ΗΠΑ θα ήταν εύκολο να επιτευχθεί με τη δημιουργία ενός πόλου με περισσότερες της μίας μεγάλες δυνάμεις, καθώς μέχρι στιγμής αναφερθήκαμε στις μεγάλες δυνάμεις ως μονάδες. Ωστόσο, οι περιορισμοί που παραθέσαμε στις προηγούμενες παραγράφους εξακολουθούν να ισχύουν και στην περίπτωση ομαδοποιήσεων. Όπως θα δούμε παρακάτω, μέσα από την ανάλυση μετρήσιμων μεγεθών, ακόμα και η πιθανή συσπείρωση των μεγάλων δυνάμεων σε μπλοκ δε θα μπορούσε να οδηγήσει, από την άποψη της συγκέντρωσης ισχύος, στην επίτευξη μίας κατάστασης ισορροπίας. Από την άλλη η σύσταση ενός αντίπαλου πόλου θα απαιτούσε, πέρα από την προαναφερθείσα κατάλυση των συμμαχικών δεσμών με τις ΗΠΑ, τη συνεργασία μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού μεγάλων δυνάμεων με διαφορετικά, και αντικρουόμενα πολλές φορές, συμφέροντα. Αν και μία τέτοια εξέλιξη δεν θα ήταν απίθανη, όπως έχει αποδείξει η νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, οι συνθήκες που θα επέτρεπαν την πραγματοποίησή της δεν είχαν διαμορφωθεί σε αυτό το μεταβατικό στάδιο. Μεταξύ αυτών, η καθοριστικότερη ήταν η δημιουργία ενός περιβάλλοντος υψηλότατου βαθμού ανασφάλειας, κυρίως μεταξύ των συμμαχικών δυνάμεων των ΗΠΑ, η οποία θα εδραζόταν στην υπέρμετρη ισχύ της υπερδύναμης και στη χρήση αυτής εναντίον των συμφερόντων των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων.

Η αλήθεια είναι ότι η αλλαγή των γεωπολιτικών δεδομένων στην Ευρασία με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης είχε όντως δημιουργήσει ένα κλίμα έντονης

[1] Για μία επισκόπηση του δικτύου των συμμαχιών της υπερδύναμης βλ. Campbell, Kurt M., «The End of Alliances? Not So Fast», *The Washington Quarterly*, vol.27, No. 2 (Spring 2004) pp. 153-157

ανασφάλειας και ανησυχίας στις μεγάλες δυνάμεις της περιοχής, το οποίο όμως οφειλόταν στην αστάθεια και το κενό ισχύος που είχε προκύψει τόσο στην Ανατολική Ευρώπη όσο και στις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες. Από τη στιγμή λοιπόν που οι δυνάμεις αυτές είχαν να αντιμετωπίσουν την ανάδυση απειλών ασφαλείας οι οποίες βρίσκονταν στην περιφέρειά τους, η ισχύς των ΗΠΑ, όσο υπερμεγέθης και να ήταν, γινόταν αντιληπτή περισσότερο ως παράγοντας σταθερότητας παρά ως πρόβλημα. Έτσι οι ευρωπαϊκές κυρίως δυνάμεις επιζητούσαν τη συνέχιση εκείνων των στρατηγικών σχέσεων που είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών. Τα παραδείγματα είναι πολλά, όπως η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών για τον τερματισμό του εμφυλίου στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η διαμεσολάβηση τους στο ζήτημα της μη διασποράς του πυρηνικού οπλοστασίου της πρώην ΕΣΣΔ και κυρίως ο καθοριστικός τους ρόλος στην αποκατάσταση της περιφερειακής ισορροπίας στη Μέση Ανατολή με τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου.

Επιπλέον ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η παρατηρούμενη μετάβαση από τη διπολική δομή μείωσε ακόμα περισσότερο την ανασφάλεια που μπορεί να προκαλούσε η ισχύς των ΗΠΑ. Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης μπορεί να ήταν το τελικό αποτέλεσμα ενός ολοκληρωτικού ανταγωνισμού ισχύος μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, αλλά σε καμία περίπτωση δεν προέκυψε εξαιτίας της επεκτατικής δράσης της αντιπάλου της. Δεν βιώσαμε δηλαδή το ιστορικό προηγούμενο μίας αναθεωρητικής μεγάλης δύναμης η οποία επιχειρούσε να αλλάξει τα γεωπολιτικά δεδομένα μέσω μίας άμεσης πολεμικής αντιπαράθεσης. Σε μία τέτοια περίπτωση, το μέγεθος της ισχύος της υπερδύναμης που θα εξερχόταν νικηφόρα από αυτή τη σύγκρουση θα προκαλούσε την αντίδραση των μεγάλων δυνάμεων, ακόμα και εκείνων που μέχρι εκείνη τη στιγμή μπορεί να είχαν ταχθεί στο πλευρό της, καθώς θα είχε αποδειχθεί στην πράξη, και μάλιστα στο πεδίο της μάχης, τόσο η επιθυμία της για ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης όσο και η ικανότητά της να το πραγματοποιήσει.

Η απουσία ενός συστημικού ή/και ηγεμονικού πολέμου επέτρεψε ταυτόχρονα, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, την επιβίωση και τη συνέχιση ορισμένων θεμελιωδών διαρθρώσεων και καθεστώτων της διπολικής δομής, ενισχύοντας περαιτέρω με αυτό τον τρόπο την κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών στη νέα εποχή του διεθνούς συστήματος. Συγκεκριμένα, οι προηγούμενες συστημικές αλλαγές σηματοδοτούνταν από πολεμικές συγκρούσεις μεγάλης κλίμακας, οι οποίες κατέλυαν το σύνολο των δομών και των κανόνων που χαρακτήριζαν τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και οδηγούσαν τελικά στην εμφάνιση ενός νέου πλέγματος σχέσεων που στηριζόταν στη αναδιανομή της παγκόσμιας ισχύος που είχε επέλθει μέσω αυτών. Αντιθέτως, σε αυτή τη δομική αλλαγή παρατηρείται η αδιάλειπτη συνέχεια ενός μεγάλου μέρους των πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών

σχέσεων που είχαν δομηθεί τις προηγούμενες δεκαετίες καθώς και των σχημάτων πάνω στα οποία στηρίζονταν. Είναι λογικό ότι αυτή η παρατήρηση αφορά κυρίως τις δομές που τελούσαν υπό τον έλεγχο και την επιρροή των ΗΠΑ, αφού με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επήλθε η αποδιάρθρωση και όλων των μηχανισμών και οργανισμών που είχαν δημιουργηθεί προκειμένου να προωθούν τα συμφέροντά της. Έτσι οι Ηνωμένες Πολιτείες όχι μόνο δεν χρειάστηκε να μπουν στη διαδικασία εγκαθίδρυσης νέων μηχανισμών προώθησης των εθνικών τους συμφερόντων, όπως αναγκάστηκε να κάνει η Μόσχα, ιδίως στην περίπτωση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, αλλά αξιοποιώντας τους υπάρχοντες θεσμούς και την ισχύ που διέθεταν εντός αυτών, κατόρθωσαν να εδραιώσουν ακόμα περισσότερο την ισχύ τους σε περιοχές όπου παραδοσιακά δραστηριοποιούνται και ταυτόχρονα να θέσουν τη βάση για την προβολή της και πέρα από αυτές.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχουμε συγκεντρώσει όλα εκείνα τα δεδομένα που μας επιτρέπουν τη διατύπωση ενός αρκετά ασφαλούς συμπεράσματος όσον αφορά το σύστημα που διαδέχθηκε τον διπολισμό. Είναι λοιπόν προφανές ότι το διπολικό μοντέλο του μεταπολεμικού κόσμου έδωσε τη θέση του σε μία διάρθρωση ισχύος η οποία έχει τα χαρακτηριστικά μίας μονοπολικής δομής, με επίκεντρο τις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αυτό συνηγορούν τόσο η προηγηθείσα ανάλυση όσο και οι ποσοτικές και ποιοτικές συγκριτικές μετρήσεις κρίσιμων συντελεστών ισχύος που παραθέτουμε στο επόμενο κεφάλαιο και οι οποίες καταδεικνύουν με μεγάλη σαφήνεια τη μονοπολική φύση της νέας δομής.

Ωστόσο πρόκειται για μία κατανομή ισχύος η οποία δεν συναντάται συχνά στην παγκόσμια ιστορία, και μάλιστα στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, με αποτέλεσμα να έχουν ανακύψει ποικίλες ερμηνείες της νέας διεθνούς πραγματικότητας μεταξύ των ακαδημαϊκών και των αναλυτών των διεθνών σχέσεων. Εκείνο το στοιχείο που τις διαφοροποιεί και χαρακτηρίζει την κάθε μία από αυτές είναι ο βαθμός αποδοχής της μονοπολικότητας της νέας δομής, ο οποίος σε ένα δεύτερο επίπεδο εκφράζεται μέσα από την απάντηση που διατυπώνεται σε κάθε περίπτωση στο ερώτημα της σταθερότητας και επομένως της διάρκειας της παρατηρούμενης κατανομής ισχύος. Χαρακτηριστική μάλιστα είναι η συζήτηση που λαμβάνει χώρα στους ακαδημαϊκούς κύκλους σχετικά με το αν πρόκειται για μία «μονοπολική στιγμή»[2] ή όχι.

[2] Ο όρος αυτός έγινε γνωστός από το ομώνυμο άρθρο του Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment," *Foreign Affairs: America and the World,* Vol. 70, No. 1 (1990/91). Ακολούθησαν άρθρα που επιχειρηματολογούσαν υπέρ της διατήρησης αυτής της στιγμής, βλ. Wohlforth, William C., «The Stability of a Unipolar World», *International Security*, vol. 24, No. 1. (Summer 1999), pp. 5-41; Mastanduno, Michael, «Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy

Για ένα σημαντικό αριθμό ακαδημαϊκών και αναλυτών, με επιρροές σε μεγάλο βαθμό από τη ρεαλιστική σχολή, η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ αποτελεί κομμάτι μίας ανώμαλης, ασταθούς και πρόσκαιρης κατανομής ισχύος η οποία θα αντικατασταθεί σύντομα από μία πολυπολική[3]. Σε αυτή πρωταγωνιστές θα είναι μεγάλες δυνάμεις όπως η Κίνα, η Γερμανία και η Ιαπωνία, οι οποίες διαθέτουν εκείνους τους συντελεστές ισχύος που θα τους επιτρέψουν να θέσουν σε κίνηση μία κατάσταση ισορροπίας. Για τους θιασώτες της παραπάνω προσέγγισης, η μονοπολικότητα συνιστά απλά μία μεταβατική περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας εκκινούν αργά αλλά σταθερά οι μηχανισμοί της ισορροπίας της ισχύος. Η διαδικασία αυτή είναι μονόδρομος καθώς σε διαφορετική περίπτωση έχουμε να κάνουμε με ένα σχεδόν «ιεραρχικά» δομημένο σύστημα, γεγονός που έρχεται σε σύγκρουση τόσο με θεμελιώδεις αρχές της νεορεαλιστικής θεώρησης των διεθνών σχέσεων όσο και με βασικές παραδοχές της θεωρίας της ισορροπίας της ισχύος. Η άρνηση, εξάλλου, των δομικών ρεαλιστών να δεχτούν την επικράτηση μίας μονοπολικής δομής είναι εμφανής στην άποψη που ο Kenneth Waltz διατύπωσε σε άρθρο του και σύμφωνα με την οποία η δομή του διεθνούς συστήματος εξακολουθεί να είναι διπολική εξαιτίας της επιβίωσης των πυρηνικών οπλοστασίων των δύο ψυχροπολεμικών αντιπάλων[4].

Στην αντίπερα όχθη, μία σημαντική μερίδα επιστημόνων αναγνωρίζει στη σημερινή κατανομή των δυνατοτήτων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων μία καθαρά μονοπολική δομή, η οποία δεν αποτελεί απλά μία στιγμή αλλά ενέχει στοιχεία που μπορούν να επιτρέψουν την ανάδειξή της σε μία νέα μακρά περίοδο στην ιστορία των διεθνών σχέσεων. Βάση αυτής της αντίληψης συνιστά η κυρίαρχη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών η οποία συνοδεύεται από την υιοθέτηση μίας στρατηγικής φιλελεύθερης ή/και ήπιας ηγεμονίας. Πιο συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει ότι η υπεροχή των ΗΠΑ καθιστά απαγορευτική σε όρους ισχύος την ανατροπή τους από την κορυφή της νέας δομής, ενώ ταυτόχρονα η δημιουργία μίας ηγεμονικής τάξης πραγμάτων που χαρακτηρίζεται από οφέλη για όλους τους συμμετέχοντες σε αυτή αλλά και τον στρατηγικό αυτοπεριορισμό του ηγεμόνα αντισταθμίζει την

After the Cold War» στο Kapstein, Ethan B. and Mastaduno, Michael (eds.), *Unipolar politics:Realism and state strategies after the Cold War* (New York: Columbia University Press, 1999) και Brooks, Stephen G. and Wohlforth, William C., «American Primacy in Perspective», *Foreign Affairs*, vol. 81, No. 4 (July-August 2002) αλλά και άρθρα που είναι αντίθετα με αυτή την άποψη, βλ. Layne, Christopher, «The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment», *International Security*, Vol. 31, No. 2 (Fall 2006), pp. 7–41

[3] Βλ. Waltz, Kenneth N., «The Emerging Structure of International Politics», *International Security*, vol. 18, No. 2. (Fall, 1993), pp. 44-79 και Layne, Christopher, «The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise», *International Security*, Vol. 17, No. 4. (Spring, 1993), pp. 5-51

[4] Waltz, Kenneth N., op.cit, p. 52

ανασφάλεια που μπορεί να προκαλεί μία τόσο ανισομερής κατανομή της ισχύος[5]. Προβληματική βέβαια παραμένει για τη σταθερότητα και τη διάρκεια της μονοπολικής δομής η τόσο στενή διασύνδεση της λειτουργίας της μονοπολικής δομής με τις στρατηγικές επιλογές της υπερδύναμης.

Υπάρχουν βέβαια και αναλυτές οι οποίοι αναγνωρίζουν την συνύπαρξη στοιχείων τόσο της μονοπολικής όσο και της πολυπολικής δομής, προσφέροντας έτσι μία ενδιάμεση, εναλλακτική ερμηνεία των διεθνών συσχετισμών. Ένας από αυτούς είναι και ο Samuel Huntington ο οποίος ισχυρίζεται πως το νέο διεθνές σύστημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μονο-πολυπολικό[6]. Η πρόταση αυτή βασίζεται στο σημαντικό ρόλο που εξακολουθούν να παίζουν οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις στις διεθνείς εξελίξεις, έστω και δευτερευόντως, και προσπαθεί να αποτυπώσει την μικρότερη συγκέντρωση[7] της ισχύος των Ηνωμένων Πολιτειών σε σχέση με το διπολικό σύστημα. Απόδειξη αυτής της κατάστασης θεωρείται η ανάγκη της υπερδύναμης να προβαίνει σε πολλές περιπτώσεις σε εκείνες τις ενέργειες που θα οδηγήσουν στην εξασφάλιση της παθητικής, τουλάχιστον, αποδοχής των πολιτικών της από τις λοιπές μεγάλες δυνάμεις για την επίλυση σημαντικών διεθνών προβλημάτων.

Σκοπός της παράθεσης των παραπάνω απόψεων ήταν, εκτός από μία μερική ανασκόπηση των διαφορετικών προσεγγίσεων της νέας δομής του διεθνούς συστήματος, η τεκμηρίωση της παρατήρησης πως η μονοπολικότητα αποτελεί κοινή παραδοχή ακόμα και όταν αμφισβητείται η διάρκειά της ή/και η αποκλειστικότητά της ως δομικής διάρθρωσης. Η ταύτιση των απόψεων, που παρατηρείται στο σημείο αυτό, δεν είναι τυχαία, καθώς όλες αυτές οι αναλύσεις έχουν ως σημείο εκκίνησης το κριτήριο της κοινής λογικής και αίσθησης που προτάσσει ο Waltz[8] και σύμφωνα με το οποίο η υπεροχή των ΗΠΑ, ανεξάρτητα από το όνομα που προσδίδεται σε αυτή, είναι ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός.

Στην παρούσα εργασία, εκκινώντας από την παραπάνω διαπίστωση και με βάση όλα όσα αναφέραμε παραπάνω, υποστηρίζουμε την ύπαρξη μίας καθαρά μονοπολικής δομής η οποία δεν παρουσιάζει σε καμία περίπτωση στοιχεία παρουσίας άλλων μεγάλων δυνάμεων

---

[5] Βλ. Ikenberry, G. John, « Liberal Hegemony and the future of American postwar order» στο Paul, T.V. and Hall, John A. (eds.), *International Order and the Future of World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999) σσ 123-145

[6] Huntington, Samuel P., «America's Changing Strategic Interests», *Survival*, 33, 1, (January-February 1991), p.6. Για ανάλογες απόψεις σχετικά με τη δομή του διεθνούς συστήματος βλ. Joffe, Josef, «"Bismarck" or "Britain"? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity», *International Security*, Vol. 19, No. 4. (Spring, 1995), pp. 94-117

[7] Για τη σημασία της συγκέντρωσης της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις βλ. Mansfield, Edward D., «Concentration, Polarity, and the Distribution of Power», *International Studies Quarterly*, vol. 37, No. 1. (March 1993), pp. 105-128

[8] Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics.* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1979) p. 131

με το ρόλο του πόλου ισχύος, τουλάχιστον προς το παρόν. Ταυτόχρονα όμως απορρίπτουμε την αβίαστη ταύτιση, στην παρούσα φάση του συστήματος, της παρατηρούμενης μονοπολικότητας με μία κατάσταση ηγεμονίας της υπερδύναμης. Δεν αρνούμαστε βέβαια ότι μία μονοπολική κατανομή της ισχύος αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ηγεμονία ενός κράτους, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, ωστόσο δεν είναι ικανή να εξασφαλίσει στο κράτος αυτό μία θέση ηγεμονικής υπεροχής, η οποία θα του προσφέρει τη δυνατότητα να εποπτεύει τις διεθνείς εξελίξεις και διεργασίες και να επιβάλλει τη θέλησή του στους υπόλοιπους παίκτες του διεθνούς συστήματος. Η ηγεμονία εξαρτάται από ένα σύνολο παραγόντων και δεν εντάσσεται στα δομικά στοιχεία του συστήματος, αλλά στις στρατηγικές επιλογές του ισχυρότερου κράτους, που καθίστανται δυνατές χάρη στη μονοπολικότητα του συστήματος.

Προτού προχωρήσουμε στην περαιτέρω ανάλυση της σχέσης μονοπολικότητας και ηγεμονίας, όπως αυτή απαντάται στην παρούσα κατανομή δυνάμεων, είναι σκόπιμο να θέσουμε το θεωρητικό πλαίσιο και να προσφέρουμε ένα ορισμό της ηγεμονίας. Η ηγεμονία, λοιπόν, σύμφωνα με τον David Willkinson, ορίζεται ως μία εξαιρετικά άνιση πολιτική ή πολιτικο-στρατιωτική σχέση επιρροής. Σε συστημικό επίπεδο μάλιστα, ο Willkinson υποστηρίζει ότι η ηγεμονία εκφράζει μία μονοπολική δομή ισχύος σε συνδυασμό με μία μονοπολική δομή επιρροής[9]. Είναι προφανές λοιπόν ότι αυτή η αυξημένη ικανότητα επιρροής έχει ως βάση της την άνιση κατανομή της ισχύος μεταξύ των μονάδων που αλληλεπιδρούν, η οποία αποτελεί και την αναγκαία συνθήκη για τη διαμόρφωση μίας ηγεμονικής σχέσης. Ηγεμόνας καθίσταται πάντα το ισχυρότερο κράτος εξαιτίας της ικανότητάς του να κινητοποιήσει ένα σημαντικό αριθμό πόρων και έτσι να επηρεάσει και να διαμορφώσει τις στρατηγικές επιλογές των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων του συστήματος.

Αυτή η υπεροχή ωστόσο πρέπει να συνοδεύεται από την βούληση της υπερδύναμης, που φιλοδοξεί να καταστεί ηγεμονική δύναμη, να εξαργυρώσει την ισχύ της και να τη μεταφράσει σε επιρροή. Η διαδικασία αυτή δεν είναι αυτόματη ούτε επιβαλλόμενη από την υπέρμετρη σχετική ισχύ του εν δυνάμει ηγεμονικού κράτους, αν και οι συστημικές πιέσεις προς αυτή την κατεύθυνση σε ένα μονοπολικό σύστημα είναι εξαιρετικά ισχυρές. Ωστόσο είναι σε μεγάλο βαθμό μια συνειδητή επιλογή της χώρας που βρίσκεται στην κορυφή της κατανομής της ισχύος, επιλογή η οποία αντικατοπτρίζεται στην εξωτερική πολιτική που η τελευταία έχει υιοθετήσει. Χαρακτηριστικά μίας ηγεμονικής εξωτερικής πολιτικής είναι η εγκαθίδρυση ενός πλέγματος συμμαχιών στο κέντρο των οποίων εδράζεται η ηγεμονική

[9]Wilkinson, David, «Unipolarity without Hegemony», *International Studies Review* vol. 1, No. 2(1999), p. 142

δύναμη, η ανάληψη πρωτοβουλιών για την δραστική επίλυση κρίσιμων διεθνών ζητημάτων και προβλημάτων σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, η πολιτική ή στρατιωτική επέμβαση σε καταστάσεις κρίσεων που απειλούν τη σταθερότητα του συστήματος και ο συντονισμός ενός πλήθους διεθνών δραστηριοτήτων οικονομικής, πολιτικής και τεχνικής φύσεως. Με την υιοθέτηση μίας τέτοιας εξωτερικής πολιτικής, η ηγεμονική δύναμη τοποθετεί τον εαυτό της στο κέντρο της διεθνούς πολιτικής δραστηριότητας και μετατρέπεται σε σημαντικό ρυθμιστή των διεθνών υποθέσεων.

Ωστόσο εξίσου καθοριστική με την επιλογή μίας μεγάλης δύναμης να αξιοποιήσει την προνομιακή θέση που κατέχει στο σύστημα και να καταστεί ηγεμόνας, είναι η αποδοχή αυτής της απόφασης από τις υπόλοιπες δυνάμεις του συστήματος[10] και την υιοθέτηση από μέρους τους μίας στρατηγικής σύμπλευσης απέναντι στις πρωτοβουλίες και δράσεις της ηγεμονικής δύναμης. Η αναγνώριση αυτή αποτελεί για τον ηγεμόνα μία σημαντική νομιμοποίηση που του επιτρέπει να ενεργεί προς διατήρηση της υφιστάμενης παγκόσμιας τάξης χωρίς να ανησυχεί για την ανάδυση εξισορροπητικών συνασπισμών. Από την άλλη βέβαια δεν συνιστά την υποταγή των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων στις επιθυμίες του, καθώς έχουν τη δυνατότητα να αποσύρουν ανά πάσα στιγμή την εμπιστοσύνη τους προς την ηγέτιδα δύναμη και να ακολουθήσουν μία στρατηγική περισσότερο εξισορροπητική.

Βασικό κριτήριο που θα καθορίσει τη στήριξη προς τον εν δυνάμει ηγεμόνα είναι η αποδεδειγμένη ικανότητά του να διαφυλάξει τη σταθερότητα του συστήματος και παράλληλα να διαχειριστεί τις δομές που λειτουργούν εντός αυτού με τον πιο αποτελεσματικό και επωφελή για όλους τρόπο. Το καταλυτικό όμως προσόν της ηγεμονικής δύναμης είναι συνήθως η επιτυχής ηγεσία της κατά τη διάρκεια ενός πολέμου ή μίας αντιπαράθεσης με σημαντικές προεκτάσεις για την εθνική ασφάλεια της πλειοψηφίας των κρατών του συστήματος. Αποτελεί την καλύτερη επίδειξη των δυνατοτήτων αυτού του κράτους και τα πλεονεκτήματα της χρήσης τους προς όφελος της διεθνούς ασφάλειας. Η Αθήνα, την εποχή μετά το τέλος των Περσικών πολέμων, και οι ΗΠΑ, μετά το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, αποτελούν δύο πολύ χαρακτηριστικά παραδείγματα κρατών τα οποία αναδείχθηκαν σε ηγεμόνες κατόπιν μίας νικηφόρας πολεμικής περιπέτειας[11].

Η διατήρηση αυτής της υποστήριξης και αποδοχής δεν είναι εύκολη σε ένα σύστημα τόσο ανισομερούς κατανομής της ισχύος και γι' αυτό η ηγεμονική δύναμη πρέπει να

[10] Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., *The Unipolar World: An unbalanced future* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), p. 8

[11] Για την αναλογία μεταξύ Αθήνας και ΗΠΑ βλ. Lebow, Richard Ned and Kelly, Robert, «Thucydides and hegemony: Athens and the United States», *Review of International Studies* , 27 (2001), pp 593–609 και Pappas, Nick «Athens and America» στο Gustafson, Lowell S. (ed.), *Thucydides' theory of international relations: A lasting possession* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2000)

επιδείξει συνετή χρήση της ισχύος της αλλά και της εξουσίας η οποία της έχει αναγνωριστεί[12]. Όσο ηγεμονική και αν είναι επομένως η εξωτερική της πολιτική θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα συμφέροντα ασφαλείας των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων. Διαφορετικά, η συναίνεση που υπήρχε αμβλύνεται, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται πλέον η ηγετική θέση του κράτους που την κατείχε, να απορρίπτονται οι στρατηγικές που υιοθετεί και να κάνουν σταδιακά την εμφάνισή τους προσπάθειες εξισορρόπησης. Ωστόσο ο ηγεμόνας εξακολουθεί να διαθέτει την προηγούμενη υπέρμετρη ισχύ, η οποία πλέον είναι η μόνη βάση της εξωτερικής του πολιτικής και της προσπάθειάς του να διατηρήσει την ηγεμονική τάξη πραγμάτων που έχει δημιουργηθεί. Στην προσπάθειά του αυτή και καθώς στηρίζεται μόνο στην ισχύ, η στάση του γίνεται όλο και πιο επιθετική και οδηγείται στην υπερεπέκταση όσον αφορά την προβολή της ισχύος του[13]. Αυτό οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της υποστήριξης των πολιτικών της ηγεμονικής δύναμης και τελικά στην έκπτωσή της σε ένα αυταρχικό κέντρο ισχύος. Λογική απόρροια αυτής της εξέλιξης είναι η σπειροειδής κλιμάκωση της ανασφάλειας των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων και η θέση σε κίνηση των μηχανισμών της ισορροπίας της ισχύος. Όμως, ο πρώην ηγεμόνας αδυνατεί να ελέγξει με την προηγούμενη αποτελεσματικότητα την ανάδυση αυτών των μηχανισμών καθώς έχει να αντιμετωπίσει το δυσβάσταχτο σε πόρους κόστος της επιθετικής πολιτικής και της υπερεπέκτασης στην οποία επιδόθηκε.

Στο σημείο αυτό είναι εξαιρετικά χρήσιμο να διαχωρίσουμε την ηγεμονία από την αυτοκρατορία, καθώς πρόκειται για δύο όρους που συχνά χρησιμοποιούνται σχεδόν ταυτολογικά, ιδίως στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία. Πρώτον, αν και οι δύο αυτές σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται γύρω από ένα ισχυρό κέντρο εξουσίας, πρέπει να επισημάνουμε ότι η ηγεμονία αφορά ουσιαστικά τη σχέση μεταξύ κυρίαρχων κρατικών μορφωμάτων, κατά την οποία η ανισομερής προς όφελος του κέντρου κατανομή της ισχύος επιτρέπει σε αυτό να ασκεί αυξημένη επιρροή. Από την άλλη, στην περίπτωση της αυτοκρατορίας, ο έλεγχος που ασκεί το κέντρο στην περιφέρεια είναι πολύ πιο άμεσος με αποτέλεσμα η τελευταία να έχει διατηρήσει μόνο μία de jure ανεξαρτησία. Δεύτερον, υπάρχει μία ακόμα διαφοροποίηση μεταξύ αυτοκρατορικών και ηγεμονικών κρατών η οποία αναφέρεται από τον Robert Gilpin, και αφορά τους συντελεστές ισχύος των δύο αυτών μορφωμάτων. Σύμφωνα με αυτή τα μεν αυτοκρατορικά κράτη τείνουν να είναι στρατιωτικά ισχυρά αλλά οικονομικά αδύναμα ή υποανάπτυκτα, τα δε ηγεμονικά είναι πανίσχυρα τόσο στρατιωτικά όσο και οικονομικά[14].

Έχοντας θέσει λοιπόν το θεωρητικό υπόβαθρο της ηγεμονικής δύναμης μπορούμε

[12] Lebow, Richard Ned and Kelly, Robert, op.cit, p. 603
[13] Ibid, p. 596
[14] Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), p. 129

να εξετάσουμε πλέον την ύπαρξη ή όχι εκείνων των δεδομένων που δικαιολογούν την υιοθέτηση της άποψης περί ηγεμονίας των Ηνωμένων Πολιτειών στο μεταψυχροπολεμικό σκηνικό των διεθνών σχέσεων. Επιλέγουμε να ξεκινήσουμε με μία αναδρομή στο παρελθόν και να ασχοληθούμε με χαρακτηριστικά που παρουσίασε το διεθνές σύστημα την πρώτη περίοδο ανάδυσης της νέας δομής και τις σχέσεις που διαμορφώθηκαν μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.

Η περίοδος από την πτώση του διπολικού συστήματος μέχρι και το 2001 και την επιχείρηση στο Αφγανιστάν συγκεντρώνει όλα εκείνα τα στοιχεία μιας ηγεμονικής εποχής για την υπερδύναμη. Πράγματι οι Ηνωμένες Πολιτείες συγκεντρώνουν όλες τις κρίσιμες παραμέτρους που απαιτούνται για την ανάληψη της παγκόσμιας ηγεσίας και φαίνεται πως αποδέχονται αυτό το ρόλο. Ο πόλεμος του Κόλπου το 1990-91, πριν ακόμα καταρρεύσει η Σοβιετική Ένωση, αποτελεί την πρώτη απόδειξη της ηγετικής θέσης των ΗΠΑ. Σε αυτόν κατορθώνουν να ηγηθούν μίας απόλυτα επιτυχούς στρατιωτικής επιχείρησης στην οποία συμμετείχαν όλες οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, εκτός από την παρακμάζουσα ΕΣΣΔ και την αυτο-απομονωμένη Κίνα, και με την οποία αποκαταστάθηκε η σταθερότητα και το status quo σε μία από τις σημαντικότερες περιφέρειες του συστήματος.

Η κατάρρευση του αντίπαλου πόλου που ακολούθησε, πέρα από το γεγονός ότι εκτόξευσε τη σχετική ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών, ενίσχυσε ακόμα περισσότερο το ηγετικό τους προφίλ καθώς ήταν μία νίκη που οφειλόταν κατά κύριο λόγο στις προσπάθειες των ΗΠΑ. Μπορεί να μην έλαβε χώρα μία πολεμική αντιπαράθεση μεγάλης κλίμακας όπως στην περίπτωση του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, όμως ο ψυχρός πόλεμος ήταν αρκετός, μέσα στο πλαίσιο της αμοιβαίας πυρηνικής καταστροφής, για να αναγνωρίσουν οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις τις πραγματικές δυνατότητες των Ηνωμένων Πολιτειών. Ιδίως στην περίπτωση των ευρωπαίων συμμάχων τους, η εξουδετέρωση της απειλής που αποτελούσε η Σοβιετική Ένωση για την ασφάλειά τους, η οποία ήταν εξίσου σημαντική με την αντιμετώπιση της ναζιστικής Γερμανίας, καθιστούσε την υπερδύναμη άξια τιμής και σεβασμού, ανάλογης με εκείνης που γνώρισε η Αθήνα μετά το τέλος των Περσικών πολέμων[15].

Οι συνθήκες αυτές επέτρεψαν στις ΗΠΑ να διαμορφώσουν μία εξωτερική πολιτική, βασικός στόχος της οποίας ήταν, και εξακολουθεί να είναι, «η ενσωμάτωση των υπόλοιπων χωρών σε διευθετήσεις που θα στηρίζουν ένα κόσμο σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις αξίες των Ηνωμένων Πολιτειών»[16]. Αυτή η πολιτική είναι χαρακτηριστική μίας ηγεμονικής

[15] Lebow, Richard Ned and Kelly, Robert, op.cit No 12, p. 597

[16] Haass, Richard , «Defining U.S. Foreign Policy in a Post-Post-Cold War World», διάλεξη του Arthur Ross, Foreign Policy Association, 22 Απριλίου 2002, ανάκτηση 29/11/2007 από http://www.fpa.org/topics_info2414/topics_info_show.htm?doc_id=108768

δύναμης η οποία προσπαθεί να αξιοποιήσει την υπεροχή της μέσα στο σύστημα προκειμένου να το αναμορφώσει σύμφωνα με τις δικές της επιδιώξεις και έτσι να επιτύχει τον έλεγχό του και τελικά την μακρόχρονη παραμονή της σε αυτή τη θέση. Ο τρόπος με τον οποίο θα υλοποιούνταν τα παραπάνω ήταν μέσω της διατήρησης αλλά και της αύξησης της αμερικανικής δύναμης και επιρροής, η συνέχιση της υφιστάμενης πυρηνικής ισορροπίας, η φιλελευθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας κατά τα αμερικανικά πρότυπα και τέλος η υπεράσπιση και διάδοση των ιδεωδών της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[17].

Αυτή λοιπόν η ηγεμονική εξωτερική πολιτική στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία κατά τη διάρκεια της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε και πέτυχε σε μεγάλο βαθμό τους στόχους που είχε θέσει. Καθοριστικός βέβαια παράγοντας σε αυτή την επιτυχία ήταν η μετριοπαθής στάση που τήρησε η υπερδύναμη κατά την υλοποίησή τους, επιδιώκοντας τη διασφάλιση μίας ελάχιστης αποδοχής, τη δράση της στο πλαίσιο της διεθνούς κοινωνίας και την χρήση μεθόδων που δε θα έφθειραν την αμερικανική υπεροχή. Με τον τρόπο αυτό μπόρεσε να αναδειχθεί ως μία «καλοκάγαθη»(benevolent)[18] ηγεμονική δύναμη, η οποία επιλέγει το δρόμο της συνεργασίας και της συναίνεσης.

Τα χαρακτηριστικά αυτά καθίστανται ακόμα πιο εμφανή μέσα από την εξέταση των στρατιωτικών επεμβάσεων και επιχειρήσεων των ΗΠΑ, οι οποίες φυσικά εντάσσονται στην προσπάθεια διατήρησης και ταυτόχρονα επέκτασης της αμερικανικής ισχύος. Αυτή η προσπάθεια σήμαινε την εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών σε όλο και περισσότερες περιπτώσεις διεθνών προβλημάτων που απαιτούσαν επίλυση και την οποία μπορούσαν να επιβάλλουν αυτές ως η μοναδική υπερδύναμη, κυρίως με την παρουσία στρατευμάτων τους. Ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο το 1990 αποτέλεσε την πρώτη περίπτωση αυτής της κατηγορίας, επιβεβαιώνοντας την ικανότητα των ΗΠΑ να ανταποκριθούν στο ρόλο του εγγυητή της παγκόσμιας και περιφερειακής σταθερότητας και θέτοντας το πλαίσιο της επιτυχίας μίας ανάλογης επέμβασης εκ μέρους τους. Η επιχείρηση στο Ιράκ διέθετε τη νομιμοποίηση της διεθνούς κοινότητας μέσω των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, είχε ως στόχο την αποκατάσταση της περιφερειακής και κατ' επέκταση της διεθνούς ισορροπίας και ασφάλειας και εξυπηρετούσε κρίσιμα εθνικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών.

Πολύ σύντομα, και συγκεκριμένα το 1992, η υπερδύναμη κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία νέα κρίση διεθνούς ενδιαφέροντος, την ανθρωπιστική καταστροφή στη Σομαλία. Η αποστολή αυτή παρά την αρχική της επιτυχία, η οποία απέδειξε για μία ακόμα φορά την

[17] Γουόλτ, Στίβεν Μ., *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ* (Αθήνα: Καστανιώτη, 2007) σ. 58

[18] Βλ. Layne, Christopher, op.cit No 3, σσ 16-19 και Ikenberry, G. John, op.cit No 5

ικανότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να επιβάλλουν τη θέλησή τους, ολοκληρώθηκε τελικά με την βιαστική αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων από την περιοχή. Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την επιλογή ήταν η απουσία σημαντικού στρατηγικού διακυβεύματος και οι πολυάριθμες για τη φύση της επιχείρησης απώλειες των αμερικανικών στρατευμάτων κατά τη διάρκεια της δεύτερης και πιο έκρυθμης φάσης της αποστολής. Αν και χαρακτηρίστηκε ως αποτυχία και δείγμα αδυναμίας της υπερδύναμης, η επιχείρηση στη Σομαλία υπήρξε ιδιαίτερα χρήσιμη στις ΗΠΑ καθώς τους αποκάλυψε τους περιορισμούς της ηγεμονικής πολιτικής και τους επέτρεψε να αναγνωρίσουν νωρίς τους κινδύνους της υπερ-επέκτασης οδηγώντας τες σε μία περισσότερο προσεκτική και συντηρητική προσέγγιση των διεθνών υποθέσεων και στην υιοθέτηση μίας περισσότερο επιλεκτικής στρατηγικής. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν το δόγμα της επιλεκτικής εμπλοκής σύμφωνα με το οποίο η υπερδύναμη θα αξιολογούσε το εκάστοτε διεθνές πρόβλημα και θα επενέβαινε μόνο στην περίπτωση που αυτό αποτελούσε μία σοβαρή απειλή για την ασφάλεια και τη σταθερότητα του συστήματος[19] και κυρίως τα εθνικά της συμφέροντα. Η αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Αϊτή το 1994 και κυρίως οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία το 1995 και το 1999 αλλά και οι βομβαρδισμοί στο Ιράκ το 1998 πραγματοποιήθηκαν με γνώμονα αυτό το δόγμα. Στην πρώτη περίπτωση επιβεβαιώθηκε ο ρυθμιστικός ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών στην Καραϊβική, στην Γιουγκοσλαβία επιτεύχθηκε η παύση ενός αποσταθεροποιητικού πολέμου και αργότερα η αποδυνάμωση της αναθεωρητικής Σερβίας ενώ σκοπός στο Ιράκ ήταν η αποτροπή επανεξοπλισμού και η φθορά της εξουσίας του Σαντάμ Χουσεΐν. Επρόκειτο για επεμβάσεις οι οποίες πραγματοποιούνταν στηριζόμενες στη νομιμοποίηση ή ανοχή των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων και στόχευαν κυρίως στη σταθεροποίηση κρίσιμων περιοχών είτε για τα αμερικανικά συμφέροντα είτε της πλειοψηφίας της διεθνούς κοινότητας. Η υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών αξιών και θεσμών μέσω των στρατιωτικών επεμβάσεων εξακολουθούσαν να αποτελούν σημαντικό στόχο αλλά πλέον δεν συνιστούσαν μοναδικό κριτήριο στην απόφαση λήψης δράσης.

Η επέκταση της αμερικανικής επιρροής στον τομέα της σκληρής ισχύος, ωστόσο, δεν κατέστη εφικτή μόνο μέσα από τις αποστολές στρατευμάτων αλλά και χάρη στην ικανότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να διευρύνουν τις δομές της στρατιωτικής συνεργασίας στις οποίες πρωτοστατούσαν και κυρίως το ΝΑΤΟ. Η εισδοχή των τριών νέων μελών του το 1997 και πρώην δορυφόρων της Σοβιετικής Ένωσης στην κεντρική Ευρώπη σηματοδότησε την «εισβολή» των Ηνωμένων Πολιτειών σε μία περιοχή ζωτικής σημασίας για τα εθνικά

[19] Posen, Barry R., «Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony», *International Security*, Vol. 28, No. 1 (Summer 2003), σ 6

συμφέροντα και την ασφάλεια της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Θα πρέπει να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο ότι διαφαίνεται η επιλογή των Νατοϊκών συμμάχων και φυσικά των ΗΠΑ, εκείνη τη χρονική περίοδο, να προσκαλέσουν ως μέλη εκείνα τα κράτη που αποτελούσαν την «εξωτερική» περίμετρο ασφαλείας της Ρωσίας και να αποφύγουν την ενσωμάτωση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών που εκλαμβάνονταν από την τελευταία ως ουδέτερη ζώνη (buffer zone). Με τον τρόπο αυτό κατόρθωσαν να περιορίσουν τις αντιδράσεις εκ μέρους της Ρωσίας αλλά και τις πιθανότητες αποσταθεροποίησής της εξαιτίας ενός αισθήματος αυξημένης στρατηγικής ανασφάλειας. Μία ακόμα απεικόνιση της συντηρητικής και μετριοπαθούς στάσης της υπερδύναμης η οποία αυτή τη φορά στόχευε στην διατήρηση της ευρωπαϊκής περιφερειακής σταθερότητας.

Παράλληλα οι Ηνωμένες Πολιτείες επιχείρησαν να διευθετήσουν ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα της διεθνούς ασφάλειας και ισορροπίας, αυτό της διατήρηση του status quo σε πυρηνικό επίπεδο, μέσω της μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων σε κράτη που θα μπορούσαν να ανατρέψουν αυτή την ισορροπία. Το πρόβλημα αυτό ανέκυψε ταυτόχρονα με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης καθώς ορισμένα από τα νέα κράτη που προήλθαν από αυτή, βρέθηκαν ξαφνικά να έχουν στο έδαφός τους τμήμα του τεράστιου πυρηνικού οπλοστασίου της πρώην υπερδύναμης. Μία τέτοια διασπορά όπλων μαζικής καταστροφής όπως ήταν φυσικό θεωρήθηκε επικίνδυνη και εξαιρετικά ασταθής με αποτέλεσμα να ενεργοποιηθεί η αμερικανική διπλωματία προκειμένου να αποκατασταθεί το status quo ante[20]. Η συγκέντρωση λοιπόν του σοβιετικού οπλοστασίου από τη Ρωσική Ομοσπονδία ήταν το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας, επιβεβαιώνοντας την ηγεμονική θέση των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και την επιθυμία τους για τη συνέχιση του ψυχροπολεμικού modus vivendi στον τομέα αυτό.

Μέχρι τώρα παρουσιάσαμε μία εικόνα της ηγεμονίας των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 η οποία στηρίζεται σε διευθετήσεις που αφορούν κυρίως θέματα ασφαλείας. Παρ' όλα αυτά, η ηγεμονική διάσταση της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής την περίοδο αυτή καθίσταται ιδιαίτερα προφανής με μια απλή ματιά στο ρόλο που διαδραματίζει η υπερδύναμη στην παγκόσμια οικονομία. Η κατάρρευση του σοσιαλιστικού μοντέλου ανάπτυξης και του παγκόσμιου μηχανισμού στήριξής του που επήλθε μαζί με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ άφησε ένα μεγάλο κενό σε πολλές εθνικές οικονομίες, ως επί το πλείστον νεότευκτων κρατών από το χώρο της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης,

[20] Το 1991 το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών ψήφισε την Πράξη Μείωσης της Σοβιετικής Πυρηνικής Απειλής που στόχευε στην ασφαλή αποσυναρμολόγηση των πυρηνικών όπλων στη Σοβιετική Ένωση και, κατά συνέπεια, στα διάδοχα κράτη. Μέχρι το τέλος του 1995 οι ΗΠΑ είχαν προσφέρει συνολικά 1.25 εκατ. δολάρια για την αποπυρηνικοποίηση της Λευκορωσίας, του Καζακστάν, της Ρωσίας και της Ουκρανίας.

συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας. Αυτή η κατάσταση έδωσε την ευκαιρία στις Ηνωμένες Πολιτείες να προωθήσουν δυναμικά το δικό τους μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, αυτό της ανοικτής αγοράς, αξιοποιώντας πέρα από τη δική τους οικονομική τους ισχύ και ένα καλά οργανωμένο δίκτυο οργανισμών και μηχανισμών χρηματοπιστωτικής κυρίως φύσεως, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, που προσέφεραν την απαραίτητη στήριξη και καθοδήγηση[21].

Την ίδια στιγμή επέκτειναν τη διαδικασία αυτή της φιλελευθεροποίησης στην παγκόσμια οικονομία και συγκεκριμένα στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και το διεθνές εμπόριο. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, στον οποίο οι ΗΠΑ κατέχουν κυρίαρχη θέση, είναι ένας διεθνής οργανισμός που στοχεύει καθαρά προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι οι Ηνωμένες Πολιτείες κατάφεραν να τοποθετηθούν στο επίκεντρο της παγκόσμιας οικονομίας με τη στήριξη που προσέφεραν στις δομές της ανοικτής αγοράς και του ελεύθερου εμπορίου βασιζόμενοι στην οικονομική τους υπεροχή και λειτουργώντας ως έσχατος δανειστής του συστήματος[22]. Αυτοί οι λόγοι ήταν που οδήγησαν και τα υπόλοιπα κράτη στην ενσωμάτωσή τους σε αυτό το ηγεμονικό οικονομικό σύστημα.

Πέρα όμως από τις προσπάθειες επικράτησης του φιλελεύθερου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, η υπερδύναμη αποδύθηκε παράλληλα σε έναν αγώνα προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανά την υφήλιο και διάδοσης των δημοκρατικών θεσμών δυτικού τύπου. Αυτή η συμπεριφορά υπήρξε αποτέλεσμα της αντίληψης που διαμορφώθηκε την επομένη της ανάδυσης της μονοπολικής δομής ότι υπήρχαν πλέον απτές αποδείξεις για την υπεροχή του δυτικού μοντέλου κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης και ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, ως ο πανίσχυρος εκπρόσωπός του και η υπερδύναμη πλέον του συστήματος, είχε την ευθύνη της διάδοσης και κυρίως της προάσπισης αυτών των αξιών. Για μία ακόμα φορά λοιπόν οι ΗΠΑ βρέθηκαν στο προσκήνιο όχι απλά ως ένας φάρος δημοκρατίας αλλά ως άλλοι σταυροφόροι οι οποίοι χρησιμοποίησαν την ισχύ τους για να εξασφαλίσουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και να αποτρέψουν την εθνική εκκαθάριση των Βόσνιων και των Κοσοβάρων, για παράδειγμα, αλλά και για να ενισχύσουν ή και να επιβάλλουν τη δημοκρατία δυτικού τύπου σε διάφορες περιοχές του πλανήτη ως τον μοναδικό παράγοντα ειρήνης, σταθερότητας και ευημερίας.

Ωστόσο πίσω από αυτή την ιδεαλιστική προσέγγιση της αναμόρφωσης των αξιών της διεθνούς κοινότητας, κρύβεται η επιθυμία του ηγεμόνα του συστήματος να προωθήσει μία ομοιογένεια στις οργανωτικές δομές των κρατών που το απαρτίζουν. Με αυτή την ομοιογένεια, η ηγεμονική δύναμη προσπαθεί να επιτύχει μία ιδεολογική και οργανωτική

[21] Βλ. Γουόλτ, Στίβεν Μ., op.cit No 17, σσ 79-85
[22] Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., op.cit No 10, σ 12

ταύτιση μεταξύ των μονάδων του συστήματος[23] και να εξασφαλίσει ένα ελάχιστο επίπεδο κατανόησης, συνεννόησης και συνεργασίας, το οποίο αναπτύσσεται μεταξύ όμοιων οντοτήτων. Ακόμη, το ισχυρότερο μέλος μίας τέτοιας ομοιογενούς ομάδας αποκτά τη δυνατότητα ευκολότερης πρόσβασης στις εσωτερικές διεργασίες των υπολοίπων κρατών με αποτέλεσμα να μπορεί να ελέγξει αλλά και να επηρεάσει τη διεθνή τους συμπεριφορά. Τέλος, η ύπαρξη ενός ομοιογενούς διεθνούς συστήματος[24] μειώνει την ανασφάλεια που προκαλείται από την αντιμετώπιση απειλών που προέρχονται από κράτη που χαρακτηρίζονται από ένα τελείως διαφορετικό σύστημα αξιών, συμφερόντων και τρόπου δράσης. Πολλές φορές μάλιστα αυτή η ανασφάλεια οδηγεί τα κράτη που αισθάνονται ότι απειλούνται στην διεξαγωγή πολέμων και στην προσπάθεια βίαιης ανατροπής καθεστώτων που δεν ανταποκρίνονται στα δικά τους πρότυπα[25].

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, αν και επιχείρησαν δυναμικά την επίτευξη αυτής της ομοιογένειας κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου της μονοπολικής δομής, δεν την επεδίωξαν με επιθετικές μεθόδους και πρακτικές, ούτως ώστε να αποφύγουν να αυξήσουν την ανασφάλεια των συμμάχων τους και να επιφέρουν τελικά το αντίστροφο αποτέλεσμα, δηλαδή να καταστεί ο ανταγωνισμός ισχύος σημαντικότερος από οποιαδήποτε ιδεολογική και πολιτειακή συγγένεια μεταξύ των συστημάτων τους. Εξακολούθησαν λοιπόν να δρουν σταθεροποιητικά, αξιοποιώντας αυτή την επιδίωξή τους για την ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας και προωθώντας τις δημοκρατικές και ανθρωπιστικές αξίες σε εξαιρετικά ασταθείς και εμπόλεμες περιοχές του πλανήτη.

Στα τέλη όμως της δεκαετίας του 1990 οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρ' όλο που είχαν επιτύχει σε πολύ μεγάλο βαθμό το σύνολο των στόχων που είχαν θέσει, βρέθηκαν εγκλωβισμένες στην ηγεμονική θέση την οποία τόσο πολύ προσπάθησαν να κατακτήσουν. Η ηγεμονική τάξη πραγμάτων την οποία είχαν δημιουργήσει και με την οποία είχαν συνδέσει τα εθνικά τους συμφέροντα έπρεπε τώρα να διατηρηθεί. Η έκταση όμως των δεσμεύσεων που είχαν αναλάβει και η παρουσία τους σε σχεδόν κάθε γωνιά του πλανήτη είχαν οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός εξαιρετικά πολύπλοκου πλέγματος συμφερόντων ασφαλείας που έθετε πλέον περιορισμούς στις στρατηγικές επιλογές και τους ελιγμούς τους. Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αύξηση του αισθήματος ανασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών καθώς θεωρούσαν ότι οποιαδήποτε ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης

[23] Jervis, Robert, «The Remaking of a Unipolar World», *The Washington Quarterly*, 29, 3. (Summer 2006), σ 13

[24] Για τον ορισμό των ομοιογενών και ετερογενών συστημάτων βλ. Aron, Raymond, *Peace & war : a theory of international relations* (New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers, 2003) σσ 99-101

[25] Waltz, Kenneth N., «Structural Realism after the Cold War», *International Security*, vol. 25, No. 1. (Summer 2000), σ 11

θα είχε άμεσο αντίκτυπο στα συμφέροντα και την ισχύ τους. Έτσι αναταραχές οι οποίες θα αγνοούνταν σε ένα διπολικό ή πολυπολικό κόσμο, για τον ηγεμόνα αποκτούσαν υπερβολική σημασία[26] και έπρεπε να τύχουν άμεσης και αποτελεσματικής αντιμετώπισης.

Ένα άλλο γεγονός, το οποίο είχε ανησυχητικές προεκτάσεις για τις ΗΠΑ ήταν οι μεταβολές του παγκόσμιου συσχετισμού ισχύος που αργά αλλά σταθερά λάμβαναν χώρα και οι οποίες, αν και δεν οδηγούσαν στην ανατροπή της υφιστάμενης υπεροχής των Ηνωμένων Πολιτειών, άλλαζαν τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Μία τέτοια εξέλιξη ήταν για παράδειγμα η οικονομική άνθηση των Ευρωπαίων συμμάχων της μέσω της ενίσχυσης των μηχανισμών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και η επιθυμία τους για την ανάληψη ενός περισσότερο ανεξάρτητου ρόλου στη διεθνή σκηνή[27]. Ομοίως το σταδιακό άνοιγμα της οικονομίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και η επακόλουθη ανάπτυξή της σε όλους τους τομείς αποτελούσαν τα πρώτα σημάδια της ανάδυσής της σε σημαντικό παράγοντα στις διεθνείς εξελίξεις. Ακόμα και η εξαντλημένη και παρακμάζουσα πρώην υπερδύναμη, η Ρωσία, είχε αρχίσει να εμφανίζει δείγματα ανάκαμψης, μετά την ανάληψη της ηγεσίας από τον Vladimir Putin, χάρη στη ριζική αναδιοργάνωση του κράτους και την ευνοϊκή ενεργειακή συγκυρία. Το γεγονός ότι όλες αυτές οι αλλαγές εντοπίζονταν στον οικονομικό τομέα δεν περιορίζει τη σημασία τους, καθώς όπως γνωρίζουμε η οικονομική ανάπτυξη και ευρωστία αποτελεί μία θεμελιώδη προϋπόθεση για την αύξηση της συνολικής, και πρώτιστα της στρατιωτικής, ισχύος ενός κράτους[28].

Όσο βέβαια και αν τα παραπάνω δεδομένα προοιώνιζαν την παρακμή της ηγεμονικής τάξης πραγμάτων, τα γεγονότα που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην επιτάχυνση αυτής της διαδικασίας ήταν οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Τα πρωτοφανή αυτά χτυπήματα στην καρδιά των Ηνωμένων Πολιτειών άλλαξαν ριζικά την εικόνα που είχαν για τον κόσμο, ο οποίος πλέον παρουσιαζόταν εξαιρετικά εχθρικός και επικίνδυνος. Η εικόνα αυτή ενισχυόταν από το γεγονός ότι αυτές οι επιθέσεις είχαν επιτύχει εσωτερικά την κατάρρευση του αισθήματος εθνικής ασφάλειας και, στη διεθνή σκηνή, ένα τρομερό πλήγμα στην εικόνα της αμερικανικής υπεροχής, αποκαλύπτοντας την τρωτότητα της υπερδύναμης. Άμεση συνέπεια αυτών των εξελίξεων ήταν η αναθεώρηση της μέχρι τότε ακολουθούμενης στρατηγικής της υπερδύναμης και η ριζοσπαστικοποίηση της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής, η οποία συνίστατο στην υιοθέτηση μίας επιθετικής και γενικότερα αναθεωρητικής στάσης[29]. Με τον τρόπο αυτό οι Ηνωμένες Πολιτείες θεωρούσαν ότι οι

[26] Jervis, Robert, op.cit No 22, σ 14
[27] Βλ. Waltz, Kenneth N., op.cit, σ 31
[28] Βλ. Mearsheimer, John J., The tragedy of Great Power politics (New York : Norton, 2001), σσ 67-75
[29] Jervis, Robert, op.cit No 22, σσ 9-10

στόχοι της εξωτερικής τους πολιτικής, οι οποίοι παρέμεναν οι ίδιοι, θα μπορούσαν να υλοποιηθούν πολύ πιο αποτελεσματικά μέσα στο νέο, εχθρικό και πολύ διαφορετικό από την προηγούμενη δεκαετία στρατηγικό περιβάλλον.

Πρώτο παράδειγμα αυτής της νέας προσέγγισης υπήρξε η κήρυξη του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, ο οποίος στόχευε στην πάταξη της τρομοκρατίας ανά την υφήλιο με τη χρήση της σιδηράς πυγμής των Ηνωμένων Πολιτειών. Επρόκειτο για μία γιγαντιαία επιχείρηση η οποία απαιτούσε την παρουσία της υπερδύναμης σε ακόμα περισσότερες περιοχές του πλανήτη και την ετοιμότητά της για τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων σε περισσότερα από ένα θέατρα ταυτόχρονα. Για την αποτελεσματική επομένως ολοκλήρωση αυτού του πολέμου οι ΗΠΑ έπρεπε να διαθέσουν ένα πολύ μεγάλο μέρος των στρατιωτικών τους δυνάμεων και να τις αναπτύξουν σε θέατρα επιχειρήσεων τα οποία γεωγραφικά απείχαν πολύ όχι μόνο από την αμερικανική ήπειρο αλλά και από την παραδοσιακή περιοχή δράσης τους.

Αυτές οι απαιτήσεις της νέας πολιτικής που επέλεξαν να ακολουθήσουν επαληθεύτηκαν στην περίπτωση της επέμβασης των αμερικανικών δυνάμεων στο Αφγανιστάν το 2001, έδρα της Αλ-Κάιντα, ενός από τα μεγαλύτερα τρομοκρατικά δίκτυα,. Με αυτή οι Ηνωμένες Πολιτείες ήλπιζαν πως θα είχαν την ευκαιρία να εξαλείψουν ένα σημαντικό πυρήνα της διεθνούς τρομοκρατίας, διασφαλίζοντας την μη επανάληψη χτυπημάτων ανάλογων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και παράλληλα να εγκαταστήσουν δυνάμεις τους σε μία περιοχή ιδιαίτερης γεωπολιτικής σημασίας. Από την άλλη όμως, η φιλόδοξη αυτή επιχείρηση σηματοδότησε την αρχή μιας διαδικασίας υπερ-επέκτασης, η οποία τελικά θα εξασθενούσε την ίδια την υπερδύναμη και παράλληλα θα προκαλούσε την αντίδραση των συμμάχων της και την σταδιακή ανατροπή της από την ηγεμονική θέση που κατείχε.

Ωστόσο, στην αρχή ακόμα αυτής περιόδου, όταν τα αρνητικά αποτελέσματα της υπερ-επέκτασης δεν είχαν κάνει την εμφάνισή τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες βρέθηκαν μπροστά στην ευκαιρία να αξιοποιήσουν αυτή την νέα διεθνή κατάσταση ανασφάλειας προς όφελός τους και έτσι να διατηρήσουν την ηγεμονία τους στο διεθνές σύστημα. Τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου φανέρωναν μία γενικότερη απειλή για την ασφάλεια των μονάδων του συστήματος, για την αντιμετώπιση της οποίας τα υπόλοιπα κράτη, και κυρίως οι μεγάλες δυνάμεις, στηρίχτηκαν στην υπεροχή του ηγεμόνα, προσφέροντας πρόθυμα την υποστήριξή τους μέσα από ένα πλήθος διευκολύνσεων. Απόδειξη της παρατηρούμενης συμπαράταξης με τις ΗΠΑ είναι η ενεργοποίηση για πρώτη φορά στην ιστορία του ΝΑΤΟ της διάταξης περί κοινής άμυνας σε περίπτωση επίθεσης σε ένα από τα μέλη του οργανισμού, η οποία αποτελούσε παράλληλα μία έμπρακτη αποδοχή της αμερικανικής ερμηνείας των τρομοκρατικών χτυπημάτων ως επιθέσεων εναντίον της

εδαφικής ακεραιότητας των Ηνωμένων Πολιτειών. Η υποστήριξη αυτή όμως δεν περιορίστηκε στην ενεργοποίηση των μηχανισμών κοινής άμυνας, καθώς τόσο οι παραδοσιακοί τους σύμμαχοι όσο και κράτη που είχαν επιλέξει τη συμπόρευση με την υπερδύναμη, αποφάσισαν να συνεισφέρουν ενεργά και στις «πολεμικές» της επιχειρήσεις. Αυτή η απόφαση βρήκε εφαρμογή στην επέμβαση στο Αφγανιστάν όπου η συμμετοχή, με ποικίλους τρόπους, της διεθνούς κοινότητας ξεπέρασε και εκείνη στον πόλεμο στον Περσικό κόλπο το 1990[30]. Με τον τρόπο αυτό καταδεικνυόταν η αποδοχή της ηγετικής θέσης των Ηνωμένων πολιτειών στον αγώνα για την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας και τη σταθεροποίηση του συστήματος.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η παρατηρούμενη αυτή ανασφάλεια ήταν τόσο μεγάλη ώστε η υποστήριξη προς την ηγεμονική δύναμη εξακολουθούσε να υφίσταται ακόμα και μέσα σε ένα πλαίσιο απόρριψης και απαξίωσης από τις Ηνωμένες Πολιτείες των υφιστάμενων διεθνών πρακτικών. Η στάση αυτή της υπερδύναμης εντασσόταν στην διαδικασία αναθεώρησης του τρόπου που δρούσαν μέχρι εκείνη τη στιγμή και χαρακτηριζόταν από την προσπάθεια να απαλλαγούν, όσο το δυνατόν περισσότερο, από τους περιορισμούς που τους επέβαλαν οι κανόνες του συστήματος. Η σημαντικότερη ίσως από αυτές τις αλλαγές, η οποία αποκάλυπτε την προσπάθεια αυτή, υπήρξε η απόφασή τους να αναλάβουν δράση ενάντια στην απειλή της τρομοκρατίας χωρίς να αναζητήσουν προηγουμένως την απαραίτητη τυπική νομιμοποίηση από τη διεθνή κοινότητα που θα τους έδινε η υιοθέτηση μίας ανάλογης απόφασης από κάποιο διεθνή οργανισμό όπως ο ΟΗΕ ή ακόμα και το ΝΑΤΟ. Αντιθέτως επέλεξαν να προωθήσουν μία ad hoc συμμαχία κρατών, τη συμμαχία των προθύμων όπως ονομάστηκε, χωρίς κάποια συγκεκριμένη θεσμική δομή και με επίκεντρο την υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών[31]. Έτσι αποκτούσαν πολύ μεγαλύτερη ελευθερία επιλογών και κινήσεων καθώς δε χρειαζόταν να λογοδοτήσουν σε κανένα. Οι διεθνείς οργανισμοί στην ουσία είχαν αποκτήσει ένα δευτερεύοντα ρόλο και κυρίως αυτό της διατήρησης της ειρήνης και της τάξης στις περιοχές που επενέβαιναν οι αμερικανικές δυνάμεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η αποστολή στρατευμάτων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ στο Αφγανιστάν με την ονομασία International Security Assistance Force(ISAF), ενδεικτική του βοηθητικού της ρόλου, καθώς αυτή η δύναμη αναπτύχθηκε μετά την ολοκλήρωση της επιχείρησης ανατροπής των Ταλιμπάν.

Η αρχική επιτυχία στον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας που σήμανε η ανατροπή

[30] Οι χώρες που συμμετείχαν στην επιχείρηση Enduring Freedom και στην ISAF ανέρχονται σε 50 ενώ στον πρώτο πόλεμο του Κόλπου η συμμαχία αποτελούνταν από 34 περίπου κράτη.

[31] Για μία τυπολογία των νέων συμμαχικών σχέσεων των ΗΠΑ βλ. Campbell, Kurt M., op.cit No 1, σσ 158-160. Επίσης βλ. Tertrais, Bruno, «The Changing Nature of Military Alliances», *The Washington Quarterly*, vol.27, No. 2 (Spring 2004) pp. 135–150

του καθεστώτος του Ταλιμπάν και ο έλεγχος των σημαντικότερων πόλεων και περιοχών του Αφγανιστάν από τις αμερικανικές δυνάμεις, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές συνθήκες που περιγράψαμε προηγουμένως αλλά και τη συνεχιζόμενη ανασφάλεια που βίωναν οι ΗΠΑ, στρέβλωσε ακόμα περισσότερο την κρίση των ηγετών τους, οι οποίοι είχαν αρχίσει να καταλαμβάνονται από ένα αίσθημα αναγκαιότητας αλλά και ικανότητας μίας πιο δυναμικής αντιμετώπισης και των υπόλοιπων κρατών που συνιστούσαν απειλή για τα αμερικανικά συμφέροντα. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονταν εκείνη την περίοδο το Ιράκ, το Ιράν και η Β. Κορέα, χώρες που χαρακτηρίζονταν από την επιθυμία απόκτησης πυρηνικών οπλοστασίων, από αυταρχικά καθεστώτα και διέθεταν ηγέτες απρόβλεπτους και με έντονα αντιαμερικανικά αισθήματα και απόψεις. Ο συνδυασμός αυτός τα καθιστούσε αστάθμητους παράγοντες των περιφερειακών συστημάτων στα οποία ανήκαν, αλλά και του διεθνούς συστήματος, καθώς απειλούσαν να ανατρέψουν την πυρηνική ισορροπία και τους τοπικούς συσχετισμούς ισχύος. Επιπλέον, οι χώρες αυτές ανήκουν γεωγραφικά σε περιοχές μεγάλου στρατηγικού ενδιαφέροντος για τις Ηνωμένες Πολιτείες, γεγονός που ενίσχυε ακόμα περισσότερο την ανάγκη να τεθούν υπό αμερικάνικο έλεγχο. Έτσι αποφάσισαν οι Ηνωμένες Πολιτείες να εντάξουν την αντιμετώπιση των παραπάνω κρατών, και κυρίως του Ιράκ, στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας αξιοποιώντας έτσι τη δυναμική που αυτός είχε δημιουργήσει.

Η ένταξη αυτή δεν πραγματοποιήθηκε μόνο σε επίπεδο στρατηγικού σχεδιασμού και επιχειρήσεων αλλά και ιδεολογικό. Με τον τρόπο οι Ηνωμένες Πολιτείες επεδίωκαν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο την ανασφάλεια που προκαλούσε η διεθνής τρομοκρατία και να ενεργοποιήσει μηχανισμούς ανάλογους με εκείνους που στόχευαν στην ανάσχεση του κομμουνιστικού κινδύνου παλιότερα και θα έθεταν τις ίδιες στο επίκεντρό τους. Η απόδοση επομένως μίας έντονης ιδεολογικής και ψυχολογικής διάστασης στην απειλή που συνιστούσαν τα κράτη αυτά για ολόκληρο το σύστημα θα επέτρεπε τη νομιμοποίηση της επιθετικής στρατηγικής που επιθυμούσαν να εφαρμόσουν αλλά και τη συσπείρωση των υπόλοιπων κρατών και σε αυτή την επιλογή της υπερδύναμης. Ενώ λοιπόν τα κράτη αυτά αποτελούσαν πριν απλά αναθεωρητικές περιφερειακές δυνάμεις και αντιμετωπίζονταν αναλόγως, όπως απέδειξαν ο πόλεμος του Περσικού κόλπου το 1990 αλλά και ο βομβαρδισμός του Ιράκ το 1998, με την εμφάνιση της τρομοκρατικής απειλής αυτή η δράση τους αλλά και η υποστήριξη τρομοκρατικών δικτύων αποκτούσε, σύμφωνα με την υπερδύναμη, χαρακτηριστικά τρομοκρατίας σε συστημικό πλέον επίπεδο. Ενδεικτικός αυτής της νέας αντίληψης είναι ο χαρακτηρισμός «Άξονας του Κακού» που είχε αποδοθεί από την κυβέρνηση Bush στα κράτη αυτά.

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν λοιπόν αυτή τη νέα ομάδα αντιπάλων, οι Ηνωμένες

Πολιτείες προχώρησαν ταυτόχρονα στην υιοθέτηση μίας νέας στρατηγικής αντίληψης ως προς τον τρόπο που θα έπρεπε να δράσουν. Ακρογωνιαίος λίθος της ήταν το δόγμα του προληπτικού πολέμου εναντίον εκείνου του αντιπάλου που σχεδίαζε να πλήξει τα συμφέροντα των ΗΠΑ και πάνω απ' όλα την ασφάλειά τους. Μπορεί το συγκεκριμένο δόγμα να μιμούταν, και με τον τρόπο αυτό να αντιστάθμιζε, το πλεονέκτημα της νέας απειλής, το οποίο ήταν ο αιφνιδιασμός, ωστόσο μεγέθυνε παράλληλα τις πιθανότητες παρερμηνείας των προθέσεων και των κινήσεων των αντιπάλων οδηγώντας στη συνέχεια σε υπερβολικές αντιδράσεις. Ένα ακόμα μειονέκτημα του προληπτικού πολέμου είναι ότι υποδαυλίζει την ήδη υπάρχουσα τάση υπερεπέκτασης του ηγεμόνα καθώς τον οδηγεί στην ανάληψη δράσης σε περιφέρειες του συστήματος στις οποίες υπάρχει μεν η πιθανότητα αποσταθεροποίησης αλλά δεν υπάρχουν απτά στοιχεία επιθετικών κινήσεων εκ μέρους κάποιου κράτους. Έτσι υπήρχε ο κίνδυνος οι Ηνωμένες Πολιτείες να επέμβουν σε περιοχές όπου τελικά μπορεί να λειτουργούσε το περιφερειακό σύστημα ισορροπίας της ισχύος, το οποίο επίσης θα διαταρασσόταν από μία τέτοια επέμβαση. Τέλος, το βασικότερο όλων ήταν το γεγονός ότι αποκάλυπτε με τον πιο σαφή τρόπο την αναθεωρητική και ριζοσπαστική αντίληψη των Ηνωμένων Πολιτειών για το ρόλο τους στο νέο στρατηγικό περιβάλλον που διαμόρφωσαν οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου[32].

Παρά τα μειονεκτήματά του, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποφάσισαν να αξιοποιήσουν τον προληπτικό πόλεμο προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντα και την ασφάλειά τους ξεκινώντας από το Ιράκ, το πιο αδύναμο και ταυτόχρονα νευραλγικό κράτος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η τακτική που ακολουθήθηκε ήταν ανάλογη με εκείνη που οδήγησε στον βομβαρδισμό του 1998: οι Ηνωμένες Πολιτείες απαίτησαν την αύξηση των ερευνών για την ύπαρξη όπλων μαζικής καταστροφής από τους επιθεωρητές της Διεθνούς Υπηρεσίας Ατομικής Ενέργειας, η Βαγδάτη κάποια στιγμή αντέδρασε και κατηγορήθηκε ότι αποκρύπτει στοιχεία και οι Ηνωμένες Πολιτείες επιχείρησαν να αποσπάσουν την έγκριση των Ηνωμένων Εθνών για στρατιωτικά αντίποινα που θα υποχρέωναν το Ιράκ να συμμορφωθεί. Τελικά οι ΗΠΑ δεν πήραν ποτέ αυτή την έγκριση και την επιζητούμενη νομιμοποίηση καθώς δεν κατάφεραν να πείσουν καμία από τις μεγάλες δυνάμεις, ούτε καν τις ευρωπαϊκές-εκτός πάντα από τη Μεγάλη Βρετανία, για την ενοχή του Ιράκ. Ωστόσο, σίγουρες για την ικανότητά τους να διεξάγουν δύο πολέμους ταυτόχρονα[33], καθώς οι

[32] Για τη σχέση μεταξύ της προληπτικής χρήσης ισχύος, του αμερικανικού αναθεωρητισμού και της νομιμοποίησης βλ. Hurd, Ian, «Breaking and Making Norms: American Revisionism and Crises of Legitimacy», *International Politics*, 44, (2007), pp 194–213

[33] Είναι χαρακτηριστική η αρχή «4-2-1» που υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση G.W.Bush όσον αφορά τη μαχητική ικανότητα των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων και προέβλεπε την ανάσχεση σε

επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν συνεχίζονταν, οι Ηνωμένες Πολιτείες επέμειναν στην αρχική τους θέση για το Ιράκ και ενεργοποίησαν για μία ακόμα φορά τη συμμαχία των προθύμων. Έτσι τον Μάρτιο του 2003, έχοντας ως βασικό τους σύμμαχο τη Μεγάλη Βρετανία, εισέβαλαν στο Ιράκ με στόχο την καταστροφή του υποτιθέμενου πυρηνικού οπλοστασίου του και ταυτόχρονα την ανατροπή του ηγέτη του, Σαντάμ Χουσεΐν.

Η αποτυχία της νέας εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών, που αντιπροσώπευε αυτή η εισβολή, ήταν εμφανής ήδη από το στάδιο των διαπραγματεύσεων με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις. Οι ΗΠΑ θεωρούσαν ότι σε αυτή τη διαδικασία οι σύμμαχοί της στον πόλεμο του Αφγανιστάν θα υιοθετούσαν και τώρα τις απόψεις της και τις αποφάσεις της για την ανάληψη δράσης εναντίον ενός ακόμα πυρήνα αποσταθεροποίησης μίας κρίσιμης περιφέρειας του πλανήτη. Όπως αποδείχθηκε όμως μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις όπως η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία αρνούνταν να αποδεχθούν την ύπαρξη ενός πραγματικού «Άξονα του Κακού» αλλά και την αναγκαιότητα και τη χρησιμότητα του δόγματος του προληπτικού πολέμου, η εφαρμογή του οποίου θα δημιουργούσε ένα προηγούμενο και επομένως πιθανόν να αναστάτωνε το σύστημα. Επίσης η υπερδύναμη δεν έλαβε υπόψη της τα συμφέροντα των διαφωνούντων μεγάλων δυνάμεων στην περιοχή, τα οποία θίγονταν από την εγκαθίδρυση του αμερικανικού ελέγχου σε μία περιοχή όπου συναντιούνταν περισσότερα συμφέροντα από την περίπτωση του Αφγανιστάν. Τέλος ένας σημαντικός παράγοντας στην άρνηση των δυνάμεων αυτών, και κυρίως της Γαλλίας, ήταν η έλλειψη ισχυρής στρατιωτικής δύναμης αλλά και η μικρή εμβέλεια προβολής αυτής της ισχύος, η οποία σε συνδυασμό με την εμπλοκή τους σε μία πολλή δύσκολη για τις δυνατότητές τους επιχείρηση στο Αφγανιστάν δεν τους επέτρεπε να ανοίξουν ένα νέο μέτωπο.

Ένα άλλο στοιχείο που έκρινε την επιτυχία της συγκεκριμένης στρατηγικής των ΗΠΑ, πέρα από την παραπάνω άρση ουσιαστικά της αποδοχής που απολάμβαναν στο βασικότερο τομέα της διεθνούς πολιτικής, δηλαδή της στρατιωτικής ισχύος, ήταν η απόδοση της ίδιας της υπερδύναμης στο διμέτωπο αυτό πόλεμο της μεταψυχροπολεμικής περιόδου. Το μέγεθος της επιχείρησης στο Ιράκ και η αδυναμία των κρατών που συμμετείχαν να συνεισφέρουν ανάλογες δυνάμεις με αυτές των ΗΠΑ, τις ανάγκασαν να αποσύρουν ένα μέρος των δυνάμεων που είχαν αναπτύξει στο Αφγανιστάν προκειμένου να αξιοποιηθούν στο Ιράκ. Αυτή όμως η εξέλιξη δυσχέρανε ακόμα περισσότερο την επιτυχή διατήρηση της κατάστασης που είχε επιβληθεί με την ανατροπή των Ταλιμπάν από την εξουσία, δίνοντάς τους την ευκαιρία να ανακάμψουν και έτσι να ενταθούν και πάλι οι στρατιωτικές

τέσσερις περιοχές, την αντεπίθεση σε δύο και, αν είναι αναγκαίο, την κατάληψη της πρωτεύουσας του εχθρού σε μία από τις δύο. Βλ. Posen, Barry R., op.cit No 19, σ 7

επιχειρήσεις από την πλευρά της ISAF, που είχε πλέον περάσει στα χέρια του NATO. Από την άλλη, η προσδοκία για μία γρήγορη και εύκολη νίκη στο έδαφος του Ιράκ ανάλογη με εκείνη του 1990 δεν εκπληρώθηκε ποτέ καθώς οι αμερικανικές δυνάμεις αντιμετώπισαν ένα πρωτοφανές αντάρτικο πόλεων, το οποίο φάνηκαν απροετοίμαστες να το αντιμετωπίσουν παρά την αριθμητική και τεχνολογική τους υπεροπλία. Επιπλέον, όταν κατόρθωσαν τελικά να διαλύσουν όλους σχεδόν τους πυρήνες αντίστασης, οι ΗΠΑ βρέθηκαν ξαφνικά να έχουν υπό τον έλεγχό τους ένα πλήρως αποδυναμωμένο και ουσιαστικά υπό διάλυση κράτος, η σταθερότητα και η εδαφική ακεραιότητα του οποίου είναι κρίσιμη για την περιφερειακή ασφάλεια και με μοναδικό εγγυητή την παρουσία των αμερικανικών δυνάμεων. Έτσι οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν εγκλωβιστεί σήμερα σε μία κατάσταση και στα δύο μέτωπα η οποία είναι αδιέξοδη για αυτές και ταυτόχρονα αποδυναμώνει όλο και περισσότερο την αμερικανική στρατιωτική μηχανή.

Η έλλειψη της αναμενόμενης αποτελεσματικότητας της αμερικανικής ισχύος και η μακροχρόνια παραμονή των αμερικανικών δυνάμεων στις δύο αυτές χώρες της ευρύτερης Μέσης Ανατολής ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο την αποστασιοποίηση των περισσότερων μεγάλων δυνάμεων απέναντι στην επιθετική και αναθεωρητική στρατηγική της υπερδύναμης, φαινόμενο το οποίο επεκτάθηκε και σε μικρότερα κράτη. Αρκεί να αναφέρουμε την περίπτωση της άρνησης του Ουζμπεκιστάν το 2005 να ανανεωθεί η παραμονή των αμερικανικών στρατευμάτων στην επικράτειά του, από όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστήριζαν τις επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν ενώ την ίδια στιγμή επέκτειναν την επιρροή τους σε ένα κράτος που ανήκει σε μία σημαντική για τη Ρωσία περιφέρεια. Αυτό οφείλεται το γεγονός ότι ο πόλεμος στο Ιράκ είχε αποκαλύψει τους περιορισμούς που υπήρχαν στην ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών και τα πρώτα σημάδια μίας επερχόμενης μείωσής της, πλήττοντας ανεπανόρθωτα την εικόνα της υπεροχής τους και φυσικά το κύρος τους. Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με τις αλλαγές στους συσχετισμούς ισχύος, που αποκτούσαν ολοένα μεγαλύτερη δυναμική, επισφράγισαν την κατάρρευση της ηγεμονίας των Ηνωμένων Πολιτειών.

Ωστόσο η ηγεσία των Ηνωμένων Πολιτειών δεν μπόρεσε να αντιληφθεί την πραγματικότητα και, χωρίς να έχουν ολοκληρωθεί οι επιχειρήσεις σε Ιράκ και Αφγανιστάν, συνέχισε την ίδια πολιτική στρέφοντας την προσοχή της στο δεύτερο μέλος του «Άξονα του Κακού», την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν. Ήταν πλέον εμφανής η αδυναμία τους να αναστρέψουν τη διαδικασία υπερεπέκτασης στην οποία είχαν εισέλθει και η οποία στηριζόταν σε αυτό το ιδεολόγημα. Ωστόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες βρέθηκαν απέναντι στο σύνολο σχεδόν της διεθνούς κοινότητας καθώς η δυναμική απάντηση που προωθούσαν στην άρνηση της Τεχεράνης να δεχθεί τους επιθεωρητές της Διεθνούς Υπηρεσίας Ατομικής

Ενέργειας στις πυρηνικές της εγκαταστάσεις δεν βρήκε ευήκοα ώτα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων που υποστήριξαν σθεναρά τη διπλωματική λύση αυτής της αντιπαράθεσης. Χωρίς να έχουν την αναγκαία υποστήριξη η οποία ήταν πλέον θεμελιώδης προϋπόθεση για την χρήση στρατιωτικών αντιποίνων απέναντι στην αδιαλλαξία του Ιράν, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδόθηκαν σε μία ρητορική κλιμάκωση απειλών αλλά και στην υιοθέτηση μέτρων που θεωρούσαν ότι θα περιόριζαν την ιρανική επιθετικότητα.

Μία ενέργεια η οποία εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο ήταν η απόφαση για την εγκατάσταση ενός συστήματος αντιπυραυλικής άμυνας σε χώρες του ΝΑΤΟ, σε συνδυασμό με τη μονομερή καταγγελία το 2001 της Συνθήκης για τους Αντιβαλλιστικούς πυραύλους του 1972[34]. Η πράξη αυτή αποδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την αναθεωρητική στάση των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και τις επιπλοκές που μπορεί να έχει μία ανάλογη συμπεριφορά για τη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος γενικότερα, και της ευρωπαϊκής ηπείρου ειδικότερα[35]. Κατ' αρχάς, αποτελούσε ένα ακόμα παράδειγμα της πεποίθησης από την πλευρά της υπερδύναμης ότι μπορούσε να αναμορφώσει ή και να καταργήσει τους κανόνες που ρύθμιζαν τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου και είχαν διατηρηθεί αυτούσιοι στην περίοδο που τον διαδέχθηκε. Επιπλέον η μονομερής απόφαση χωρίς προηγούμενες διαβουλεύσεις με τον συμβαλλόμενο, δηλαδή τη Ρωσία, έδειχνε έλλειψη σεβασμού προς τα συμφέροντα ασφαλείας μίας πυρηνικής υπερδύναμης η οποία είχε ήδη βρεθεί σε ασφυκτικό κλοιό μετά την νέα διεύρυνση του ΝΑΤΟ το 2004 και όπως έχουμε αναφέρει βρίσκεται σε μία ανοδική πορεία όσον αφορά τους συντελεστές ισχύος της. Αν και σκοπός λοιπόν αυτής της κίνησης ήταν η ανάπτυξη ενός μηχανισμού αντιβαλλιστικής άμυνας προκειμένου να προστατευτούν οι ΗΠΑ από μία ενδεχόμενη επίθεση από το Ιράν, τελικά προκάλεσε την αναζωπύρωση του στρατηγικού ανταγωνισμού μεταξύ των δύο πρώην αντιπάλων.

Αν συγκεντρώσουμε όλα τα παραπάνω στοιχεία καθίσταται περισσότερο από σαφές ότι η αμερικανική ηγεμονία αποτελεί παρελθόν για το μεταψυχροπολεμικό σύστημα ακολουθώντας μία φθίνουσα πορεία η οποία ξεκίνησε το 2003. Αιτία αυτής της κατάρρευσης, όπως προκύπτει από τα δεδομένα, ήταν όχι τόσο η μειούμενη ισχύς τους αλλά κυρίως η υπερβολική εμπιστοσύνη των Ηνωμένων Πολιτειών στις δυνατότητές τους η οποία τους οδήγησε να αλλάξουν στάση απέναντι στους συμμάχους τους αλλά και στους

[34] Για την αναγκαιότητα της εγκατάστασης της αντιπυραυλικής άμυνας βλ. Δρούγος, Αθανάσιος, *Η Αντιπυραυλική Άμυνα και οι Ευρύτερες Προεκτάσεις της*, (2009) , ανάκτηση 20/06/2009 από http://www.saith.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=28

[35] Η απόφαση για τη δρομολόγηση της εγκατάστασης της αντιβαλλιστικής άμυνας οδήγησε τον Putin να προχωρήσει στην αναστολή της εφαρμογής της Συνθήκης για τις Συμβατικές Δυνάμεις στην Ευρώπη (CFE) τον Ιούλιο του 2007.

αντιπάλους τους, με αποτέλεσμα να απολέσουν την εμπιστοσύνη των μεν και την ανοχή των δε. Έτσι σήμερα οι Ηνωμένες Πολιτείες κατέχουν απλά την πρωτοκαθεδρία εντός της ομάδας των μεγάλων δυνάμεων, χωρίς βέβαια να είναι ακόμα εφικτή η ανατροπή τους από αυτή τη θέση. Η μονοπολικότητα εξακολουθεί προς το παρόν να αποτελεί μία αδιαμφισβήτητη σταθερά, αν και φαίνεται να μειώνεται η ένταση αλλά και η συγκέντρωση ισχύος που χαρακτηρίζει το μοναδικό πόλο. Έτσι οι ΗΠΑ εξακολουθούν να παίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις και φυσικά στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις μεταξύ των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων αλλά και οι κανόνες που διέπουν αυτές τις σχέσεις.

Ένα πολύ καλό αναλυτικό μοντέλο που θα μπορούσε να ερμηνεύσει την παρούσα θέση των Ηνωμένων Πολιτειών είναι αυτό των Mowle και Sacko, οι οποίοι έχουν μεταφέρει στο πεδίο των διεθνών σχέσεων την οικονομική θεωρία του ηγέτη τιμών[36] και συγκεκριμένα τη συμπεριφορά του σε ένα περιβάλλον ολιγοπωλιακής διαμόρφωσης τιμών. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, ο ηγέτης τιμών είναι εκείνος ο οποίος λαμβάνει πρώτος τις αποφάσεις και τελικά διαμορφώνει τους όρους του παιχνιδιού. Η θέση του αυτή εξαρτάται από το μέγεθός του και την επιρροή που μπορεί να ασκήσει στο σύστημα αλλά όχι από τη συμπεριφορά των υπόλοιπων μονάδων. Οι επιλογές αυτών των παικτών είναι είτε η αποδοχή των κανόνων που θέτει ο ηγέτης και η συμμετοχή τους στα οφέλη αυτής της κατάστασης, είτε η απόκλιση ή η ολοκληρωτική άρνηση συμμετοχής σε αυτή, οπότε και, ανάλογα με το είδος της ηγεσίας, δέχονται τις συνέπειες αυτής της επιλογής που μπορεί να είναι η επιβολή κάποιας τιμωρίας ή η απομόνωση και ο περιορισμός. Μπορούμε μάλιστα να αναφέρουμε τρεις χαρακτηριστικούς τύπους ηγεσίας τιμών οι οποίοι μπορούν να βρουν εφαρμογή σε ένα μονοπολικό σύστημα: η εθελοντική ηγεσία στην οποία όλοι αναγνωρίζουν τα πλεονεκτήματά της και την αποδέχονται, η ηγεσία τιμών που είναι προϊόν εξαπάτησης του ηγέτη καθώς έχει πειστεί ότι είναι αναγκαία η παραμονή του στη θέση αυτή παρά τα μειονεκτήματα μίας τέτοιας επιλογής και τέλος η εξαναγκασμένη ηγεσία κατά την οποία ο ηγέτης τιμών παραμένει προκειμένου να αποφύγει τον ανταγωνισμό[37]. Από τους τύπους αυτούς θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο πρώτος αποτελεί μία διαφορετική προσέγγιση αυτού που περιγράψαμε ως ηγεμονία και ότι ο τρίτος αντικατοπτρίζει επακριβώς τη θέση στην οποία βρίσκεται αυτή τη στιγμή η υπερδύναμη.

[36] Για μία ανασκόπηση της συγκεκριμένης θεωρίας βλ. Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., op.cit No 10, σσ 44-47
[37] Ibid, σ 47

2 Η υπεροχή των ΗΠΑ

Η θέση την οποία υποστηρίξαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο σχετικά με το μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα ήταν η ύπαρξη μίας μονοπολικής δομής με επίκεντρο τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Βασικό επιχείρημα αυτής της τοποθέτησης υπήρξε κυρίως η υπέρμετρη συγκέντρωση ισχύος από τις ΗΠΑ σε συνδυασμό με την αδυναμία όλων των υπόλοιπων μονάδων του συστήματος να αντισταθμίσουν, μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου, αυτή την υπεροχή με μία ανάλογη ανάπτυξη σε κρίσιμους συντελεστές ισχύος ή/και με την οργάνωσή τους σε ένα ισότιμο πόλο του συστήματος. Η ανάλυσή μας αυτή βασίστηκε περισσότερο σε δεδομένα αλλά και παραδείγματα από τη διεθνή πολιτική σκηνή και ιστορία.

Ωστόσο ο περιορισμός μας στην παράθεση αυτών των στοιχείων δεν θα ήταν αρκετός για την ικανοποιητική υποστήριξη των ισχυρισμών μας και έτσι καθίσταται αναγκαία και επιβαλλόμενη η ποσοτική αλλά και ποιοτική πλέον ανάλυση της κατανομής της ισχύος στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Με τον τρόπο αυτό πέρα από την ενίσχυση της θεωρητικής μας βάσης, θα δοθεί η ευκαιρία να αποκαλυφθούν σε όλη τους τη διάσταση τόσο το μέγεθος της αμερικανικής υπεροχής όσο και το χάσμα που παρατηρείται μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων. Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από τη σύγκριση των μεγεθών αλλά και των ποιοτικών χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν εκείνοι οι συντελεστές ισχύος των υπό εξέταση κρατών οι οποίοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συνολική ισχύ τους.

Στο σημείο αυτό βέβαια τίθεται το κρίσιμο ερώτημα για το ποιοι θα είναι αυτοί οι συντελεστές ισχύος τους οποίους θα εξετάσουμε και θα συγκρίνουμε στο εγχείρημά μας αυτό καθώς από την επιλογή αυτή θα κριθεί η αξιοπιστία και η αντικειμενικότητα της εικόνας που θα σχηματίσουμε για το διεθνή συσχετισμό δυνάμεων και επομένως της ίδιας της ανάλυσής μας . Ένα στοιχείο το οποίο διευκολύνει πολύ την παραπάνω επιλογή είναι το γεγονός ότι επίκεντρο της ανάλυσής μας αποτελούν οι μεγάλες δυνάμεις μιας και η πολικότητα του διεθνούς συστήματος καθορίζεται από τον αριθμό αλλά και την ισχύ των μεγάλων δυνάμεων που υπάρχουν σε αυτό[38]. Μεταξύ λοιπόν των συντελεστών ισχύος που χαρακτηρίζουν κάθε χώρα, υπάρχει ένα σύνολο αυτών το οποίο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην αναβάθμιση ενός κράτους στο επίπεδο της μεγάλης δύναμης. Σε αυτό το σύνολο θα επικεντρώσουμε και εμείς την προσοχή μας, ξεκινώντας την ανάλυσή μας από την παράθεσή τους και στη συνέχεια καταγράφοντας τα μεγέθη τους.

[38] Βλ. Mansfield, Edward D., op.cit No 7, σ 107

Σύμφωνα με το Waltz οι σημαντικότερες παράμετροι της ισχύος μίας χώρας είναι ο πληθυσμός και η επικράτεια, οι φυσικοί πόροι, η οικονομική ευρωστία, η στρατιωτική ισχύς, η πολιτική σταθερότητα και ικανότητα[39]. Υπάρχουν άλλοι συγγραφείς οι οποίοι δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε άλλους παράγοντες της διεθνούς δραστηριότητας όπως σε αυτό που ονομάζεται «ήπια» ισχύς, έννοια την οποία εισήγαγε ο Joseph Nye[40]. Παρ' όλα αυτά επιλέγουμε τη «σκληρή» ισχύ ως το πεδίο της ανάλυσής μας καθώς αυτή διασφαλίζει τα συμφέροντα των κρατών, με πρωτεύον την ασφάλειά του. Στη συνέχεια οφείλουμε να προχωρήσουμε σε μία συγκριτική μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων μελέτη των συντελεστών αυτών προκειμένου να διαπιστώσουμε τη συγκέντρωση της ισχύος σε κάποιες ή κάποια από τις μεγάλες δυνάμεις και έτσι να καταλήξουμε στην πολικότητα της νέας δομής του διεθνούς συστήματος.

Όποιες διαφωνίες και αν υπάρχουν μεταξύ των θεωρητικών των διεθνών σχέσεων σχετικά με τη σημασία καθενός από τους συντελεστές ισχύος στην κατανομή των ικανοτήτων μεταξύ των κρατών, η στρατιωτική ισχύς αποτελεί το σημείο συνάντησης των απόψεων. Η στρατιωτική ικανότητα ενός κράτους είναι εκείνη που εξασφαλίζει την επιβίωση και την ανεξαρτησία στην επιλογή των στρατηγικών και των πολιτικών που θα ακολουθήσει. Όσο όμως αυξάνονται οι συγκεκριμένες ικανότητές του, το κράτος μπορεί να αποδυθεί σε μία προσπάθεια προβολής της ισχύος που έχει αρχίσει να αποκτάει, πρώτα στους γείτονες και αργότερα σε πιο μακρινές περιοχές της υφηλίου. Η αποτελεσματική προβολή αυτής της ισχύος αποτελεί επιβεβαίωση της στρατιωτικής ισχύος μίας χώρας αλλά και μέτρο της συνολικής σχετικής ισχύος της, καθώς αναφέρεται στο βαθμό της βίας που μπορεί να χρησιμοποιήσει προκειμένου να ικανοποιήσει τα εθνικά του συμφέροντα.

Ένας δείκτης που μπορεί να παρέχει μία σαφή εικόνα της στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους είναι οι δαπάνες που καταβάλει μία χώρα για τις ένοπλές της δυνάμεις. Οι δαπάνες αυτές εξαρτώνται από το μέγεθος του στρατεύματος, τον εξοπλισμό που χρησιμοποιείται, τις υποχρεώσεις που μπορεί να έχει μία χώρα στο εξωτερικό όπως βάσεις ή/και προγράμματα παροχής στρατιωτικής βοήθειας. Μία χώρα λοιπόν με αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες είναι ισχυρή στρατιωτικά και πιθανόν να έχει την ικανότητα προβολής της στρατιωτικής της ισχύος. Από την άλλη βέβαια υπάρχει η πιθανότητα τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας να μας παραπλανούν ως προς τη πραγματική κατάσταση που επικρατεί στις ένοπλες δυνάμεις μίας χώρας. Έτσι οι υψηλές αμυντικές δαπάνες μπορεί να οφείλονται στο υπεράριθμο στράτευμα, σε παρωχημένα και δαπανηρά οπλικά συστήματα ή και σε

[39] Waltz, Kenneth N., op.cit. No 8, σ 131

[40] Βλ. Nye, Joseph S., *Ήπια ισχύς*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2005)

υποχρεώσεις που αν και απαιτούν οικονομική ενίσχυση δεν προσθέτουν το παραμικρό στη στρατιωτική ισχύ.

Λαμβάνοντας υπόψη μας τις παραπάνω παραμέτρους, συγκεντρώσαμε στο διάγραμμα 1.1.1 τις αμυντικές δαπάνες των εφτά ισχυρότερων κρατών του πλανήτη. Αν και στο επόμενο κεφάλαιο ο αριθμός αυτών των μεγάλων δυνάμεων θα μειωθεί εξαιτίας των παραμέτρων που εισάγουμε στην ανάλυσή μας, προς το παρόν θα εξετάσουμε τις συγκεκριμένες χώρες όπως αυτές παρουσιάζονται στο διάγραμμα απλά και μόνο για να ενισχύσουμε το επιχείρημά μας για την αμερικανική υπεροχή στο διεθνές σύστημα σε όλο το εύρος των κλασικών συντελεστών ισχύος.

Εξετάζοντας, λοιπόν, το γράφημα διαπιστώνουμε πως πράγματι η πρωτοκαθεδρία σε αυτό τον τομέα ανήκει αναμφισβήτητα στις ΗΠΑ. Το απόλυτο μέγεθος των δαπανών της αποκαλύπτει από μόνο του μία ισχυρή στρατιωτική μηχανή. Η σύγκριση όμως με τις υπόλοιπες χώρες είναι εκείνη που μας δίνει την πραγματική διάσταση της θέσης της αμερικάνικης στρατιωτικής ισχύος στη διεθνή σκηνή. Το ποσό που δαπανά η κυβέρνηση των ΗΠΑ για τις αμυντικές της ανάγκες, ακόμα και πριν από την 11^{η} Σεπτεμβρίου 2001, είναι πολλές φορές πολλαπλάσιο από το αντίστοιχο ποσό των υπολοίπων χωρών, μεμονωμένα. Αλλά ακόμα και αν θεωρούσαμε εφικτή μία προσέγγιση όλων των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος και το σχηματισμό ενός στρατιωτικού συνασπισμού, οι αμυντικές τους δαπάνες αθροισμένες, στην καλύτερη περίπτωση, θα πλησίαζαν οριακά αυτές των ΗΠΑ. Υπάρχει λοιπόν ένα τεράστιο χάσμα στρατιωτικών δυνατοτήτων μεταξύ της υπερδύναμης και των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων.

Στην περίπτωση μάλιστα που εντάξουμε στην ανάλυσή μας και ποιοτικά χαρακτηριστικά των ενόπλων δυνάμεων των υπό εξέταση κρατών, θα αυξηθεί ακόμα περισσότερο η παραπάνω απόσταση. Αυτή είναι η αλήθεια κυρίως στην περίπτωση της Ρωσίας και της Κίνας, οι οποίες εμφανίζονται ως οι πιθανότερες εν δυνάμει ανταγωνιστές των ΗΠΑ σε στρατιωτικό επίπεδο. Πέρα από το γεγονός ότι αυτές οι δύο χώρες είναι ουραγοί στις αμυντικές δαπάνες, ταυτόχρονα οι ένοπλες δυνάμεις τους περνούν μία ιδιαίτερα επίπονη φάση αναδιοργάνωσης και εκσυγχρονισμού η οποία και θα κρίνει την επίτευξη της γεφύρωσης του χάσματος που διαπιστώσαμε προηγουμένως[41].

[41] Για την περίπτωση της Κίνας βλ. Shambaugh, David, «China's Military Modernization: Making Steady and Surprising Progress» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06: military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005). Αντίστοιχα για τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις βλ. Miller, Steven E. and Trenin, Dmitriĭ., *The Russian military: power and policy* (Cambridge, Mass. : American Academy of Arts and Sciences, 2004)

Αξίζει να σημειώσουμε πως αυτό το ποιοτικό χάσμα δεν παρατηρείται μόνο μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των ανταγωνιστικών προς αυτές χωρών αλλά μεταξύ των στενών συμμάχων. Πρόκειται για ένα πρόβλημα το οποίο είναι γνωστό στους ΝΑΤΟϊκούς κύκλους ως χάσμα ικανοτήτων (capabilities gap)[42] και είναι υπεύθυνο για την αναποτελεσματική επιχειρησιακή συνεργασία των συμμάχων σε περιπτώσεις όπως το Αφγανιστάν και το Ιράκ. Είναι προφανές πως αυτή η εξέλιξη είναι μάλλον αρνητική για

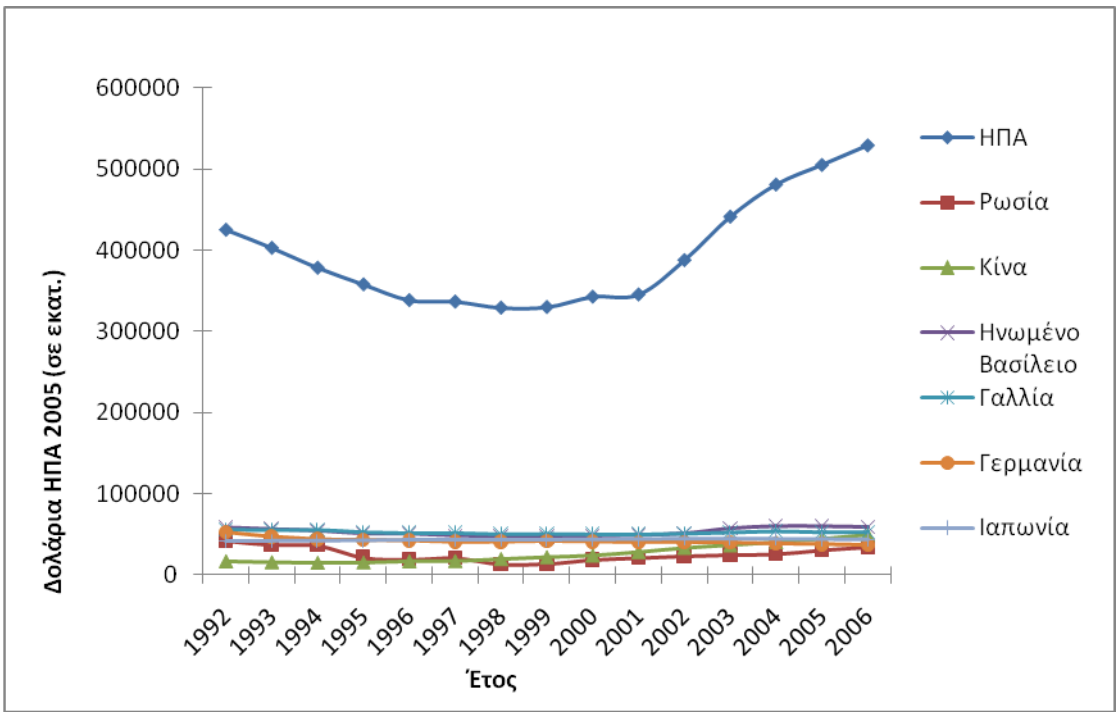

Γράφημα 1.1.1 Στρατιωτικές δαπάνες 1992-2006
Πηγή: Stockholm Institute for Peace Research, The SIPRI military expenditure database, 2007

έναν κατά βάση στρατιωτικό οργανισμό, αναδεικνύοντας και τα μειονεκτήματα που ακολουθούν τη στρατιωτική υπεροχή.

Ένα τελευταίο στοιχείο που θα ολοκληρώσει την εικόνα της πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ στον τομέα της στρατιωτικής ισχύος είναι η ικανότητα προβολής αυτής της ισχύος ανά τον κόσμο. Ο καλύτερος τρόπος για να εξετάσουμε αυτή την παράμετρο είναι να εστιάσουμε στο δίκτυο των στρατιωτικών βάσεων που διαθέτουν οι Ηνωμένες Πολιτείες σε διάφορες γεωγραφικές περιφέρειες, ιδίως σε αυτές που μπορεί να αποτελούν επίσης πεδίο δραστηριοποίησης άλλων μεγάλων δυνάμεων. Ο λόγος που δίνουμε ιδιαίτερη σημασία σε

[42] Βλ. Ruhle, Michael, "NATO after Prague: Learning the Lessons of 9/11", *Parameters*, (Summer 2003) σσ 94-5

αυτές τις περιοχές είναι η δυσκολία της προβολής της ισχύος ενός κράτους σε μία περιοχή όπου ήδη έχει ενεργοποιηθεί ένα άλλο ισχυρό κράτος του διεθνούς συστήματος.

Με βάση αυτό το κριτήριο, επικεντρώνουμε την προσοχή μας στην Ευρασία στην οποία βρίσκονται όλες οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις και η οποία αποτελεί και το σημαντικότερο πεδίο δράσης τους λόγω των περιορισμένων ικανοτήτων τους. Αυτό που διαπιστώνουμε είναι η ύπαρξη ισχυρών αμερικανικών δυνάμεων στην Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και την Άπω Ανατολή, όπως δείχνει και ο χάρτης 1.1.1. Αυτές οι δυνάμεις αποτελούν μέρος μίας ενεργής παρουσίας των ΗΠΑ σε περιοχές με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα συμφέροντά τους η οποία περιλαμβάνει την άσκηση αυξημένης επιρροής και ελέγχου, την εγκαθίδρυση της αμερικανικής ισχύος και την προώθηση των ποικίλων συμφερόντων της υπερδύναμης.

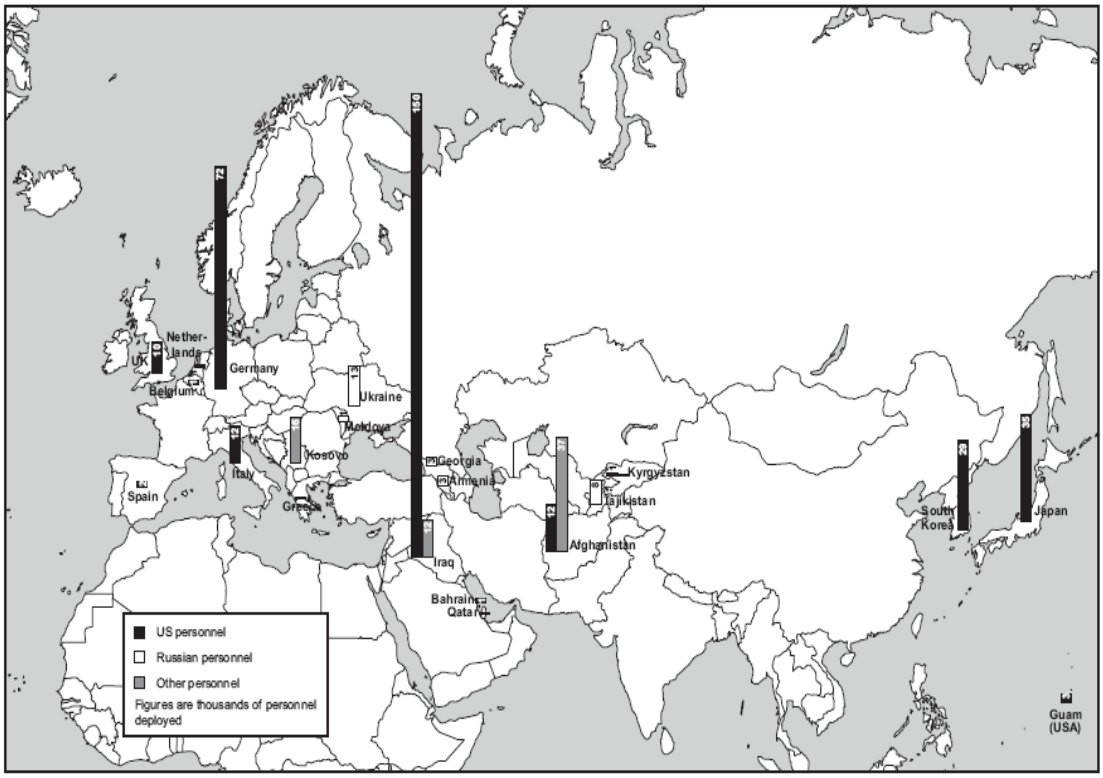

Χάρτης 1.1.1 Στρατιωτικές δυνάμεις των Ρωσία, ΗΠΑ και άλλων χωρών στην Ευρασία 2006-2007
Πηγή: Lachowski, Zdzislaw, Foreign Military Bases in Eurasia, SIPRI Policy Paper No. 18 (2007)

Ο επόμενος βασικός συντελεστής που καθορίζει την ισχύ ενός κράτους στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος είναι η οικονομική του ευρωστία. Ο πρώτος και κυριότερος λόγος της ιδιαίτερης σημασίας μίας ισχυρής οικονομίας είναι η βάση την οποία αποτελεί για οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα του κράτους και κυρίως για τη χρηματοδότηση των αμυντικών του αναγκών. Επιπλέον η οικονομική ισχύς χρησιμοποιείται πολύ συχνά στις

διεθνείς σχέσεις και ως ένα εργαλείο άσκησης επιρροής και ελέγχου που εφαρμόζεται σε άλλους δρώντες του διεθνούς συστήματος.

Το σημαντικότερο πρόβλημα που συναντάμε κατά τη μελέτη της συγκεκριμένης διάστασης της ισχύος είναι η επιλογή του δείκτη που θα μας παρέχει μία όσο το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα της οικονομίας ενός κράτους. Είναι φυσικό στην περίπτωση ενός τόσο πολύπλοκου τομέα της κρατικής δραστηριότητας να είναι αδύνατη η παρουσίασή του μέσω ενός μόνο δείκτη. Παρ' όλα αυτά, το σύνολο σχεδόν των μελετητών των διεθνών σχέσεων συμφωνούν πως το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κάθε χώρας αποτελεί ένα αρκετά περιεκτικό, σαφή και εύχρηστο εργαλείο στην προσπάθεια αυτή.

Η συγκριτική παρουσίαση του ΑΕΠ, λοιπόν, των κρατών που έχουμε θέσει υπό ανάλυση, επιβεβαιώνει και αυτή μία κατάσταση μονοπολικότητας στο διεθνές σύστημα. Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα 1.1.2 η οικονομία των ΗΠΑ όχι μόνο υπερέχει σε απόδοση των λοιπών αλλά γνωρίζει και μία συνεχή αύξηση του ΑΕΠ, γεγονός το οποίο απομακρύνει όλο και περισσότερο τις ΗΠΑ από τα υπόλοιπα κράτη. Στην περίπτωση βέβαια αυτή αναδεικνύεται η ιδιαίτερη περίπτωση της Ιαπωνίας, η οποία αν και φάνηκε να πλησιάζει σε απόδοση την αμερικάνικη οικονομία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αργότερα περιήλθε σε τέλμα και έμεινε πίσω στον οικονομικό ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ. Σήμερα τη θέση της Ιαπωνίας στον ανταγωνισμό αυτό έχει καταλάβει η ομάδα των κρατών που απαρτίζουν την Ευρωπαϊκή Ένωση, με επικεφαλής τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η

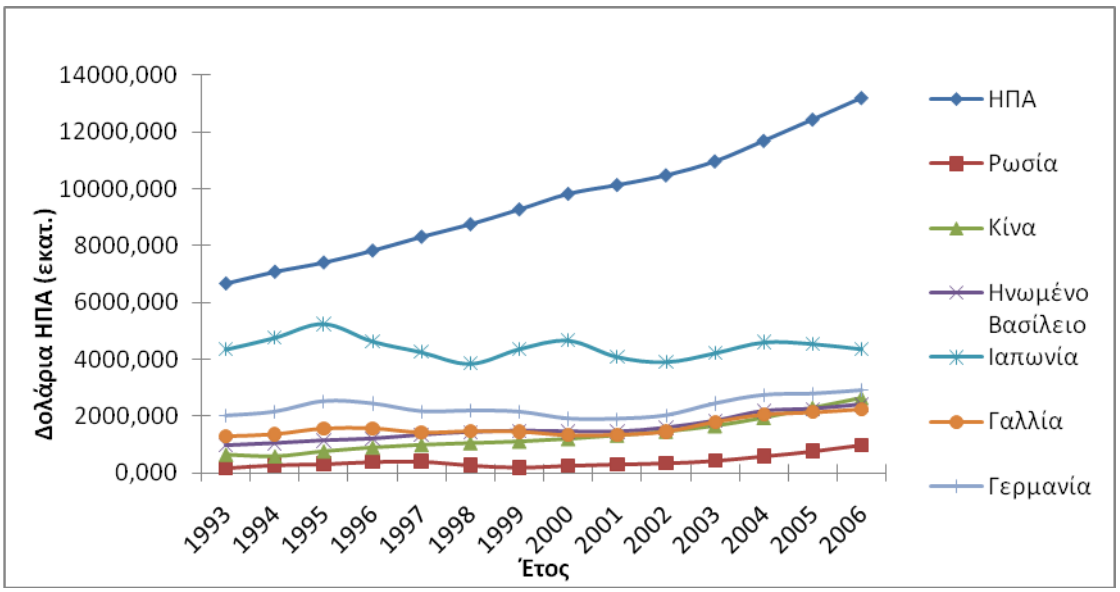

Γράφημα 1.1.2 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 1993-2006
Πηγή: Euromonitor International from International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics, 2007

ιδιομορφία όμως του μορφώματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δε μας επιτρέπει να ισχυριστούμε πως πρόκειται για μία προσπάθεια αμφισβήτησης της μονοπολικότητας του συστήματος, έστω και σε ένα μόνο τομέα της κρατικής ισχύος.

Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να προβλέψουμε την εξέλιξη της οικονομικής ανάπτυξης των κυριοτέρων κρατών μελετώντας την ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ και έτσι να διαγνώσουμε αν υπάρχουν δεδομένα που να συνηγορούν σε μία μακροπρόθεσμη ανατροπή του μονοπολικού συστήματος. Στο γράφημα 1.1.3 έχουμε το ανά έτος ποσοστό της μεταβολής του ΑΕΠ καθεμίας εκ των εφτά στη συγκεκριμένη περίπτωση μεγάλων δυνάμεων. Αυτό που αξίζει να παρατηρήσουμε στο συγκεκριμένο γράφημα είναι το γεγονός ότι η οικονομία των ΗΠΑ αναπτύσσεται με ένα ρυθμό της τάξης του 3-5% κατά τη διάρκεια της περιόδου 1993-2006, μέγεθος που την τοποθετεί στην ίδια κατηγορία με τις λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις και την Ιαπωνία. Απεναντίας η Κίνα και η Ρωσία γνωρίζουν ρυθμούς ανάπτυξης που είναι υψηλότεροι από εκείνους των Ηνωμένων Πολιτειών. Ιδιαίτερα δυναμική είναι μάλιστα η ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας η οποία μετά κατάρρευση του 1991 γνωρίζει αρκετά υψηλούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ. Βέβαια οι παρατηρήσεις αυτές δεν αποτελούν επιχείρημα υπέρ της ανάδυσης μίας πολυπολικότητας στο διεθνές σύστημα. Εξάλλου υπάρχει ένα πλήθος προϋποθέσεων που απαιτείται για μία τέτοια εξέλιξη. Ωστόσο,

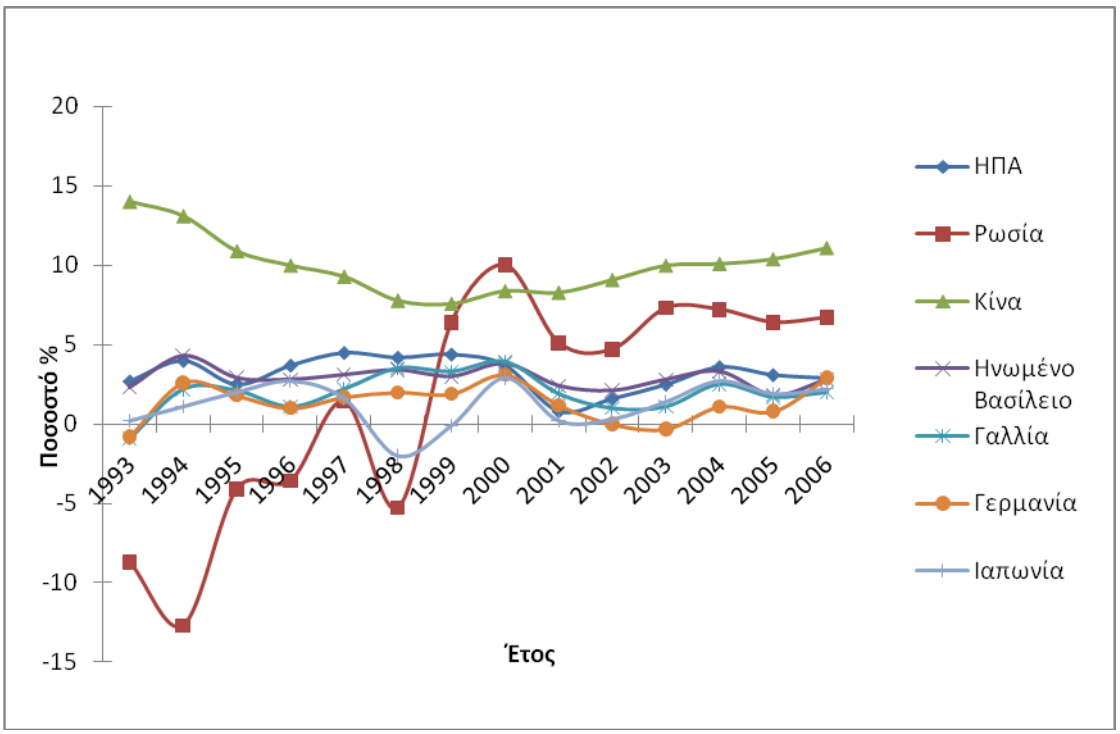

Γράφημα 1.1.3 Ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ 1993-2006
Πηγή: Euromonitor International from International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics and World Economic Outlook/UN/national statistics, 2007

παραπάνω στοιχεία καταμαρτυρούν ότι σταδιακά δημιουργούνται οι βάσεις για την αύξηση τα της οικονομικής ισχύος αρχικά, και τη βελτίωση όλων των υπόλοιπων συντελεστών ισχύος αργότερα, μερικών από τους εν δυνάμει ανταγωνιστές της αμερικανικής υπεροχής.

Μεταξύ των κρίσιμων συντελεστών ισχύος πάνω στους οποίους στηρίζεται τόσο η οικονομική ευρωστία όσο και η στρατιωτική ικανότητα ενός κράτους, και ιδίως μίας μεγάλης δύναμης, είναι η κατοχή ορισμένων φυσικών πόρων που σχετίζονται με στρατηγικούς τομείς της ισχύος ενός κράτους. Όπως είναι κατανοητό μεταξύ αυτών των πόρων την πρωτεύουσα σημασία έχουν αυτοί που αφορούν την ενέργεια, η οποία αποτελεί την κινητήρια δύναμη τόσο της βιομηχανικής παραγωγής όσο και της στρατιωτικής μηχανής κάθε κράτους. Παρατηρώντας το μέγεθος της ενέργειας που καταναλώνει μία χώρα μπορούμε να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με το μέγεθος της οικονομίας της αλλά και τους κινδύνους ενεργειακής εξάρτησης που μπορεί να προκαλέσουν οι αυξημένες ανάγκες.

Σύμφωνα με το γράφημα 1.1.4 οι χώρες με τις μεγαλύτερες ενεργειακές ανάγκες είναι οι ΗΠΑ και η Κίνα. Η εικόνα αυτή δεν οφείλεται αποκλειστικά στο μέγεθος των δύο χωρών καθώς η Ρωσία, που διαθέτει μία εξίσου μεγάλη επικράτεια και πληθυσμό, βρίσκεται αρκετά πιο χαμηλά. Απεναντίας, αποτελεί συνέπεια κυρίως των υψηλών στρατιωτικών δαπανών στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών και του σταθερά ανοδικού ρυθμού ανάπτυξης της κινέζικης οικονομίας, καθώς αποτελούν δραστηριότητες οι οποίες, σε συνδυασμό πάντα με άλλους ενεργοβόρους τομείς της κρατικής μηχανής αυτών των χωρών, απαιτούν όλο και μεγαλύτερες ποσότητες ενεργειακών πρώτων υλών. Η κατάσταση αυτή βέβαια καθιστά και τις δύο χώρες εξαιρετικά εξαρτημένες από τις χώρες εισαγωγής αυτών των πρώτων υλών, με αποτέλεσμα να είναι επιτακτική η γεωγραφική διαφοροποίηση της διαδικασίας προμήθειάς τους. Ωστόσο μεταξύ των δύο χωρών, η Κίνα είναι εκείνη η οποία βρίσκεται σε πιο μειονεκτική θέση εξαιτίας της εξαιρετικά ενεργοβόρας οικονομίας της και της ζημιάς που μπορεί να προκαλέσει σε αυτή μία διακοπή, για οποιοδήποτε λόγο, της ροής των αναγκαίων ενεργειακών πρώτων υλών. Από την άλλη, η μεγάλη κατανάλωση ενέργειας από την πλευρά των ΗΠΑ είναι ενδεικτική των αυξημένων στρατιωτικών υποχρεώσεων και της έντονης επιχειρησιακής τους δραστηριότητας, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί απόδειξη της εξάρτησης της στρατιωτικής ισχύος, και κυρίως της προβολής αυτής, από την προμήθεια ενέργειας. Αν και το διακύβευμα για τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ιδιαίτερα σημαντικό, παρ' όλα αυτά δεν είναι θεμελιώδες, όπως στην περίπτωση της Κίνας όπου η μείωση της παρεχόμενης ενέργειας θα πλήξει την οικονομική της ευρωστία και επομένως τη βάση της συνολικής της ισχύος.

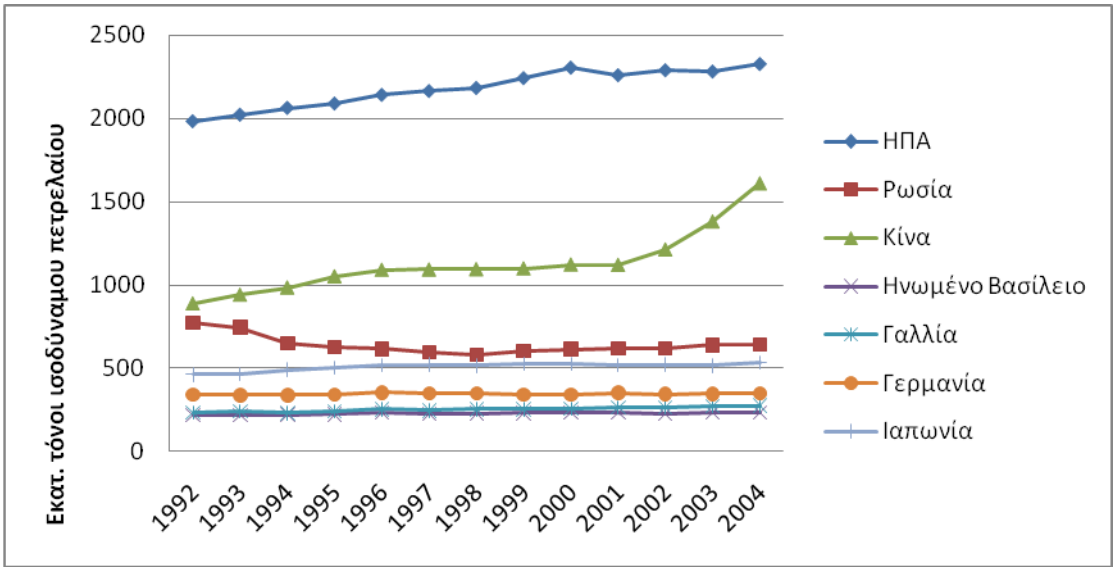

Γράφημα 1.1.4 Συνολική προμήθεια βασικής ενέργειας 1992-2004
Πηγή: International Energy Agency Energy statistics, http://www.iea.org/statist/index.htm

Αν και τα στοιχεία μέχρι τώρα είναι αδιάσειστα, οφείλουμε να προσθέσουμε ακόμα μία παράμετρο στην κατανομή της ισχύος. Πρόκειται για την τεχνολογική καινοτομία η οποία σήμερα πλέον παίζει ζωτικό ρόλο σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τα κράτη λοιπόν που έχουν να παρουσιάσουν σημαντικά τεχνολογικά επιτεύγματα βρίσκονται μεταξύ των πρωτοπόρων του διεθνούς συστήματος στον οικονομικό και στρατιωτικό τομέα. Κάθε χρόνο λοιπόν δαπανώνται υπέρογκα ποσά στην τεχνολογική έρευνα και ανάπτυξη μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Τη μερίδα του λέοντος και σε αυτή την περίπτωση κατέχουν οι Ηνωμένες Πολιτείες καθώς δαπανούν δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια στην ανάπτυξη καινοτόμων ιδεών. Ιδιαίτερα ανοδική είναι και η πορεία της Κίνας η οποία επιχειρεί να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ σε θέματα τεχνολογίας, με επόμενη την Ιαπωνία και τις λοιπές μεγάλες δυνάμεις.

Με βάση τα στοιχεία που παραθέσαμε στις προηγούμενες σελίδες είναι προφανές ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διαθέτουν ένα αποφασιστικό και σχεδόν αγεφύρωτο προβάδισμα έναντι όλων των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος. Η αλήθεια είναι βέβαια ότι σε τομείς όπως η οικονομική ανάπτυξη που μας προσφέρουν μία ματιά στο μέλλον διαφαίνεται μία αλλαγή στους συσχετισμούς ισχύος. Προς το παρόν όμως αυτή η μεταβολή πραγματοποιείται με ιδιαίτερα αργούς ρυθμούς, γεγονός το οποίο μπορεί να επιτρέψει την επιβίωση της συγκεκριμένης δομής για περισσότερο χρονικό διάστημα από αυτό που υπολογίζαμε. Το ερώτημα ωστόσο που γεννάται είναι ποιος

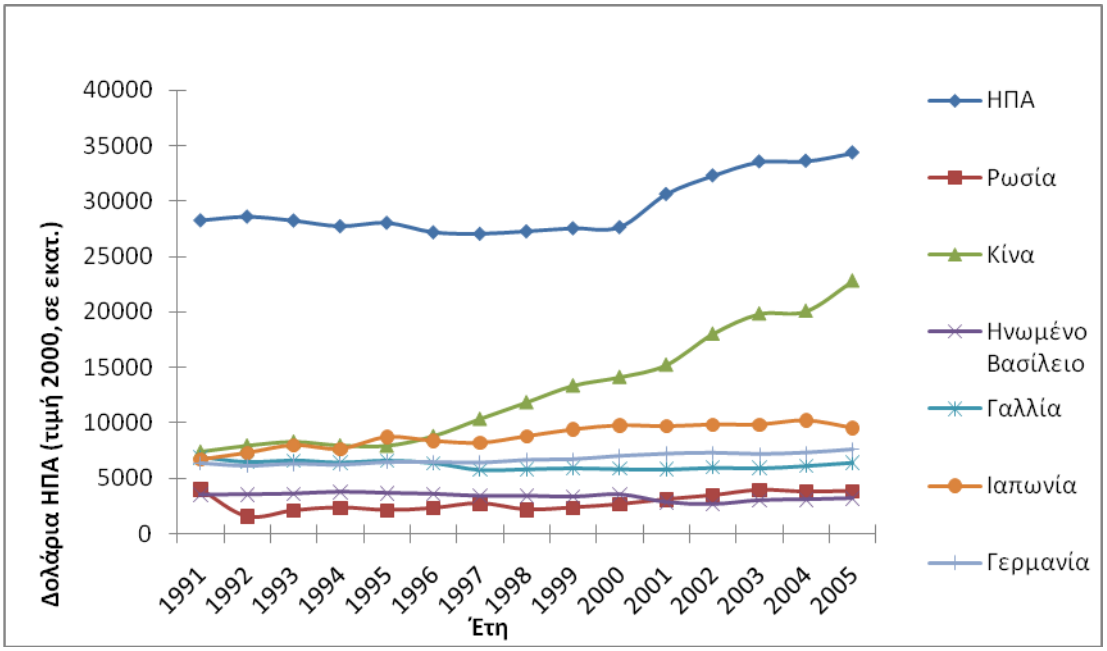

Γράφημα 1.1.5 Δημόσιες Δαπάνες για Ε&Α 1991-2005
Πηγή:OECD, Main Science and Technology Indicators 2007/2

παράγοντας συμβάλλει σε αυτή τη σταθερότητα της μονοπολικότητας σε ένα μη ηγεμονικό πλέον σύστημα, στο οποίο θα αναμέναμε την έναρξη μίας κούρσας ανταγωνισμού μεταξύ της υπερδύναμης και των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων.

3 Τα πυρηνικά όπλα ως παράγοντας συστημικής ισορροπίας

Όταν καλούμαστε να κατανοήσουμε τη δομή ενός οποιουδήποτε διεθνούς συστήματος, η κατανομή της ισχύος αποτελεί το πεδίο στο οποίο θα πρέπει να επικεντρωθούμε, καθώς η αναρχία και η μη λειτουργική διαφοροποίηση των μονάδων που το αποτελούν συνιστούν αμετάβλητα στοιχεία της φύσης του διεθνούς συστήματος. Υπάρχουν πολλοί συντελεστές ισχύος που θα μπορούσαν να επιλεγούν για τη συγκεκριμένη εργασία, όπως η στρατιωτική ισχύς και η οικονομική απόδοση των υπό εξέταση κρατών. Όλα αυτά βέβαια αποτελούν δεδομένα και πληροφορίες οι οποίες αναφέρονται στις εσωτερικές δυνατότητες των διάφορων μονάδων του συστήματος. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται συχνά η εντύπωση ότι η ανάλυσή μας ξεφεύγει από το συστημικό επίπεδο και εισέρχεται στο εσωτερικό των κρατών όπου φυσικά οι πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες είναι πολύ διαφορετικές. Όταν όμως αναφερόμαστε στην κατανομή της ισχύος εντός του συστήματος είναι προφανές ότι αυτή αφορά τη σχετική ισχύ που καθένα από τα κράτη κατέχει, σε καθένα από τους τομείς που εμείς έχουμε επιλέξει να εξετάσουμε. Από τη στιγμή λοιπόν που καταφεύγουμε στη σύγκριση των ικανοτήτων των κρατών μελών του συστήματος, τα χαρακτηριστικά αυτά παύουν να αφορούν την εσωτερική δομή τους και αναβαθμίζονται σε ένα συστημικό σύνολο δεδομένων. Το σύνολο αυτό δεν μπορεί να ελεγχθεί από κανένα κράτος, αφού οποιαδήποτε αλλαγή, η οποία θα οφείλεται στη συμπεριφορά ενός μόνο κράτους, θα μεταβάλλει τους συσχετισμούς τόσο εντός του ίδιου του υποσυνόλου όσο και στο γενικό συστημικό σύνολο.

Κομμάτι αυτού του ευρύτερου συνόλου συντελεστών ισχύος αποτελούν και τα πυρηνικά όπλα. Συνήθως αυτά εντάσσονται στους συντελεστές στρατιωτικής ισχύος που διαθέτει μία χώρα. Παρ' όλα αυτά δεν αποτελούν ακόμα ένα επιχειρησιακό όπλο, που προστίθεται στα ήδη υπάρχοντα συμβατικά οπλικά συστήματα. Τα πυρηνικά όπλα διαθέτουν μία δυναμική πολύ διαφορετική από αυτή των συμβατικών. Οι τεχνολογικές εξελίξεις στην κατηγορία των συμβατικών οπλισμών μπορούν εύκολα να ενισχύσουν το αμυντικό ή το επιθετικό πλεονέκτημα που μπορεί να διαθέτει μία χώρα[43]. Ανάλογα με το ποιο από τα δύο αυτά πλεονεκτήματα κυριαρχεί μεταξύ των ισχυρότερων χωρών, καθορίζεται εν πολλοίς και η στρατηγική που θα ακολουθηθεί από τα κράτη του

[43] Για το ρόλο της τεχνολογίας στην ισορροπία επίθεσης-άμυνας βλ. Jervis, Robert, «Offense, Defense and the Security Dilemma», σσ 183-4 στο Art, Robert J. and Jervis, Robert, *International Politics: Enduring concepts and contemporary issues,* (New York: Eighth edition, Pearson, 2007)

συστήματος. Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός μελετών οι οποίες ασχολούνται με τη σχέση αμυντικού και επιθετικού πλεονεκτήματος και την επίδρασή του στο διεθνές σύστημα και την εξωτερική πολιτική των μελών του, αλλά δυστυχώς η έκταση αυτής της εργασίας δεν μας επιτρέπει οποιαδήποτε περαιτέρω ανάλυση.

Αρκεί να αναφερθεί το γεγονός ότι η λογική περί αμυντικού και επιθετικού πλεονεκτήματος μεταβάλλεται ραγδαία από τη στιγμή που στους στρατιωτικούς υπολογισμούς οποιασδήποτε χώρας εισέλθουν τα πυρηνικά όπλα. Ανάλογα με την περιφερειακή ή παγκόσμια κατανομή της πυρηνικής ισχύος και των μέσων μεταφοράς τους, η ανάπτυξη ενός πυρηνικού οπλοστασίου μπορεί να προσφέρει σε μία χώρα το απόλυτο επιθετικό πλεονέκτημα, για ένα ορισμένο τουλάχιστον χρονικό διάστημα, και ταυτόχρονα μία ενισχυμένη αμυντική τοποθέτηση σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη. Η τρομακτική καταστροφική ισχύς των πυρηνικών όπλων ωθεί συνήθως τους αναλυτές στην επισήμανση της επιθετικής τους φύσης. Την ίδια στιγμή όμως, αυτή η ασύγκριτη σε αποτελέσματα επιθετική τους ικανότητα λειτουργεί ως επί το πλείστον αποτρεπτικά, εξασφαλίζοντας την ασφάλεια, την επιβίωση και την ανεξαρτησία του κράτους που τα κατέχει. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η μερική επίλυση του διλλήματος ασφαλείας των κρατών, όχι μέσω παραδοσιακών αμυντικών μέτρων αλλά διαμέσου της αποτρεπτικής λειτουργίας των πυρηνικών όπλων[44]. Παρατηρώντας μάλιστα την ιστορία των πυρηνικών δυνάμεων διάφορων κρατών, μεγάλων δυνάμεων αλλά και μικρότερων χωρών, η αποτροπή αποτελεί το βασικότερο λόγο ύπαρξης των πυρηνικών οπλοστασίων[45]. Για παράδειγμα στην περίπτωση των περιφερειακών συστημάτων πυρηνικής ισορροπίας, οι πυρηνικές δυνάμεις των κρατών που συμμετέχουν σε αυτά είτε έχουν αναπτυχθεί σε περιορισμένη κλίμακα προς αποτροπή συγκεκριμένων περιφερειακών απειλών, πυρηνικής ή συμβατικής φύσης, είτε αποτελούν μέρος του αποθηκευμένου και εν επιφυλακή στρατιωτικού οπλοστασίου της εν λόγω χώρας και προορίζονται για μελλοντική χρήση. Μόνο ο επίλογος του Β' Παγκοσμίου πολέμου αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα επιθετικής χρήσης των πυρηνικών όπλων. Η περίπτωση όμως αυτή παρουσιάζει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ,όπως το πυρηνικό μονοπώλιο των ΗΠΑ και η πρωτόγνωρη φύση της πυρηνικής ισχύος, τα οποία οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα.

Ένα ακόμα θεμελιώδες χαρακτηριστικό των πυρηνικών στρατιωτικών ικανοτήτων είναι η ανάγκη άμεσης εξισορρόπησης την οποία προκαλούν, ιδιαίτερα όταν ο φόβος της πιθανής χρήσης τους αυξάνει. Έτσι η ανάπτυξη πυρηνικών δυνάμεων από μία χώρα, είτε την

[44] Jervis, Robert, op.cit, σσ 184-5, 190

[45] Paul, T.V., «Great equalizers or agents of chaos?» σσ 374-6 στο Paul, T.V. and Hall, John A. (eds.), *International Order and the Future of World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999)

καθιστά αυτόματα μέρος ενός ήδη υπάρχοντος συστήματος πυρηνικής ισορροπίας, είτε δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη και άλλων πυρηνικών δυνάμεων, των οποίων τα συμφέροντα ασφαλείας είναι στενά συνδεδεμένα με τα δικά της και οι οποίες θα αποτελέσουν το πυρηνικό αντίβαρό της. Κάποια στιγμή θα ενεργοποιηθεί η ισορροπία του τρόμου. Είναι εξαιρετικά σπάνιο το φαινόμενο ενός πυρηνικού μονοπωλίου σε περιφερειακό και, πολύ περισσότερο, σε διεθνές επίπεδο για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τα παραδείγματα του Ισραήλ στη Μέση Ανατολή αλλά και των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων αποτελούν τέτοιες εξαιρέσεις, οι οποίες όμως εμφανίζουν ορισμένα κοινά στοιχεία. Πρώτον, αποτέλεσαν και οι δύο απάντηση σε συμβατικές απειλές εξαιρετικά μεγάλου μεγέθους και, δεύτερον, γνώρισαν προσπάθειες εξισορρόπησης από τους αντιπάλους τους. Στην περίπτωση των ΗΠΑ η εξισορρόπηση αυτή επιτεύχθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα[46] σε αντίθεση με το Ισραήλ που ακόμα διατηρεί το μονοπώλιο στη Μέση Ανατολή. Η ανισορροπία αυτή αντιμετωπίζεται στο νέο μεταψυχροπολεμικό σκηνικό προσωρινά με την προβολή της συμβατικής στρατιωτικής ισχύος των απειλούμενων από αυτή την κατάσταση κρατών και μακροπρόθεσμα με την συστηματικότερη προσπάθεια απόκτησης πυρηνικών δυνάμεων. Πρώτα στη λίστα αυτών των κρατών βρίσκονται η Συρία και το Ιράν που το καθένα έχει τους δικούς λόγους ασφαλείας για να ανησυχεί για τις ισραηλινές πυρηνικές δυνάμεις.

Αυτό που παρατηρούμε σε όλες τις περιπτώσεις είναι μία σταθερότητα η οποία είναι αποτέλεσμα των προηγούμενων χαρακτηριστικών της πυρηνικής ισχύος. Με τον όρο σταθερότητα δεν ισχυριζόμαστε ότι έχει πάψει η ύπαρξη οποιασδήποτε εχθρότητας ή απειλής μεταξύ των κρατών που συμμετέχουν σε συστήματα πυρηνικής ισορροπίας. Θεωρούμε απλά ότι οι σχέσεις τους είναι περισσότερο ομαλοποιημένες σε σχέση με τη δυναμική που διαθέτουν και η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει σημαντικές εντάσεις. Ακόμα όμως και όταν αυτές προκύπτουν, η ύπαρξη των πυρηνικών όπλων αναγκάζει τα κράτη να συμπεριφερθούν πολύ πιο συνετά καθώς το περιθώριο παρεξηγήσεων και παρερμηνειών μειώνεται δραματικά. Η ισορροπία του τρόμου παρέχει ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο για τις διακρατικές σχέσεις, με αποτέλεσμα οι πιθανότητες υπερβολικών και απρόβλεπτων αντιδράσεων να είναι μειωμένες.

Ορισμένοι αναλυτές και ακαδημαϊκοί, όπως ο Michael Mastaduno, υιοθετούν μία διάκριση μεταξύ της θεωρίας της ισορροπίας της ισχύος και της θεωρίας της ισορροπίας της απειλής και μία τομεακή χρησιμοποίηση αυτών των δύο θεωριών προκειμένου να

[46] Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι., *Θεωρία διεθνών σχέσεων : αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο* (Αθήνα : Ποιότητα, 2000), σσ. 91-116

αξιολογήσουν και να αναγνώσουν τη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα[47]. Η πυρηνική ισορροπία είναι το πεδίο όπου συναντιόνται αυτές οι δύο θεωρίες. Η κατοχή πυρηνικών όπλων και αντίστοιχων στρατηγικών οπλικών συστημάτων από περισσότερες της μίας μεγάλων δυνάμεων στο διεθνές σύστημα επιφέρει την ισορροπία σε επίπεδο πραγματικής ισχύος. Ταυτόχρονα η καταστροφική ισχύς των όπλων αυτών προκαλεί μία τρομερή απειλή την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν τα κράτη και στην οποία η ψυχολογική διάσταση της απειλής παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο. Έτσι τα πυρηνικά όπλα διαθέτουν και την πραγματική αλλά και την ψυχολογική ισχύ που επιτρέπει μία άνευ προηγουμένου σταθερότητα και ισορροπία στο κεντρικό διεθνές σύστημα αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο.

Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάλυσή μας είναι να διαπιστώσουμε τον ακριβή τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι παραπάνω συνθήκες στο κεντρικό διεθνές σύστημα, αποφεύγοντας τα περιφερειακά συστήματα. Η διάκριση αυτή οφείλεται σε μία βασική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο, η οποία έχει τις ρίζες της στη γεωγραφία. Έχουμε αναφέρει ότι η διαδικασία απόκτησης πυρηνικών όπλων δεν είναι μία απλή υπόθεση και δεν αρκεί απλά η βούληση του κράτους να τα αποκτήσει. Είναι απαραίτητο να διαθέτει και άλλους κρίσιμους συντελεστές ισχύος για να μπορέσει να αναπτύξει, να συντηρήσει και πολύ περισσότερο να καταστήσει επιχειρησιακά αποτελεσματική μία πυρηνική ικανότητα. Όσον αφορά τον τελευταίο τομέα, η συμβατική στρατιωτική ισχύς παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο καθώς είναι αυτή που θα προσφέρει τα μέσα μεταφοράς των πυρηνικών οπλικών συστημάτων, είτε πρόκειται για αεροπλάνα είτε για υποβρύχια είτε για βαλλιστικούς πυραύλους. Στα περιφερειακά συστήματα όμως η γεωγραφική εγγύτητα καθιστά εφικτή την αποτελεσματικότητα των πυρηνικών δυνάμεων ακόμα και με μέσα μεταφοράς μικρού ή μεσαίου βεληνεκούς. Συνεπώς δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη μεγάλων συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων.

Όταν όμως ένα κράτος υποχρεώνεται για διάφορους λόγους να συμμετέχει σε ένα σύστημα πυρηνικής ισορροπίας το οποίο έχει ως πεδίο λειτουργίας του το κεντρικό διεθνές σύστημα οι προϋποθέσεις αυξάνονται τόσο σε πλήθος όσο και σε μέγεθος. Η βασικότερη όλων είναι η κατοχή στρατηγικών μέσων μεταφοράς από τη χώρα που επιθυμεί να εισέλθει στο κλαμπ των παγκόσμιων πυρηνικών δυνάμεων. Οι απειλές για την ασφάλεια ενός κράτους στο κεντρικό διεθνές σύστημα μπορεί να προέρχονται από κράτη που βρίσκονται όχι απαραίτητα στην περιφέρειά του αλλά ακόμα και σε μακρινές ηπείρους. Τα στρατηγικά όπλα είναι εκείνα που μπορούν να εξασφαλίσουν ότι αυτό το κράτος θα είναι σε θέση να αποτρέψει τέτοιες πιθανές απειλές ή στη χειρότερη περίπτωση να ανταποδώσει σε μία

[47] Mastanduno, Michael, op.cit No 2

πιθανή επίθεση, που θα απειλεί την ύπαρξή του. Αυτή όμως η ικανότητα προϋποθέτει την ύπαρξη μίας ισχυρής στρατιωτικής μηχανής και μίας εξίσου ισχυρής οικονομίας η οποία θα μπορεί να χρηματοδοτεί τις πυρηνικές φιλοδοξίες της χώρας. Ένα πλήθος άλλων παραγόντων όπως η ισχυρή διακυβέρνηση και η τεχνολογική καινοτομία αποτελούν επίσης αναγκαίες συνιστώσες μίας παγκόσμιας πυρηνικής θέσης.

Εξετάζοντας προσεκτικά τις προϋποθέσεις που θεμελιώνουν μία παγκόσμια πυρηνική ικανότητα, παρατηρούμε πως πρόκειται για τις ίδιες ακριβώς συνθήκες που καθορίζουν και την ιδιότητα μίας χώρας ως μεγάλης δύναμης σύμφωνα με την πλειοψηφία των μελετητών των διεθνών σχέσεων. Υπάρχουν αρκετά κράτη διεθνώς που θα μπορούσαν να καταταγούν σε αυτή την κατηγορία βάσει των παραπάνω κριτηρίων. Παρ' όλα αυτά, το κριτήριο που σφραγίζει την υποψηφιότητα ενός κράτους για το καθεστώς της μεγάλης δύναμης είναι η πυρηνική ικανότητα, ανεξάρτητα όμως από τις υπόλοιπες στρατιωτικές δυνατότητες. Ο λόγος που έχει τέτοια βαρύνουσα σημασία η πυρηνική ισχύς για τις μεγάλες δυνάμεις εδράζεται στο δίλλημα ασφαλείας όπως το βιώνουν τα ισχυρότερα κράτη του πλανήτη. Τα συγκριτικά μεγέθη των συντελεστών ισχύος που διαθέτουν οι μεγάλες δυνάμεις είναι αρκετά για να ενισχύσουν ακόμα περισσότερο την ανασφάλεια που ούτως ή άλλως κάθε κράτος αισθάνεται μέσα στο άναρχο διεθνές σύστημα. Προκειμένου επομένως να τη μειώσουν αναζητούν πλεονεκτήματα και ικανότητες που θα ενισχύσουν την ασφάλειά τους, ιδίως απέναντι στα άλλα ισχυρά κράτη του συστήματος. Μέχρι το 1945 οι προσπάθειές τους αυτές, είχαν τον πυρήνα τους στη συμβατική στρατιωτική ισχύ. Από το τέλος όμως του Β' παγκοσμίου πολέμου και έπειτα, τα πυρηνικά οπλικά συστήματα με στρατηγικό βεληνεκές αναδείχθηκαν σταδιακά σε απόλυτους και ύστατους εγγυητές της ασφάλειας των μεγάλων δυνάμεων. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλες οι μεγάλες δυνάμεις που βγήκαν νικήτριες από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και κατοχύρωσαν μία θέση στο Συμβούλιο ασφαλείας του ΟΗΕ, απέκτησαν αργά ή γρήγορα στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις.

Ταυτόχρονα όμως αυτή η επιδίωξη των μεγάλων δυνάμεων προσέδωσε στην παραπάνω διαδικασία τη δική της δυναμική, με όλα τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες του συστήματος της πυρηνικής ισορροπίας που περιγράψαμε προηγουμένως. Αποτέλεσμα αυτών των διεργασιών ήταν η εξασφάλιση στις πυρηνικές ικανότητες μίας κυρίαρχης θέσης στην παγκόσμια κατανομή της ισχύος, και συνεπώς στο κεντρικό σύστημα ισορροπίας της ισχύος. Προφανώς αυτή η εξέλιξη σηματοδότησε την αναβάθμιση των πυρηνικών όπλων, χωρίς αυτό βέβαια να συνεπάγεται την υποβάθμιση των υπόλοιπων δυνατοτήτων των μεγάλων δυνάμεων. Οι τελευταίες εξακολουθούν να αποτελούν τη βάση της ισχύος μίας μεγάλης δύναμης, αλλά πλέον δεν είναι αρκετές από μόνες τους για την ανάδειξη ενός κράτους σε μεγάλη δύναμη του διεθνούς συστήματος. Το δίλημμα ασφαλείας των ισχυρών

κρατών του πλανήτη σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις, τις οποίες δεν μπορούν να αγνοήσουν, τα αναγκάζει να επεκτείνουν το σύστημα της ισορροπίας σε τομείς της ισχύος που μπορεί να αποδειχθούν επικίνδυνοι για τη διατήρηση της διεθνούς θέσης τους και μακροπρόθεσμα για την επιβίωσή τους.

3.1 Η διαμόρφωση του κεντρικού συστήματος πυρηνικής ισορροπίας

Οι συνθήκες αυτές διαμόρφωσαν σταδιακά και το σημερινό κεντρικό σύστημα πυρηνικής ισορροπίας. Τα πρώτα σημάδια ανάδειξής του εμφανίστηκαν παράλληλα με την ανάδυση της νέας δομής του διεθνούς συστήματος μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο. Η ύπαρξη δύο υπερδυνάμεων με συντελεστές ισχύος πέραν των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων διαμόρφωσε ένα διπολικό σύστημα όπου η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο πόλων κυριάρχησε σε όλους τους τομείς της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Έτσι η έμφαση που δόθηκε από τους Αμερικανούς στο πυρηνικό τους πρόγραμμα ήταν αποτέλεσμα της ανισορροπίας η οποία υπήρχε στο μεταπολεμικό σύστημα μεταξύ των σοβιετικών και αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων. Μέσα σε τέσσερα χρόνια το πυρηνικό μονοπώλιο των ΗΠΑ είχε πλέον καταρριφθεί από την ΕΣΣΔ η οποία όπως ήταν φυσικό ανησυχούσε για την νέα ανισορροπία. Μάλιστα σύντομα κατάφερε όχι μόνο να έχει στην κατοχή της την ατομική βόμβα αλλά και να διαθέτει και τα μέσα μεταφοράς προκειμένου να πλήξουν αμερικάνικο έδαφος. Η κούρσα του διαστήματος είχε αρχίσει, με πολύ σημαντικές προεκτάσεις για τις στρατηγικές δυνάμεις και των δύο υπερδυνάμεων. Παράλληλα όμως ο ανταγωνισμός στον τομέα των πυρηνικών δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στον πυρήνα του διπολισμού, καθώς η πυρηνική απειλή δεν μπορούσε να αποκλειστεί διαπαντός με την ένταξη των λοιπών μεγάλων δυνάμεων σε έναν από τους δύο συνασπισμούς όπως συνέβη σε τακτικό επίπεδο. Οι ΗΠΑ βέβαια προσπάθησαν να αποφύγουν τη διασπορά των ατομικών όπλων στους συμμάχους τους χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Έτσι ήταν ζήτημα χρόνου η ανάπτυξη αυτόνομων εθνικών πυρηνικών οπλοστασίων και από τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις του διεθνούς συστήματος.

Οι πρώτες που το επιχείρησαν ήταν οι ευρωπαϊκές, δηλ. το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία, οι οποίες έχοντας αμφιβολίες για την αποτρεπτική ικανότητα της πυρηνικής ομπρέλας που είχαν αναπτύξει οι ΗΠΑ για την προστασία της ευρωπαϊκής ηπείρου, προέβησαν στις πρώτες πυρηνικές δοκιμές το 1952 και το 1960 αντίστοιχα. Η ανάγκη της ανάπτυξης μίας ανάλογης δύναμης από τις ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις οφειλόταν πρωτίστως στη σοβιετική απειλή. Αυτή η αίσθηση ανασφάλειας των Ευρωπαίων

δημιουργούταν ως ένα βαθμό από την πυρηνική υπεροχή των Σοβιετικών, η οποία γινόταν πολύ πιο αισθητή στα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, εξαιτίας των σοβιετικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς που είχαν τοποθετηθεί στις χώρες του ανατολικού μπλοκ. Ταυτόχρονα όμως οι πολυδύναμες στρατιές του Κόκκινου Στρατού, τις οποίες είχε αναπτύξει στην ανατολική Ευρώπη, αποτελούσαν μία αμεσότερη απειλή για την ασφάλεια των ευρωπαϊκών κρατών καθώς θα μπορούσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα να εισβάλουν στην επικράτεια σημαντικών για τον δυτικό συνασπισμό κρατών, όπως η Δυτική Γερμανία και στη συνέχεια η Γαλλία, χωρίς να έχουν οι στρατιωτικές δυνάμεις αυτών των χωρών τη δυνατότητα μίας αποτελεσματικής άμυνας. Η απόκτηση πυρηνικών δυνάμεων θα μπορούσε σε αυτή την περίπτωση να λειτουργήσει αποτρεπτικά ακόμα και στο εξαιρετικά απίθανο (ποιος όμως μπορεί να στηριχθεί μόνο στις πιθανότητες όταν διακυβεύεται η επιβίωσή του;) σενάριο μίας διευθέτησης της κρίσης μεταξύ των υπερδυνάμεων η οποία θα έθιγε τα εθνικά συμφέροντα των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Πιο συγκεκριμένα, το Ηνωμένο Βασίλειο, λόγω της προνομιακής σχέσης που είχε αποφασίσει να διατηρήσει μετά τη λήξη του πολέμου με τις ΗΠΑ, φοβόταν ότι θα αποτελούσε έναν από τους πρώτους στόχους της σοβιετικής στρατιωτικής μηχανής σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου μεταξύ των υπερδυνάμεων. Έτσι η απόκτηση ενός εθνικού πυρηνικού οπλοστασίου ήταν αναγκαία παρά το γεγονός ότι η πυρηνική άμυνα των δύο χωρών ήταν σε μεγάλο βαθμό ενοποιημένη. Παρ' όλα αυτά, η ανάπτυξη μίας βρετανικής στρατηγικής δύναμης θα επέτρεπε μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στη βρετανική κυβέρνηση ακόμα σε μία προς το παρόν απίθανη διάσταση απόψεων με τη σύμμαχό της και ταυτόχρονα θα προσέφερε ένα μοχλό πίεσης σε μία ετεροβαρή συμμαχική σχέση.

Από την άλλη πλευρά, η Γαλλία πέρα από τους βασικούς λόγους ανησυχίας που μοιράζονταν όλοι οι στρατηγικοί σύμμαχοι των ΗΠΑ απέναντι στην σοβιετική υπεροπλία στην ευρωπαϊκή ήπειρο, είχε ένα ακόμα κίνητρο προκειμένου να επισπεύσει τις προσπάθειες για μία πυρηνική στρατηγική δύναμη. Η άνοδος στην εξουσία του προέδρου Ντε Γκωλ απομάκρυνε όλο και περισσότερο τη Γαλλία από την υπερδύναμη του δυτικού ημισφαιρίου μέσω της μη συμμετοχής της σε βασικές δομές της Βορειοατλαντικής συμμαχίας. Ήταν επόμενο να αμφιβάλλουν ακόμα περισσότερο από τους Βρετανούς για την αποτελεσματικότητα της αμερικανικής πυρηνικής δύναμης κατά την υπεράσπιση των γαλλικών εθνικών συμφερόντων. Επιπλέον είχε αρχίσει να κυριαρχεί τους Γάλλους ο φόβος πως σταδιακά θα καταστούν ένας απλός παρατηρητής των διεθνών τεκταινομένων.

Απάντηση στο διττό αυτό πρόβλημα της Γαλλίας ήταν η ένταξή της στο κλαμπ των πυρηνικών δυνάμεων[48].

Στους παραπάνω λόγους θα μπορούσαμε ίσως να προσθέσουμε έναν ενδοπεριφερειακό που, αν και μικρότερης σημασίας, αξίζει να αναφερθεί. Η ύπαρξη μίας πυρηνικής μεγάλης δύναμης σε ευρωπαϊκό έδαφος δε θα μπορούσε να μην επηρεάσει την πυρηνική στρατηγική και των υπολοίπων. Όπως έχουμε αναφέρει και προηγουμένως, η ισορροπία της ισχύος ισχύει στον τομέα των πυρηνικών όπλων στον ίδιο βαθμό, και ίσως περισσότερο επιτακτικά, με τις υπόλοιπες διαστάσεις της κρατικής ισχύος. Έτσι, με την Γερμανία ηττημένη και ουσιαστικά αφοπλισμένη μετά το τέλος του πολέμου, η Γαλλία αποτελούσε τη μοναδική μεγάλη δύναμη στον ευρωπαϊκό χώρο που είχε τους πόρους να αναλάβει την εξισορρόπηση της βρετανικής πυρηνικής δύναμης. Μπορεί βέβαια να ισχυριστεί κανείς ότι η δομή του διεθνούς συστήματος κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου ήταν τέτοια που δεν επέτρεπε την ευελιξία στις συμμαχίες όπως σε παλαιότερα συστήματα, ούτως ώστε να υπάρχει ο φόβος της εμφάνισης μίας σύγκρουσης μεταξύ των δύο ευρωπαϊκών κρατών. Από την άλλη, αυτή η ίδια αλληλεξάρτηση ασφαλείας που δημιουργούταν από τη συμμετοχή και των δύο χωρών στην ίδια στρατιωτική συμμαχία, καθιστούσε επισφαλή την πυρηνική δύναμη της Βρετανίας και για τη Γαλλία. Η ρήτρα περί ενιαίου αμυντικού χώρου του ΝΑΤΟ θα παράσερνε και τη Γαλλία σε περιπέτειες σε μία πιθανή σύγκρουση του Ηνωμένου Βασιλείου με τη ΕΣΣΔ λόγω του πυρηνικού του οπλοστασίου.

Όσον αφορά τη Δυτική Γερμανία, η έξοδός της από το Β' Παγκόσμιο πόλεμο ηττημένης, η πλήρης αποδυνάμωση και ο ολοκληρωτικός αφοπλισμός της από τις νικήτριες δυνάμεις, η εξάρτησή της από τις ΗΠΑ, μετά τη διαίρεσή της ενιαίας Γερμανίας, αλλά και η θέση της στην πρώτη γραμμή του ευρωπαϊκού θεάτρου επιχειρήσεων, δεν άφηναν άλλη επιλογή στη γερμανική κυβέρνηση από το να φιλοξενήσει στο έδαφός της αμερικανικές πυρηνικές δυνάμεις οι οποίες θα διασφάλιζαν την ανεξαρτησία της έναντι της ΕΣΣΔ. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να εισέλθει η Γερμανία σε αυτό το σύστημα της πυρηνικής ισορροπίας σε ευρωπαϊκό, και εξαιτίας της κεντρικότητας του ευρωπαϊκού θεάτρου, και σε κεντρικό επίπεδο, με μία σχέση εξάρτησης η οποία έθετε υπό ομηρία την πυρηνική της στρατηγική.

Την ομάδα των πέντε πυρηνικών μεγάλων δυνάμεων ήρθε να συμπληρώσει το 1964 η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Η απόφαση λήφθηκε το 1955 αλλά καθυστέρησε να

[48] Για μία ανάλυση της στρατηγικής των ευρωπαϊκών πυρηνικών δυνάμεων βλ. Βαληνάκης, Γιάννης Γ., και Μπότσιου, Κωνσταντίνα Ε., *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2000)

υλοποιηθεί εξαιτίας της απόσυρσης της Σοβιετικής βοήθειας το 1960. Η αναγκαιότητα να εισέλθει η χώρα στο πυρηνικό παιχνίδι, και μάλιστα με αξιώσεις στρατηγικής αποτροπής σε κεντρικό επίπεδο, έγινε εμφανής στην κινεζική ηγεσία μετά τον πόλεμο της Κορέας στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η εμπλοκή σε αυτή τη σύγκρουση όλων των μεγάλων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος προκάλεσε έντονη ανησυχία στην Κίνα καθώς φανέρωνε την επιθυμία τους να εμπλακούν ενεργά στην περιοχή, έχοντας ήδη μία ενισχυμένη παρουσία. Ας μη ξεχνάμε την αμερικανική κηδεμονία στην περίπτωση της Ιαπωνίας και την παρουσία των Γάλλων στην Ινδοκίνα αλλά και το θεμελιώδες αίσθημα ανασφάλειας που είχε προκαλέσει στους Κινέζους η εθνική ταπείνωση που είχε υποστεί η χώρα τους από τις δυτικές δυνάμεις, μετά τους πολέμους του Οπίου το 19^{ο} αιώνα.

Παράλληλα, η διπολική αντιπαράθεση μετέφερε τον πυρηνικό ανταγωνισμό των δύο υπερδυνάμεων και στη γειτονιά της Κίνας, με τις ΗΠΑ να αναπτύσσουν σταδιακά πυρηνικές τους δυνάμεις σε κράτη της Άπω Ανατολής, όπως η Νότια Κορέα και η Ιαπωνία. Όπως ήταν φυσικό, αυτό επηρέαζε σε σημαντικό βαθμό την ασφάλεια της Λαϊκής Δημοκρατίας η οποία όφειλε να αποτρέψει την εναντίον της μελλοντική χρήση αυτών των δυνάμεων. Σημαντικό ρόλο σε αυτό τον τομέα έπαιξε η αρχική σύνταξη της νεόκοπης λαϊκής δημοκρατίας με την ΕΣΣΔ. Η αρχική συνεργασία σε κρίσιμους στρατιωτικούς τομείς μεταξύ των δύο κρατών κατέστησε δυνατή τη μεταφορά πυρηνικής τεχνολογίας στην Κίνα αλλά και την μετάδοση της ρωσικής τεχνογνωσίας σε ζητήματα πυραυλικής τεχνολογίας, η οποία είναι απαραίτητο στοιχείο μίας στρατηγικής δύναμης. Κατάφερε λοιπόν μέσω αυτής της ειδικής σχέσης με τη Σοβιετική Ένωση να ενταχθεί και αυτή στο κλαμπ των πυρηνικών δυνάμεων. Από την άλλη, βέβαια, το μειονέκτημα αυτής της προσέγγισης ήταν ότι το Πεκίνο είχε αποφασίσει να συνταχθεί με έναν από τους δύο πόλους του μεταπολεμικού συστήματος, γεγονός το οποίο επέτεινε την ανασφάλεια της χώρας.

Η ανασφάλεια αυτή εντάθηκε ακόμα περισσότερο τη δεκαετία του 1960, καθώς οι προσπάθειες πλήρους ένταξης της Κίνας στο άρμα της Σοβιετικής Ένωσης κατέστησαν την πρώην σύμμαχο (την ΕΣΣΔ) απειλή του ίδιου βεληνεκούς, και συχνά μεγαλύτερου, από τις ΗΠΑ. Η προσθήκη μίας νέας απειλής στην ήδη επιβαρυμένη λίστα της Κίνας (όταν μάλιστα επρόκειτο για τη μία εκ των υπερδυνάμεων) ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τη σημασία των πυρηνικών όπλων στους στρατηγικούς σχεδιασμούς των Κινέζων. Σε αυτό το νέο πλαίσιο, η Κίνα έπρεπε να διασφαλίσει την ανεξαρτησία της εξωτερικής της πολιτικής σε σχέση και με τους δύο πόλους του διεθνούς συστήματος. Αυτό θα επιτυγχανόταν με την απόκτηση μίας αποτρεπτικής στρατηγικής δύναμης αλλά και την ταυτόχρονη υιοθέτηση του δόγματος της

μη πρώτης χρήσης των πυρηνικών όπλων[49]. Η ενέργεια αυτή αποσκοπούσε στον εφησυχασμό των υπερδυνάμεων και αποτέλεσε παράδειγμα για τη θέση που θα έπρεπε να έχει κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου μία ανεξάρτητη από τους δύο συνασπισμούς πυρηνική μεγάλη δύναμη.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε πλέον ολοκληρωθεί το κεντρικό σύστημα πυρηνικής ισορροπίας που θα χαρακτήριζε το υπόλοιπο του ψυχρού πολέμου. Αποτελούταν από πέντε κράτη με στρατηγικά πυρηνικά όπλα, καθένα από τα οποία απέτρεπε τα υπόλοιπα από το να χρησιμοποιήσουν επιθετικά τις δυνάμεις αυτές και επομένως εμπόδιζαν μία μόνο δύναμη να κυριαρχήσει στο διεθνές σύστημα. Έχοντας στην κατοχή τους στρατηγικά πυρηνικά οπλικά συστήματα, οι χώρες αυτές ήταν ουσιαστικά ίσες από άποψη σχετικής ισχύος και ικανές να εγγυηθούν την επιβίωσή τους ή τουλάχιστον την επιβολή ιδιαίτερα σκληρών αντιποίνων σε περίπτωση αφανισμού τους. Επιπλέον ήταν σε θέση να ακολουθήσουν μία ανεξάρτητη πολιτική σε ζητήματα ύψιστου εθνικού συμφέροντος χωρίς να φοβούνται την επιβολή ενός πυρηνικού ή και συμβατικού στρατιωτικού εκβιασμού. Οι συμμαχίες δεν είχαν χάσει τη σημασία τους αλλά δεν ήταν οι εγγυητές της νίκης σε περίπτωση πολέμου. Ακόμα όμως και αυτό το σενάριο ενός γενικού πολέμου είχε απομακρυνθεί χάρη στα πυρηνικά όπλα.

Παρ' όλα αυτά, η δυναμική του διπολικού συστήματος είχε οδηγήσει στην υποβάθμιση της σημασίας των στρατηγικών όπλων στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης δομής. Η ένταξή τους στην κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ των υπερδυνάμεων υπονόμευε την ποιοτική διάστασή τους (η οποία είναι και η κρισιμότερη) και ενίσχυε την ποσοτική. Έτσι οι μικρές πυρηνικές δυνάμεις των λοιπών μεγάλων δυνάμεων θεωρούνταν σχεδόν αμελητέες ποσότητες λόγω μεγέθους και συχνά μάλιστα εμπόδια στον έλεγχο των εξοπλισμών μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Γι' αυτό άλλωστε και οι δύο υπερδυνάμεις προσπάθησαν να ανακόψουν ή τουλάχιστον να ελέγξουν τις πυρηνικές φιλοδοξίες των υπόλοιπων παικτών του διεθνούς συστήματος[50]. Η ακαμψία του διπολισμού είχε καταστήσει τα πυρηνικά όπλα μέρος της διπολικής στρατιωτικής αντιπαράθεσης, από την οποία και αντλούσε τη δυναμική της. Αυτό όμως δεν αναιρούσε το γεγονός της ύπαρξης ενός κεντρικού συστήματος πυρηνικής ισορροπίας, στο οποίο οι δύο πόλοι υπερείχαν ποσοτικά

[49] Για το συγκεκριμένο δόγμα αλλά και τα κυριότερα χαρακτηριστικά της κινέζικης πυρηνικής στρατηγικής βλ. Xiangli, Sun, *China's Nuclear Strategy*, Ανάκτηση 11/2007 από http://www.chinasecurity.us/index.php?option=com_content&view=article&id=256

[50] Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια των Ηνωμένων Πολιτειών να αποτρέψουν την Κίνα να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, σχεδιάζοντας ακόμα και την ανάληψη στρατιωτικής δράσης. Για περισσότερα βλ. Burr, William and Richelson, Jeffrey T., «Whether to "Strangle the Baby in the Cradle": The United States and the Chinese Nuclear Program, 1960–64», *International Security*, vol. 25, No. 3 (Winter 2000/01), pp. 54–99

προκαλώντας την αύξηση της πυρηνικής απειλής στις μεταξύ τους σχέσεις και δημιουργώντας την επίπλαστη εντύπωση της συγκέντρωσης πυρηνικής ισχύος. Η πυρηνική ισχύς όμως δεν είναι σχετικό μέγεθος. Η καταστροφικότητά της την καθιστά απόλυτο και μη μετρίσιμο μέγεθος. Εφόσον μία χώρα διαθέτει στρατηγικά πυρηνικά όπλα, μπορεί να προκαλέσει τεράστιες καταστροφές. Ακόμα και η πιθανότητα είναι αρκετή για να αποτρέψει οποιαδήποτε μεγάλης κλίμακας επίθεση, από οπουδήποτε και αν προέρχεται.

3.2 Η πυρηνική ισορροπία μετά το 1991

Η παραπάνω πυρηνική ισορροπία αποτέλεσε μία από τις βάσεις και του μεταψυχροπολεμικού συστήματος. Η αλλαγή της δομής του διεθνούς συστήματος ανέδειξε αυτή τη σημασία των στρατηγικών όπλων όχι μόνο για τη σταθερότητα της νέας δομής αλλά και για την ομαλότητα της μετάβασης από τη μία μορφή του συστήματος στην άλλη. Με την παρουσία της πυρηνικής ισχύος ως βασικού στοιχείου του συστήματος, ο ηγεμονικός πόλεμος του Robert Gilpin απομακρύνεται όλο και περισσότερο ως διαδικασία μεταλλαγής της διεθνούς δομής. Το 1991 όλοι θα περίμεναν ένα καταστροφικό πόλεμο μεταξύ των υπερδυνάμεων ή τουλάχιστον την προβολή της αμερικάνικης ισχύος στην πρώην ΕΣΣΔ και την εκδήλωση τουλάχιστον μικρής κλίμακας συγκρούσεων. Παρ' όλα αυτά, οι ΗΠΑ παρακολούθησαν τη διαδικασία της σταδιακής διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης από πολύ κοντά αλλά χωρίς τη διάθεση επέμβασης στα εσωτερικά της χώρας. Ένας από τους βασικούς λόγους, τους οποίους θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε προκειμένου να ερμηνεύσουμε την κατάσταση, ήταν η ανησυχία των ΗΠΑ ότι η ΕΣΣΔ θα μπορούσε με μεγάλη ευκολία να χρησιμοποιήσει τις πυρηνικές της δυνάμεις προκειμένου να διαφυλάξει την εδαφική της ακεραιότητα σε μία τόσο ευαίσθητη περίοδο. Επιπλέον, η διάσπαση προκαλούσε και μία ανάλογη διαίρεση του πυρηνικού οπλοστασίου μεταξύ των ομόσπονδων δημοκρατιών, οι οποίες ήταν terra incognita για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Γι' αυτό άλλωστε οι προσπάθειες της Αμερικής επικεντρώθηκαν στην αποκήρυξη των πυρηνικών όπλων από τις συγκεκριμένες χώρες και στη συγκέντρωση των πρώην σοβιετικών πυρηνικών δυνάμεων στο διάδοχο κράτος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, τη Ρωσική Ομοσπονδία, με την οποία είχε ήδη αναπτύξει ένα συγκεκριμένο modus operandi.

Η σημερινή εξαιρετικά ανισομερής κατανομή των δυνατοτήτων και το μονοπολικό σύστημα που έχει διαμορφώσει, επιτρέπουν μία ακόμα πιο καθαρή εικόνα της συμβολής των πυρηνικών οπλοστασίων των μεγάλων δυνάμεων στη σταθερότητα που παρατηρείται από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η απομάκρυνση της έντασης της διπολικής αντιπαράθεσης και εξισορρόπησης αποδέσμευσε και τις πυρηνικές δυνάμεις από την κούρσα των εξοπλισμών. Έτσι πλέον οι δύο υπερδυνάμεις του ψυχρού πολέμου προχωρούν σε μία

σταδιακή ποσοτική μείωση και ποιοτική αναβάθμιση των οπλοστασίων τους καθώς αντιλαμβάνονται σε μία διαφορετική βάση τη χρησιμότητα της πυρηνικής ισχύος. Έχουν συνειδητοποιήσει ότι η πυρηνική υπεροχή δεν είναι δυνατό να υλοποιηθεί όταν υπάρχουν άλλα κράτη με στρατηγικά πυρηνικά οπλικά συστήματα.

Αυτό δε σημαίνει ότι έχουν παραιτηθεί κάθε προσπάθειας προς αυτή την κατεύθυνση. Αν και ορισμένοι αναλυτές διατείνονται ότι οι ΗΠΑ όχι απλά βρίσκονται πολύ κοντά αλλά έχουν ήδη επιτύχει την πυρηνική υπεροχή[51], υπάρχουν παράγοντες που οδηγούν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Έτσι, η κατ' αρχήν έλλειψη απόλυτης βεβαιότητας όσον αφορά την ολοκληρωτική καταστροφή του πυρηνικού οπλοστασίου μίας εχθρικής χώρας

Πίνακας 1.3.1 Παγκόσμιες πυρηνικές δυνάμεις, βάσει των πυρηνικών κεφαλών σε ανάπτυξη, Ιανουάριος 2006

Χώρα[α]	Στρατηγικές πυρηνικές κεφαλές	Μη -στρατηγικές πυρηνικές κεφαλές	Συνολικός αριθμός πυρηνικών κεφαλών
ΗΠΑ	5.021	500	5.521[β]
Ρωσία	3.352	2.330	5.682[γ]
Ηνωμένο Βασίλειο	185[δ]	—	185
Γαλλία	348	—	348
Κίνα	~130	?[ε]	~130
Ινδία	—	—	~50[στ]
Πακιστάν	—	—	~60[στ]
Ισραήλ	—	—	100-200[στ]
Σύνολο			~12.100

α. Η Βόρεια Κορέα ισχυρίστηκε το 2005 ότι έχει αναπτύξει πυρηνικά όπλα, αν και δεν υπάρχουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν αυτούς τους ισχυρισμούς.

β. Τα συνολικά αποθέματα των ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένων των εφεδρειών, περιλαμβάνουν περίπου 10.000 πυρηνικές κεφαλές. Επιπλέον, περίπου 5.000 πυρήνες πλουτωνίου (pits) βρίσκονται αποθηκευμένοι ως στρατηγικές εφεδρείες, ενώ περίπου άλλοι 7.000 pits συγκροτούν κάτι περισσότερο από 34 τόνους στρατιωτικά διαβαθμισμένου πλουτωνίου οι οποίοι έχουν κηρυχθεί υπερεπαρκής για τις στρατιωτικές ανάγκες.

γ. Τα συνολικά αποθέματα της Ρωσίας περιλαμβάνουν μετά βίας 16.000 πυρηνικές κεφαλές, από τις οποίες οι περίπου 10.100 βρίσκονται προς αποθήκευση και/ή πρόκειται να αποσυναρμολογηθούν.

δ. Ορισμένες πυρηνικές κεφαλές των Βρετανικών στρατηγικών υποβρυχίων έχουν υπο-στρατηγική αποστολή.

ε. Η ύπαρξη επιχειρησιακών κινέζικων μη-στρατηγικών πυρηνικών κεφαλών είναι αβέβαιη.

στ. Τα αποθέματα της Ινδίας, του Πακιστάν και του Ισραήλ θεωρούνται πως δεν έχουν αναπτυχθεί πλήρως.

Πηγή: Kile, Shannon N., «Nuclear arms control and non-proliferation» στο Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security* (Stockholm: SIPRI, 2006)

[51] Βλ. Lieber, Keir A. and Press, Daryl G., «The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy», *International Security*, Vol. 30, No. 4 (Spring 2006), pp. 7–44

ακυρώνει εκ των πραγμάτων κάθε φιλοδοξία πυρηνικής υπεροχής. Η καταστροφικότητα ενός πυρηνικού πλήγματος δεν επιτρέπει περιθώρια λάθους και συνεπώς μία χώρα με την επιθυμία ανάπτυξης μίας πυρηνικής δύναμης με επιθετικά χαρακτηριστικά θα πρέπει όχι απλά να μειώσει όσο περισσότερο μπορεί αλλά να τα εκμηδενίσει. Προκειμένου να το επιτύχει θα πρέπει να διαθέτει ένα αδιαπέραστο σύστημα αντιαεροπορικής άμυνας το οποίο θα συμπληρώνετε από ένα άριστα εξοπλισμένο και στρατηγικά τοποθετημένο σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης και ταυτόχρονα να έχει στην κατοχή της λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με το πυρηνικό οπλοστάσιο της αντίπαλης χώρας. Αυτό φυσικά προϋποθέτει μία εξαιρετικά αποτελεσματική υπηρεσία πληροφοριών η οποία θα έχει διεισδύσει στα πυρηνικά προγράμματα όλων των υπόλοιπων κρατών.

Βέβαια καμία από τις δύο παραπάνω προϋποθέσεις δεν εκπληρώνονται στην περίπτωση της σημερινής υπερδύναμης. Η αντιαεροπορική της άμυνα κρίνεται εξαιρετικά αποτελεσματική αλλά όχι και άτρωτη, όπως φαίνεται από την πρόσφατη καταγγελία της συνθήκης για την αντιβαλλιστική άμυνα από τις ΗΠΑ και τις προσπάθειες τοποθέτησης συστημάτων ραντάρ σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, τα οποία θα μπορούσαν να φανούν ιδιαιτέρως χρήσιμα στην περίπτωση πυρηνικής κρίσης μεταξύ ΗΠΑ – Ρωσίας ή/και ΗΠΑ-Κίνας. Παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο μειονέκτημα των Ηνωμένων Πολιτειών είναι η αδυναμία τους να συγκεντρώσουν αξιόπιστες και πλήρως επιβεβαιωμένες πληροφορίες σχετικά με τα πυρηνικά οπλοστάσια κυρίως της Ρωσίας και της Κίνας. Η έλλειψη λεπτομερών στοιχείων οδηγεί στην εξαγωγή εκτιμήσεων, οι οποίες αποτελούν επισφαλή βάση για την κατάρτιση μίας προληπτικής πυρηνικής στρατηγικής.

Επομένως, η εισαγωγή μίας προληπτικής πυρηνικής πρακτικής στο κεντρικό σύστημα θα ήταν ιδιαίτερα ριψοκίνδυνη και θα υπονόμευε τη σταθερότητα του συστήματος. Ένα προληπτικό πυρηνικό χτύπημα μπορεί βέβαια να αποδείκνυε την αποφασιστικότητα του συγκεκριμένου κράτους να υπερασπιστεί ζωτικά εθνικά συμφέροντα αλλά παράλληλα η αμφίβολη αποτελεσματικότητα του πλήγματος θα προκαλούσε πιθανώς μία ανεξέλεγκτη αλυσιδωτή αντίδραση σε πυρηνικό κυρίως επίπεδο, με τελικό ίσως αποδέκτη την ίδια τη χώρα που θα έθετε σε κίνηση αυτή τη διαδικασία. Μόνο ένα τεχνολογικό άλμα στον τομέα της αντιβαλλιστικής άμυνας θα μπορούσε να μεταβάλλει τα βασικά χαρακτηριστικά της χρήσης των πυρηνικών οπλοστασίων.

Προς το παρόν, οι μεγάλες πυρηνικές δυνάμεις αυτό που προσπαθούν να εξασφαλίσουν είναι μία ελάχιστη πυρηνική αποτροπή. Το συγκεκριμένο δόγμα, που έχει υιοθετηθεί ρητά από την Κίνα και τη Γαλλία, ήδη από τη μεταπολεμική περίοδο, είναι ασαφές ως προς το ακριβές του περιεχόμενο και ως προς τις δυνάμεις που απαιτούνται για την ενεργοποίησή του. Παρ' όλα αυτά, είναι δηλωτικό της υιοθέτησης από όλες τις μεγάλες

πυρηνικές δυνάμεις ενός ελάχιστου ορίου ασφάλειας το οποίο δεν είναι διατεθειμένες να απεμπολήσουν για οποιοδήποτε λόγο. Βέβαια αυτό το όριο είναι διαφορετικό για κάθε κράτος, πάντα σε συσχετισμό με τη γενικότερη κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα. Έχοντας όμως εξασφαλίσει αυτό το επίπεδο ελάχιστης αποτροπής, κάθε κράτος μπορεί να αποδυθεί σε μία κούρσα με την υπερδύναμη για την αναβάθμιση των πυρηνικών εξοπλισμών ή/και ταυτόχρονα να αφοσιωθεί στην βελτίωση του συσχετισμού ισχύος και στη μείωση του μεταξύ τους χάσματος.

Το σημερινό σύστημα πυρηνικής ισορροπίας δεν περιλαμβάνει όμως μόνο στοιχεία ανταγωνισμού μεταξύ των μελών του. Ήδη από την εποχή του Ψυχρού πολέμου είχε επιτευχθεί μία άτυπη σύγκλιση της στάσης των πυρηνικών δυνάμεων ως προς την είσοδο νέων κρατών στο κλαμπ των πυρηνικών δυνάμεων. Υπενθυμίζουμε τις έντονες αντιδράσεις των δύο υπερδυνάμεων στην ανάπτυξη πυρηνικών οπλοστασίων από στενούς τους συμμάχους[52]. Παρ' ότι απέτυχαν σε αυτή την προσπάθεια, η παραπάνω εξέλιξη δεν προκάλεσε την αποσταθεροποίηση που περίμεναν οι υπερδυνάμεις, ενώ ο πολλαπλασιασμός των κέντρων πυρηνικής ισχύος αύξησε την πολυπλοκότητα της πυρηνικής ισορροπίας και κατά συνέπεια ενίσχυσε τη σταθερότητα. Επιπλέον οι νέες αυτές πυρηνικές δυνάμεις ήταν ήδη μεγάλες δυνάμεις του συστήματος καθώς ήταν όλες οι νικήτριες του Β' Παγκοσμίου πολέμου και επομένως διέθεταν και τις δυνατότητες και το δικαίωμα να αναπτύξουν πυρηνικά όπλα εφόσον αυτό θεωρούσαν καλύτερο για την ασφάλειά τους. Αυτό βέβαια σήμαινε πως κανένα άλλο κράτος στο διεθνές σύστημα δεν θα μπορούσε να αποκτήσει πυρηνικά αν δε διέθετε τους συντελεστές ισχύος μία μεγάλης δύναμης ή τουλάχιστον την υποστήριξη και την ανοχή, για διάφορους λόγους, των μεγάλων δυνάμεων. Δημιουργήθηκαν έτσι οι βάσεις για ένα κονσέρτο των μεγάλων δυνάμεων, όμοιο με εκείνο τω αρχών του 19^{ου} αιώνα στην ευρωπαϊκή ήπειρο, το οποίο όμως επισκιαζόταν όπως κάθε άλλος τομέας από τη διπολική αντιπαράθεση. Ωστόσο, το κονσέρτο αυτό θεσμοθετήθηκε το 1968 με την υιοθέτηση της Συνθήκης για τη Μη Διάδοση των Πυρηνικών Όπλων, η οποία απαγορεύει τη μεταφορά πυρηνικής τεχνολογίας για στρατιωτικούς σκοπούς από τη μία χώρα στην άλλη και συνεπώς καθιστά αν όχι αδύνατη, εξαιρετικά δύσκολη την υλοποίηση πυρηνικών προγραμμάτων από χώρες οι οποίες δεν έχουν τη δυνατότητα να ξεκινήσουν από το μηδέν μία ανάλογη προσπάθεια, δηλαδή περιφερειακές δυνάμεις και μικρά κράτη.

Παρ' όλα αυτά, μία χώρα η οποία δεν ανήκε σε αυτή την ομάδα, η Ινδία, αποφάσισε να προβεί στην πρώτη, ειρηνική όπως την ονόμασε η ινδική ηγεσία, έκρηξη πυρηνικής

[52] Οι αντιδράσεις αυτές μάλιστα οδήγησαν και στην προσπάθεια συνεργασίας στην περίπτωση του πυρηνικού προγράμματος της Κίνας, σε μία περίοδο έντονης ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, γεγονός που επιβεβαιώνει την ιδιαιτερότητα των πυρηνικών όπλων. Για αυτή την εξέλιξη βλ. Ibid.

βόμβας το 1974, μπροστά στο φόβο της όλο και πιο επιθετικής Κίνας. Η είσοδος της Ινδίας στο κλαμπ των πυρηνικών δυνάμεων προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, ωστόσο έγινε τελικά δεκτή, καθώς θεωρήθηκε κίνηση περιφερειακής σημασίας λόγω των περιορισμένων συντελεστών ισχύος της χώρας, αλλά και της απόφασης της κυβέρνησης να μην προχωρήσει σε ένα ολοκληρωμένο στρατιωτικό πυρηνικό πρόγραμμα. Οι ανησυχίες για την πυρηνική ισχύ της Ινδίας αμβλύνθηκαν μετά και από τη δημιουργία του πακιστανικού πυρηνικού οπλοστασίου το 1998. Βέβαια και η κίνηση αυτή συνάντησε πλήθος αντιδράσεων, κυρίως από τις ΗΠΑ, οι οποίες φοβήθηκαν μία πιθανή διάδοση των πυρηνικών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπου διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντά τους. Η δυναμική όμως της ινδο-πακιστανικής αντιπαράθεσης έθεσε υπό έλεγχο τις πυρηνικές δυνάμεις και των δύο κρατών και τις περιόρισε στην μεταξύ τους αντιπαλότητα.

Με την εξαίρεση της Ινδίας, του Πακιστάν και του Ισραήλ, κράτη τα οποία δεν έχουν υπογράψει τη συνθήκη για τη Μη Διάδοση των Πυρηνικών Όπλων, το Κονσέρτο του τρόμου έχει καταφέρει να διατηρεί υπό έλεγχο τις πυρηνικές δραστηριότητες των υπολοίπων κρατών και να δραστηριοποιείται ενεργά κάθε φορά που κάποια από αυτές προσπαθεί να παραβιάσει το πυρηνικό modus vivendi. Αυτό συνέβη στις περιπτώσεις της Βόρειας Κορέας, του Ιράν αλλά και του Ιράκ. Μία προσεκτική μελέτη των διπλωματικών προσπαθειών για τον περιορισμό των πυρηνικών φιλοδοξιών των συγκεκριμένων κρατών και ιδίως του Ιράν και της Βορείου Κορέας μας αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί αυτό το ιδιότυπο Κονσέρτο. Αν και οι μέθοδοι και οι πρωτοβουλίες που υιοθετούνται από μεμονωμένες μεγάλες πυρηνικές δυνάμεις είναι διαφορετικές, το σημαντικό είναι ότι όλες έχουν ένα μόνο σκοπό: τη διατήρηση του πυρηνικού status quo.

Η εξέταση όλων των παραπάνω χαρακτηριστικών της πυρηνικής ισχύος τόσο κατά τη διάρκεια του διπολικού συστήματος όσο και κατά τη περίοδο μετά τον Ψυχρό πόλεμο θα μπορούσε να οδηγήσει αβίαστα στο συμπέρασμα ότι έχουμε να κάνουμε με ένα πολυπολικό κόσμο για τουλάχιστον 40 χρόνια. Καθώς όμως η κατανομή ενός συνόλου ικανοτήτων μεταξύ των κρατών του διεθνούς συστήματος είναι αυτή που καθορίζει την πολικότητά του ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν λανθασμένο. Το σύστημα παραμένει μονοπολικό στην περίοδο μετά το 1991 χωρίς να γνωρίζουμε για πόσο. Η πυρηνική ισχύς έρχεται για να μας προσφέρει μία απάντηση στο θέμα όχι της πολικότητας αλλά της απουσίας ηγεμονίας σε μία δομή η οποία χαρακτηρίζεται από μία τρομερή ανισοκατανομή ισχύος. Έρχεται δηλαδή να συμπληρώσει το παζλ και να δώσει μία βάση στην ερμηνεία της συμπεριφοράς των κρατών σε ένα μονοπολικό σύστημα.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που απασχολεί τους σημερινούς μελετητές των διεθνών σχέσεων που πρόσκεινται στην νεορεαλιστική παράδοση είναι η φαινομενική

απουσία εξισορρόπησης στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα. Αυτή η παρατήρηση είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή της έννοιας της ήπιας ισχύος ως το πεδίο όπου διεξάγεται μία προσπάθεια εξισορρόπησης, την επεξήγηση της νέας διεθνούς πραγματικότητας με την εφαρμογή νέων μοντέλων της οικονομικής θεωρίας αλλά και την επιλογή θεωριών από το νεορεαλιστική δεξαμενή για μία τμηματική ερμηνεία (ανάλογα με το πεδίο διεθνούς δραστηριότητας). Εξετάζοντας όμως τη δομή του διεθνούς συστήματος μέσα από το πρίσμα της πυρηνικής ισχύος, διαπιστώνουμε πως παραμένουμε πιστοί στις βασικές παραδοχές της ισορροπίας της ισχύος καθώς οι πυρηνικές δυνάμεις προσφέρουν την ισορροπία που απουσιάζει από την εικόνα της συμβατικής ισχύος. Ωστόσο, παρά τη σημασία της, η πυρηνική ισχύς δεν καθορίζει εξ' ολοκλήρου τη δομή του συστήματος. Δεν καθόρισε τη διπολική δομή αλλά ούτε και τη μονοπολική. Απλά λειτουργεί ως ένας ακόμα συντελεστής στην κατανομή της ισχύος και ταυτόχρονα ως εγγυητής μίας ελάχιστης ισορροπίας και συνεπώς σταθερότητας σε περιόδους συστημικής κρίσης και συμβατικής ανισορροπίας. Από εκεί και μετά έγκειται στο συσχετισμό της ισχύος το ποια μορφή θα λάβει το σύστημα και ποιες πολιτικές θα ακολουθήσουν τα κράτη που το απαρτίζουν. Με βάση αυτή την προσέγγιση μπορούμε να χαρακτηρίσουμε το μεταψυχροπολεμικό σύστημα ως μονοπολικό, μη ηγεμονικό λόγω πυρηνικής ισορροπίας.

4 Οι στρατηγικές επιλογές στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο

Όπως διαπιστώσαμε στο πρώτο κεφάλαιο οι στρατηγικές επιλογές που υιοθετούνται από τις μεγάλες δυνάμεις και φυσικά την υπερδύναμη σε ένα μονοπολικό σύστημα καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή που θα πάρουν οι μεταξύ τους σχέσεις. Ταυτόχρονα όμως οι επιλογές αυτές αποκαλύπτουν τους περιορισμούς που θέτει η δομή στη δράση των παικτών του συστήματος αλλά και τις αλλαγές που σταδιακά επέρχονται στους συσχετισμούς ισχύος. Επομένως είναι πολύ ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν, αλλά και αυτές που εφαρμόζονται σήμερα, από τις μεγάλες δυνάμεις του συστήματος.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 λοιπόν όλες οι μεγάλες δυνάμεις, εκτός από την Κίνα που μόλις είχε βγει από την αυτοαπομόνωση, ακολούθησαν μία στρατηγική σύμπλευσης με την υπερδύναμη, κατάσταση η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ηγεμονία της τελευταίας στο μεταψυχροπολεμικό σύστημα. Η κοινή αυτή προσέγγιση οφειλόταν φυσικά στις πιέσεις που επέβαλε η μονοπολική δομή του διεθνούς συστήματος και η οποία απέκλειε την εξωτερική εξισορρόπηση αλλά και στα οφέλη που προσέφερε η ηγετική θέση και η μετριοπαθής στάση των ΗΠΑ. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι όλες οι μεγάλες δυνάμεις εφάρμοσαν την παραπάνω στρατηγική με την ίδια προσήλωση και ένταση. Έτσι οι μεγάλες δυνάμεις της Δυτικής Ευρώπης ακολούθησαν μία πολιτική στενής συμπαράταξης σε διάφορα θέματα της διεθνούς πολιτικής με την υπερδύναμη, ενώ η Ρωσία επιχείρησε να αποφύγει την πρόσδεση στο άρμα των ΗΠΑ και να προκρίνει μία οριακή σύμπλευση, η οποία ομοίαζε περισσότερο με ανοχή εκείνων των πολιτικών των οποίων η αντιμετώπιση είτε δεν ήταν εφικτή είτε θα προκαλούσε τη δυναμική αντίδραση της υπερδύναμης. Οι διαφορές αυτές ήταν απόδειξη της διαβάθμισης που υπάρχει κατά την υλοποίηση της συγκεκριμένης στρατηγικής και επομένως της δυνατότητας των μεγάλων δυνάμεων να επιλέξουν το βαθμό συνεργασίας και προσέγγισης που επιθυμούσαν με την υπερδύναμη. Έτσι η σύμπλευση μπορεί να λάβει τη μορφή της απόλυτης ταύτισης με τα συμφέροντα και τις πρωτοβουλίες της κυρίαρχης δύναμης αλλά και της οριακής συμπαράταξης, δηλαδή της υιοθέτησης ή και ανοχής εκείνων μόνο των πολιτικών που μία στάση αντίθεσης απέναντί τους μπορεί να αποδεικνυόταν ζημιογόνα και αναποτελσματική.

Πολλοί αναλυτές των διεθνών σχέσεων παρατηρώντας ωστόσο αυτή τη σύμπλευση, σε όποια μορφή και υιοθετήθηκε, σε συνδυασμό με την ολοκληρωτική απουσία προσπαθειών εξωτερικής εξισορρόπησης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα κράτη τείνουν

να συμπλέουν με την υπερδύναμη στο πλαίσιο ενός μονοπολικού συστήματος[53]. Εδώ εντοπίζεται ένα πολύ σημαντικό λάθος και το οποίο είναι ο εγκλωβισμός των διεθνών μελετητών στο δίλημμα σύμπλευση ή εξισορρόπηση. Πέρα από το γεγονός ότι η στρατηγική της σύμπλευσης, αλλά και οποιαδήποτε στρατηγική, μπορεί να παρουσιάσει μία διαβάθμιση στην εφαρμογή της, εξίσου καθοριστικό στην ακολουθούμενη πολιτική κάθε μεγάλης δύναμης είναι το γεγονός ότι σχεδόν ποτέ δεν υιοθετείται αποκλειστικά μόνο μία πρακτική. Τις περισσότερες φορές τα κράτη επιδιώκουν μία σύνθεση στρατηγικών προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους και τη σχετική τους ισχύ μέσα στο σύστημα. Έτσι μπορεί η σύμπλευση να αποτελεί τη βασική στρατηγική μίας μεγάλης δύναμης αλλά ταυτόχρονα υπάρχει η δυνατότητα να εντοπίζουμε και ενσωματωμένα στοιχεία κάποιας άλλης στρατηγικής.

Η μοναδική στρατηγική που δεν μπορεί να συνδυαστεί με τη σύμπλευση είναι η εξωτερική εξισορρόπηση, καθώς πρόκειται για δύο διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις στο δίλημμα ασφαλείας των κρατών[54]. Επιπλέον πρόκειται για μία στρατηγική η οποία όχι μόνο δεν είναι αποτελεσματική αλλά ιδιαίτερα επικίνδυνη σε ένα μονοπολικό περιβάλλον. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κράτη που θα θελήσουν να την εφαρμόσουν και να σχηματίσουν μία συμμαχία, δεν είναι σίγουρα ότι θα συγκεντρώσουν την απαραίτητη ισχύ προκειμένου να επιβληθούν στην υπερδύναμη. Καθώς όμως θα έχουν εκκινήσει τη διαδικασία και θα έχουν επιδείξει τις προθέσεις τους, θα βρεθούν τελικά αντιμέτωπες με την μονοπολική δύναμη την οποία τελικά δεν θα μπορούν να αντιμετωπίσουν. Αν και είναι εφικτή επομένως θεωρητικά, στην πράξη παρουσιάζει μεγάλο ρίσκο και δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι θα είναι αποτελεσματική. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν και η πλήρης απουσία της παραδοσιακής εξωτερικής εξισορρόπησης στο σύγχρονο διεθνές σύστημα και η κυριαρχία της σύμπλευσης.

Σταδιακά όμως, καθώς οι συσχετισμοί ισχύος στο διεθνές σύστημα άρχισαν να αλλάζουν μετά το 2001, χωρίς όμως να μεταβάλλεται η μονοπολική δομή του συστήματος, και τα οφέλη της σύμπλευσης να καθίστανται βάρη λόγω της αναθεωρητικής πολιτικής της υπερδύναμης[55], οι περισσότερες μεγάλες δυνάμεις έκαναν νέες επιλογές και μετέβησαν από την αυστηρή ή ήπια σύμπλευση σε νέες στρατηγικές, που φανέρωναν πολύ περισσότερο μία προσπάθεια εξισορρόπησης. Ωστόσο δεν υιοθέτησαν ακραίες και αναθεωρητικές προτάσεις όπως η εξωτερική εξισορρόπηση καθώς εξακολουθούσαν να μην αντιλαμβάνονται τις Ηνωμένες Πολιτείες ως μία εν δυνάμει απειλή για την φυσική τους ασφάλεια. Σε αυτή τη

[53] Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., op.cit No 10, σσ 65-86. Επίσης βλ. Mastanduno, Michael, op.cit No 2, σ. 143-5
[54] Waltz, Kenneth N., op.cit No 8, σ. 126
[55] Freier, Nathan, «Primacy without a Plan?», *Parameters* , (Autumn 2006), σ. 14

διαδικασία σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι «μεγάλοι αντισταθμιστές»[56], δηλαδή οι πυρηνικές τους δυνάμεις οι οποίες μηδένιζαν την πιθανότητα μίας επιθετικής ενέργειας από την πλευρά της υπερδύναμης προκειμένου να προλάβει την εξισορρόπηση. Βέβαια, υπήρξαν και εκείνες οι χώρες, όπως η Μεγάλη Βρετανία, οι οποίες εξακολούθησαν να αποτελούν ένα στενό και πιστό ακόλουθο των ΗΠΑ στις πρωτοβουλίες και τις δράσεις τους. Είναι γνωστά τα παραδείγματα του πολέμου στο Αφγανιστάν και κυρίως στο Ιράκ, όπου οι Βρετανοί συμμετείχαν με τη δεύτερη μεγαλύτερη αποστολή ενόπλων δυνάμεων μετά τους Αμερικανούς.

Μία από τις στρατηγικές λοιπόν που υιοθέτησαν οι μεγάλες δυνάμεις είναι η εσωτερική εξισορρόπηση, δηλαδή «η ενίσχυση των αμυντικών ικανοτήτων της χώρας με την εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης των εγχώριων παραγόντων ισχύος»[57]. Την στρατηγική αυτή έχουν υιοθετήσει δύο ανερχόμενοι πόλοι του διεθνούς συστήματος, η Ρωσία και η Κίνα. Και οι δύο, ακολουθώντας μία φιλόδοξη αναπτυξιακή πολιτική ενίσχυσης της οικονομίας τους, κατάφεραν μέσα σε μία δεκαετία να διαθέτουν τον απαραίτητο πλούτο προκειμένου να προχωρήσουν και στη βελτίωση των αμυντικών και επιθετικών στρατιωτικών τους ικανοτήτων. Συγκεκριμένα η Ρωσία, αξιοποιώντας τα τεράστια έσοδα από τις εξαγωγές πετρελαίου αλλά και φυσικού αερίου, μπόρεσε να χρηματοδοτήσει ικανοποιητικά την αμυντική της βιομηχανία αλλά και το πυρηνικό της πρόγραμμα. Αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών ήταν η ανανέωση, μετά από πολύ καιρό, του οπλοστασίου της, κυρίως με υπερσύγχρονους βαλλιστικούς πυραύλους, και η διεξαγωγή ενός επιτυχημένου πολέμου στην Τσετσενία[58]. Από την άλλη, η Κίνα, διατηρώντας σταθερά σε υψηλό επίπεδο τους ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας της, αύξησε από το 2000 και μετά κατακόρυφα τις αμυντικές της δαπάνες, προχωρώντας και αυτή στην αναδιοργάνωση και ενίσχυση του στρατεύματός της. Παράλληλα επιτάχυνε την ανάπτυξη του διαστημικού της προγράμματος με θεαματικά αποτελέσματα, όπως την εκτόξευση της πρώτης επανδρωμένης αποστολής της στο διάστημα το 2005, γεγονός που πρόκειται να ωφελήσει και στην αποτελεσματικότητα των πυρηνικών της δυνάμεων[59]. Με τον τρόπο αυτό οι δύο αυτές μεγάλες δυνάμεις έχουν καταφέρει να μειώσουν το χάσμα ισχύος που τις χωρίζει από τις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο όμως ακόμα παραμένει απαγορευτικό.

---

[56] Kissinger, Henry, «How to Achieve the New World Order», *Time* March 14, 76.

[57] Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* (Αθήνα: Ποιότητα, 2004), σ. 213

[58] Για μία αναλυτική παρουσίαση αυτής της προσπάθειας βλ. Blank, Stephen J., «Potemkin's Treadmill: Russian Military Modernization» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06: military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005)

[59] Για το πυρηνικό πρόγραμμα της Κίνας βλ. Ji, You, «Nuclear Power in the Post-Cold War Era: The Development of China's Nuclear Strategy», *Comparative Strategy,* 18 (1999) pp. 245-259

Η εξισορρόπηση ωστόσο σε ένα μονοπολικό σύστημα δεν επιτυγχάνεται αποκλειστικά με την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνατοτήτων. Μία άλλη μέθοδος η οποία μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματική και να λειτουργήσει συμπληρωματικά είναι η προσπάθεια απόκτησης της ανεξαρτησίας στον τομέα της διεθνούς δράσης και απελευθέρωσης από τον ασφυκτικό έλεγχο που μπορεί να ασκεί το κυρίαρχο κράτος (leash-slipping)[60]. Η στρατηγική αυτή διαφέρει από την κλασσική εξισορρόπηση καθώς δεν στοχεύει στην προάσπιση της φυσικής ασφάλειας του κράτους αλλά στην αποφυγή των συνεπειών που μπορεί να επιφέρει στη σχετική του ισχύ ο εναγκαλισμός με την υπερδύναμη σε ένα μονοπολικό περιβάλλον. Χαρακτηριστική περίπτωση στην μεταψυχροπολεμική εποχή αποτελεί η Γαλλία, η οποία αν και σύμμαχος των ΗΠΑ έχει μία παράδοση στην προσπάθεια να αναπτύξει μία ανεξάρτητη στάση στις διεθνείς υποθέσεις και να ξεφύγει από τον έλεγχο που θέλουν συνήθως να επιβάλλουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στους συμμάχους τους. Ο πόλεμος του Ιράκ το 2003 είναι και εδώ ένα πολύ καλό παράδειγμα αυτής της πολιτικής της Γαλλίας, αφού αρνήθηκε να συνταχθεί με τις ΗΠΑ, συντονίζοντας μάλιστα αυτή τη στάση της με τη Γερμανία και τη Ρωσία. Όπως διαπιστώνουμε αυτή η στρατηγική μπορεί να βρει εφαρμογή περισσότερο μεταξύ των στενών συμμάχων των Ηνωμένων Πολιτειών και όχι σε περιπτώσεις κρατών που έχουν επιλέξει απλά να συνεργαστούν μαζί τους, όπως η Ρωσία. Σε αυτή την περίπτωση υιοθετείται συνήθως αυτό που ο Walt ονομάζει «ματαίωση στόχων» και η οποία συνίσταται στην άρνηση συνεργασίας με την υπερδύναμη ή στην φαινομενική μόνο συμφωνία με τις προτάσεις της[61].

Πέρα από την στρατηγική που περιγράψαμε παραπάνω, υπάρχει μία ακόμα εναλλακτική μορφή εξισορρόπησης η οποία είναι περισσότερο ενεργή συστημικά και εν τούτοις πιο ριψοκίνδυνη, καθώς μπορεί να προκαλέσει ισχυρούς ανταγωνισμούς. Πρόκειται για την περιφερειακή εξισορρόπηση. Επειδή η έννοια της περιφερειακής εξισορρόπησης χρησιμοποιείται με διάφορες σημασίες από τους συγγραφείς των διεθνών σχέσεων[62], οφείλουμε να διευκρινίσουμε πως στο παρόν κείμενο αναφερόμενοι στην περιφερειακή εξισορρόπηση εννοούμε μία στρατηγική η οποία μοιάζει με την εξωτερική εξισορρόπηση σε κεντρικό επίπεδο αλλά χαρακτηρίζεται από τον γεωγραφικό περιορισμό της. Στην περίπτωση αυτή, η εν δυνάμει αναθεωρητική μεγάλη δύναμη επιλέγει ένα περιφερειακό πεδίο δράσης συνήθως με γεωγραφική εγγύτητα στα σύνορά της, προκειμένου να αντισταθεί

[60] Layne, Christopher, «The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment», *International Security,* Vol. 31, No. 2 (Fall 2006), σσ. 29-30

[61] Γουόλτ, Στίβεν Μ., op.cit No 17, σσ. 186-9

[62] Ο Walt χρησιμοποιεί τον συγκεκριμένο όρο προκειμένου να προσδιορίσει την επιλογή ορισμένων να συμπαραταχθούν με την υπερδύναμη προκειμένου να εξισορροπήσουν την ισχύ κάποιας γειτοικής τους χώρας. Βλ. Ibid, σσ. 240-5

στην επιβολή της κυριαρχίας της υπερδύναμης, επιλογή η οποία θα ήταν εξαιρετικά επισφαλής στο κεντρικό επίπεδο. Επίσης η περιφερειακή εξισορρόπηση επιτρέπει τη συνεργασία δύο ή περισσότερων μεγάλων δυνάμεων με αφορμή ζητήματα τα οποία αφορούν την κοινή γεωγραφική τους περιφέρεια. Έτσι επιτυγχάνεται η προσέγγιση των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων και η ανάπτυξη άτυπων ή και θεσμοθετημένων συνεργασιών και συνεννοήσεων που θα μπορούσαν με την κατάλληλη ευκαιρία να αποτελέσουν τη βάση για μία στρατηγική συμμαχία.

Στο σύγχρονο διεθνές σύστημα η πρακτική αυτή έχει τεθεί σε εφαρμογή από τη Ρωσία και την Κίνα οι οποίες μπορεί να μη διαθέτουν τους κατάλληλους συντελεστές ισχύος προκειμένου να προχωρήσουν σε μία ανοικτή αντιπαράθεση με την υπερδύναμη σε κεντρικό επίπεδο αλλά προσπαθούν να εδραιώσουν την υπεροχή τους στην περιφέρειά τους και με τον τρόπο αυτό να αντιμετωπίσουν την παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών σε αυτές τις περιοχές. Έτσι η επέκταση της επιρροής των ΗΠΑ με την διεύρυνση του ΝΑΤΟ στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, που κάποτε εντάσσονταν στον έλεγχο της ΕΣΣΔ, έχει στρέψει τη Ρωσία ανατολικά στην Ασία όπου μπορεί να αξιοποιήσει πολύ πιο αποτελεσματικά την ισχύ της και να υποσκελίσει την παρουσία των αμερικανικών δυνάμεων. Ομοίως η Κίνα προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή της πρωτίστως στην περιοχή της Άπω Ανατολής και της Νοτιανατολικής Ασίας ως το πρώτο βήμα για την ανάδειξή της σε σημαντικό πόλο του διεθνούς συστήματος. Στην προσπάθειά της αυτή θα έχει να αντιμετωπίσει την εκτεταμένη αμερικανική παρουσία στην περιφέρεια αυτή, η οποία διασφαλίζει την ασφάλεια δύο πολύ σημαντικών για την πορεία της Κίνας κρατών, της Ιαπωνίας και της Ν. Κορέας. Ταυτόχρονα όμως παρατηρείται ένα αυξημένο ενδιαφέρον από την πλευρά της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και για την περιοχή της Κεντρικής Ασίας, η οποία όπως είπαμε προηγουμένως παρουσιάζει ιδιαίτερη στρατηγική σημασία για τη Ρωσία. Αυτή περιφέρεια επομένως θα μπορούσε να αποτελέσει πεδίο συνεργασίας αλλά και αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο μεγάλων δυνάμεων. Προς το παρόν πάντως φαίνεται να έχει επιλεγεί η συνεργασία, όπως άλλωστε προκύπτει από τη δημιουργία του Οργανισμού για τη Συνεργασία της Σαγκάη (Shanghai Cooperation Organization), η οποία μπορεί σταδιακά να λάβει μορφή συμμαχίας με σκοπό την εξισορρόπηση της υπερδύναμης όχι μόνο περιφερειακά αλλά και σε κεντρικό επίπεδο[63].

Το σημαντικό είναι ότι η περιφερειακή εξισορρόπηση τοποθετεί στο κέντρο της διαδικασίας μεταβολής των διεθνών συσχετισμών ισχύος τις περιφέρειες του συστήματος.

[63] Για τις σχέσεις Ρωσίας-Κίνας βλ. Trenin, Dmitri, Russian-Chinese Relations: A Study in Contemporary Geopolitics, Ανάκτηση 11/2007 από http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen /03_jb00_46.pdf

Εμφανίζονται ως οι περιοχές που μπορούν να δραστηριοποιηθούν οι μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες λόγω μειωμένων δυνατοτήτων δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν την υπερδύναμη σε κεντρικό επίπεδο, δηλαδή σε όλη την υφήλιο. Πρέπει επομένως να μελετήσουμε περισσότερο προσεκτικά τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει το περιφερειακό επίπεδο ανάλυσης προκειμένου να κατανοήσουμε τη θέση των μεγάλων δυνάμεων μέσα σε αυτό και τη σημασία που διαδραματίζουν οι περιφέρειες για τη διεθνή κατανομή της ισχύος.

5 Το περιφερειακό επίπεδο ανάλυσης

Οι περισσότερες θεωρίες των διεθνών σχέσεων που ανήκουν στην ευρύτερη ρεαλιστική σχολή σκέψης, κατά τη μελέτη της δομής του εκάστοτε διεθνούς συστήματος και των σχέσεων που διαμορφώνονται εντός του, επικεντρώνονται στην ανάλυση των ισχυρότερων και μεγαλύτερων κράτη, δηλ. των μεγάλων δυνάμεων. Αυτό συμβαίνει καθώς τα κράτη αυτά διαθέτουν όχι μόνο μία προνομιακή θέση στη διεθνή κατανομή ισχύος, με αποτέλεσμα να τους χωρίζει μεγάλο χάσμα ισχύος από τους υπόλοιπους παίκτες της διεθνούς σκηνής, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν δομικούς πυλώνες της παραπάνω κατανομής αφού ο αριθμός τους καθορίζει την πολικότητα του συστήματος και επομένως η θέση τους προσδιορίζει το συνολικό πλέγμα των διεθνών συσχετισμών.

Παρ' όλη τη σπουδαιότητά τους όμως, οι μεγάλες δυνάμεις δεν συνιστούν τα μοναδικά συστατικά στοιχεία της διεθνούς πολιτικής, ούτε καθιστούν ασήμαντα τα υπόλοιπα κράτη τα οποία δε διαθέτουν τους συντελεστές που θα τους επιτρέψουν να δράσουν σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι μεγάλες δυνάμεις δεν δρουν στο κενό αλλά ούτε και αποκλειστικά σε άμεση αλληλεπίδραση. Πολλές φορές ο μεταξύ τους συσχετισμός ισχύος και οι απορρέουσες από αυτόν σχέσεις καθορίζονται από την πολιτική που ακολουθούν σε μακρινές από την επικράτειά τους περιοχές του πλανήτη. Οι περιοχές αυτές αποτελούνται από κρατικές οντότητες οι οποίες διαφέρουν σε σχετική ισχύ συγκρινόμενες τόσο με τις μεγάλες δυνάμεις όσο και μεταξύ τους. Για τις χώρες αυτές το δίλημμα ασφαλείας είναι τόσο έντονο όσο και για μία υπερδύναμη, μόνο που η προέλευσή του είναι διαφορετική. Η ασφάλεια είναι λοιπόν αυτή που θα καθορίσει τη διαμόρφωση μίας περιφέρειας κρατών, τόσο σε αναλυτικό όσο και σε πραγματικό επίπεδο.

Η μεγαλύτερη απειλή για αυτές τις χώρες είναι τα γειτονικά τους κράτη, τα οποία μπορεί να είναι μεγάλες δυνάμεις αλλά και κράτη με αυξημένη περιφερειακή ισχύ. Οι μεταβλητές που θα προσδιορίσουν ποια είναι αυτά τα γειτονικά κράτη για κάθε χώρα είναι η τοπογραφία της περιοχής και η ικανότητα προβολής ισχύος των κρατών της περιοχής, η οποία φυσικά εξαρτάται από τη σχετική ισχύ των κρατών αυτών. Στους δύο παραπάνω παράγοντες θα μπορούσαν φυσικά να προστεθούν και άλλοι, όπως ιστορικοί δεσμοί, κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά και οικονομική αλληλεξάρτηση. Με τους συγκεκριμένους όμως συντελεστές θα ασχοληθούμε μόνο εφόσον αυτό είναι απαραίτητο στο πλαίσιο της ισχύος των υπό μελέτη κρατών.

Πρωταρχικό χαρακτηριστικό μίας περιφερειακής ομαδοποίησης κρατών είναι η γειτνίαση των χωρών αυτών[64]. Όσο και αν έχουν υπερκεραστεί τα γεωγραφικά εμπόδια με την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας των μεταφορών, οι περιορισμοί που θέτει το ανάγλυφο της υφηλίου παίζουν ακόμα σημαντικό ρόλο για τα περισσότερα κράτη του πλανήτη μας. Μεγάλοι ορεινοί όγκοι, έρημοι ή ακόμα και υδάτινοι όγκοι μπορεί να λειτουργήσουν ως ένα είδος απομόνωσης για ορισμένα κράτη και να περιορίσουν σημαντικά την ανάπτυξη οποιασδήποτε μορφής σχέσεων με άλλες χώρες του ιδίου γεωγραφικού χώρου. Μάλιστα τα εμπόδια αυτά μπορεί να αποκτήσουν ακόμα μεγαλύτερη σημασία όταν επηρεάζουν τις σχέσεις ασφαλείας ιδιαίτερα αδύναμων και μη αναπτυγμένων κρατών, όπως τα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Από την άλλη βέβαια μεγάλες πεδιάδες και πλεύσιμοι υδάτινοι όγκοι διευκολύνουν ιδιαίτερα την ανάπτυξη διαύλων επικοινωνίας και του εμπορίου ενώ ταυτόχρονα καθιστούν περισσότερο ευάλωτες τις χώρες σε πιθανές επιθέσεις και συγκρούσεις.

Ένας δεύτερος παράγοντας που μπορεί να αναιρέσει σε μεγάλο βαθμό τους περιορισμούς των γεωγραφικών χαρακτηριστικών μίας περιοχής είναι η ικανότητα προβολής της ισχύος που διαθέτουν οι χώρες της περιοχής ή έστω μία από αυτές[65]. Γιατί ακόμα και μία χώρα να είναι σε θέση να προβάλλει την ισχύ της σε ολόκληρη την περιοχή, αυτή η εξέλιξη θα δημιουργήσει ανησυχία στα υπόλοιπα κράτη της περιφέρειας, τα οποία θα προσαρμόσουν την πολιτική ασφαλείας τους στην περιοχή στα νέα δεδομένα. Το αποτέλεσμα στην περίπτωση αυτή είναι μία ομαδοποίηση η οποία στηρίζεται είτε στην προσπάθεια εξισορρόπησης με τη μορφή συνεργασιών και συμμαχιών είτε στην αποδοχή της υπέρτερης ισχύος ενός εκ των κρατών και την πρόσδεσή των υπολοίπων στο άρμα του. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως η αναλυτική οριοθέτηση μίας περιφέρειας δεν προκύπτει μόνο βάσει συνεργατικών σχέσεων ασφαλείας αλλά και ανταγωνιστικών. Δεν πρόκειται δηλαδή για αναφορά αποκλειστικά σε διαδικασίες ολοκλήρωσης ή ενσωμάτωσης σε διακρατικές ή υπερεθνικές δομές αλλά και σε δυναμικές διεργασίες αλληλεξάρτησης οι οποίες κατευθύνονται από το δίλημμα ασφαλείας των κρατών.

Η παραπάνω διαδικασία είναι φυσικό να επιτείνεται και να αποκτά ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις όταν μεταξύ των κρατών αυτής της περιφέρειας ανήκει μία ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις. Η διαφορά ισχύος σε αυτή την περίπτωση είναι τρομακτική για ορισμένα κράτη και όπως είναι φυσικό οι περιφερειακές εξελίξεις και οι σχέσεις μεταξύ

[64] Μεγάλη σημασία στον ρόλο της ύπαρξης σαφών γεωγραφικών ορίων για τον προσδιορισμό μίας περιφερειακής ομαδοποίησης κρατών αποδίδει η θεωρία των περιφερειακών συμπλεγμάτων ασφαλείας, βλ. Buzan, Barry and Wæver, Ole, *Regions and powers : the structure of international security* (Cambridge : Cambridge University Press, 2003) σ. 53

[65] Aron, Raymond, op.cit No 23, σ. 97

των κρατών της συγκεκριμένης περιφέρειας κυριαρχούνται και πολλές καθορίζονται από την πολιτική που επιλέγει να ακολουθήσει η μεγάλη ή μεγάλες δυνάμεις. Σε γενικές γραμμές πάντως, οι γειτνιάζουσες αυτές περιοχές αποτελούν για κάθε μεγάλη δύναμη κρίσιμο παράγοντα για την ασφάλειά της και γι' αυτό φροντίζουν κατά το μέτρο του δυνατού να είναι περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται από σταθερότητα και εμπίπτουν στον έλεγχό τους[66]. Αυτό το τελευταίο σημείο βέβαια μπορεί να προκαλέσει ταυτόχρονα ανταγωνιστικές σχέσεις σε περιφέρειες που συμβιώνουν δύο ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις.

Στη διεθνή βιβλιογραφία τίθεται συχνά το ερώτημα αν οι περιφέρειες είναι ομάδες κρατών οι οποίες αποκλείουν τη συμμετοχή κάποιας χώρας σε δύο ή περισσότερες από αυτές. Οι Buzan και Wæver, παραδείγματος χάριν, υποστηρίζουν την παραπάνω άποψη στη θεωρία τους για τις περιφέρειες, τις οποίες ονομάζουν περιφερειακά συμπλέγματα ασφαλείας και οι οποίες θεωρούν ότι είναι αμοιβαία αποκλειστικές[67]. Το πρόβλημα όμως είναι ιδιαίτερα έντονο όταν εξετάζουμε μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες έχουν μία αρκετά μεγάλη έκταση, βρίσκονται σε κεντρικό σημείο των ηπειρωτικών μαζών και επομένως διαθέτουν μία μάλλον διευρυμένη "γειτονιά". Στο σύγχρονο διεθνές σύστημα δύο τέτοιες περιπτώσεις είναι η Ρωσία και η Κίνα. Αν υποχρεωθούμε να λειτουργήσουμε αποκλειστικά ως προς τη συμμετοχή των μεγάλων αυτών δυνάμεων σε κάποια περιφέρεια, θα καταλήξουμε σε αποτελέσματα που μάλλον θα περιπλέξουν την εικόνα της διεθνούς πραγματικότητας. Έτσι θα αναγκαστούμε να καταφύγουμε είτε στην κατασκευή περιφερειών των οποίων τα μέλη είναι ετερογενή και γεωγραφικά απομονωμένα με μοναδικό συνεκτικό κρίκο τη σχέση τους με μία μεγάλη δύναμη(π.χ. ο χώρος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης) είτε στην επινόηση και εισαγωγή περισσότερων επιπέδων ανάλυσης, όπως το υποσύμπλεγμα ή το υπερσύμπλεγμα[68], τα οποία όμως τελικά δεν προσφέρουν την απαιτούμενη και αναγκαία σαφήνεια και γενίκευση.

Από την άλλη όμως, αν αποδεχθούμε μία πολλαπλή συμμετοχή αποκλειστικά των μεγάλων δυνάμεων σε συνορεύουσες με αυτές περιφέρειες, η ανάλυση θα καταστεί πολύ πιο εύκολη. Εκείνο βέβαια που θα πρέπει να εξετάσουμε σε μία τέτοια περίπτωση είναι η σημασία που κατέχει κάθε ομαδοποίηση κρατών για τη σχετική ισχύ και τα συμφέροντα μίας χώρας. Αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες καθώς οι υποχρεώσεις και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων εντοπίζονται όχι μόνο σε περιφερειακό επίπεδο αλλά και σε παγκόσμιο, γεγονός που μπορεί να αυξάνει τον αριθμό των περιφερειών που δραστηριοποιείται μία μεγάλη δύναμη. Αυτό που διαφέρει είναι η δέσμευση μίας μεγάλης

[66] Για τον Aron η σημασία αυτή αποτελεί ένα ακόμα κριτήριο για τον ορισμό ενός υπο-συστήματος, βλ. Ibid, σ. 392
[67] Buzan, Barry and Wæver, Ole, op.cit No 62, σ. 48
[68] Ibid, σσ. 51-2, 59-61

δύναμης σε κάθε περιοχή, ανάλογα με τα συμφέροντα που θεωρεί ότι είναι κρίσιμα για την ασφάλεια και την ισχύ της και σε συνάρτηση πάντα με τις δυνατότητές της. Για παράδειγμα, η Σοβιετική Ένωση/Ρωσία δραστηριοποιούταν για μεγάλο χρονικό διάστημα στην περιοχή της Άπω Ανατολής αλλά η μεταβολή των διεθνών συσχετισμών ισχύος την οδήγησαν σε μία σταδιακή αποχώρηση από την περιοχή. Ομοίως, η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη αποτελούσαν πάντα ζώνη ανάσχεσης μίας πιθανής επίθεσης εναντίον της ΕΣΣΔ/Ρωσίας. Η κατάρρευση όμως της ΕΣΣΔ και η μειωμένη ισχύς της Ρωσίας σε σχέση με τις ΗΠΑ και του συμμάχους της επέτρεψαν την ενσωμάτωσή της περιοχής αυτής στους ευρωπαϊκούς και διατλαντικούς θεσμούς. Από την άλλη βέβαια, υπάρχουν σήμερα περιοχές οι οποίες εξακολουθούν να βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, όπως χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και η Κεντρική Ασία, στην οποία θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια. Αναλογίες με αυτή της Ρωσίας μπορούμε να βρούμε σε όλες τις άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Η σημασία όμως των περιφερειακών συμπλεγμάτων κρατών δεν εξαντλείται σε αυτά που αποτελούνται από μεγάλες δυνάμεις ή τουλάχιστον συνορεύουν με αυτές. Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διεθνή κατανομή της ισχύος παρουσιάζουν περιοχές και ομάδες κρατών οι οποίες τοποθετούνται, τουλάχιστον γεωγραφικά, σε κάποια μέση απόσταση από τις διάφορες μεγάλες δυνάμεις. Η απόσταση αυτή βέβαια δεν είναι εμπόδιο για κράτη, τα οποία διαθέτουν μία αυξημένη ικανότητα προβολής της ισχύος τους σε μεγάλη εμβέλεια, να επέμβουν σε αυτές τις περιοχές όταν διαπιστώσουν πως σε αυτές εντοπίζονται παράγοντες ισχύος, ο έλεγχος των οποίων θα συμβάλλει είτε στην ενίσχυση της δύναμης του εν λόγω κράτους είτε στον περιορισμό των επιλογών των αντίπαλων μεγάλων δυνάμεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εδώ η περιοχή της Μέσης Ανατολής, η στρατηγική σημασία της οποίας την εντάσσει στο επίκεντρο του σχεδιασμού όλων των μεγάλων δυνάμεων και, πολύ περισσότερο σε ένα μονοπολικό σύστημα, της υπερδύναμης. Τα εθνικά συμφέροντα λοιπόν και η διεθνής κατανομή της ισχύος αποδεικνύεται πως είναι τόσο ισχυροί παράγοντες στη διαμόρφωση της πολιτικής ασφαλείας μίας μεγάλης δύναμης σε σχέση με τις περιφέρειες όσο και η γεωπολιτική.

Αν και οι περιφέρειες αποτελούν μονάδες ανάλυσης που μας απομακρύνουν από το κεντρικό διεθνές σύστημα και μας επιτρέπουν μία καλύτερη κατανόηση της κατανομής της ισχύος στο επίπεδο των μεσαίων και μικρών κρατών, είναι εμφανές πως η παρουσία των μεγάλων δυνάμεων για οποιοδήποτε από τους παραπάνω λόγους σε αυτές ανατρέπει τις προσδοκίες μας. Η συμμετοχή ή η επέμβαση μίας μεγάλης δύναμης ή της υπερδύναμης σε μία περιφέρεια της υφηλίου καθίσταται αυτόματα ένας σύνδεσμος που επιτρέπει τη αλληλεπίδραση του παγκοσμίου με το τοπικό επίπεδο στις διεθνείς σχέσεις. Στην ουσία οι

διεργασίες στις οποίες συμμετέχουν οι μεγάλες δυνάμεις έρχονται να παίξουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στις περιφερειακές υποθέσεις και συχνά να τους προσδώσουν μία πολύ διαφορετική τροπή. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, είναι εκείνες που θα καθορίσουν τη σημασία μίας περιφέρειας και θα τις ωθήσουν να δραστηριοποιηθούν. Πολύ περισσότερο όταν έχουμε να κάνουμε με ένα μονοπολικό σύστημα, ηγεμονικό ή μη, στο οποίο η υπερδύναμη έχει τη δυνατότητα να προβάλλει την ισχύ της σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες του πλανήτη. Πάντως σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται για αυτόνομες οντότητες της διεθνούς πολιτικής, αφού ανά πάσα στιγμή μπορούν να ενταχθούν στο στρατηγικό χάρτη κάποιας ή και όλων των μεγάλων δυνάμεων.

Στην παρούσα εργασία επιλέξαμε να θεμελιώσουμε αυτή την θέση μέσω της ανάλυσης της δομής και των σχέσεων που αναπτύσσονται στο περιφερειακό σύστημα της Κεντρικής Ασίας. Αυτή η περιφέρεια παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς η χρονική περίοδος της εξέλιξής της ταυτίζεται με αυτή του μεταψυχροπολεμικού συστήματος. Έχοντας έτσι ήδη μελετήσει στο παρόν μέρος της εργασίας τη δομή του κεντρικού διεθνούς συστήματος, η κατανόηση των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν στη συγκεκριμένη γωνιά του πλανήτη θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε, πέρα από τους συσχετισμούς ισχύος που διαμορφώνονται σε μία περιφέρεια στην οποία συστατικό μέλος είναι μία μεγάλη δύναμη, την επίδραση που μπορεί να έχει η διεθνής πολιτική σκηνή στις σχέσεις μεταξύ των μονάδων της περιφέρειας και στο ρόλο της μεγάλης δύναμης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΣΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

1 Ο προσδιορισμός του περιφερειακού συστήματος ασφαλείας της Κεντρικής Ασίας

Η περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας αποτελείται σήμερα γεωγραφικά από τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες των Καζακστάν, Κυργιστάν, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν και Τουρκμενιστάν. Ωστόσο παλαιότερα δεν ήταν δεδομένη αυτή ομαδοποίηση αυτών των πέντε χωρών. Κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής περιόδου το Καζακστάν, για παράδειγμα, θεωρούταν περισσότερο προέκταση γεωγραφικά και ιστορικά της νότιας Σιβηρίας παρά της Μέσης Ασίας, όπως τότε ονομάζονταν οι υπόλοιπες τέσσερις χώρες. Ο όρος Κεντρική Ασία υιοθετήθηκε το 1993, κατά τη διάρκεια μίας συνάντησης κορυφής των κρατών της περιοχής στη Τασκένδη προκειμένου να χαρακτηρίζει στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα το σύνολο των πέντε πρώην Σοβιετικών δημοκρατιών[1]. Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώθηκε και από τα ίδια τα κράτη η αναγνώριση του γεγονότος ότι συνιστούν μία περιφέρεια η οποία ξεχωρίζει και διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα κράτη που προέκυψαν μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ.

Προτού προχωρήσουμε στην μελέτη του συγκεκριμένου περιφερειακού συστήματος οφείλουμε να προβούμε σε μία ουσιαστική διευκρίνιση ως προς το περιεχόμενο του όρου «Κεντρική Ασία» σε αυτή. Στις επόμενες σελίδες ο παραπάνω όρος δεν θα χρησιμοποιείται αποκλειστικά με τη γεωγραφική του σημασία, αλλά θα αναφέρεται στο περιφερειακό σύστημα ασφαλείας το οποίο είναι διευρυμένο και περιλαμβάνει πέρα από τα πέντε κράτη που αναφέραμε προηγουμένως και τη Ρωσική ομοσπονδία. Αυτή η υπέρβαση του γεωγραφικού περιορισμού επιβάλλεται από το γεγονός ότι η Ρωσία, αν και δεν αποτελεί γεωγραφικά κράτος αποκλειστικά της Κεντρικής Ασίας, διαθέτει ισχυρά συμφέροντα ασφαλείας στην περιοχή και επομένως θεωρείται τμήμα της κατανομής ισχύος και του πλέγματος των σχέσεων που καταγράφονται σε αυτή.

[1] Zardykhan, Zharmukhamed, «Kazakhstan and Central Asia: regional perspectives», *Central Asian Survey* Vol. 21, No. 2, (2002) σ. 169

Παρ' όλα αυτά το μέγεθός της έχει οδηγήσει την πλειοψηφία των μελετητών των διεθνών σχέσεων στην περιοχή, στην μεταχείριση της Ρωσίας ως μία από τις μεγάλες δυνάμεις, όπως η Κίνα και οι ΗΠΑ, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε αυτή. Δε λαμβάνουν υπόψη τους το γεγονός ότι η εξαιρετικά μεγάλη ισχύς της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης λειτουργεί ως πόλος έλξης και συνιστά ένα ακόμα παράγοντα σύνδεσης μεταξύ των κρατών, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, ο βαθμός δέσμευσης της Ρωσίας στις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή αποτελεί παράγοντα που ενεργοποιεί τους μηχανισμούς ασφάλειας και ισορροπίας της ισχύος.

Τίθεται συχνά το ερώτημα στη διεθνή βιβλιογραφία αν πράγματι οι παραπάνω χώρες αποτελούν μία ενιαία περιφέρεια[2], αν δηλαδή υπάρχουν άλλοι παράγοντες, πέρα από το γεγονός ότι προέρχονται από μία ενιαία κρατική οντότητα, τη Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι να τις συνδέουν σε επίπεδο οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό. Βάση αυτών των αμφιβολιών αποτελούν κυρίως τα χαμηλά επίπεδα εμπορικών επαφών, οι αποτυχημένες προσπάθειες περιφερειακής ολοκλήρωσης, η επιλογή του Τουρκμενιστάν να ακολουθήσει μία πολιτική «θετικής ουδετερότητας», κ.ά. Η ασφάλεια παρ' όλα αυτά αποτελεί τον πρωτεύοντα παράγοντα που καθορίζει μία περιφέρεια. Ιδίως όταν πρόκειται για κράτη η πλειοψηφία των οποίων είναι μόλις 20 ετών και εξακολουθούν να προσπαθούν να εδραιώσουν την ανεξαρτησία, την κυριαρχία και εδαφική τους ακεραιότητα. Οφείλουμε λοιπόν σε πρώτη φάση να αναφερθούμε στα στοιχεία εκείνα που συνηγορούν στη συνοχή της συγκεκριμένης περιφέρειας.

1.1 Τα κληροδοτήματα της Σοβιετικής εποχής

Καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία αυτού του πλέγματος ασφαλείας έπαιξε το κοινό ιστορικό παρελθόν των χωρών της Κεντρικής Ασίας. Αναφέραμε προηγουμένως ότι από πολλούς μελετητές αυτό το κοινό παρελθόν θεωρείται το μοναδικό στοιχείο που συνδέει αυτές τις χώρες. Η συμβίωση όμως αυτή πέρα από μία ιστορική μνήμη άφησε πολλά και ποικίλα κληροδοτήματα στα νεόκοπα κράτη, από τα οποία άλλα έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στη θέση τους στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα και άλλα δημιούργησαν συγκρούσεις και προβλήματα στην ασφάλεια τους. Κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής περιόδου όλες οι υποθέσεις της Κεντρικής Ασίας τις διαχειριζόταν η κεντρική διοίκηση στη Μόσχα προς όφελος της κρατικής οντότητας που ονομαζόταν ΕΣΣΔ. Έτσι τα διοικητικά όρια, η οικονομική, αμυντική και ενεργειακή πολιτική, η εθνική σύνθεση και κυρίως η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της περιοχής καθορίζονταν από εσωτερικές

[2] Βλ. Buzan, Barry and Wæver, Ole, op.cit No 62, σσ. 423

πολιτικές διεργασίες και υπάγονταν στο σοβιετικό «εθνικό» συμφέρον. Αποτέλεσμα αυτών των συνθηκών ήταν η ανάπτυξη ετεροβαρών σχέσεων αλληλεξάρτησης μεταξύ των περιφερειών και του κέντρου της Σοβιετικής Ένωσης σε όλους τους τομείς.

Όταν λοιπόν ήρθε η στιγμή της ανεξαρτησίας για τις Σοβιετικές δημοκρατίες, οι χώρες αυτές διέθεταν μόνο εκείνους τους συντελεστές ισχύος που είχαν απομείνει στην επικράτειά τους χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν μία ανακατανομή των πόρων της ΕΣΣΔ (εκτός βέβαια από τη Ρωσία), ούτε ακόμα και την εκ νέου οριοθέτηση των συνόρων τους. Ουσιαστικά βρέθηκαν στη θέση των πρώην αποικιακών κρατών που απέκτησαν την ανεξαρτησία τους διατηρώντας τις δομές που είχαν επιβληθεί από τους κατακτητές τους. Έπρεπε με τους πόρους και τις δομές που είχαν κληρονομήσει να θεμελιώσουν ένα βιώσιμο εθνικό κράτος και ταυτόχρονα να διευθετήσουν ένα σύνολο προβλημάτων που δεν μπορούσαν να επιλυθούν ως εσωτερικά ζητήματα μίας ενιαίας διοίκησης παρά μόνο σε διακρατικό επίπεδο. Υπάρχουν επομένως αρκετές αναλογίες με πρώην αποικιακές περιοχές όπως η Λατινική Αμερική και η Αφρική.

1.1.1 Τα σύνορα

Μεταξύ των κληροδοτημάτων της σοβιετικής εποχής οφείλουμε να ξεχωρίσουμε δύο, τα οποία αφορούν την ίδια την υπόσταση του εθνικού κράτους στην βεσταφαλιανή διεθνή τάξη. Το πρώτο από αυτά είναι ο τρόπος με τον οποίο οριοθετήθηκε η επικράτεια κάθε κράτους στη μετασοβιετική εποχή. Με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, ως σύνορα μεταξύ των νέων εθνικών κρατών αναγνωρίστηκαν τα παλιά διοικητικά σύνορα που είχαν σχεδιαστεί για καθαρά πρακτικούς λόγους κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου και συγκεκριμένα από το 1924[3]. Τα διοικητικά εκείνα όρια των σοβιετικών δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας δεν περιόριζαν την ελεύθερη μετακίνηση των πληθυσμών και την εμπορευματική δραστηριότητα και ουσιαστικά στο μόνο που εξυπηρετούσαν ήταν ο κεντρικός σχεδιασμό της ανάπτυξης της χώρας. Ως εκ τούτου δεν είχαν ληφθεί υπόψη κατά τη χάραξή τους άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες όπως η εθνική σύνθεση και το ανάγλυφο της περιοχής με αποτέλεσμα να είναι τεχνητά δημιουργήματα τα οποία διέπονταν από μία αποκλειστικά οικονομική και γραφειοκρατική λογική και μεταβάλλονταν τόσο εύκολα όσο και η παραπάνω λογική[4]. Μία ματιά στο χάρτη της Κεντρικής Ασίας, ιδιαίτερα

[3] Gleason, Gregory, «Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shanghai Forum» *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 7. (Nov., 2001), σ. 1090

[4] Golunov, Sergey, «Border Security in Central Asia: Before and After September 11» στο Ebnöther, Anja H., Felberbauer, Maj Ernst M. and Malek, Martin, *Facing the Terrorist Challenge - Central Asia's Role in Regional and International Co-operation* (Vienna and Geneva: Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; National Defence Academy, Vienna and Geneva Centre

στην περιοχή της κοιλάδας της Φεργκάνα όπου συνορεύουν το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και το Κυργιστάν, είναι αρκετή για να διαπιστώσει κανείς την απουσία ορθολογικής κατανομής των εδαφών μεταξύ των σοβιετικών τότε δημοκρατιών και την αίτια μίας σειράς προβλημάτων μεταξύ των χωρών της περιοχής[5].

Ο πρώτος τομέας δραστηριότητας των νέων κρατών που επηρεάστηκε από την εμφάνιση εθνικών συνόρων ήταν ο οικονομικός. Η ύπαρξη ενός ενιαίου οικονομικού χώρου είχε δημιουργήσει κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής εξουσίας ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ των περιφερειών, που βρίσκονταν κυρίως στα όρια των σοβιετικών δημοκρατιών, το οποίο διακόπηκε απότομα λόγω της ένταξής τους σε κράτη με δική τους οικονομική πολιτική. Βέβαια η πλημμελής φύλαξη των συνόρων επέτρεπε ιδίως τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας την άτυπη συνέχιση των οικονομικών επαφών, σε τοπικό πλέον επίπεδο, αλλά η σταδιακή ενίσχυση των συνοριακών ελέγχων και οι περιορισμοί που εισήχθησαν από τις κεντρικές διοικήσεις αποδυνάμωσαν αυτές τις επαφές.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο δημιουργήθηκαν προβλήματα με την μετατροπή των διοικητικών συνόρων σε εθνικά ήταν η σύνδεση μεταξύ περιοχών που ανήκαν στο ίδιο κράτος. Αν και το ζήτημα αυτό αφορά μόνο το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και Κυργιστάν είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθούμε σε αυτό καθώς η κοιλάδα της Φεργκάνα είναι κομβικό γεωπολιτικό σημείο για τις εξελίξεις στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας. Το ανάγλυφο λοιπόν της κοιλάδας σε συνδυασμό με τα ιδιότυπα σύνορα των τριών αυτών κρατών είχε ως αποτέλεσμα την αποσύνδεση περιφερειών σε ορισμένες χώρες από τον υπόλοιπο εθνικό κορμό. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο ο συντομότερος δρόμος από μία πόλη στο Ουζμπεκιστάν προς μία γειτονική της να περνάει αναγκαστικά μέσω μίας γειτονικής χώρας και επομένως να καθίσταται αναγκαίος ο διπλός συνοριακός έλεγχος. Όταν μάλιστα υπάρχουν χώρες όπως το Ουζμπεκιστάν που ανά τακτά χρονικά διαστήματα θέτουν αυστηρούς περιορισμούς διέλευσης στα εθνικά τους σύνορα τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα[6].

Τα κρισιμότερα όμως ζητήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσουν τα κράτη της Κεντρικής Ασίας στο θέμα των συνόρων ήταν η απουσία μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 σαφώς προσδιορισμένων και οριοθετημένων συνόρων, τα οποία να εγγυώνται ότι η κυβέρνηση της κάθε χώρας κατέχει το μονοπώλιο της βίας σε μία συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια και ταυτόχρονα η αδυναμία τους να εγγυηθούν τον έλεγχο αυτών των συνόρων.

---

for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva in co-operation with PfP-Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, 2005), σ.90

[5] Ibid.

[6] Βλ. Pomfret, Richard, *The Central Asian Economies since Independence* (Princeton: Princeton University Press, 2006), σσ. 200-4

Η κατάσταση αυτή οδηγούσε σε προστριβές μεταξύ των χωρών στις συνοριακές τους περιοχές, σε εδαφικές διεκδικήσεις και στην ελεύθερη μετακίνηση ομάδων που μπορεί να απειλούσαν την ασφάλειά τους.

Τα κράτη της περιοχής αναγνωρίζοντας την προβληματική φύση των συνόρων τους προσπάθησαν με διάφορους τρόπους να αποφύγουν τις συγκρούσεις και να διευθετήσουν τις όποιες διαφορές που μπορεί να προέκυπταν. Μία πρώτη κίνηση ήταν η κατοχύρωση της εδαφικής ακεραιότητας και του σεβασμού της κυριαρχίας και των συνόρων όλων των χωρών της Κεντρικής Ασίας στο πλαίσιο της Συνθήκης του Αλμάτι το 1991, με την οποία τα κράτη της περιοχής προσχώρησαν στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών[7]. Αυτό βέβαια δεν ήταν αρκετό καθώς το κείμενο αυτό δεν περιελάμβανε κάποιο συγκεκριμένο μηχανισμό διευθέτησης των όποιων συνοριακών διαφορών παραμένοντας σε διακηρυκτικό επίπεδο. Έτσι κατέστη αναγκαία η διμερής πλέον οριοθέτηση και προσδιορισμός των συνοριακών γραμμών μεταξύ των κρατών της περιοχής.

Το κράτος που παρουσιάζει τις περισσότερες επιτυχίες σε αυτό τον τομέα είναι το Καζακστάν. Μετά από μία σειρά μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων που διήρκεσαν μία δεκαετία περίπου, έχει κατάφερε να ολοκληρώσει τη σχετική διαδικασία της οριοθέτησης των συνόρων τουλάχιστον στο επίπεδο της κατ' αρχήν συμφωνίας. Συγκεκριμένα ως το 2001 είχε πραγματοποιηθεί η διευθέτηση του 96% της έκτασης της οριογραμμής μεταξύ του Καζακστάν και του Ουζμπεκιστάν, των δύο μεγαλύτερων, πέρα από τη Ρωσία, κεντροασιατικών κρατών καθώς και το σύνολο της έκτασης των συνόρων που μοιράζονται το Καζακστάν και το Κυργιστάν. Την ίδια χρονιά υπογράφηκε και η σύμβαση για την οριοθέτηση των Καζακο-τουρκμενικών συνόρων τα οποία έχουν την μικρότερη έκταση από την άποψη και των δύο κρατών[8]. Η μοναδική αλλά ουσιαστικότερη εκκρεμότητα για το Καζακστάν αποτελεί η διευθέτηση των συνόρων του με τη Ρωσία η οποία έχει ξεκινήσει αλλά είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα καθώς πρόκειται για τα μοναδικά συνεχόμενα σύνορα μεταξύ δύο χωρών με τόσο μεγάλο μήκος.

Ωστόσο οι υπόλοιπες χώρες της κεντρικής Ασίας αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στην επίτευξη κάποιας συμφωνίας, και ιδιαιτέρως τα κράτη της κοιλάδας της Φεργκάνα. Ποικίλα προβλήματα όπως η πολυπλοκότητα της χάραξης των σοβιετικών διοικητικών συνόρων, οι συγκρούσεις μεταξύ εθνικών ομάδων, το τραχύ ανάγλυφο της περιοχής και κυρίως η αδιάλλακτη και επεκτατική πολιτική του Ουζμπεκιστάν έχουν παγώσει όποιες προσπάθειες προσέγγισης μεταξύ των μερών. Έτσι αυτό το τρίγωνο κρατών εξακολουθεί να αποτελεί εστία πιθανών αναταραχών και συγκρούσεων. Το Τουρκμενιστάν

[7] Golunov, Sergey, op.cit No 4, σ. 91
[8] Ibid, σσ. 95-6, Zardykhan, Zharmukhamed, op.cit No 1, σσ. 169-170

αποτελεί ειδική περίπτωση καθώς η ύπαρξη ομαλών σχέσεων με τις γειτνιάζουσες χώρες δεν έχει δημιουργήσει προβλήματα ως προς την de facto αναγνώριση των συνόρων της χώρας.

Μέχρι στιγμής αναφερθήκαμε στη σημασία των συνόρων μόνο σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο. Αν στραφούμε προς τα εξωτερικά σύνορα της Κεντρικής Ασίας θα διαπιστώσουμε ότι παρόμοιες δυσκολίες συναντώνται και εκεί. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ακόμα πριν από τη διάλυσή της, η ΕΣΣΔ είχε ορισμένες διαφορές τις οποίες δεν είχε καταφέρει να διευθετήσει, με αποτέλεσμα αυτές να μεταβιβαστούν στα κράτη της περιοχής. Η σημαντικότερη εξ αυτών εντοπίζεται στα ανατολικά σύνορα με την Κίνα όπου οι συνοριακές διαφορές οδήγησαν σε σύρραξη την ΕΣΣΔ και τη Λαϊκή Δημοκρατίας της Κίνας τη δεκαετία του 1960. Την ασάφεια λοιπόν που υπήρχε σε σχέση με εκείνα τα σύνορα κλίθηκαν να την αντιμετωπίσουν τα νέα κράτη της Κεντρικής Ασίας, τα οποία όμως δε διέθεταν την απαραίτητη ισχύ για να διαπραγματευτούν με μία μεγάλη δύναμη του μεταψυχροπολεμικού συστήματος την ευνοϊκή για αυτά ρύθμιση των μεταξύ τους συνόρων. Το αποτέλεσμα ήταν μία σειρά παραχωρήσεων εκ μέρους των τριών δημοκρατιών που διαθέτουν κοινά σύνορα με την Κίνα(Καζακστάν, Κυργιστάν και Τατζικιστάν) καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η οποία υπήρξε περίοδος μετάβασης για τις χώρες αυτές. Αναφέρουμε για παράδειγμα την παραχώρηση συνολικά 125.000 εκταρίων εκ μέρους του Κυργιστάν προς την Κίνα στο πλαίσιο της οριοθέτησης των μεταξύ τους συνόρων το 1996 και 1999 αλλά και της απόκτησης από την Κίνα του 43% των αμφισβητούμενων περιοχών στα σύνορα με το Καζακστάν[9].

Οι συνοριακές όμως αυτές διαφορές συνέβαλαν και στην προσέγγιση των χωρών της Κεντρικής Ασίας (συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας) με την Κίνα. Η ασάφεια όπως προαναφέραμε των παραπάνω συνόρων είχε δημιουργήσει έντονο προβληματισμό κυρίως μεταξύ των δύο μεγάλων δυνάμεων της περιοχής, δηλαδή της Ρωσίας και της Κίνας, καθώς θα μπορούσε πολύ εύκολα να οδηγήσει σε συνοριακά επεισόδια και τελικά σε μία σύγκρουση ανάλογη της δεκαετίας του 1960. Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο υπεγράφη το 1996 μία συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας, της Κίνας, του Καζακστάν και του Κυργιστάν η οποία προέβλεπε την οπισθοχώρηση των συνοριακών στρατευμάτων των παραπάνω χωρών κατά 100 χλμ[10]. Αυτή η συμφωνία αποτέλεσε τη βάση της δημιουργίας μίας κατανόησης κυρίως μεταξύ της Κίνας και της Ρωσίας και της περαιτέρω

[9] Golunov, Sergey, op.cit No 4, σ. 92; Menon, Rajan, «In the Shadow of the Bear: Security in Post-Soviet Central Asia», *International Security*, Vol. 20, No. 1. (Summer, 1995), σ. 177

[10] Golunov, Sergey, ibid.

συνεργασίας των χωρών της περιοχής, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάη το 2001[11].

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που αφορά την ασφάλεια των κρατών της περιοχής και συνδέεται άμεσα με το ζήτημα των συνόρων είναι αυτό της φύλαξής τους το οποίο είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για την ασφάλειά τους. Αν και πλέον όλες οι χώρες διαθέτουν δυνάμεις συνοριακής φύλαξης και έχουν προβεί σε ενέργειες οχύρωσης των συνόρων τους δεν έχουν επιδείξει ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα στον έλεγχό τους. Έτσι τα κράτη της Κεντρικής Ασίας είναι αναγκασμένα να υιοθετούν αυστηρές πολιτικές συνοριακής φύλαξης όπως η μονομερής ναρκοθέτηση των ουζμπέκικων συνόρων με το Τατζικιστάν και το Κυργιστάν το 2000 μετά τις επιθέσεις ισλαμικών ομάδων σε περιοχές του Κυργιστάν και του Ουζμπεκιστάν (χρησιμοποιώντας το έδαφος του Κυργιστάν)[12] ή η ανάπτυξη συρματοπλέγματος κατά μήκος των συνόρων του Τουρκμενιστάν με το Ουζμπεκιστάν το 2004[13].

Επιπλέον η αδυναμία των κρατών αυτών να εγγυηθούν την ασφάλεια των συνόρων είναι εμφανής και από την εμπλοκή ενός μεγάλου αριθμού εξωτερικών δυνάμεων που συμβάλλουν στην καλύτερη οργάνωση των συνοριακών ελέγχων. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον από όλους στο θέμα αυτό επιδεικνύει η Ρωσική Ομοσπονδία η οποία είναι παρούσα στο Τατζικιστάν με μία δύναμη 22.300 ανδρών το μεγαλύτερο μέρος της οποίας μεριμνά για τη συνοριακή φύλαξη των νότιων συνόρων του Τατζικιστάν, τα οποία πριν το 1991 αποτελούσαν σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης. Παρά το υψηλό κόστος της συγκεκριμένης αποστολής η Ρωσία εξακολουθεί να σταθμεύει στρατεύματα στη χώρα αυτή καθώς η επιτυχής φύλαξη των τατζίκικων συνόρων κρίνει την ασφάλεια όλης της Κεντρικής Ασίας και επομένως και της Ρωσίας λόγω της γειτνίασης του Τατζικιστάν με το αποσταθεροποιημένο Αφγανιστάν. Βέβαια δεν είναι μόνο η Ρωσία που δραστηριοποιείται ενεργά στο θέμα της συνοριακής φύλαξης στην κεντρική Ασία. Έτσι οι χώρες της περιοχής έχουν βοηθηθεί σημαντικά, ιδίως μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, στον τομέα του εξοπλισμού και της εκπαίδευσης των συνοριακών σωμάτων ασφάλειας από τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι οποίες προσέφεραν αδρές χρηματοδοτήσεις για την ενίσχυση των συνόρων ευαίσθητων χωρών, όπως το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν[14].

---

[11] Βλ. Maksutov, Ruslan, «The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective», A SIPRI Project Paper, Stockholm International Peace Research Institute 2006, σ. 3 και Misra, Amalendu, «Shanghai 5 and the emerging alliance in Central Asia: the closed society and its enemies», *Central Asian Survey* 20(3), (2001), σσ. 305-6

[12] Golunov, Sergey, op.cit No 4, σ. 96

[13] Ibid, σ. 107

[14] Για τα προγράμματα που έχουν δρομολογηθεί βλ. Ibid, σσ. 98-9.

1.1.2 Η εθνική σύνθεση των νέων κρατών

Το σοβιετικό παρελθόν των κρατών της Κεντρικής Ασίας δεν επηρέασε μόνο την επικράτεια των νέων χωρών αλλά και την εθνική τους σύνθεση, η οποία είναι εξίσου σημαντική για την οικοδόμηση ενός νέου κράτους όσο και ο καθορισμός της επικράτειά του. Η σοβιετική πολιτική της μετακίνησης εθνικών πληθυσμών και της δημιουργίας πολυεθνικών περιφερειών προς αποδυνάμωση της εθνικής αυτοδιάθεσης είχε διαμορφώσει, ιδίως στην περιφέρεια της ΕΣΣΔ, ένα πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό μωσαϊκό. Αυτή η κατάσταση μπορεί να εξυπηρετούσε καλύτερα τη διαχείριση των διάφορων πληθυσμών που ζούσαν στην αχανή Σοβιετική Ένωση, αλλά είχε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα για τα μετασοβιετικά κράτη. Η ύπαρξη μεγάλων μειονοτικών πληθυσμών σε χώρες που κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ανεξαρτησίας τους προσπαθούσαν να θεμελιώσουν σταθερά εθνικά κράτη αποτελούσε ένα σοβαρό πρόσκομμα. Υπήρξαν βέβαια εθελούσιες μετακινήσεις πληθυσμών προς τις χώρες καταγωγής στις αρχές της δεκαετίας του 1990 αλλά το μειονοτικό ζήτημα εξακολουθεί να επηρεάζει σημαντικά την εσωτερική ασφάλεια και σταθερότητα ορισμένων χωρών. Τα μόνα κράτη που παρουσιάζουν ένα υψηλό ποσοστό εθνικής ομοιογένειας είναι το Τουρκμενιστάν με 85%, Ουζμπεκιστάν με 80% και η Ρωσική ομοσπονδία με 79,8%.

Από τα κράτη της Κεντρικής Ασίας τη μεγαλύτερη μειονοτική ομάδα τη διαθέτει το Καζακστάν. Η γειτνίαση της χώρας αυτής με τη Ρωσία και η ύπαρξη ενός πλήθους δεσμών μεταξύ των δύο, ήδη από τη εποχή της Σοβιετικής Ένωσης είχε οδηγήσει στην εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού Ρώσων στην επικράτεια του Καζακστάν. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο ρώσικος πληθυσμός του Καζακστάν υπερτερούσε αριθμητικά του καζάκικου. Σήμερα η κατάσταση έχει αντιστραφεί προς όφελος της καζάκικης εθνικής ομάδας αν και το ποσοστό των Ρώσων επί του συνόλου του καζάκικου πληθυσμού είναι αρκετά υψηλό (30% έναντι 53% των Καζάκων). Μία άλλη χώρα της Κεντρικής Ασίας με υπολογίσιμο ρωσικό πληθυσμό είναι το Κυργιστάν όπου η ρωσική μειονότητα συνιστά το 11% του πληθυσμού του.

Το ρωσικό στοιχείο δεν αποτελεί τη μοναδική περίπτωση μειονοτικής ομάδας στην Κεντρική Ασία. Το πρόβλημα είναι επίσης ιδιαίτερα έντονο στην ευρύτερη περιοχή της κοιλάδας της Φεργκάνα όπου οι Ουζμπέκοι αποτελούν τμήμα του πληθυσμού τόσο στο Κυργιστάν όσο και στο Τατζικιστάν. Το ποσοστό τους στις δύο χώρες είναι 14.2 % και 24.8 % αντίστοιχα και αποτελούν μία από τις μεγαλύτερες μειονοτικές εθνικές ομάδες[15]. Η

[15]Ahmedova, Fatimakhon and Leitich, Keith A., «Ethnic and Religious Conflict in the Ferghana Valley», *Journal of Central Asian Studies* vol. 6, no.1 (Fall/Winter 2001)

συγκέντρωση μάλιστα της συγκεκριμένης μειονότητας σε ορισμένες περιοχές κοντά στα σύνορα με το Ουζμπεκιστάν αυξάνει ακόμα περισσότερο το ειδικό βάρος της τόσο για την εσωτερική ασφάλεια των χωρών που τη φιλοξενούν όσο και για τις σχέσεις τους με ένα ισχυρό γειτονικό κράτος. Αυτό άλλωστε αποδεικνύεται από τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η ουζμπεκική μειονότητα στις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις ιδίως στο Τατζικιστάν, με ενεργή συμμετοχή στην κυρίως πολιτική και ιδεολογική εμφύλια διαμάχη.

Για την περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας, οι μειονότητες αποτελούν ένα ξεχωριστό εργαλείο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής των μεγάλων κυρίως κρατών όπως η Ρωσία και το Ουζμπεκιστάν. Αποτελούν ένα ιδιότυπο συντελεστή ισχύος ο οποίος τους παρέχει τη δυνατότητα επέμβασης στα εσωτερικά γειτονικών και σχετικά αδύναμων κρατών. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνουν την αύξηση της επιρροής τους στην περιοχή και την προώθηση των εθνικών τους συμφερόντων. Η αλληλεγγύη που επιδεικνύουν σε αυτές τις ομάδες εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της στρατηγικής που ακολουθεί κάθε χώρα.

1.1.3 Η οικονομία

Δεν ήταν όμως μόνο αυτά τα χαρακτηριστικά των νέων κρατών που διαμορφώθηκαν βάσει της συνύπαρξής τους στη Σοβιετική Ένωση για πάνω από μισό αιώνα. Κρίσιμοι τομείς της κρατικής δραστηριότητας όπως η οικονομία, η οποία αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η στρατιωτική ισχύς ενός κράτους, δομήθηκαν ως συνέχεια της σοβιετικής πολιτικής η οποία είχε καθορίσει τους βασικούς μηχανισμούς λειτουργίας τους. Όπως αναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα, η κυριαρχία του ρωσικού κέντρου ισχύος κατά τη Σοβιετική περίοδο είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη ενός δικτύου οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών σχέσεων που ήταν απόλυτα προσανατολισμένο στη Μόσχα.

Η οικονομία λοιπόν των σοβιετικών δημοκρατιών καθοριζόταν από τον κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό και την ανάγκη παραγωγικής εξειδίκευσης προκειμένου να προωθηθεί η ανάπτυξη της χώρας. Τα αποτελέσματα αυτής της οικονομικής πολιτικής ήταν η έλλειψη διαφοροποίησης στην παραγωγή προϊόντων, η απουσία ενός αναπτυγμένου δικτύου αναπτυγμένων διαπεριφερειακών οικονομικών σχέσεων και η προώθηση του μεγαλύτερου μέρους της παραγωγής στο περισσότερο αναπτυγμένο κέντρο[16]. Σήμερα λοιπόν η οικονομία των χωρών της περιοχής κυριαρχείται από το βαμβάκι και τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους, δηλαδή το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και λιγότερο τον χρυσό. Από την άλλη, ολόκληρο το οδικό μεταφορικό δίκτυο και κυρίως το δίκτυο των

[16] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σσ. 2-5

αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου είναι ενσωματωμένα στα ρωσικά δίκτυα μεταφοράς[17] ενώ ένα μεγάλο μέρος των συναλλαγών τους είναι με τη Ρωσική ομοσπονδία.

Αυτή η οικονομική διασύνδεση των κρατών της περιοχής είναι εμφανής όχι μόνο από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των οικονομιών τους αλλά και από τις προσπάθειες διακρατικής συνεργασίας στον τομέα αυτό. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα τα κράτη της Κεντρικής Ασίας προωθούν πρωτοβουλίες οικονομικής συνεργασίας οι οποίες κυμαίνονται από τελωνειακές ενώσεις μέχρι περιφερειακούς οικονομικούς οργανισμούς. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών είναι η επιθυμία μίας στενότερης συνεργασίας η οποία θα ωφελήσει όλα τα κράτη της περιοχής και θα συμβάλλει στην ανάπτυξή τους. Η αναποτελεσματικότητα και η αποτυχία της πλειοψηφίας αυτών των προσπαθειών να επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα δεν σημαίνει ότι αυτή οφείλεται στην επιβολή τους από κάποιο από αυτά τα κράτη, αλλά στην αδυναμία τους να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που τους επιβάλουν αυτού του είδους οι συνεργασίες.

1.2 Οι ένοπλες συγκρούσεις ως παράγοντας συνοχής

Από την άλλη η στρατιωτική ισχύς κατέχει και αυτή μία σημαντική θέση στη συγκρότηση της συγκεκριμένης περιοχής. Στην περίπτωση αυτή δεν αναφερόμαστε στη συγκριτική στρατιωτική ισχύ, αλλά στην εμφάνιση της στρατιωτικής βίας με τη μορφή γενικευμένης ένοπλης σύρραξης. Κατά τη διάρκεια φαινομένων διακρατικής βίας είναι γνωστό ότι ενεργοποιούνται οι διαδικασίες ασφαλείας της ευρύτερης περιοχής στην οποία αυτά λαμβάνουν μέρος. Υπάρχει μία γενικευμένη κινητοποίηση η οποία επιτρέπει είτε την επαναπροσέγγιση είτε την αντίθεση και τη σύγκρουση κρατών, εξελίξεις που επιταχύνονται λόγω της έκτακτης κατάστασης. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Waltz, η κρίση λειτουργεί όπως η αστραπή την ώρα της καταιγίδας: φωτίζει ξαφνικά ολόκληρο το τοπίο και μας παρέχει μία ξεκάθαρη εικόνα της κατάστασης.

Αυτά ακριβώς τα αποτελέσματα για την περιοχή της Κεντρικής Ασίας είχε ο εμφύλιος πόλεμος που έλαβε χώρα στην επικράτεια του Τατζικιστάν από το 1992 ως το 1997. Το γεγονός ότι η εμφύλια αυτή σύρραξη αποσκοπούσε στην κατάληψη της εξουσίας και επομένως είχε καθαρά πολιτικά και ιδεολογικά κίνητραδεν μείωσε την επίδρασή του

[17] Για μία παρουσίαση του σοβιετικού δικτύου μεταφορών στην Κεντρική Ασία βλ. Taaffe, Robert N., «Transportation and Regional Specialization: The Example of Soviet Central Asia», *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 52, Issue 1 (March 1962) , pp 80 – 98 ενώ για μία σημερινή εικόνα των υποδομών μεταφορών της περιοχής βλ. Asian Development Bank, *CENTRAL ASIA: Increasing Gains from Trade Through Regional Cooperation in Trade Policy, Transport, and Customs Transit* (Asian Development Bank, 2006), σσ. 49-58

στην περιοχή. Ο εμφύλιος στο Τατζικιστάν, πρώτον, απέδειξε ότι δε διέθεταν όλα τα κράτη της περιοχής την ικανότητα να αντιμετωπίσουν σημαντικές απειλές για την ασφάλειά τους με αποτέλεσμα να είναι εξαιρετικά ευάλωτες σε κάθε είδους παράγοντα αποσταθεροποίησης. Δεύτερον επανέφερε δυναμικά τη ρωσική στρατιωτική παρουσία στην περιοχή, δύο περίπου χρόνια μετά την αποδιάρθρωση της Σοβιετικής Ένωσης, και ταυτόχρονα την κατέστησε απαραίτητη για την εγγύηση της σταθερότητας της. Τρίτον αφύπνισε ισχυρά κράτη της περιφέρειας όπως το Ουζμπεκιστάν, το οποίο συνέβαλε αποφασιστικά στην επίλυση της σύγκρουσης, σε συνεργασία με τη Ρωσία, προκειμένου να διασφαλίσει τον περιορισμό της σύρραξης και επομένως την εθνική του ασφάλεια. Με τον τρόπο αυτό αναδείχθηκαν οι ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις εκείνης της περιόδου και τέθηκαν οι βάσεις ενός συστήματος περιφερειακής ισορροπίας.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνουμε την παρουσίαση αυτού του μωσαϊκού ασφαλείας που διαμορφώθηκε τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας για την περιοχή της Κεντρικής Ασίας. Ταυτόχρονα μπορούμε να ισχυριστούμε πως έχουμε θεμελιώσει στη βάση ικανών στοιχείων το αρχικό μας επιχείρημα περί ομαδοποίησης των κρατών της πρώην Σοβιετικής Κεντρικής Ασίας σε μία ενιαία περιφέρεια η οποία διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα κράτη της ασιατικής ηπείρου. Το επιχείρημα αυτό θα μπορούσε να ενισχυθεί με την παράθεση και μίας σειράς στοιχείων που συνηγορούν υπέρ της έλλειψης στενών δεσμών ασφαλείας με τα λοιπά ασιατικά κράτη, ακόμα και τις λοιπές πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες. Παρ’ όλα αυτά, θα περιοριστούμε στα παραπάνω δεδομένα, θεωρώντας πως η προσπάθεια επαλήθευσης όλων των παραπάνω προϋποθέσεων σε άλλα κράτη της ασιατικής ηπείρου θα προσφέρει από μόνη της την απάντηση.

2 Η δομή του περιφερειακού συστήματος της Κεντρικής Ασίας

Παρά τον καθοριστικό ρόλο όλων αυτών των παραγόντων στη διαμόρφωση ενός πλέγματος ασφαλείας στην Κεντρική Ασία, η κατανομή της ισχύος, που διέπει αυτό όπως και όλα τα περιφερειακά συστήματα, είναι μία δυναμική διαδικασία η οποία μπορεί να ακολουθήσει διάφορες κατευθύνσεις. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, είναι δυνατή είτε η ενδυνάμωση του αρχικού πλέγματος ισχύος είτε η αναμόρφωσή του και η ανάδειξη νέων συσχετισμών. Το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας είναι συγκεντρωμένο στη διερεύνηση της παρούσας κατανομής ισχύος στην περιφέρεια αυτή. Η εξέταση αυτής θα μας προσφέρει απαντήσεις τόσο για τη δομή του περιφερειακού συστήματος όσο και για τη στρατηγική που ακολουθείται από το κάθε κράτος της περιοχής.

Καταφεύγουμε λοιπόν για μία ακόμα φορά στη συγκέντρωση όλων εκείνων των συντελεστών ισχύος που καθορίζουν τη θέση ενός κράτους στο διεθνές σύστημα και προχωρούμε στη συγκριτική μελέτη τους. Φυσικά ικανοποιώντας τις αναλυτικές ανάγκες της συγκεκριμένης ενότητας, η οποία εστιάζει την προσοχή της στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας, θα περιοριστούμε μόνο στα κράτη εκείνα που απαρτίζουν την συγκεκριμένη ομάδα. Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε την κατ' αναλογία χρησιμοποίηση του θεωρητικού οπλοστασίου του δομικού ρεαλισμού στο περιφερειακό επίπεδο υιοθετώντας σχήματα πολικότητας και συγκέντρωσης της ισχύος όμοια με εκείνα που παρατηρούνται σε κεντρικό επίπεδο. Στηρίζουμε αυτή την επιλογή μας στο γεγονός ότι η άναρχη δομή και το δίλημμα ασφαλείας των κρατών είναι παρόντα σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Αυτό που διαφέρει είναι η κλίμακα της ανάλυσης που υιοθετούμε.

Η μοναδική διαφορά της περιφερειακής προσέγγισης της κατανομής της ισχύος είναι η ένταξη στο αναλυτικό πλαίσιο όλων των μελών που απαρτίζουν τη συγκεκριμένη περιφέρεια. Στο κεντρικό επίπεδο ασχολούμαστε αποκλειστικά με τις μεγάλες δυνάμεις καθώς η έκταση του διεθνούς παγκόσμιου συστήματος είναι τέτοια που μόνο κράτη ισχυρά, με συντελεστές ισχύος που τα διαχωρίζουν από όλα τα υπόλοιπα, μπορούν να δράσουν. Η γεωγραφική έκταση οποιασδήποτε όμως περιφέρειας είναι εξ ορισμού πολύ μικρότερη και επομένως σχεδόν όλα τα κράτη που συμμετέχουν σε αυτό, αποτελούν σημαντικά τμήματα του πλέγματος ασφαλείας και αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής.

2.1 Η στρατιωτική ισχύς

Ξεκινάμε την ανάλυσή μας από τον πυρήνα της ισχύος των κρατών του διεθνούς συστήματος, δηλ. την στρατιωτική ισχύ που διαθέτουν και το βαθμό στον οποίο μπορούν να

τη χρησιμοποιήσουν προκειμένου να ασκήσουν πίεση σε άλλα κράτη. Αυτός ο συντελεστής ισχύος είναι ίσως περισσότερο σημαντικός σε αυτή την περιοχή η οποία έζησε πρόσφατα μία μεγάλη ενδοπεριφερειακή σύγκρουση, τον εμφύλιο στο Τατζικιστάν, και παράλληλα συνορεύει με μία χώρα όπως το Αφγανιστάν όπου οι ένοπλες συγκρούσεις διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερα ασταθές περιβάλλον. Έτσι τα κράτη της Κεντρικής Ασίας έχουν αρκετούς λόγους για να ανησυχούν για την φυσική τους ασφάλεια και να επενδύουν αξιόλογα ποσά στις ένοπλες δυνάμεις τους.

2.1.1 Η υπεροχή της Ρωσίας

Το γράφημα 2.2.1 αφορά τις αμυντικές αυτές δαπάνες, παρουσιάζοντας συνολικά τα δαπανώμενα ποσά από τις χώρες που συμμετέχουν στο περιφερειακό σύστημα ασφαλείας της Κεντρικής Ασίας. Αυτό που διαπιστώνουμε είναι η αδιαμφισβήτητη υπεροχή της Ρωσικής ομοσπονδίας στις στρατιωτικές ικανότητες ακόμα και την περίοδο της σχετικής ύφεσης που παρατηρείται στις αμυντικές της δαπάνες κατά την περίοδο 1994- 2000. Αν και

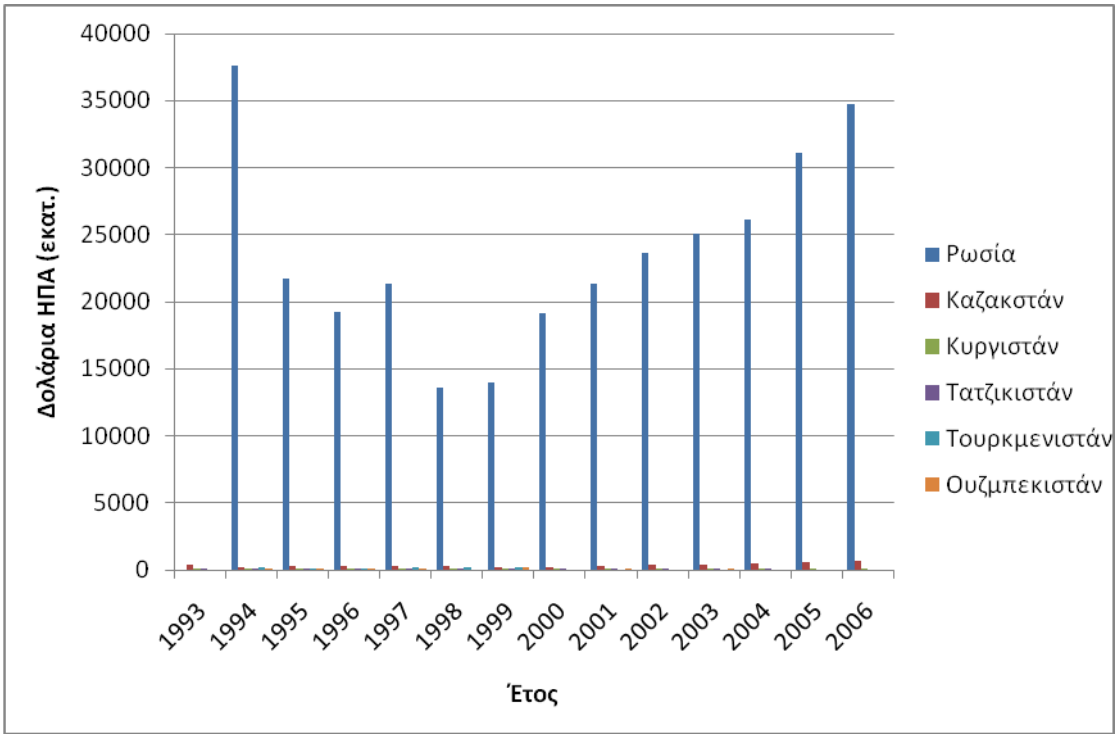

Γράφημα 2.2.1 Αμυντικές δαπάνες των κρατών της Κεντρικής Ασίας, 1993-2006
Πηγή: Euromonitor International/International Monetary Fund (IMF), Government Finance Statistics/national statistics, 2007

το χάσμα μεταξύ των κρατών είναι δεδομένο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρόκειται για τη σύγκριση μεταξύ μίας μεγάλης δύναμης του διεθνούς συστήματος και μίας ομάδας κρατών

οι οποίες δρουν αποκλειστικά σε περιφερειακό επίπεδο. Από την άλλη βέβαια, είναι αλήθεια ότι η εικόνα αυτή παρουσιάζει ως ένα βαθμό διαστρεβλωμένη την πραγματικότητα, καθώς η έκταση και οι υποχρεώσεις της Ρωσικής ομοσπονδίας απαιτούν ένα διαφορετικό αμυντικό προϋπολογισμό από ότι τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Αυτό σημαίνει ότι όλες αυτές οι δαπάνες δεν προορίζονται αποκλειστικά για τη αμυντική θωράκιση και την προβολή της ρωσικής ισχύος στην περιοχή αυτή. Ακόμα όμως και με αυτά τα δεδομένα η Ρωσία αποτελεί μία πανίσχυρη στρατιωτική δύναμη η οποία μπορεί να επιβληθεί σε όλα ανεξαιρέτως τα κράτη της περιοχής.

Προκειμένου λοιπόν να αποκτήσουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα της στρατιωτικής υπεροχής της Ρωσίας πρέπει να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται έναντι των υπολοίπων κρατών. Η Ρωσία διαθέτει σημαντικά ερείσματα σε ορισμένα από τα σημαντικότερα στρατηγικά κράτη της Κεντρικής Ασίας, τα οποία αφορούν από την παραγωγή στρατιωτικών εξοπλισμών μέχρι την κατοχή βάσεων στην επικράτειά τους. Βασική παράμετρος αυτής της κυρίαρχης θέσης της Ρωσίας στις σχέσεις της με τα λοιπά κράτη της περιοχής είναι, εκτός από την αριθμητική και ποιοτική υπεροχή της, ότι ένα μεγάλο μέρος αυτών των σχέσεων αποτελούν κληροδοτήματα του πρώην σοβιετικού στρατιωτικού οικοδομήματος του πυρήνα, του οποίου βασικός διάδοχος υπήρξε η Ρωσική ομοσπονδία.

Την περίοδο της σοβιετικής εξουσίας, ο έλεγχος του συνόλου των ενόπλων δυνάμεων και του εξοπλισμού τους που βρισκόταν σταθμευμένο στις διάφορες σοβιετικές δημοκρατίες ανήκε στη Μόσχα. Όταν λοιπόν επήλθε η διάλυση της υπερδύναμης, η Ρωσία βρέθηκε σε εξαιρετικά πλεονεκτική θέση ως προς τις υπόλοιπες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες καθώς μαζί με τις υποχρεώσεις της ΕΣΣΔ κληρονομούσε και την τεράστια στρατιωτική ισχύ της. Ταυτόχρονα όμως προέκυψαν μία σειρά προβλημάτων καθώς τα νέα κράτη άρχισαν να διεκδικούν τα περιουσιακά στοιχεία του Κόκκινου Στρατού που βρίσκονταν στην επικράτειά τους. Η κατάσταση αυτή όπως ήταν φυσικό υπονόμευε την πρωτοκαθεδρία της Ρωσίας και μάλιστα σε ευαίσθητους τομείς όπως τα πυρηνικά όπλα. Έτσι η Μόσχα επιχείρησε να διατηρήσει τον έλεγχο στον στρατιωτικό τομέα προτείνοντας τη δημιουργία ενιαίων στρατιωτικών διοικήσεων στο πλαίσιο της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών για τις συμβατικές, πρωτίστως όμως για τις πυρηνικές και στρατηγικές δυνάμεις[18]. Οι προσπάθειες αυτές μπορεί να μην καρποφόρησαν σε συλλογικό

[18] Για μία αναλυτική παρουσίαση των γεγονότων βλ. Sakwa, Richard και Webber, Mark, «The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival», *Europe-Asia Studies*, vol. 51, No. 3. (May 1999), σσ. 381-386. Επίσης βλ. Olcott, Martha Brill, *Central Asia's new states : independence, foreign policy, and regional security* (Washington, D.C. : United States Institute of Peace Press, 1996), σ.45

επίπεδο, αλλά πρόσφεραν στη Ρωσία τη μοναδική ευκαιρία να εδραιώσει την παρουσία της στις χώρες αυτές μέσω του κοινού ελέγχου στρατιωτικών μονάδων και εγκαταστάσεων αλλά και πρώην σοβιετικών εγκαταστάσεων τις οποίες διεκδίκησε ως ο νόμιμος διάδοχος της Σοβιετικής Ένωσης.

Αυτές οι περιπτώσεις κοινού ελέγχου στρατιωτικών δυνάμεων ξεκίνησαν ως συμφωνίες συνεργασίας της Ρωσίας με κράτη της περιοχής σε τομείς ασφαλείας, οι οποίοι πρώτον κρίνονταν εξαιρετικά ευαίσθητοι για τα εθνικά συμφέροντα των δύο εταίρων και δεύτερον απαιτούσαν πόρους στρατιωτικής κυρίως ισχύος που τα υπόλοιπα κράτη δε διέθεταν. Ένας από αυτούς τους τομείς ήταν η ασφάλεια και η φύλαξη των συνόρων, όχι μεταξύ των νέων κρατών αλλά αυτών που κάποτε αποτελούσαν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΣΣΔ, δηλαδή τα σύνορα των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών με το Ιράν, το Αφγανιστάν και την Κίνα. Επρόκειτο για σώματα συνοριακής φύλαξης κοινού ελέγχου τα οποία διατηρήθηκαν στο Τατζικιστάν και στο Κιργιστάν, τα δύο πιο ανίσχυρα κράτη της περιοχής[19].

Αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητα για τα προβλήματα διευθέτησης των συνόρων με την Κίνα, τα οποία χρονολογούνταν από το 1969. Ωστόσο, η σημασία της φύλαξης των συνόρων με τις γειτονικές χώρες της περιοχής, από την πλευρά της Ρωσίας, δεν είχε να κάνει τόσο με το ζήτημα της διευθέτησής τους αλλά με τις απειλές που μπορεί να προέκυπταν από τα γειτονικά αυτά κράτη, όπως παραστρατιωτικές ισλαμικές ομάδες και το παράνομο εμπόριο όπλων. Παράγοντες όπως αυτοί μπορεί να προκαλούσαν μία γενική αστάθεια σε κράτη αδύναμα ακόμα, κατ' επέκταση σε ολόκληρη την περιοχή και τελικά να αποσταθεροποιούσαν τις νότιες περιφέρειες της Ρωσικής ομοσπονδίας. Εξάλλου τα πρώτα χρόνια της μετάβασης στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας, είχε διατηρηθεί από τα κράτη της περιοχής αλλά κυρίως από τη Ρωσία η αίσθηση της ενότητας που υπήρχε κατά τη σοβιετική περίοδο, με αποτέλεσμα να θεωρούνται πιθανές μόνο απειλές που θα προέρχονταν από την περίμετρο της Κεντρικής Ασίας και όχι από το εσωτερικό της ίδιας της περιφέρειας[20]. Παράλληλα αυτή η εμπλοκή της Ρωσίας στην φύλαξη των συνόρων των κρατών της περιοχής, της προσέφερε τη δυνατότητα να έχει πρόσβαση σε σημαντικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις των χωρών αυτών και έτσι να ενισχύει τον στρατιωτική επιρροή της στα κράτη αυτά. Αποτελούσαν με άλλα λόγια ένα είδος άτυπων βάσεων που όμως δεν

[19] Marat, Erica, «Soviet Military Legacy and Regional Security Cooperation in Central Asia», *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 5, No. 1 (2007), σ. 87

[20] Η λογική αυτή γίνεται περισσότερο αντιληπτή αν ανατρέξουμε στα πρώτα κείμενα που προσδιορίζουν τα δόγματα ασφαλείας των χωρών της περιοχής κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, βλ. Ibid, σ. 105

προκαλούσαν την ανησυχία των κρατών όπου φιλοξενούνταν καθώς συνέβαλαν στην ασφάλεια της χώρας και της περιφέρειας[21].

Γεγονότα όπως η προσέγγιση μεταξύ Ρωσίας και Κίνας και η δημιουργία του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάη, οποίος προώθησε σημαντικά τη συνεργασία των κρατών της Κεντρικής Ασίας με την Κίνα σε ένα πλήθος περιφερειακών ζητημάτων, μείωσαν την εν δυνάμει απειλή που αποτελούσαν, για το Κιργιστάν κυρίως, οι δυτικές περιφέρειες της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας. Έτσι η Ρωσία μπόρεσε να μεταβιβάσει τον έλεγχο που κατείχε στις κοινές συνοριακές δυνάμεις στην εθνική κυβέρνηση και έτσι να αποδεσμευτεί από μία τόσο δαπανηρή αποστολή[22]. Από την άλλη όμως, η αποσταθεροποίηση στο Αφγανιστάν που προκάλεσε η άνοδος στην εξουσία των Ταλιμπάν δεν καθιστούσε εφικτή την αποχώρηση της ρωσικής αποστολής από τη συνοριακή φύλαξη του Τατζικιστάν. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας την αδυναμία της κεντρικής διοίκησης του Τατζικιστάν να ελέγξει το σύνολο της επικράτειάς του μετά τον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο της περιόδου 1992-1997[23], η χώρα αποτελούσε μία αφύλακτη πύλη ισλαμικών εξτρεμιστικών ομάδων που θα μπορούσαν να πυροδοτήσουν συγκρούσεις σε ολόκληρη την περιοχή. Η επιβεβαίωση αυτού του φόβου ήλθε το 1999 με την πραγματοποίηση επιθέσεων από το Ισλαμικό Κίνημα του Ουζμπεκιστάν στο Κιργιστάν. Σήμερα λοιπόν η Ρωσία εξακολουθεί να διατηρεί υπό τον έλεγχό της μία δύναμη 22.300 ανδρών στα σύνορα του Τατζικιστάν[24] παρά την μεταβίβαση της ευθύνης φύλαξης των συνόρων με την Κίνα στην Επιτροπή Φύλαξης των Κρατικών Συνόρων του Τατζικιστάν το 2002 και την πρόθεση ανάλογης μεταβίβασης για τα σύνορα με το Αφγανιστάν ως το 2006[25].

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο εντάχθηκε και αυτό σε μία από κοινού διαχείριση ήταν η στρατιωτική παρουσία των παράκτιων χωρών της Κασπίας θάλασσας σε αυτή. Στην περίπτωση αυτή το πρόβλημα προέκυπτε από την αδυναμία επίτευξης συμφωνίας ως προς το νομικό καθεστώς της Κασπίας και του τρόπου κατάτμησής της σε εθνικούς τομείς[26]. Η ασάφεια λοιπόν που επικρατούσε και εξακολουθεί να υφίσταται σε μεγάλο βαθμό γύρω από το θέμα αυτό, οδήγησε τις παράκτιες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κασπίας (οι οποίες, εκτός από το Αζερμπαϊτζάν που δεν συμμετείχε σε αυτόν, είναι η Ρωσική ομοσπονδία, το

[21] Allison, Roy, «Strategic Reassertion in Russia's Central Asia policy », *International Affairs*, vol. 80, No. 2. (2004), σ. 285

[22] Golunov, Sergey, op.cit No 4, σ. 97

[23] Βλ. Pomfret, Richard, op.cit No 6, σσ. 62-64

[24] The International Institute for Strategic Studies, «Russia», *The Military Balance*, Volume 107, Issue 1, (February 2007), σ. 205

[25] Golunov, Sergey, op.cit No 4, σ. 97

[26] Για το ζήτημα της Κασπίας βλ. Karagiannis, Emmanuel και Usen Suleimenov, « Kazakstan and the Caspian Sea Legal Dispute», *Central Asian Journal*, 4, (2004), pp. 107-120 και Pomfret, Richard, op.cit No 6, σσ.196-7

Καζακστάν και το Τουρκμενιστάν) να θέσουν το Στόλο της Κασπίας Θάλασσας υπό κοινή ιδιοκτησία. Σταδιακά βέβαια, όπως συνέβη και τις υπόλοιπες ένοπλες δυνάμεις της πρώην ΕΣΣΔ, τα κράτη της Κασπίας που διέθεταν κάποιο υλικό του Στόλου διεκδίκησαν την κυριότητά του. Φυσικά η Ρωσική ομοσπονδία διατήρησε τον κύριο όγκο του στόλου, τον οποίο ενίσχυσε με περισσότερες δυνάμεις, καθιστώντας τον ισχυρότερο. Έχοντας έτσι υπό τον έλεγχό της τη μοναδική ναυτική δύναμη της Κασπίας, η Ρωσία αποτελεί ένα ρυθμιστικό παράγοντα σε μία περιοχή κρίσιμη ενεργειακά αλλά και στρατηγικά[27].

Αν και οι παραπάνω περιπτώσεις από κοινού ελέγχου ενόπλων δυνάμεων φανερώνουν τη δέσμευση της Ρωσίας στην ασφάλεια της Κεντρικής Ασίας, και μάλιστα σε τομείς που αποτελούν αποκλειστική ευθύνη των εθνικών κυβερνήσεων, όπως η φύλαξη των συνόρων και η διοίκηση ενός ολόκληρου κλάδου των ενόπλων δυνάμεων, η παράμετρος που κρίνει την ικανότητα προβολής της στρατιωτικής της ισχύος είναι η ύπαρξη ρωσικών κυρίαρχων βάσεων στην περιοχή. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 η γενικότερη παρακμή της ρωσικής ισχύος λόγω της αποδιάρθρωσης της Σοβιετικής Ένωσης είχε προκαλέσει την αποχώρηση της Ρωσίας από παραδοσιακά κρίσιμες για την ασφάλειά της περιοχές. Παρέμβαινε μόνο σε περιπτώσεις ιδιαίτερα επικίνδυνες για την εθνική της ασφάλεια. Μία τέτοια περίπτωση ήταν και ο εμφύλιος στο Τατζικιστάν.

Η παρουσία των ρωσικών δυνάμεων στο Τατζικιστάν χρονολογούνται από το 1997, οπότε και υπογράφηκε η συμφωνία ειρήνης μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών του εμφυλίου πολέμου στο Τζικιστάν την εφαρμογή της οποίας ανέλαβε να διασφαλίσει η Ρωσία. Το ρόλο αυτό ανέλαβε η 201η Μεραρχία Μηχανοκίνητου Πυροβολικού, με έδρα το Ντουσάνμπε, την πρωτεύουσα το Τατζικιστάν, συνιστώντας την πρώτη αποστολή ρωσικών δυνάμεων και την πρώτη επιχείρηση προβολής της ρωσικής ισχύος στην περιοχή μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ[28]. Στόχος της ήταν περισσότερο η αποκατάσταση της σταθερότητας στην περιοχή παρά η επιβεβαίωση της ισχύος και της επιρροής της Ρωσίας ενώ η εγκατάστασή της δεν θεωρούνταν μόνιμη (τουλάχιστον σε επίσημο επίπεδο καθώς de facto αποτελούσε κανονική βάση).

Η σταδιακή βέβαια ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας και μαζί με αυτής των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Ρωσίας σε συνδυασμό με τις ραγδαίες εξελίξεις στην περιοχή της Νότιας Ασίας και της Μέσης Ανατολής στις αρχές του 21ου αιώνα της

[27] Η αλλαγή των γεωπολιτικών συνθηκών και η δραστηριοποίηση των ΗΠΑ στην περιοχή έχει οδηγήσει σε προσπάθειες αναθεώρησης της αποκλειστικής παρουσίας των ρωσικών ναυτικών δυνάμεων στην Κασπία, κυρίως από το Καζακστάν. Βλ. Allison, Roy, op.cit No 21, σσ. 289-290

[28] Marten, Kimberly, «Central Asia: Military Modernization and the Great Game» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06 : military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005), σ. 227

επέτρεψαν την επιστροφή των ένοπλων δυνάμεών της στην περιοχή. Τον Οκτώβριο του 2003 η Ρωσία κατάφερε να επαναλειτουργήσει μία πρώην σοβιετική αεροπορική βάση στο Καντ του Κιργιστάν, μερικά μόλις χιλιόμετρα από την Αμερικανική βάση στο Μάνας ενώ ταυτόχρονα πέτυχε την επανέναρξη των διαπραγματεύσεων με την κυβέρνηση του Τατζικιστάν για την απονομή του καθεστώτος της μόνιμης βάσης στην 201η Μεραρχία στο Ντουσάνμπε[29]. Οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώθηκαν με επιτυχία το 2004, καθώς η διαγραφή του συνολικού σχεδόν εξωτερικού χρέους του Τατζικιστάν προς τη Ρωσία της προσέφερε τη δωρεάν 49χρονη μίσθωση της βάσης και ενός σοβιετικού συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης και αντιπυραυλικής άμυνας εγκατεστημένο στην επικράτεια του Τατζικιστάν. Στις παραπάνω εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται από το ρωσικό στρατό θα πρέπει να προσθέσουμε και μία αεροπορική βάση υποστήριξης στο Αϊνί του Τατζικιστάν καθώς και την πρόθεση της ρωσικής πλευράς για την απόκτηση μίας ακόμα βάσης στο Ος του Κιργιστάν[30].

Η επιλογή των συγκεκριμένων βάσεων από τη Ρωσία δεν είναι τυχαία. Κατ' αρχάς όλες αυτές οι βάσεις βρίσκονται στο έδαφος δύο κρατών που μπορούν πολύ εύκολα να χειραγωγηθούν λόγω του μεγέθους τους από τη Ρωσία και τα οποία κατέχουν μία εξαιρετικά στρατηγική θέση στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας. Η στρατηγική σημασία των χωρών αυτών μπορεί να αναβαθμίστηκε μετά τον πόλεμο στο Αφγανιστάν λόγω της ύπαρξης κοινών συνόρων με αυτή τη χώρα, παρ' όλα αυτά ήταν γνωστή στα υπόλοιπα κράτη της συγκεκριμένης περιοχής πολύ πιο πριν. Επαναλαμβάνουμε πως δεν ήταν τυχαία η επέμβαση της Ρωσίας στον τατζίκικο εμφύλιο. Από την άλλη πρόκειται για αεροπορικές βάσεις οι οποίες προσφέρουν μεγαλύτερη ευελιξία κινήσεων και ένα πολύ μεγάλο εύρος πιθανών στόχων και επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας, παράγοντας σημαντικός τόσο σε ενδοπεριφερειακό όσο και σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

Η στρατιωτική διείσδυση της Ρωσικής ομοσπονδίας δε σταματά εδώ. Αξιοποιώντας τη συνεργασία που υπήρχε σε σοβιετικό επίπεδο η Ρωσία κατάφερε να διατηρήσει ένα πλέγμα πολυμερών και διμερών συνεργασιών και σχέσεων σε διάφορους τομείς και φυσικά στον στρατιωτικό. Όχημα αυτής της προσπάθειας υπήρξε η Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών η οποία θεωρήθηκε ως ένα διάδοχο σχήμα της Σοβιετικής Ένωσης που θα στέγαζε και θα προωθούσε τις στενές σχέσεις της σοβιετικής εποχής[31]. Στο πλαίσιο αυτού του μορφώματος υπογράφηκαν μία σειρά συνθηκών διευθέτησης των σχέσεων των πρώην

[29] Ibid, σ. 218 και Allison, Roy, op.cit No 21, σ. 287
[30] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σσ. 225, 227-8
[31] Για μία πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών βλ. Sakwa, Richard και Webber, Mark, op.cit No 18

σοβιετικών δημοκρατιών, μεταξύ των οποίων και η Συνθήκη Συλλογικής Ασφάλειας του 1992 στην οποία συμμετείχε το σύνολο των κρατών του πρώην σοβιετικού χώρου.

Η συνθήκη αυτή είχε προβλεφθεί προκειμένου να επιτρέψει στα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης να συντονίσουν την αμυντική τους πολιτική και να διαχειρισθούν από κοινού απειλές προς την ασφάλειά τους οι οποίες προέρχονταν από την εξωτερική περίμετρο της πρώην ΕΣΣΔ. Αυτός ήταν και ο λόγος που η συνθήκη περιείχε μία ρήτρα συλλογικής άμυνας στο άρθρο 4, η οποία προέβλεπε ότι η επίθεση εναντίον ενός από τα κράτη της Συνθήκης θα αποτελούσε ως επίθεση εναντίον όλων των συμβεβλημένων μερών[32]. Αυτά όμως δεν ήταν αρκετά για να εξασφαλίσουν την αποτελεσματικότητα της συνθήκης. Πέρα από το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας, δεν διέθετε μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών της περιοχής, αποτελούσε απλά ένα φόρουμ υπογραφής διμερών και πολυμερών συμφωνιών που είχαν ήδη αποφασισθεί ενώ ήταν εμφανής η επισκίαση όλων των διαδικασιών από την ισχύ της Ρωσίας[33]. Στην ουσία αυτή η συνθήκη της έδινε τη δυνατότητα να σταθμεύει, να προμηθεύει αλλά και να αποσπά στρατιωτικό εξοπλισμό από όλα τα συμβεβλημένα μέρη, ελέγχοντας ουσιαστικά την εθνική στρατιωτική ισχύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών[34]. Μπορεί οι τελευταίες να είχαν απορρίψει τη διατήρηση της ακεραιότητας του Κόκκινου Στρατού, αλλά η Ρωσία με το τέχνασμα της περιφερειακής συνεργασίας κατάφερε να διατηρήσει την παρουσία της στον πρώην Σοβιετικό χώρο[35].

Παρά την αναποτελεσματικότητά της σε συλλογικό επίπεδο η Συνθήκη διατηρήθηκε σε ισχύ και μάλιστα ανανεώθηκε το 1999. Η προστασία που παρείχε η Ρωσία στα συμβαλλόμενα μέρη σε διμερές κυρίως επίπεδο αποτελούσε τη συνεκτική δύναμη που δεν επέτρεπε την πλήρη αποδιοργάνωση της Συνθήκης. Αρχικά η Ρωσική ομοσπονδία ανέλαβε το ρόλο του παράγοντα ισορροπίας στις εχθρικές συχνά σχέσεις μεταξύ των πρώην

[32] Weinstein, Adam, «Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organisation», *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, (Winter/ Spring 2007), σ. 169; Sakwa, Richard και Webber, Mark, op.cit No 18, σσ. 384

[33] Για την πορεία της συνθήκης κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών βλ. Sakwa, Richard και Webber, Mark, ibid, σσ. 383-6; Allison, Roy, «Regionalism, regional structures and security management in Central Asia», *International Affairs*, vol. 80, No. 3. (2004), σσ.

[34] Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 111

[35] Ιδιαίτερα αποκαλυπτικές στο θέμα αυτό είναι οι ειρηνευτικές αποστολές οι οποίες έχουν αναπτυχθεί υπό την αιγίδα της Συνθήκης, καθώς θεωρούνται ουσιαστικά ένα εργαλείο της ρωσικής παρέμβασης στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Βλ. Lynch, Dov, *Russian peacekeeping strategies in the CIS: the cases of Moldova, Georgia and Tajikistan* (London: Macmilla, 2000), pp. 96-104; Mackinlay, Lohn and Cross, Peter, (eds.), *Regional peacekeepers: the paradox of Russian peacekeeping* (Tokyo: United Nations University Press, 2003)

σοβιετικών δημοκρατιών ή στην επίλυση συγκρούσεων όπως στο Τατζικιστάν[36]. Αργότερα η ισλαμική απειλή από το Αφγανιστάν αποτέλεσε έναν ακόμα λόγο προσέγγισης των κρατών της Κεντρικής Ασίας, περισσότερο από τα υπόλοιπα κράτη του πρώην σοβιετικού χώρου, με τη Ρωσία ως εγγυητή της ασφάλειάς τους.

Μπροστά στις αναδυόμενες αυτές απειλές, αλλά και στην ολοένα και αυξανόμενη δυτική παρουσία στην περιοχή, η Ρωσία αποφάσισε το 2002 την αναβάθμιση της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας σε περιφερειακό οργανισμό με την ονομασία Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ)[37]. Σε αντίθεση με προηγούμενες προσπάθειες της Ρωσίας φαίνεται πως ο συγκεκριμένος οργανισμός θα αποδειχθεί πολύ πιο αποτελεσματικός αν και τα μέλη του είναι λιγότερα σε σχέση με αυτά που συμμετείχαν στη Συνθήκη του 1992. Συγκεκριμένα πρόκειται για το Καζακστάν, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν, τη Λευκορωσία και την Αρμενία. Ωστόσο οι συνθήκες για την επιτυχία του ΟΣΣΑ είναι ευνοϊκές λόγω της αύξησης της ισχύος της Ρωσίας, η οποία θα της επιτρέψει να ανταποκριθεί τόσο στις υποχρεώσεις της στις περιφέρειες που είναι κρίσιμες για την ασφάλειά της, αλλά και της μεγαλύτερης θεσμοποίησης της στρατιωτικής περιφερειακής συνεργασίας. Ο νέος αυτός οργανισμός αποτελεί όλο και μεγαλύτερο πόλο έλξης για τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες καθώς προσφέρει σημαντικά οφέλη όπως η προμήθεια ρωσικών στρατιωτικών εξοπλισμών σε τιμές κόστους[38]. Αυτή η πρόβλεψη δεν αποτελεί απλά ένα δέλεαρ για την ένταξη και άλλων κρατών στον οργανισμό αλλά εξυπηρετεί παράλληλα την εξάρτηση των μελών από τη ρωσική αμυντική βιομηχανία καθώς και την αποτελεσματικότερη επιχειρησιακή συνεργασία αυτών των κρατών αφού διευκολύνεται η διαλειτουργικότητα των ενόπλων τους δυνάμεων[39].

Στο επίπεδο των διμερών στρατιωτικών σχέσεων, η Ρωσία έχει καταφέρει να συνάψει πολλές συμφωνίες που αφορούν τη στενή αμυντική συνεργασία με όλα σχεδόν τα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Μέχρι το 2000 βέβαια, αυτού του είδους οι συμφωνίες ήταν σχετικά περιορισμένες, καθώς τα ζητήματα διμερούς συνεργασίας σε θέματα ασφαλείας εντάσσονταν κυρίως στο πλαίσιο των πολυμερών διαπραγματεύσεων της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών. Η πρακτική αυτή ήταν απόρροια της αντίληψης που κυριαρχούσε στα μικρότερα κράτη περί της ισότητας των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών και της

[36] Για το ρόλο της Ρωσίας στον τερματισμό του εμφυλίου στο Τατζικιστάν βλ. Olcott, Martha Brill, op.cit No 18, σ. 127 και Gleason, Gregory, "Why Russia Is in Tajikistan," *Comparative Strategy* vol. 20, no. 1 (2001), pp. 77–89

[37] Για την ίδρυση του ΟΣΣΑ βλ. Weinstein, Adam, op.cit No 32; Allison, Roy, op.cit No 33, σσ. 471-3, Bohr, Annette, «Regionalism in Central Asia: new geopolitics, old regional order», *International Affairs*, vol. 80, No. 3. (2004), σ. 489

[38] Allison, Roy, op.cit No 21, σ. 286

[39] Βλ. Weinstein, Adam, op.cit No 32, σ. 176

αναπόφευκτης αλληλεγγύης σε εξωτερικές προς τον πρώην σοβιετικό χώρο απειλές. Είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα η απουσία διμερούς εμπορίου εξοπλισμών μεταξύ της Ρωσίας και των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας, ενώ στη μοναδική περίπτωση του Καζακστάν αυτό εξυπηρετούσε την αποπληρωμή χρεών της Ρωσίας.

Η μεταβολή των συντελεστών ισχύος των χωρών της περιοχής, οι ραγδαίες εξελίξεις και η ανάδυση νέων απειλών για την ασφάλεια της Κεντρικής Ασίας από το 2000 και μετά επέτρεψαν στη Ρωσία να εγκαινιάσει ένα νέο κύκλο συνεργασιών. Οι σημαντικότερες επιτυχίες της Ρωσίας ήταν η σύναψη συμφωνιών στρατηγικής συνεργασίας με δύο από τα κράτη της Κεντρικής Ασίας που κατά τη δεκαετία του 1990 φαινόταν ότι είχαν ξεφύγει από τον ασφυκτικό ρωσικό κλοιό, το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης περί Συμμαχικών σχέσεων μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και του Ουζμπεκιστάν το 2005[40], η οποία προβλέπει τη στρατιωτική συνδρομή της μίας χώρας προς την άλλη σε περίπτωση επίθεσης, είναι βέβαιο πως το Ουζμπεκιστάν έχει κα πάλι ενταχθεί σε πορεία τροχιάς γύρω από τη Ρωσία. Προάγγελος μάλιστα αυτής της επαναπροσέγγισης αποτέλεσαν η σύναψη το 2004 μίας Συμφωνίας Στρατηγικής Συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών, με σκοπό την από κοινού παραγωγή εξοπλισμών και την ρωσική συνδρομή στην εκπαίδευση των Ουζμπέκων αξιωματικών[41], και η υπογραφή ενός συμβολαίου ύψους 30 εκατ. δολαρίων το 2001 για την αγορά ρωσικών τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού[42]. Η προσέγγιση με το Τουρκμενιστάν είναι πιο δύσκολη αλλά η υπογραφή μίας Ρωσο-τουρκμενικής συμφωνίας τον Απρίλιο του 2003[43], που προβλέπει τη συνεργασία σε θέματα ασφαλείας των δύο χωρών, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πρώτο βήμα.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας, εξακολουθούν να διατηρούν εξαιρετικά στενές σχέσεις με τη Ρωσία. Το Τατζικιστάν πέρα από τις βάσεις που έχει παραχωρήσει στη Ρωσική ομοσπονδία, αποτελεί τον αποδέκτη σημαντικών εξοπλιστικών προγραμμάτων, τα οποία είναι μέρος της ρωσικής βοηθείας προς τη χώρα και ανέρχονται για το 2006 σε 26 εκατ. δολάρια[44]. Ανάλογη είναι και η περίπτωση του Κιργιστάν, το οποίο προμηθεύεται ρωσικά σχεδόν αποκλειστικά ρωσικά οπλικά συστήματα, ορισμένες φορές με τη μορφή βοήθειας, ενώ υπάρχει και συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας και του Κιργιστάν για την αναβάθμιση του συστήματος αντιαεροπορικής άμυνας της χώρας[45]. Τέλος το

[40] Troitskiy, Mikhail, «Institutionalizing U.S.–Russian Cooperation in Central Eurasia», Kennan Institute Occasional Papers No. 293 (2006) σ. 9
[41] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 231
[42] SIPRI, Transfers of major conventional weapons, SIPRI Arms Transfers Database, ανάκτηση 23/12/2007 από http://armstrade.sipri.org
[43] Allison, Roy, op.cit No 21, σ. 289
[44] SIPRI, op.cit No 110
[45] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 225-6

Καζακστάν κατατάσσεται μεταξύ των στενών στρατιωτικών εταίρων της Μόσχας και είναι ο μεγαλύτερος αγοραστής ρωσικών οπλικών συστημάτων στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας. Το 2004 μάλιστα υπέγραψε ένα συμβόλαιο για την αγορά πολεμικών ελικοπτέρων από τη Ρωσία ύψους 100 εκατ. δολαρίων[46].

2.1.2 Η κατανομή της στρατιωτικής ισχύος μεταξύ των υπολοίπων κρατών της Κεντρικής Ασίας

Όλα τα παραπάνω στοιχεία αποδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο την κυριαρχία και την υπεροχή της Ρωσίας στον στρατιωτικό τομέα στην Κεντρική Ασία. Αν και η διαπίστωση είναι μάλλον προφανής, ήταν αναγκαίο να παρουσιάσουμε το σύνολο των δεδομένων που στοιχειοθετούν τη ρωσική στρατιωτική υπεροχή έτσι ώστε να διαγνώσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Η κυριαρχία αυτή βέβαια δε σημαίνει πως έχει μειωθεί η σημασία της κατανομής της ισχύος μεταξύ των κρατών που βρίσκονται στην άλλη πλευρά του χάσματος των δυνατοτήτων. Αυτό ισχύει όχι μόνο στο στρατιωτικό πεδίο, αλλά στο σύνολο των συντελεστών ισχύος. Προχωρώντας λοιπόν στη συγκριτική ανάλυση της ισχύος και των υπολοίπων κρατών της Κεντρικής Ασίας θα μπορέσουμε να εισέλθουμε ακόμα περισσότερο στο πλέγμα ασφαλείας της συγκεκριμένης περιφέρειας, να ανιχνεύσουμε τις διαδικασίες και να εντοπίσουμε το υπόβαθρο των στρατηγικών επιλογών των κρατών που την απαρτίζουν.

Η μελέτη λοιπόν του γραφήματος 2, το οποίο καταγράφει τις αμυντικές δαπάνες των χωρών της Κεντρικής Ασίας πλην της Ρωσίας, μας επιτρέπει μία πρώτη ματιά στη σχετική στρατιωτική ισχύ των κρατών αυτών. Βέβαια τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν ορισμένα προβλήματα, καθώς, όπως φαίνεται, είναι τμηματικά για πολλές από τις χώρες με αποτέλεσμα να εμποδίζουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αλλά και τη συγκριτική μελέτη για μια ορισμένη χρονική περίοδο. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να διαπιστώσουμε τουλάχιστον μία τάση σε συνδυασμό με γεγονότα τα οποία δεν απεικονίζονται στο συγκεκριμένο γράφημα.

2.1.2.1 Καζακστάν

Η χώρα που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον με βάση το γράφημα 2.2.2 είναι το Καζακστάν. Μετά από μία περίοδο σχετικής μειωμένης στρατιωτικής ισχύος, με το ναδίρ να εντοπίζεται το 1999, το Καζακστάν αρχίζει από το 2000 και μετά να δαπανά όλο και περισσότερα χρήματα στην αμυντική θωράκιση της χώρας και έτσι να απομακρύνεται όλο και περισσότερο από τα υπόλοιπα μικρότερα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Αιτία των

[46] SIPRI, op.cit No 110

μειωμένων αμυντικών δαπανών της δεκαετίας του 1990 ήταν η κακή απόδοση της καζακικής οικονομίας η οποία δυσχέραινε την προσπάθεια συγκρότησης ενός αποτελεσματικού εθνικού στρατού. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1995 υπήρχαν προτάσεις για την ενοποίηση των καζάκικων με τα ρωσικά στρατεύματα προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες άμυνας της χώρας[47].

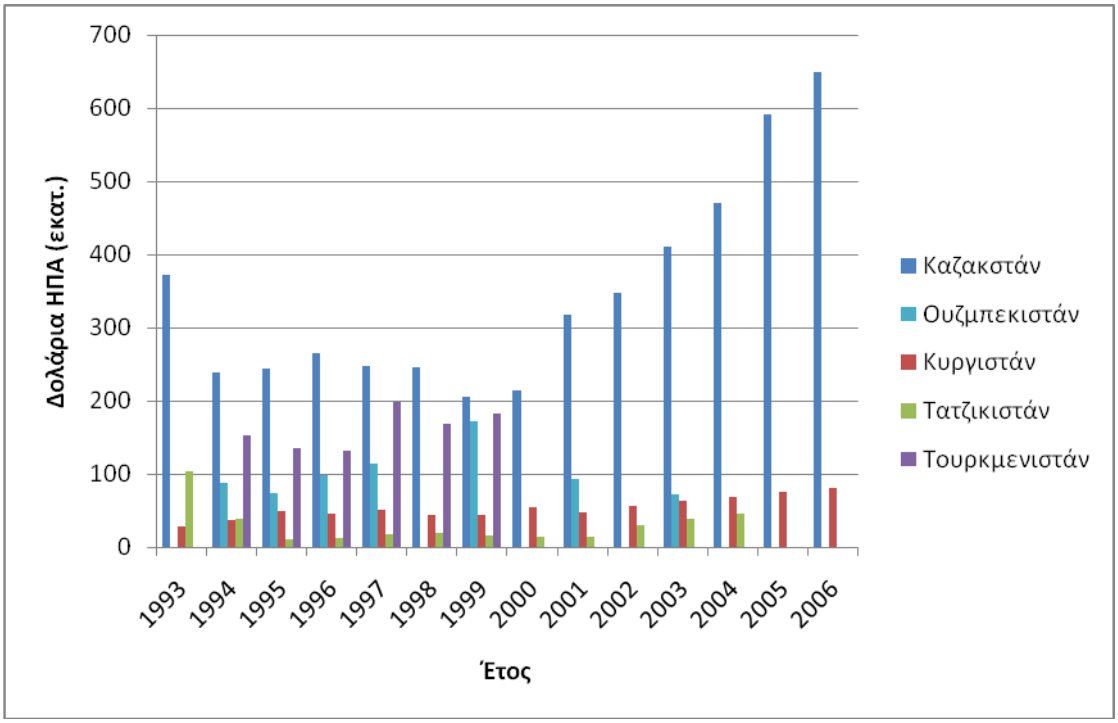

Γράφημα 2.2.2 Αμυντικές δαπάνες των κρατών της Κεντρικής Ασίας, πλην της Ρωσίας, 1993-2006
Πηγή: Euromonitor International/International Monetary Fund (IMF), Government Finance Statistics/national statistics, 2007

Η αλλαγή βέβαια της κατάστασης για την οικονομία του Καζακστάν μετά την αλματώδη άνοδο της τιμής του πετρελαίου, επέτρεψε και την διοχέτευση μεγαλύτερων ποσών στην ενίσχυση της στρατιωτικής ισχύος της χώρας. Μπόρεσε έτσι να αρχίσει ένας εκτεταμένος εκσυγχρονισμός του στρατιωτικού υλικού και η αναβάθμιση της εκπαίδευσης του ανθρωπίνου δυναμικού, η οποία ήταν και η περισσότερο αναγκαία. Ήδη αναφερθήκαμε στα μεγάλα εξοπλιστικά προγράμματα με αγορές από τη Μόσχα το 2004. Το Καζακστάν βέβαια στην προσπάθειά του αυτή, παρά τις στενές σχέσεις με τη Ρωσία, αναζήτησε τη συνεργασία και με άλλους εταίρους όπως οι ΗΠΑ, η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο προσπαθώντας παράλληλα να μην αποκλείσει τη στρατηγική της σύμμαχο[48]. Αποτέλεσμα

[47] Olcott, Martha Brill, op.cit No 18, σσ. 73-4; Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 91
[48] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 222-3

όλων των παραπάνω διαδικασιών είναι αυτή τη στιγμή να διαθέτει τον μεγαλύτερο αριθμό ενόπλων δυνάμεων μεταξύ των πέντε (65.800 άνδρες) ενώ και ο στρατιωτικός εξοπλισμός του υπερτερεί και σε ποσότητα αλλά κα σε ποιότητα.

Μία ακόμα μεταβολή που αξίζει να αναφέρουμε καθώς συνδέεται με την αύξηση των αμυντικών δαπανών είναι η αναμόρφωση του δόγματος ασφαλείας του Καζακστάν. Μετά την αρχική περίοδο μετάβασης στην ανεξαρτησία και την προσκόλληση στο σοβιετικό τους παρελθόν, όλα τα κράτη της Κεντρικής Ασίας προχώρησαν στην αναπροσαρμογή των κειμένων εκείνων που αντικατόπτριζαν τη στρατηγική τους αντίληψη. Αυτό σήμαινε μία πραγματική αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν πλέον την περιφερειακή κατανομή της ισχύος αλλά και τις εξωτερικές προς την περιφέρεια απειλές. Έτσι στο δόγμα του 2000 το Καζακστάν αναγνώριζε την περιφερειακή ανισορροπία ως μία σημαντική απειλή ως προς την ασφάλειά του, και πιο συγκεκριμένα την «εκτεταμένη ποσοτική και ποιοτική αύξηση της στρατιωτικής ισχύος ορισμένων κρατών»[49]. Επίσης τα γεγονότα της διετίας 1999-2000 που τάραξαν την κοιλάδα της Φεργκάνα, επηρέασαν τα δόγματα των άμεσα εμπλεκομένων κρατών αλλά και του Καζακστάν το οποίο αναφέρεται άμεσα στην απειλή που αποτελούν οι διασυνοριακές αψιμαχίες μεταξύ παράνομων ομάδων[50].

Δε θα πρέπει να παραλείψουμε ένα τελευταίο αλλά κρίσιμο παράγοντα για τη στρατιωτική ισχύ του Καζακστάν. Είναι η στρατηγική σχέση που διατηρεί με τη Ρωσία, τη μεγάλη δύναμη της περιοχής. Η συνεργασία τους είναι ιδιαίτερα στενή σε όλους τους τομείς ασφαλείας με αποτέλεσμα το Καζακστάν να επωφελείται των προνομίων που συνεπάγεται μία τέτοια σχέση. Το πρώτο και κυριότερο πλεονέκτημα είναι η πυρηνική προστασία που παρέχει η Ρωσία στο Καζακστάν καθώς το τελευταίο συνορεύει με μία άλλη πυρηνική δύναμη, την Κίνα[51]. Η κάλυψη αυτή εξασφαλίζεται μάλιστα από τη μεγάλη σημασία που έχει για το διαστημικό και πυραυλικό πρόγραμμα της Ρωσικής ομοσπονδίας η βάση του Μπαϊκονούρ[52] αλλά και ένας αριθμός πεδίων δοκιμών που βρίσκονται στο έδαφος του Καζακστάν.

2.1.2.2 Τουρκμενιστάν

Από τα συγκριτικά στοιχεία που διαθέτουμε το κράτος με τις μεγαλύτερες αμυντικές δαπάνες μετά το Καζακστάν είναι το Τουρκμενιστάν. Παρ' όλα αυτά, το Τουρκμενιστάν

[49] Zardykhan, Zharmukhamed, op.cit No 1, σ. 173
[50] Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 92
[51] Zardykhan, Zharmukhamed, op.cit No 1, σ. 179
[52] Το 2004 οι πρόεδροι της Ρωσίας και του Καζακστάν συμφώνησαν την επέκταση της ρωσικής χρήσης της βάσης, από όπου πραγματοποιούνται το 70% των ρωσικών διαστημικών εκτοξεύσεων, ως το 2050. Βλ. Allison, Roy, op.cit No 21, σ. 289

διαθέτει τον τρίτο μεγαλύτερο αριθμητικά στράτευμα και μάλιστα πολύ πιο πίσω από το Ουζμπεκιστάν, το οποίο είναι δεύτερο. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί για τις αυξημένες αμυντικές δαπάνες του, τουλάχιστον για την περίοδο για την οποία έχουμε στοιχεία είναι το γεγονός ότι το μετασοβιετικό καθεστώς που έχει εγκατασταθεί στη χώρα έχει επικεντρώσει την προσοχή του σε ζητήματα εσωτερικής ασφάλειας. Έτσι το μεγαλύτερο μέρος των ποσών που προορίζονται για την ασφάλεια της χώρας διοχετεύεται στις υπηρεσίες εσωτερικής ασφάλειας[53]. Η επιλογή μη συμμετοχής στις περιφερειακές διαδικασίες είναι εμφανής και στο δόγμα ασφαλείας του Τουρκμενιστάν, το οποίο δεν έχει μεταβληθεί παρά τις εξελίξεις στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας καθώς η ηγεσία του θεωρεί ότι η μεταβολή της στρατιωτικής ισορροπίας δεν το αφορά[54].

Γι' αυτό άλλωστε δεν προχώρησε και στον εκσυγχρονισμό των ενόπλων του δυνάμεων όπως το Καζακστάν με αποτέλεσμα να εξακολουθεί να στηρίζεται για την άμυνα της χώρας στον παρωχημένο σοβιετικό στρατιωτικό εξοπλισμό που κληροδότησε μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Ένα άλλο στοιχείο που αποδεικνύει την ποιοτική και ποσοτική στασιμότητα των τουρκμένικων οπλισμών είναι η έλλειψη αγοράς οπλικών συστημάτων πέρα από ένα συμβόλαιο αγοράς ενός συστήματος αεράμυνας από την Ουκρανία το 2003[55]. Ο μοναδικός τομέας των ενόπλων δυνάμεων όπου παρατηρείται κάποια κινητικότητα είναι η προσπάθεια βελτίωσης της εκπαίδευσης των αξιωματικών όπως και η δημιουργία ενός λιμενικού σώματος[56]. Σημαντικό στοιχείο της προαναφερθείσας προσπάθειας είναι η εμπλοκή ξένων δυνάμεων όπως οι ΗΠΑ και ορισμένες χώρες του ΝΑΤΟ.

Παρ' όλα αυτά, το Τουρκμενιστάν δεν έχει αναπτύξει δεσμούς στρατιωτικής συνεργασίας με άλλα κράτη της περιοχής αλλά ούτε και με εξωτερικούς παίκτες στο πλαίσιο της πολιτικής της «θετικής ουδετερότητας». Βέβαια η μεταβολή του περιφερειακού περιβάλλοντος ασφαλείας στην Κεντρική Ασία αλλά και στην ασιατική ήπειρο γενικότερα είναι σίγουρο ότι θα το αναγκάσουν να διερευνήσει τις δυνατότητες συνεργασίας με χώρες της περιοχής ή μεγάλες δυνάμεις εκτός αυτής. Η υπογραφή συμφωνίας με τη Ρωσία το 2003 αποτελεί ίσως μία πρώτη κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση[57].

2.1.2.3 Ουζμπεκιστάν

Μία άλλη χώρα της περιοχής που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς τις αμυντικές της δαπάνες είναι το Ουζμπεκιστάν. Όπως και στην περίπτωση του

[53] Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 100
[54] Ibid, σ. 98
[55] SIPRI, op.cit No 110
[56] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 229-230
[57] Allison, Roy, op.cit No 21, σ. 289

Τουρκμενιστάν, τα στατιστικά στοιχεία που διαθέτουμε δεν μας επιτρέπουν μία πλήρη εικόνα της κατάστασης αλλά τουλάχιστον η περιοδικότητα της δημοσίευσής τους είναι πολύ πιο διαφωτιστική για την πορεία των αμυντικών δαπανών σε αυτή τη χώρα της Κεντρικής Ασίας. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα η ανοδική πορεία που παρατηρείται στα ποσά που δαπανούνταν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 για την κάλυψη των αμυντικών αναγκών της χώρας.

Το Ουζμπεκιστάν υπήρξε από τις πρώτες χώρες που αντιλήφθηκε το μέγεθος των απειλών που έθεταν για την ασφάλειά του η αστάθεια χωρών όπως το Τατζικιστάν και παράγοντες όπως ο ισλαμικός εξτρεμισμός και επομένως έδωσε μεγάλη σημασία στη συγκρότηση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων. Η οικονομική συγκυρία των αρχών της δεκαετίας του 1990 ευνόησε την οικονομική ανάπτυξη του Ουζμπεκιστάν το οποίο με αυτό τον τρόπο μπορούσε να χρηματοδοτήσει την ενδυνάμωση των στρατιωτικών του ικανοτήτων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι το Ουζμπεκιστάν όπως και το Καζακστάν βρέθηκαν σε ιδιαίτερα πλεονεκτική θέση σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας, εξαιρουμένης βέβαια της Ρωσίας, στον τομέα της στρατιωτικής ισχύος καθώς κληρονόμησαν από την Σοβιετική Ένωση σημαντικές στρατιωτικές υποδομές και οπλικά συστήματα αλλά και την διοικητική οργάνωση που απαιτείται για τη δημιουργία ενός αξιόμαχου στρατεύματος. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η Τασκένδη και το Αλμάτι αποτελούσαν κατά τη σοβιετική περίοδο οι διοικήσεις του Θεάτρου Επιχειρήσεων του Τουρκεστάν[58], το οποίο γεωγραφικά περιελάμβανε τις σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας.

Το 1999 οι αμυντικές δαπάνες του Ουζμπεκιστάν είχαν φτάσει στα ίδια περίπου επίπεδα με αυτές του Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν αλλά από εκείνη τη χρονιά και μετά γνώρισαν μία απότομη πτώση. Αν και η διετία 1999-2000, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, αποτέλεσε καμπή για την ασφάλεια της περιοχής και θα έπρεπε να επιταχύνει ακόμα περισσότερο τα σχέδια της ηγεσίας του Ουζμπεκιστάν για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων του δυνάμεων, η ύφεση που έπληξε την ουζμπέκικη οικονομία μείωσε τον ρυθμό των μεταρρυθμίσεων. Αν και σήμερα το Ουζμπεκιστάν μειονεκτεί σε σχέση με το Καζακστάν στον στρατιωτικό εκσυγχρονισμό, οι ένοπλες δυνάμεις του αριθμούν 55.000 άνδρες και διαθέτει ένα αξιόλογο στόλο πολεμικών αεροσκαφών και ελικοπτέρων[59].

Στο επίπεδο των συνεργασιών, το Ουζμπεκιστάν επιδεικνύει μία πολυδιάστατη πολιτική επιλέγοντας την προσέγγιση με εκείνες τις χώρες που εξυπηρετούν τα συμφέροντά

[58] Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 84
[59] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 230

του. Τη δεκαετία του 1990 όπως όλα τα κράτη του πρώην σοβιετικού χώρου ήταν μέλος της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας και επομένως η αμυντική συνεργασία με τη Ρωσία αποτελούσε βασική παράμετρο της στρατιωτικής ισχύος του. Το 1999 έχοντας επιτύχει μία σχετική βελτίωση των συντελεστών του, το Ουζμπεκιστάν επέλεξε να μην ανανεώσει τη Συνθήκη και απεναντίας να εισχωρήσει σε μία νέα περιφερειακή ομαδοποίηση γύρω από θέματα ασφάλειας και οικονομικής συνεργασίας, αποτελούμενο από τη Γεωργία, την Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Μολδαβία, με καθαρά αντι-ρωσικό χαρακτήρα[60]. Η αναποτελεσματικότητα όμως και αυτού του οργανισμού οδήγησε την Τασκένδη στην αναστολή της συμμετοχής της στους μηχανισμούς του το 2002.

Η αναζήτηση συμμάχων στο στρατιωτικό επίπεδο δε σταμάτησε εκεί καθώς το Ουζμπεκιστάν στράφηκε προς τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, με το οποίο είχε συνεργαστεί στο παρελθόν στο πρόγραμμα Συνεργασία για την Ειρήνη. Η προσέγγιση αυτή περιλάμβανε την υπογραφή μίας συμφωνίας πέντε σημείων μεταξύ των ΗΠΑ και του Ουζμπεκιστάν το 2001, την παραχώρηση της βάση Κ2 στο Καναμπάντ την ίδια χρονιά, την υπογραφή μίας Στρατηγικής Συνεργασίας το 2002 αλλά και την επίτευξη μίας ευρύτερης στρατιωτικής συνεργασίας με το ΝΑΤΟ το 2004[61]. Η στάση ωστόσο του Ουζμπεκιστάν άλλαξε για μία ακόμα φορά το 2005 όταν η παρουσία των αμερικανικών στρατευμάτων στην χώρα αποδείχθηκε ότι δεν εξυπηρετούσε την εσωτερική ασφάλειά της. Έτσι η ηγεσία του Ουζμπεκιστάν ζήτησε από τις ΗΠΑ να αποχωρήσουν από τη βάση Κ2 ενώ την ίδια χρονιά τέθηκε πάλι υπό την προστασία της Ρωσίας με τη Συνθήκη περί Συμμαχικών Σχέσεων[62]. Είναι ίσως πολύ νωρίς για να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα αλλά φαίνεται ότι η αναζήτηση στρατιωτικών εταίρων έχει λήξει για το Ουζμπεκιστάν καθώς το 2006 έγινε μέλος και του ΟΣΣΑ ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τη στροφή της προς τη Ρωσία.

2.1.2.4 Τατζικιστάν και Κιργιστάν: οι Βενιαμίν της Κεντρικής Ασίας

Όσον αφορά τις δύο μικρότερες πληθυσμιακά και ως προς την έκταση χώρες της Κεντρικής Ασίας, δηλαδή το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν, οι αμυντικές δαπάνες είναι πολύ μικρότερες. Βέβαια κάθε χώρα παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Το Τατζικιστάν εξακολουθεί να είναι ένα κράτος που στηρίζεται στην εξωτερική βοήθεια προκειμένου να

[60] Για το ρόλο της ομαδοποίησης αυτών των κρατών (GUUAM) στην προσπάθεια αντιμετώπισης του εναγκαλισμού της Ρωσίας και εξισορρόπησης της ισχύος της βλ. Allison, Roy,op.cit No 33, σσ. 475-7

[61] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 231

[62] Για μία παρουσίαση των γεγονότων και την ανάλυση της σημασίας αυτών για την επαναπροσέγγιση Ουζμπεκιστάν-Ρωσίας βλ. Gleason, Gregory, «The Uzbek Expulsion of U.S. Forces and Realignment in Central Asia», *Problems of Post-Communism,* vol. 53, no. 2, March/April 2006, pp. 49–60

ανακάμψει από τον εμφύλιο που τελείωσε μόλις πριν από μία δεκαετία. Όπως φυσικό αυτό ισχύει και για τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας οι οποίες δυστυχώς ακόμα και σήμερα είναι αποδιοργανωμένες και παρωχημένες σε όλους τους τομείς. Έτσι η άμυνα της χώρας είναι πλήρως εξαρτημένη από τη ρωσική παρουσία όσο και αν η κυβέρνηση του Τατζικιστάν έχει προσπαθήσει να μειώσει αυτή την εξάρτηση με χρηματοδοτήσεις από περιφερειακές δυνάμεις όπως η Ινδία, αλλά και μεγάλες δυνάμεις όπως οι ΗΠΑ και η Κίνα[63].

Το Κιργιστάν αποτελεί επίσης ένα αδύναμο στρατιωτικά κράτος της Κεντρικής Ασίας το οποίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό όπως και το Τατζικιστάν από την παροχή ξένης στρατιωτικής βοήθειας. Από το 2000 και μετά το Κιργιστάν επιχειρεί τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση των στρατιωτικών του δυνατοτήτων καθώς τα επεισόδια στο Μπάτκεν στα οποία ενεπλάκη και το Ουζμπεκιστάν απέδειξαν αφενός την αναποτελεσματικότητα των ενόπλων δυνάμεων του Κιργιστάν και αφετέρου τη μόνιμη απειλή που αποτελεί για τη χώρα το Ουζμπεκιστάν. Έτσι το Μπισκέκ αναγκάστηκε να προχωρήσει στην αύξηση των αμυντικών του δαπανών, όσο αυτό ήταν δυνατόν, να απεμπολήσει την πεποίθηση ότι μετά τη λήξη του εμφυλίου στο Τατζικιστάν η ασφάλεια της χώρας δεν θα γνώριζε άλλες απειλές[64] και να επιδιώξει την εισροή χρηματοδοτήσεων από το εξωτερικό που θα συνέβαλαν στην αναδιοργάνωση του στρατεύματος. Η βοήθεια αυτή ήρθε από χώρες όπως η Ρωσία, οι ΗΠΑ, η Τουρκία και η Κίνα, η οποία μάλιστα χορήγησε 1,2 εκατ. δολάρια στο Κιργιστάν το 2003[65]. Στις περιπτώσεις της Ρωσίας και των ΗΠΑ τα ποσά που χορηγήθηκαν αποτελούσαν ανταλλάγματα για την παραχώρηση των βάσεων στο Καντ και το Μάνας αντίστοιχα. Πέρα από το οικονομικό όφελος των συγκεκριμένων συμβολαίων, η παρουσία των ρωσικών και αμερικανικών στρατευμάτων εγγυάται την ασφάλεια και τη σταθερότητα της χώρας ενάντια τόσο σε απειλές όπως ο ισλαμικός εξτρεμισμός όσο και στις επεκτατικές διαθέσεις του Ουζμπεκιστάν.

2.2 Οικονομική ισχύς και πλουτοπαραγωγικοί πόροι

Ο πιο σημαντικός συντελεστής ισχύος μετά τις στρατιωτικές ικανότητες των κρατών είναι η οικονομική τους ευρωστία. Οι επιδόσεις μίας οικονομίας καθορίζουν σε μεγάλο

[63] Για τη βοήθεια που έχει παρασχεθεί στον στρατιωτικό τομέα από τις χώρες αυτές βλ. Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 228

[64] Το 1997, με την υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης στο Τατζικιστάν και την ομαλοποίηση της κατάστασης στην περιοχή, ο πρόεδρος του Κυργιστάν Akaev δήλωσε πως η χώρα του θα προχωρούσε στη μείωση των ενόπλων δυνάμεών της καθώς θεωρούσε ότι είχαν μειωθεί οι απειλές προς την ασφάλειά της. Βλ. Marat, Erica, op.cit No 19, σ. 93

[65] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σ. 228

βαθμό τη σταθερότητα μίας χώρας, τις σχέσεις της με τα υπόλοιπα κράτη της υφηλίου και κυρίως την ικανότητά της να συγκροτήσει αλλά και να διατηρεί αξιόμαχες ένοπλες δυνάμεις. Έχοντας εξετάσει λοιπόν την κατανομή της στρατιωτικής ισχύος στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας, σειρά έχει η συγκριτική μελέτη των οικονομικών δυνατοτήτων των κρατών της περιφέρειας αυτής. Αρχικά να υπενθυμίσουμε ότι για το σκοπό αυτό έχουμε επιλέξει το ΑΕΠ ως τον καταλληλότερο δείκτη λόγω της συνολικής εικόνας που προσφέρει για την κατάσταση της οικονομίας μίας χώρας και επομένως τον πλούτο που διαθέτει αυτή. Συμπληρωματικά προς τον δείκτη αυτόν θα αναφερθούμε επίσης σε παράγοντες όπως το εξωτερικό εμπόριο, τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική και ορισμένα δομικά χαρακτηριστικά.

2.2.1 Ρωσία: το οικονομικό κέντρο

Το γράφημα 2.2.3 καταγράφει το ΑΕΠ των χωρών της Κεντρικής Ασίας, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας, από το 1994 ως το 2006 ενώ ο χάρτης 2.2.1 απεικονίζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις χώρες της Κεντρικής Ασίας για το 2003. Και στα δύο είναι προφανής η διαφορά του πλούτου μεταξύ της Ρωσίας και των υπόλοιπων πέντε κρατών της Κεντρικής Ασίας. Γνωρίζουμε ότι η σύγκριση είναι δυσανάλογη, όπως εξηγήσαμε και στην

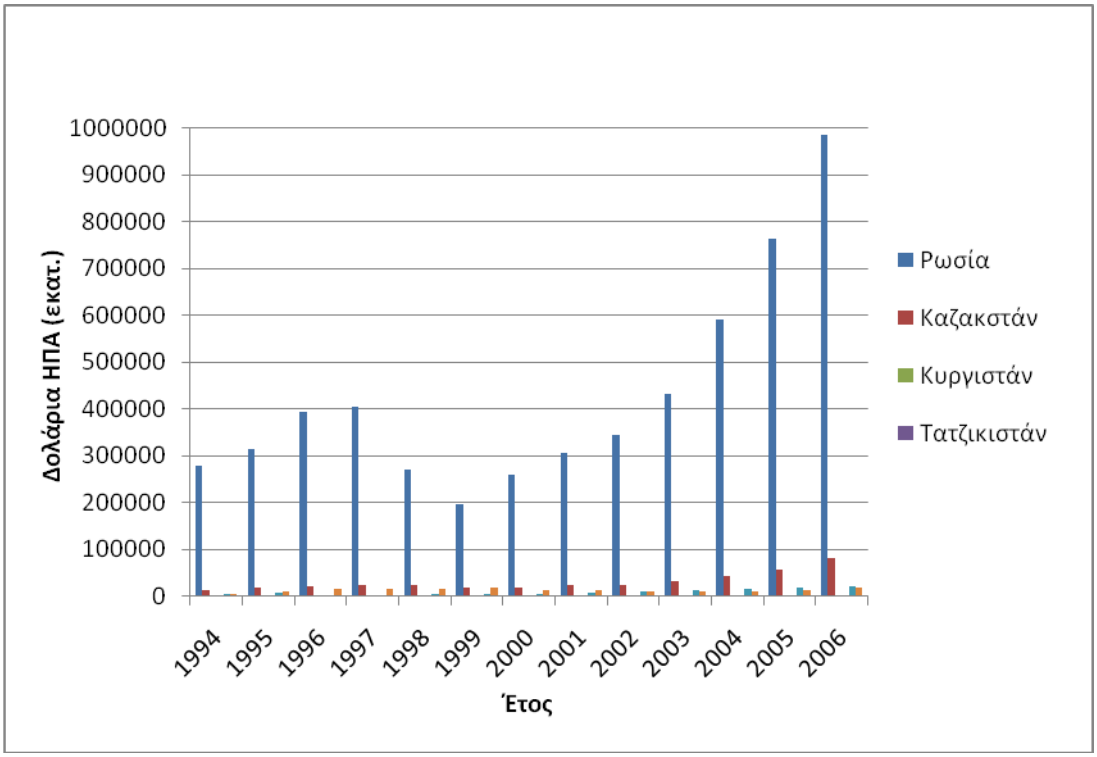

Γράφημα 2.2.3 ΑΕΠ των κρατών της Κεντρικής Ασίας, 1994-2006
Πηγή: Euromonitor International from International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics

προηγούμενη ενότητα. Είναι όμως αναγκαία προκειμένου να εντοπίσουμε τη χώρα στην οποία συγκεντρώνεται η οικονομική ισχύς στη συγκεκριμένη περιοχή και στη συνέχεια να διαπιστώσουμε αν υπάρχουν οι προϋποθέσεις αμφισβήτησης της υπάρχουσας κατανομής. Τόσο το γράφημα όσο και ο χάρτης παρουσιάζουν τη Ρωσία ως τη μεγάλη οικονομική δύναμη της περιφέρειας της Κεντρικής Ασίας. Όσο και αν χώρες όπως το Καζακστάν έχουν καταφέρει να βελτιώσουν τους οικονομικούς τους δείκτες, είναι αβάσιμο να θεωρούμε ότι θα μπορέσουν να καλύψουν ένα τέτοιο αγεφύρωτο χάσμα ακόμα και μακροπρόθεσμα.

Χάρτης 2.2.1 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ΜΑΔ, $ ΗΠΑ), Κεντρική Ασία, 2003
Πηγή: Research Centre for East European Studies, University Bremen and Centre for Security Studies, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, Russian Analytical Digest, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμα η πορεία της ρωσικής οικονομίας, η οποία μετά το αρχικό σοκ της μετάβασης από ένα μοντέλο κεντρικού σχεδιασμού και την χρηματοοικονομική κρίση του 1998 γνώρισε μία συνεχής αύξηση του ΑΕΠ της. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το 2006 η τιμή του ΑΕΠ ήταν υπερδιπλάσια εκείνης του 1997, χρονιά κατά την οποία η ρωσική οικονομία σημείωσε την υψηλότερη επίδοσή της για τη δεκαετία του 1990. Αυτή η συνεχής ανοδική πορεία αποτυπώνεται καθαρά στο γράφημα 2.2.4 στο οποίο ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ της Ρωσίας είναι μεταξύ 5 και 7 τοις εκατό κατά την περίοδο 2001-2006. Τα παραπάνω στοιχεία ενισχύουν περισσότερο το επιχείρημα της υπεροχής της ρωσικής οικονομίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής Ασίας καθώς αποδεικνύουν ότι πρόκειται για μία οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Με βάση μάλιστα το μέγεθος του πλούτου της και την ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ της είναι σχεδόν

σίγουρο ότι μακροχρόνια θα αυξηθεί ακόμα περισσότερο το οικονομικό χάσμα με τους γείτονές της. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για αυτό είναι η διατήρηση των παραγόντων που συνέβαλαν σε αυτούς τους υψηλούς ρυθμούς.

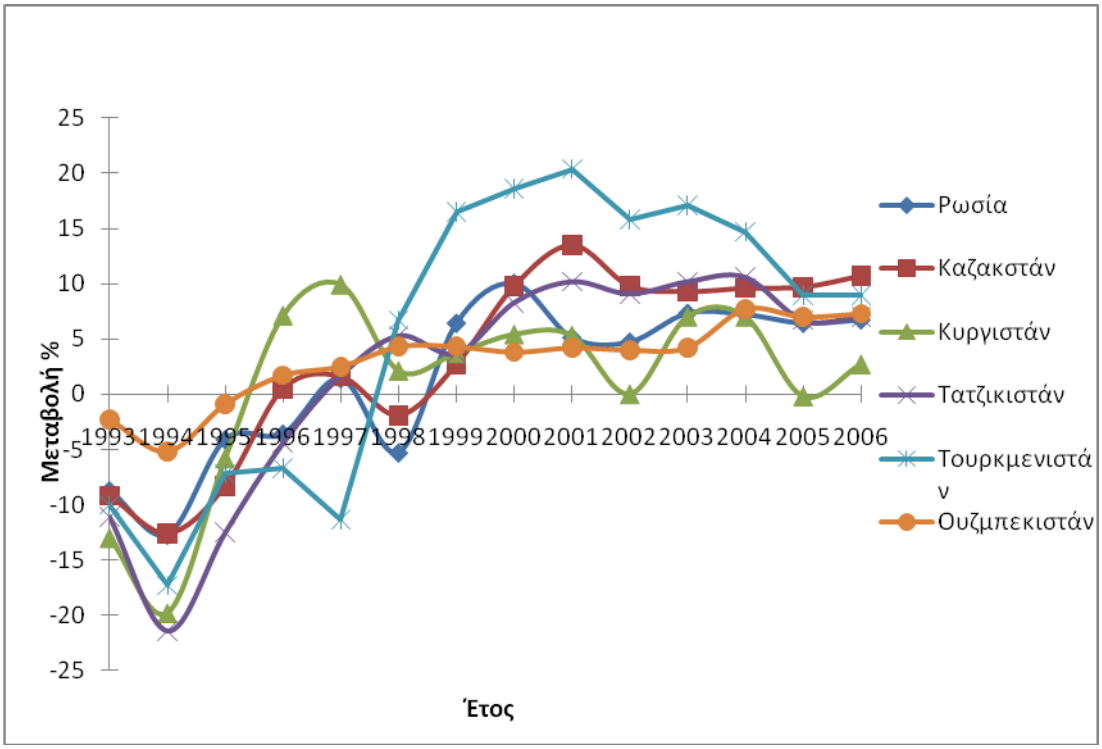

Γράφημα 2.2.4 Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ, Ρωσία και χώρες Κεντρικής Ασίας, 1993-2006
Πηγή: Euromonitor International from International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics and World Economic Outlook/UN/national statistics

Βασική παράμετρος της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης της Ρωσίας αποτέλεσε η άνοδος της τιμής του πετρελαίου κυρίως που άρχισε να σημειώνεται από το 2000 (γράφημα 2.2.5). Η Ρωσία ως μία χώρα πλούσια σε κοιτάσματα εκμεταλλεύτηκε τη διεθνή συγκυρία και αποκόμισε σημαντικά έσοδα από την πώληση πετρελαίου και φυσικού αερίου, χωρίς να αυξήσει ιδιαίτερα την παραγωγή της. Μπόρεσε έτσι να καλύψει το μεγάλο εξωτερικό της χρέος και να το μειώσει από το 50% στο 30% ενώ ταυτόχρονα κατάφερε να αυξήσει τα αποθέματα ξένου συναλλάγματος στα 225 δισ. δολάρια[66]. Μία άλλη εξέλιξη η οποία είχε και αυτή σημαντικές επιπτώσεις στη βελτίωση των δεικτών της ρωσικής οικονομίας ήταν η εισαγωγή μίας σειράς μεταρρυθμίσεων σε τομείς όπως η φορολογία οι οποίες επέτρεψαν όχι μόνο τη φιλελευθεροποίηση της αγοράς αλλά και την εισροή μεγάλων ποσών ξένων επενδύσεων.

[66] Wolf, Charles, Jr. and Lang, Thomas, *Russia's Economy Signs of Progress and Retreat on the Transitional Road* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006), σ. 8

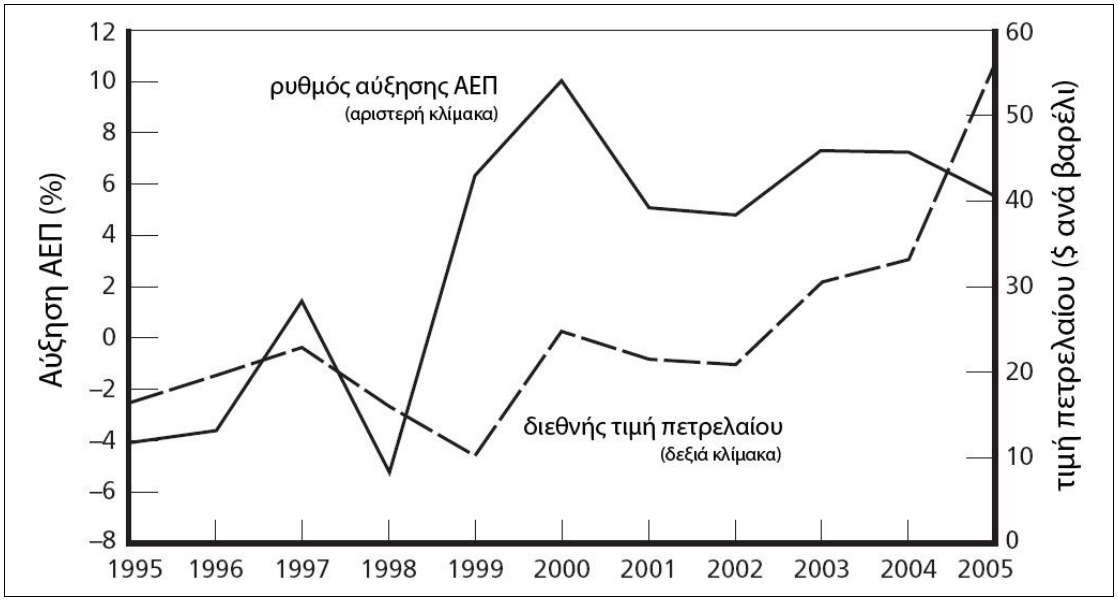

Γράφημα 2.2.5 Διεθνής τιμή πετρελαίου και ρωσική οικονομική ανάπτυξη, 1995-2005
Πηγές: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, http://www.imf.org/external/country/index.htm, 1 Δεκεμβρίου 2005; EIA database, http://www.eia.doe.gov/, 2 Αυγούστου 2005.

Αυτό που διαπιστώνουμε λοιπόν είναι η εξάρτηση της ανάπτυξης της ρωσικής οικονομίας από την ενεργειακή αγορά γεγονός που μπορεί να αποτέλεσε το εφαλτήριο για μία δυναμική πορεία στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000, αλλά ταυτόχρονα προσδίδει μία αβεβαιότητα για το μέλλον[67]. Αν η Ρωσία δεν αξιοποιήσει σωστά την παρούσα αύξηση του πλούτου της υπάρχει η πιθανότητα μία ραγδαία μείωση της τιμής των φυσικών καυσίμων να εκκινήσει μία αντίστροφη διαδικασία για την οικονομία της. Μπορεί η κρίση του 1998 να απέδειξε την αντοχή της ρωσικής οικονομίας αλλά το σταδιακό άνοιγμά της την καθιστά όλο και πιο ευάλωτη στις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις.

Η επιρροή της ωστόσο στην Κεντρική Ασία είναι δεδομένη. Ακόμα και περιόδους ύφεσης όταν όλα τα κράτη της περιοχής καταγράφανε αρνητικούς δείκτες ανάπτυξης, η Ρωσία αποτελούσε το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας της περιφέρειας. Η κατάσταση αυτή αποτελούσε κατάλοιπο της σοβιετικής περιόδου κατά την οποία η Ρωσική ομοσπονδία βρισκόταν στο επίκεντρο του σχεδιασμού και υλοποίησης της οικονομικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα υψηλά επίπεδα αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και εξειδίκευσης των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, την ελλιπή σύνδεση όλων τους, εκτός της Ρωσίας, με ξένες αγορές και την περιορισμένη οικονομική βιωσιμότητα της πλειοψηφίας από αυτές. Αυτοί οι παράγοντες καθιστούσαν αναπόδραστη για τα ασθενέστερα κράτη τη

[67] Για τη διασύνδεση της ρωσικής οικονομικής ανάπτυξης με τις εξαγωγές πετρελαίου βλ. Ibid, σσ. 13-21

διατήρηση των οικονομικών δεσμών με τη Ρωσία[68], τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της αρχικής μεταβατικής περιόδου, καθώς μόνο έτσι θα μπορούσαν να ξεπεράσουν όσο πιο ανώδυνα γινόταν το σοκ που είχε προκαλέσει η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τα προβλήματα που δημιουργούσαν η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και ο υπερπληθωρισμός[69].

Η προσπάθεια αυτή τα πρώτα χρόνια αμέσως μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ έλαβε τη μορφή της δημιουργίας ενός πλέγματος συμφωνιών και συνθηκών στο πλαίσιο της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών οι οποίες θα υποστήριζαν θεσμικά έναν ενιαίο οικονομικό χώρο. Αυτές οι συμφωνίες αφορούσαν ζητήματα της οικονομικής πολιτικής τα οποία θα καθορίζονταν από κοινού. Έτσι για παράδειγμα προβλεπόταν η δημιουργία μίας τελωνιακής ένωσης μεταξύ των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η διατήρηση της ζώνης του ρουβλίου αλλά και ο συντονισμός της φορολογικής πολιτικής[70]. Επικεφαλής αυτής της πρωτοβουλίας ήταν η Ρωσία η οποία εκμεταλλευόμενη τη σχετικής της ισχύ έναντι των υπόλοιπων κρατών χρησιμοποιούσε το πλαίσιο της ΚΑΚ προκειμένου να διατηρήσει τον έλεγχο που είχε στις οικονομίες των χωρών αυτών.

Όμως μία σειρά αιτίων, με κυριότερα τη ρωσική ηγεμονική στάση αλλά και αδιαφορία απέναντι στα υπόλοιπα κράτη και ιδίως σε αυτά της Κεντρικής Ασίας, την απουσία μηχανισμών πολυμερούς επίλυσης των προβλημάτων που προέκυπταν και την υιοθέτηση μονομερών οικονομικών πολιτικών από τα κράτη της περιοχής, οδήγησαν αυτό το πλαίσιο οικονομικής συνεργασίας σε τέλμα εξαιρετικά σύντομα[71]. Η πρώτη κίνηση των κρατών της Κεντρικής Ασίας ήταν η νομισματική αποσύνδεση από τη Ρωσία και η εισαγωγή εθνικών νομισμάτων με πρώτο το Κιργιστάν τον Μάιο του 1993. Ακολούθησαν τον Νοέμβριο του ίδιο έτους το Καζακστάν με το Τουρκμενιστάν, το οποίο όμως δε συμμετείχε ενεργά σε καμία άλλη περιφερειακή συνεργασία, το Ουζμπεκιστάν το 1994 και το Τατζικιστάν λόγω του εμφυλίου πολέμου προχώρησε στην υιοθέτηση εθνικού νομίσματος το 1995[72]. Επιπλέον το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν επεδίωξαν την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση σε διμερές επίπεδο δημιουργώντας το 1994 μία τελωνειακή ένωση. Η ένταξη του Κιργιστάν στην ένωση αυτή, αργότερα τον ίδιο χρόνο, την μετέτρεψε στην

[68] Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αδυναμίας των κρατών της περιοχής να ανεξαρτητοποιηθούν στον μακροοικονομικό τομέα από τον έλεγχο της Ρωσίας είναι η διατήρηση κοινού νομίσματος για μια μεταβατική περίοδο. Βλ. Gleason, Gregory, op.cit No 3, σ. 1084

[69] Για την οικονομική κατάσταση των κρατών της Κεντρικής Ασίας κατά την περίοδο της μετάβασης βλ. Pomfret, Richard, op.cit No 6, σσ. 2-5.

[70] Βλ. Sakwa, Richard και Webber, Mark, op.cit No 18, σσ. 386-7

[71] Απόδειξη αυτής της αναποτελεσματικότητας της ΚΑΚ ήταν η αλματώδης πτώση των ενδοπεριφερειακών εμπορικών συναλλαγών βλ. Ibid, σ. 388-9

[72] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 6

Κεντροασιατική Ένωση ενώ η είσοδος του Τατζικιστάν το 1998 επέφερε μία ακόμα αλλαγή και στο όνομα του οργανισμού στο οποίο προστέθηκε το επίθετο «Οικονομική» (Κεντροασιατική Οικονομική Ένωση). Το 2001 ο οργανισμός αυτός υπέστη ορισμένες θεσμικές μεταρρυθμίσεις και έτσι θεωρήθηκε σκόπιμος ο αναβαπτισμός του σε Οργανισμό Συνεργασίας της Κεντρικής Ασίας (ΟΣΚΑ)[73].

Ο αποκλεισμός της Ρωσίας από το συγκεκριμένο περιφερειακό οργανισμό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία αμφισβήτηση της κυριαρχίας της στην περιοχή, όμως αυτή η προσπάθεια συνεργασίας δε διέθετε τη δυναμική που θα της επέτρεπε να λειτουργήσει ανταγωνιστικά προς τη ρωσική οικονομική ισχύ. Ουσιαστικά γνώρισε την τύχη των συνθηκών της ΚΑΚ καθώς σταδιακά περιήλθε σε τέλμα και αποδείχτηκε αναποτελεσματική στην επίτευξη μίας πραγματικής περιφερειακής ολοκλήρωσης[74]. Η επιθυμητή τελωνειακή ένωση δεν μπόρεσε να υλοποιηθεί πλήρως ποτέ λόγω της υιοθέτησης προστατευτικών μέτρων κυρίως από το Ουζμπεκιστάν[75] και έτσι το ενδοπεριφερειακό εμπόριο αντί να γνωρίζει αύξηση περιορίστηκε ακόμα περισσότερο φτάνοντας μόλις το 7-8% του συνόλου των εμπορικών τους συναλλαγών[76]. Το καλύτερο παράδειγμα έλλειψης ουσιαστικής περιφερειακής συνεργασίας στο πλαίσιο του ΟΣΚΑ αποτελεί το τακτικό κλείσιμο των συνόρων από το Ουζμπεκιστάν κάθε φορά που αντιμετωπίζει μία εσωτερική οικονομική κρίση.

Ωστόσο μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις στην Κεντρική Ασία, η Ρωσία θορυβήθηκε και επέλεξε να ενεργοποιήσει ορισμένα τμήματα των συμφωνιών που είχαν συνομολογηθεί τα προηγούμενα χρόνια στο πλαίσιο της ΚΑΚ. Αυτή τη φορά όμως αποφάσισε να συνεργαστεί αρχικά με εκείνες τις χώρες που διατηρούσε ιδιαίτερα στενές οικονομικές σχέσεις, δηλαδή το Καζακστάν και τη Λευκορωσία. Με αυτές λοιπόν τις δύο χώρες προχώρησε στη δημιουργία μίας τελωνειακής ένωσης το 1995 στην οποία αργότερα εισήλθαν το Κιργιστάν (1996) και το Τατζικιστάν (1999). Η ενίσχυση αυτής της συνεργασίας το 2000 και σε άλλους τομείς της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου περιφερειακού οικονομικού οργανισμού, της Ευρωασιατικής Οικονομικής Κοινότητας.

Παρακολουθώντας προσεκτικά τη διαδικασία σχηματισμού και την πορεία των δύο αυτών σχημάτων οικονομικής συνεργασίας παρατηρούμε μία μεγάλη ομοιότητα τόσο στα πεδία της οικονομικής πολιτικής στα οποία επιχειρήθηκε συντονισμός όσο και στα μέλη. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον για παράδειγμα το γεγονός ότι το Καζακστάν που ήταν από τα

[73] Bohr, Annette, op.cit No 37, σ. 486
[74] Βλ. Allison, Roy, op.cit No 33, σ. 474
[75] Bohr, Annette, op.cit No 37, σ. 487 και Gleason, Gregory, op.cit No 3, σ. 1087
[76] Bohr, Annette, op.cit No 37, σ. 486-7

ιδρυτικά μέλη της Κεντροασιατικής Ένωσης, την επόμενη χρονιά της δημιουργίας της προχώρησε στην τελωνειακή ένωση με τη Ρωσία. Η χρονική σειρά των εξελίξεων παρουσιάζει με τη σειρά της μία πρόσθετη σημασία αφού η ένταξη των κρατών στην τελωνειακή ένωση της ΚΑΚ ακολούθησε την εισδοχή τους στην Κεντροασιατική Ένωση. Αυτό σημαίνει ότι η διαφαινόμενη έλλειψη συνεργασίας, η δυσπιστία ως προς την επίτευξη θετικών αποτελεσμάτων και η κυριαρχία της Ρωσίας στο επίπεδο των διμερών οικονομικών σχέσεων έστρεψε πολύ σύντομα τα κράτη της Κεντρικής Ασίας και πάλι προς τη Μόσχα. Επιβεβαίωση του παραπάνω ισχυρισμού αποτελεί η συγχώνευση των δύο οργανισμών, του ΟΣΚΑ και της Ευρωασιατικής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΑΟΚ) το 2005, μετά την εισδοχή και του Ουζμπεκιστάν στην ΕΑΟΚ[77].

Βάση των παραπάνω εξελίξεων στο πολυμερές επίπεδο υπήρξε η θέση της Ρωσίας στις διμερείς σχέσεις με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στο διμερές εμπόριο όπου η πρωτοκαθεδρία της Ρωσίας τόσο ως χώρα εισαγωγών όσο και ως σημαντικότατος προορισμός για τα προϊόντα και τις πρώτες ύλες των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια της μεταψυχροπολεμικής περιόδου. Αν και τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας επεδίωξαν τη διαφοροποίηση των εμπορικών τους συναλλαγών, αυτό ήταν εφικτό μόνο στον τομέα των εξαγωγών καθώς οι φθηνές πρώτες τους ύλες αποτελούσαν ανταγωνιστικά προϊόντα εξαγωγής. Μόνο στην περίπτωση του Καζακστάν και του Ουζμπεκιστάν η Ρωσία διατηρεί σταθερά από το 1993 την πρώτη θέση, με κάποιες μεμονωμένες εξαιρέσεις. Η παρατήρηση βέβαια αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν αναλογιστούμε τη θέση των συγκεκριμένων κρατών στην κατανομή ισχύος της περιοχής. Στον τομέα των εισαγωγών ο όγκος των συναλλαγών μεταξύ της Ρωσίας και των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας δηλώνει ακόμα πιο εμφατικά τη σχέση εξάρτησης, η οποία με την πάροδο του χρόνου ενισχύεται όλο και περισσότερο ιδίως στην περίπτωση των μικρότερων κρατών. Το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Κιργιστάν αποτελούν τα κράτη που προμηθεύονται ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό (37% για το Καζακστάν, 25% περίπου για τα άλλα δύο κράτη)[78] των αγαθών, που εισάγουν, από τη Ρωσία.

Είναι ενδιαφέρον ότι η επιρροή της Ρωσίας στον οικονομικό τομέα δεν είναι ίδια για όλα τα κράτη της περιοχής. Το γράφημα 2.2.6 μας προσφέρει μία πιο σαφή εικόνα του μεγέθους της πίεσης που μπορεί να ασκήσει η Ρωσική ομοσπονδία σε καθένα από τα κράτη αυτά. Το Καζακστάν βρίσκεται στην πρώτη θέση και μάλιστα με μεγάλη διαφορά από τους

[77] Ibid, σ. 487-8 και Gleason, Gregory, op.cit No 62, σ. 56

[78] CIA, The World Factbook, ανάκτηση 13/12/2007 από https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html

υπόλοιπους γείτονές του, γεγονός που το καθιστά προνομιακό εταίρο της Ρωσίας αλλά και παράλληλα ευάλωτο απέναντι σε κρίσεις και προσπάθειες άσκησης πίεσης που μπορεί να

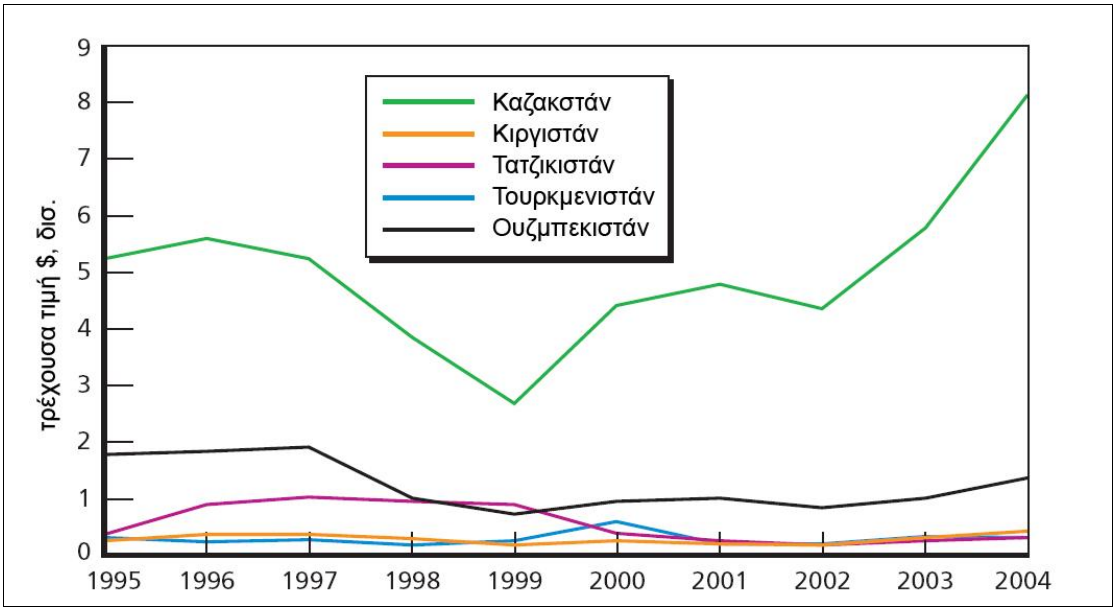

Γράφημα 2.2.6 Ρωσικές οικονομικές συναλλαγές (εισαγωγές και εξαγωγές) με τις χώρες της Κεντρικής Ασίας

Πηγή: Goskomstat, Russia in Figures 2002–2005, Moscow; ADB database, http://www.adb.org/Documents/Books/Key_Indicators/2005/default.asp, August 1, 2005.

προέλθουν από τη ρωσική πλευρά. Για παράδειγμα η χρηματοοικονομική κρίση του 1998 που έπληξε τη Ρωσία είχε ιδιαίτερα σημαντικές επιπτώσεις στο Καζακστάν και το Κιργιστάν[79]. Σε αυτό βέβαια συνέβαλε και η σχετική φιλελευθεροποίηση των αγορών τους, αλλά η οικονομική τους διασύνδεση με τη Ρωσία έπαιξε καθοριστικό ρόλο.

2.2.2 Η οικονομική ισχύς πέρα από το κέντρο

Αν και η Ρωσία βρίσκεται στο επίκεντρο της κατανομής της οικονομικής ισχύος στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας, η ανάλυση αυτής της κατανομής και ως προς τα υπόλοιπα κράτη θα μας βοηθήσει να αποκτήσουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αλλά και τη γνώση που θα μας επιτρέψει να προχωρήσουμε σε προβλέψεις για το μέλλον της περιοχής. Η μέθοδος που θα ακολουθήσουμε δε διαφέρει με εκείνη της προηγούμενης ενότητας, επομένως ξεκινάμε την ανάλυσή μας με την προσεκτική

[79] Για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης του 1998 στην οικονομική απόδοση του Καζακστάν βλ. Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 44 ενώ για το Κυργιστάν βλ. Ibid, σσ. 74, 77-8

ανάγνωση του διαγράμματος 2.2.7 το οποίο συνίσταται από τη πορεία του μεγέθους του ΑΕΠ για λοιπές χώρες της Κεντρικής Ασίας. Η εξαίρεση της Ρωσίας σε αυτό το διάγραμμα, όπως και σε προηγούμενες περιπτώσεις, πραγματοποιείται απλά και μόνο για αναλυτικούς σκοπούς, καθώς το μέγεθός της θα επισκίαζε τις διαφοροποιήσεις που παρουσιάζονται στο ΑΕΠ των λοιπών χωρών της περιφέρειας.

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό που μπορούμε να διαπιστώσουμε από το παραπάνω γράφημα για το υπόλοιπο της Κεντρικής Ασίας είναι η ύπαρξη δύο ταχυτήτων ως προς τις οικονομικές επιδόσεις. Η πρώτη περιλαμβάνει τα ισχυρότερα κράτη Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν και Τουρκμενιστάν και η δεύτερη το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν. Ένα άλλο στοιχείο που επιβεβαιώνει αυτή την διαπίστωση είναι το γεγονός ότι τόσο το Τατζικιστάν όσο και το Κιργιστάν αποτελούν κράτη τα οποία στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην παροχή εξωτερικής βοήθειας από κράτη όπως η Ρωσία, η Ιαπωνία και οι ΗΠΑ αλλά και από διεθνείς οργανισμούς και τράπεζες. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια βασικός λόγος αυτής της μεγάλης διαφοράς οικονομικής ισχύος οφείλεται στην απουσία σημαντικών πλουτοπαραγωγικών πόρων, στους οποίους οφείλουν την ανάπτυξή τους εν πολλοίς οι υπόλοιπες χώρες, ενώ στην περίπτωση του Τατζικιστάν καθοριστικό ρόλο στην ευημερία της χώρας έπαιξε ο εμφύλιος πόλεμος.

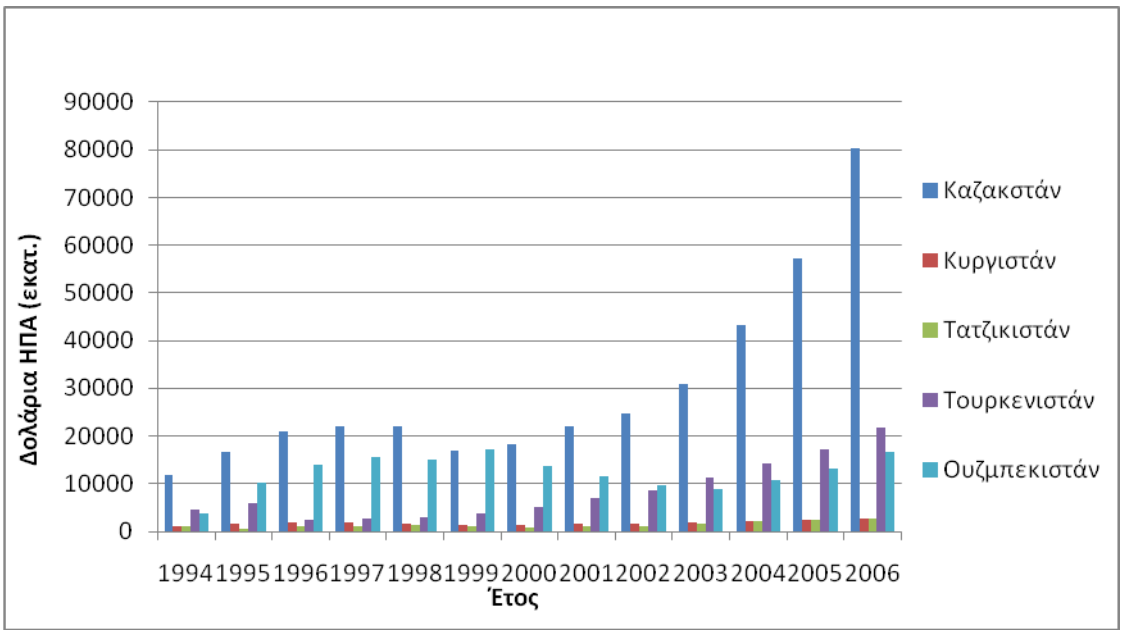

Γράφημα 2.2.7 ΑΕΠ χωρών Κεντρικής Ασίας, 1994-2006
Πηγή: Euromonitor International from International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics

2.2.2.1 Καζακστάν

Μεταξύ των ισχυρών κρατών της Κεντρικής Ασίας, εκτός από τη Ρωσία, την πρωτοκαθεδρία στον οικονομικό τομέα κατέχει το Καζακστάν. Πρόκειται για μία χώρα η οποία τέθηκε αμέσως μετά την διάλυση της ΕΣΣΔ στο επίκεντρο της διεθνούς προσοχής για ένα πολύτιμο αγαθό το οποίο διαθέτει άφθονο: το πετρέλαιο. Αποτελεί τη χώρα με τα μεγαλύτερα αποθέματα στην γεωγραφική περιοχή της Κεντρικής Ασίας τα οποία ανέρχονται στους 40 εκατ. τόνους[80]. Από το 2000 και μετά μάλιστα, μετά την ανακάλυψη ενός νέου και εκμεταλλεύσιμου κοιτάσματος πετρελαίου στο Κασαγκάν (το μεγαλύτερο κοίτασμα εκτός της περιοχής της Μέσης Ανατολής), η σημασία του πετρελαίου για την καζάκικη οικονομία ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο[81].

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η οικονομία του Καζακστάν περιστρέφεται κυριολεκτικά γύρω από το πετρέλαιο. Η πετρελαϊκή βιομηχανία αποτελεί την μεγαλύτερη πηγή εσόδων και την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης του Καζακστάν[82]. Αποτελεί την αιτία που παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, η οικονομία της χώρας παρουσιάζει τους καλύτερους οικονομικούς δείκτες μεταξύ των πέντε κρατών της Κεντρικής Ασίας. Ένας από αυτούς είναι το ΑΕΠ το οποίο γνώρισε αλματώδη αύξηση από το 2000 και μετά. Όπως και στην περίπτωση της Ρωσίας, η άνοδος της τιμής του πετρελαίου ήταν η καλύτερη ευκαιρία για το Καζακστάν να αποκομίσει ακόμα περισσότερα κέρδη και να ενισχύσει την οικονομική του ισχύ.

Η πετρελαϊκή βιομηχανία όμως είχε επιπτώσεις και σε άλλους τομείς της οικονομίας, θετικές και αρνητικές. Ένα από τα θετικά αποτελέσματα ήταν η προσέλκυση μεγάλου αριθμού επενδυτών οι οποίοι θέλησαν να εκμεταλλευτούν τον ορυκτό πλούτο της χώρας. Σύμφωνα με στοιχεία του 2003 το Καζακστάν βρίσκεται στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών της Κεντρικής Ασίας, συμπεριλαμβανόμενης της Ρωσικής ομοσπονδίας, στο ποσό των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων που αντιστοιχούν κατά μέσο όρο σε κάθε κάτοικο της χώρας. Η διαφορά μάλιστα είναι μεγάλη καθώς οι κατά κεφαλήν ΑΞΕ στο Καζακστάν είναι 1.178 δολ., τη στιγμή που για τη Ρωσία το ποσό αυτό είναι 366 δολ[83].

---

[80] BP Amoco, BP Statistical Review of World Energy, 2007

[81] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 50

[82] Η σημασία του πετρελαίου και των φυσικών πόρων ως πηγή εσόδων αντικατοπτρίζεται στο υψηλότατο ποσοστό που καταλαμβάνουν στις εξαγωγές της χώρας, βλ. Broadman, Harry G., *From Disintegration to Reintegration: Eastern Europe and the Former Soviet Union in International Trade* (Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2005), σσ. 84-5

[83] Ibid, σ. 99 και Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 49

Από την άλλη, βέβαια, το πετρέλαιο έχει κυριαρχήσει μαζί με άλλους φυσικούς πόρους στο εξαγωγικό εμπόριο του Καζακστάν με αποτέλεσμα να μην υπάρχει κάποια διαφοροποίηση των εξαγωγών, γεγονός επικίνδυνο για μία οικονομία. Το 2003 συνιστούσαν το 86% των εξαγωγών και η ανοδική τιμή του πετρελαίου αλλά και του φυσικού αερίου είναι σίγουρο ότι θα διατηρήσουν υψηλό αυτό το ποσοστό. Επιπλέον η κατεύθυνση της πλειοψηφίας των εξαγωγών προς τις χώρες του πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία, αλλά και την Ελβετία (κέντρο μεταπώλησης στην ευρωπαϊκή ήπειρο) και την Κίνα δείχνει ότι το Καζακστάν έχει καταφέρει να εξασφαλίσει τη διοχέτευση του πετρελαίου του σε μεγάλες και σταθερές αγορές που είναι συνεπής στις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Ωστόσο μία απότομη πτώση της τιμής του πετρελαίου μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την οικονομική ύφεση στη χώρα και την επιδείνωση ήδη προβληματικών στοιχείων της οικονομίας της.

Το πρώτο και βασικότερο αυτών είναι η σχέση εξάρτησης που έχει αναπτυχθεί με τη Ρωσία. Η οικονομία του Καζακστάν είναι από τις περισσότερο ενσωματωμένες στον πρώην σοβιετικό οικονομικό χώρο και κυρίως ο ενεργειακός τομέας της, στον οποίο στηρίζεται για την ανάπτυξή της[84]. Η ενσωμάτωση και η εξάρτηση αυτή όμως δεν αφορά μόνο την επεξεργασία του πετρελαίου, που αντλείται από τα κοιτάσματα του Καζακστάν, αλλά

Χάρτης 2.2.2 Ρωσία: Κύριοι αγωγοί εξαγωγής πετρελαίου, 2007
Πηγή: Research Centre for East European Studies, University Bremen and Centre for Security Studies, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, Russian Analytical Digest, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007

[84] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 43

πρώτιστα το δίκτυο μεταφοράς του πετρελαίου στις αγορές που βρίσκονται πέρα από το χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Όπως φαίνεται και στον χάρτη 2.2.2 το Καζακστάν είναι αναγκασμένο να εξαρτά τη διοχέτευση των φυσικών του πόρων από τη Ρωσία η οποία διαθέτει το μεγαλύτερο σε κάλυψη και μήκος δίκτυο αγωγών. Έχει έτσι να αντιμετωπίσει τις μονοψωνιστικές πρακτικές που εφαρμόζει η ρωσική κρατική εταιρεία διαχείρισης του δικτύου των αγωγών, η Τρανσνεφτ[85], αναγκαζόμενη να προσφέρει το πετρέλαιο σε ιδιαίτερα χαμηλές τιμές. Το Καζακστάν βέβαια κατάφερε να μειώσει το κόστος προωθώντας τον πρώτο ιδιόκτητο αγωγό ο οποίος, αν και περνάει από το έδαφος της Ρωσίας, ακολουθεί μία πολύ πιο σύντομη πορεία προς τη Μαύρη θάλασσα. Για την υλοποίηση του συγκεκριμένου αγωγού συγκροτήθηκε ένα επενδυτικό σχήμα αποτελούμενο από το Καζακστάν και πολυεθνικές πετρελαϊκές εταιρείες με την ονομασία Caspian Pipeline Consortium[86], το οποίο πέτυχε την ολοκλήρωσή του και την έναρξη της λειτουργίας του το 2001. Επίσης το Καζακστάν έχει καταφέρει να διευρύνει την πρόσβασή του και σε άλλες αγορές όπως αυτή της Κίνας, η οποία λόγω των αυξημένων ενεργειακών της αναγκών την τελευταία δεκαετία επιδεικνύει μεγάλο ενδιαφέρον για την πετρελαϊκή βιομηχανία της χώρας. Έτσι το 2005 κατασκευάστηκε ο πρώτος αγωγός που συνδέει τις δύο χώρες προσφέροντας νέες δυνατότητες συνεργασίας αλλά και διαφοροποίησης των πετρελαϊκών εξαγωγών για το Καζακστάν[87].

Η εξάρτηση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στον τομέα της ενέργειας αλλά και στις εισαγωγές καθώς όπως αναφέραμε προηγουμένως η Ρωσία κατέχει τη μερίδα του λέοντος. Η διαφορά μάλιστα από το δεύτερο μεγαλύτερο εισαγωγέα, που μάλιστα δεν είναι κάποια χώρα αλλά η ΕΕ των 27 κρατών μελών, είναι χαρακτηριστική ενώ αν αναζητήσουμε το κράτος μεταξύ αυτών με τον μεγαλύτερο όγκο εξαγωγών προς το Καζακστάν, το οποίο είναι η Γερμανία, η παραπάνω διαφορά μετατρέπεται σε χάσμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτά η ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών του Καζακστάν με την Κίνα, οι οποίες την τελευταία δεκαετία γνωρίζουν μία σταδιακή βελτίωση. Στον τομέα των εξαγωγών, ο όγκος των συναλλαγών μεταξύ των δύο χωρών μεγαλώνει με σταθερούς ρυθμούς από το 2001, εν μέρει λόγω των εξαγωγών του πετρελαίου, ενώ οι εισαγωγές από την Κίνα σημείωσαν το 2004 μία πραγματικά εντυπωσιακή αύξηση. Αυτή η εξέλιξη έχει τοποθετήσει τη Λαϊκή Δημοκρατία

[85] Ibid, σ. 51
[86] Για τη σύνθεση του consortium βλ. Ibid, σ. 51, υποσημείωση 33.
[87] Ibid, σσ. 159-160

της Κίνας στη δεύτερη θέση των χωρών με τις περισσότερες εισαγωγές και αποτελεί ίσως την απαρχή στη διείσδυσή της σε μία σημαντική αγορά της Κεντρικής Ασίας[88].

Υπάρχουν ωστόσο και άλλα ζητήματα τα οποία αφορούν τη δομή της οικονομίας του Καζακστάν και τα οποία εμποδίζουν την εύρυθμη λειτουργία της. Η απελευθέρωση των τιμών αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη πρόκληση για την κυβέρνηση του Καζακστάν το 1992 καθώς αποκάλυψε την απουσία αποτελεσματικών θεσμών που θα μπορούν να υποστηρίξουν μία οικονομία της αγοράς[89]. Έτσι, σε συνδυασμό με τον υπερπληθωρισμό που μάστιζε όλες τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, ανέκυψαν πολλές δυσκολίες κατά τη μετάβαση από την οικονομία κεντρικού σχεδιασμού στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Οι ιδιωτικοποιήσεις είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα που συνόδευσε την υιοθέτηση του μοντέλου της φιλελεύθερης οικονομίας και επηρέασε σημαντικά την μετασοβιετική καζάκικη οικονομία. Υπήρξαν διάφορα στάδια σε αυτή τη διαδικασία, αλλά το κρισιμότερο ήταν αυτό της διετίας 1995-7 κατά το οποίο παρατηρήθηκε ένα μεγάλο κύμα αμφίβολης διαφάνειας ιδιωτικοποιήσεων μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η διαφθορά και να περιοριστεί ακόμα περισσότερο η εύρυθμη λειτουργία της αγοράς[90]. Τέλος, οι παρατηρούμενες χαμηλές επιδόσεις της οικονομίας της χώρας κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της ανεξαρτησίας της οφείλονταν και στην μετανάστευση ενός μεγάλου μέρους του εργατικού της δυναμικού που καταγόταν από τη Ρωσία. Πέρα από την αριθμητική διάσταση αυτής της κατάστασης, οι επιπτώσεις στην οικονομία του Καζακστάν ήταν και ποιοτικές καθώς επρόκειτο για εκείνη τη μερίδα των εργαζομένων που διέθεταν ένα υψηλό ποσοστό μόρφωσης και κατάρτισης[91].

2.2.2.2 Ουζμπεκιστάν

Μία άλλη ισχυρή οικονομία της Κεντρικής Ασίας είναι αυτή του Ουζμπεκιστάν, η οποία τη δεκαετία του 1990 θεωρήθηκε το παράδοξο της Κεντρικής Ασίας. Αυτός ο χαρακτηρισμός οφείλεται στο γεγονός ότι σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής Ασίας, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας, παρουσίασε πολύ μικρούς ρυθμούς μείωσης του ΑΕΠ του και επιδόσεις ιδιαίτερα καλές. Βασικοί παράγοντες αυτής της πορείας της οικονομίας του Ουζμπεκιστάν υπήρξαν η αποτελεσματική άσκηση της δημόσιας πολιτικής και οι αυξημένες δημόσιες επενδύσεις στις οποίες προχώρησε η κυβέρνηση της

[88] Για την οικονομική και κυρίως εμπορική διείσδυση της Κίνας στις δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας βλ. Peyrouse, Sébastien, *Economic Aspects of the Chinese–Central Asia Rapprochement* (Stockholm-Nacka: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2007)
[89] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 42
[90] Ibid, σσ. 46-9
[91] Ibid, σσ. 43

Τασκένδης. Την προσπάθεια αυτή στήριξαν οι πλούσιοι φυσικοί πόροι της χώρας οι οποίοι αποτέλεσαν πλούσια πηγή κρατικών εσόδων. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι κρίσιμοι για την οικονομία της χώρας παραγωγικών τομείς παρέμειναν υπό κρατικό έλεγχο βοήθησε στην ορθολογικότερη διαχείρισή τους και στην αποτελεσματικότερη κατανομή των εσόδων που προέκυπταν από αυτούς. Γενικότερα οι περιορισμένες προσπάθειες μεταρρυθμίσεων και συγκεκριμένα ιδιωτικοποιήσεων, που πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένα σε άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, συνέβαλλαν σημαντικά στους θετικούς οικονομικούς δείκτες της περιόδου ως το 1996, οι οποίοι της επέτρεπαν να συναγωνίζεται το Καζακστάν ως προς την οικονομική ισχύ[92].

Όπως παρατηρούμε όμως και στο διάγραμμα 2.2.4 ο ρυθμός ανάπτυξης της ουζμπέκικης οικονομίας δε γνώρισε μετά τη χρονιά του 1996 την αύξηση που σημείωσαν τα κράτη που μέχρι τότε αντιμετώπιζαν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα. Η κατάσταση αυτή άρχισε να έχει αντίκτυπο στον πλούτο της χώρας από το 1999 και μετά, οπότε το ΑΕΠ του Ουζμπεκιστάν άρχισε να μειώνεται αισθητά σε σχέση με τις υπόλοιπες οικονομικές δυνάμεις της περιοχής και έτσι σήμερα το Ουζμπεκιστάν είναι ουραγός σε σχέση με το Καζακστάν και το Τουρκμενιστάν. Είναι ενδιαφέρον ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση οι ίδιοι ακριβώς παράγοντες που είχαν επιτρέψει την ομαλή μετάβαση της οικονομίας της χώρας στη νέα πραγματικότητα, οφείλονταν για τη στασιμότητα των επόμενων ετών. Η πτώση της τιμής του βαμβακιού, το οποίο αποτελεί το μεγαλύτερο εξαγωγικό προϊόν της χώρας και επομένως τη μεγαλύτερη πηγή εσόδων για το Ουζμπεκιστάν, ανέδειξε το πλήθος των αδυναμιών της ουζμπέκικης οικονομίας. Έτσι ο αυξημένος κρατικός έλεγχος τόσο στην παραγωγή όσο και στην ιδιοκτησία της γης, ο οποίος δεν επέτρεπε την ανάπτυξη των δυνάμεων της αγοράς, η πολιτική της υποκατάστασης των εισαγωγών και η γενικότερη έλλειψη μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας περιόρισαν σημαντικά τις προοπτικές ανάπτυξης της οικονομικής σφαίρας[93].

Οι πολύ καλές επιδόσεις των πρώτων ετών της δεκαετίας του 1990 είχαν δημιουργήσει την προσδοκία μίας ανοδικής πορείας για την οικονομία του Ουζμπεκιστάν αν και δε διέθετε το πλήθος των συγκριτικών πλεονεκτημάτων άλλων χωρών όπως π.χ. το Καζακστάν. Ενεργειακά είχε καταφέρει να είναι αυτάρκης, αξιοποιώντας την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου προς κάλυψη των εσωτερικών του αναγκών ενώ σημαντική πηγή εσόδων αποτελούσε και η εξόρυξη χρυσού και ορυκτών μετάλλων που χρησιμοποιούνται σε βιομηχανικές εφαρμογές. Ωστόσο το μεγαλύτερο όπλο του Ουζμπεκιστάν μέχρι και σήμερα είναι το βαμβάκι. Στην περιοχή ονομάζεται λευκός χρυσός

[92] Βλ. Ibid, σσ. 27-9
[93] Βλ. Ibid, σσ. 32-7

καθώς τα έσοδα που προέρχονται από την παραγωγή και κυρίως την εξαγωγή του βαμβακιού προς τον υπόλοιπο κόσμο είναι εξαιρετικά υψηλά. Πρόκειται για μία παραγωγική δραστηριότητα η οποία έχει τις ρίζες της στην σοβιετική περίοδο και στην πολιτική της εξειδίκευσης και η οποία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στις υδροφόρες περιοχές της κοιλάδας της Φεργκάνα. Το γεγονός ότι το Ουζμπεκιστάν κατέχει το μεγαλύτερο τμήμα αυτής της κοιλάδας το έχει καταστήσει 5^{ο} σε παραγωγή βάμβακος και 2^{ο} στην εξαγωγή του παγκοσμίως. Είναι επομένως πολύ λογικό να αποτελεί ένα στρατηγικής σημασίας προϊόν για την οικονομία της χώρας και μαζί με αυτό όλα όσα σχετίζονται με την παραγωγή του, από τις περιοχές όπου καλλιεργείται μέχρι την εξασφάλιση των αναγκαίων προϋποθέσεων για τη σωστή καλλιέργειά του.

Η σημασία αυτού του αγροτικού προϊόντος για την ανάπτυξη του Ουζμπεκιστάν είναι εμφανής αν παρατηρήσουμε τις διακυμάνσεις του ΑΕΠ της χώρας σε συνδυασμό με τον όγκο των εξαγωγών της, που όπως αναφέραμε προηγουμένως κυριαρχούνται από το βαμβάκι. Κατά τη διάρκεια λοιπόν περιόδων μεγάλων και δραματικών μειώσεων της διεθνούς τιμής του βαμβακιού, όπως το 1996 και το 2002, ο αντίκτυπος στον όγκο των εξαγωγών ήταν άμεσος και κατά συνέπεια η μείωση του ΑΕΠ του Ουζμπεκιστάν ακολουθούσε την ίδια πορεία. Με βάση την ίδια λογική η αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης για βαμβάκι εκτόξευσε τις ουζμπέκικες εξαγωγές το 2005 και 2006 και παράλληλα τα έσοδα της χώρας.

Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει και η κατεύθυνση αυτών των εξαγωγών. Οι χώρες οι οποίες εισάγουν πρώτες ύλες από το Ουζμπεκιστάν είναι κυρίως οι χώρες της ΕΕ των 27 και φυσικά η Ρωσία, η οποία απορροφά το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών του ουζμπέκικου βαμβακιού. Μεταξύ των υπολοίπων χωρών που προμηθεύονται τα ουζμπέκικα προϊόντα μπορούμε να διακρίνουμε το Καζακστάν και το Τατζικιστάν τα οποία συνιστούν τους κυριότερους αποδέκτες των εξαγωγών του Ουζμπεκιστάν στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας αν και τα επίπεδα εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών της περιοχής είναι ιδιαίτερα χαμηλά. Μία άλλη ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι η σταδιακή αναβάθμιση της Κίνας σε σημαντικό εμπορικό εταίρο και στην περίπτωση του Ουζμπεκιστάν καθώς στον τομέα των εξαγωγών βρίσκεται μεταξύ των τριών πρώτων προορισμών από το 2002 και έπειτα.

Η κατάσταση είναι σχετικά όμοια και στον τομέα των εισαγωγών όπου η ανάγκη του Ουζμπεκιστάν για κεφαλαιουχικά αγαθά και μηχανολογικό εξοπλισμό, τα οποία δεν μπορεί να παράγει το ίδιο, το έχει οδηγήσει στην προμήθειά τους από χώρες όπως η Ρωσία, η Ν. Κορέα, η Γερμανία, η Κίνα αλλά και το Καζακστάν. Ως προς το μέγεθος αυτών των εισαγωγών όμως, η συγκριτική και παράλληλη μελέτη της μεταβολής του όγκου των

εξαγωγών και των εισαγωγών κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών επιβεβαιώνει την ισχυρή παρουσία του κράτους αλλά και την μονοδιάστατη δομή της οικονομίας του Ουζμπεκιστάν. Έτσι όταν οι εξαγωγές βάμβακος ενισχύουν τον κρατικό προϋπολογισμό με σημαντικά έσοδα, οι εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων αυξάνονται ανάλογα ενώ όταν οι διεθνείς συγκυρίες προκαλέσουν μείωση στη διεθνή ζήτηση του βαμβακιού και συνεπώς και των εξαγωγών του, το Ουζμπεκιστάν ακολουθεί περιοριστικές πολιτικές και ως προς τις εισαγωγές, τις οποίες προσπαθεί αν υποκαταστήσει με εγχώρια προϊόντα.

2.2.2.3 Τουρκμενιστάν

Το Τουρκμενιστάν διαθέτει μία οικονομία η οποία μοιάζει πολύ με αυτή του Ουζμπεκιστάν. Είναι μία χώρα προικισμένη με πλούσια αποθέματα πολύτιμων φυσικών πόρων οι οποίοι έχουν ενισχύσει σημαντικά την οικονομική της δραστηριότητα και αποτελούν τη βασικότερη πηγή εσόδων. Η κυβέρνηση του Ασγκαμπάτ θέλοντας να επιτύχει την οικονομική ανεξαρτησία της χώρας έχει διατηρήσει υπό τον έλεγχό της τη διαχείριση των κρίσιμων για τον πλούτο της χώρας πλουτοπαραγωγικών πόρων και προσπαθεί με τα έσοδα που αυτοί αποφέρουν να συντηρήσει ένα ανεπαρκές οικονομικό σύστημα. Οι μεταρρυθμίσεις προχωρούν με εξαιρετικά αργό ρυθμό και αφορούν λιγότερο σημαντικούς τομείς της οικονομίας όπως οι ιδιωτικοποιήσεις των μικρών επιχειρήσεων[94]. Έτσι προκειμένου να επιτύχει την ανάπτυξη το Τουρκμενιστάν έχει υιοθετήσει μία αναπτυξιακή πολιτική η οποία στηρίζεται στις κρατικές επενδύσεις και στην κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής και μνημείων[95].

Με τον τρόπο αυτό η οικονομία της χώρας και η ανάπτυξή της καθορίζονται εν πολλοίς από την ικανότητα του Τουρκμενιστάν να εξασφαλίσει σκληρό συνάλλαγμα από τις εξαγωγές του. Αυτές οι εξαγωγές αφορούν τα προϊόντα που μονοπωλούν την παραγωγική δραστηριότητα της χώρας, δηλαδή το φυσικό αέριο, το πετρέλαιο και το βαμβάκι. Τα άφθονα εκμεταλλεύσιμα αποθέματα φυσικού αερίου, τα οποία ανακαλύφθηκαν τη δεκαετία του 1980 και κατατάσσουν το Τουρκμενιστάν στην τέταρτη θέση των κρατών που διαθέτουν αποθέματα φυσικού αερίου παγκοσμίως, εξασφάλισαν στο συγκεκριμένο πλουτοπαραγωγικό πόρο μία κυρίαρχη θέση στην τουρκμένικη οικονομία. Φυσικά η χώρα διαθέτει επίσης πετρελαϊκά κοιτάσματα ενώ η σοβιετική περίοδος της κληρονόμησε τη μονοκαλλιέργεια του βαμβακιού η οποία είναι ιδιαίτερα κερδοφόρα. Παρ' όλα αυτά, ο πλούτος της χώρας αυτής στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη διάθεση του φυσικού αερίου στο

[94] Βλ. Ibid, σ. 93
[95] Βλ. Ibid, σσ. 94-5

εξωτερικό, όπως κατά αναλογία το Καζακστάν στηρίζεται στις εξαγωγές του πετρελαίου και το Ουζμπεκιστάν στο εμπόριο του βαμβακιού.

Ωστόσο το Τουρκμενιστάν αντιμετωπίζει στο θέμα της διάθεσης του φυσικού αερίου κυρίως, ένα πρόβλημα πολύ κοινό στην περιοχή: την εξάρτησή του από τη Ρωσία. Όπως και στην περίπτωση του δικτύου των αγωγών πετρελαίου, το σοβιετικό σύστημα διάθεσης του φυσικού αερίου προέβλεπε τη διοχέτευση του φυσικού αερίου από τις περιοχές παραγωγής στο κεντρικό δίκτυο αγωγών που βρίσκεται στη σημερινή Ρωσική ομοσπονδία και από εκεί προς τις χώρες διάθεσής του. Έτσι σήμερα το Τουρκμενιστάν δεν μπορεί να εξάγει το φυσικό αέριο που διαθέτει σε χώρες πέρα των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών καθώς η Ρωσία αρνήθηκε μετά την ανεξαρτησία της χώρας τη διοχέτευση του τουρκμένικου αερίου στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Η στάση αυτή της Ρωσίας περιορίζει σημαντικά τις δυνατότητες ανεξάρτητης ανάπτυξης της οικονομίας της χώρας, όπως το επιθυμούσε η

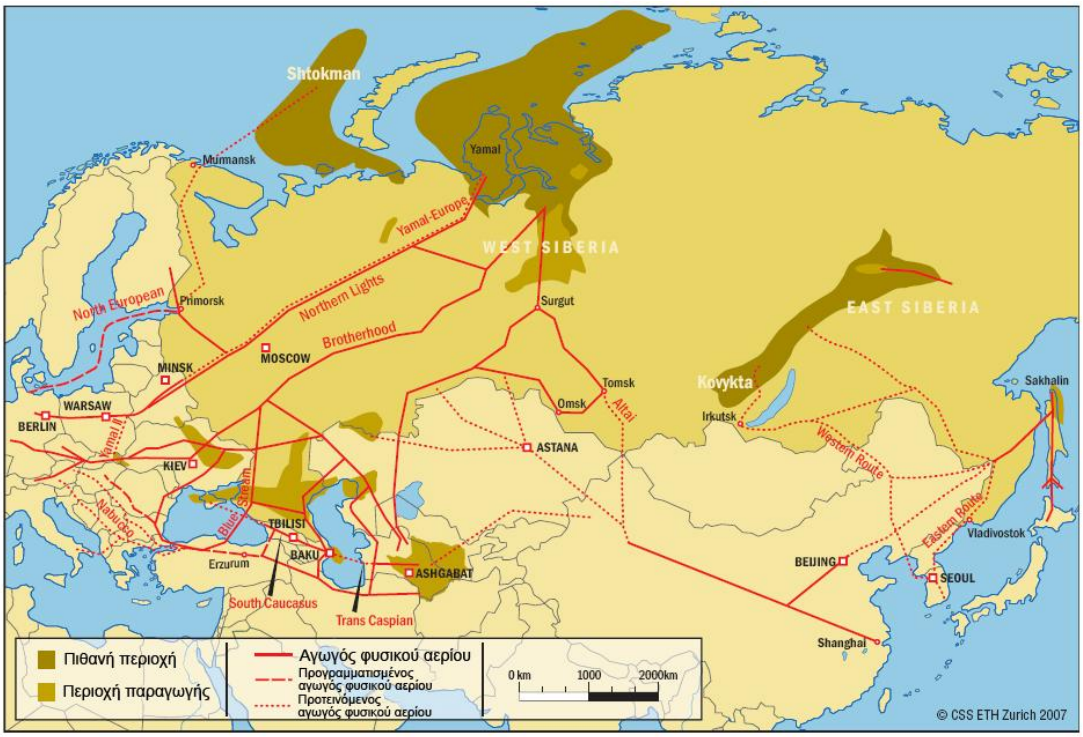

Χάρτης 2.2.3 Ρωσία: Κύριοι αγωγοί εξαγωγής φυσικού αερίου, 2007
Πηγή: Research Centre for East European Studies, University Bremen and Centre for Security Studies, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, Russian Analytical Digest, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007

ηγεσία Νιγιάζοφ, καθώς η επιβληθείσα εξάρτηση δεν επιτρέπει την αναζήτηση νέων αγορών μέσω του υπάρχοντος δικτύου[96]. Μία ακόμα συνέπεια αυτής της εξάρτησης είναι ο περιορισμός των εξαγωγών του Τουρκμενιστάν στον πρώην σοβιετικό χώρο ο οποίος εξαρτά την οικονομική ανάπτυξη της χώρας από την ικανότητα (ή μάλλον την ανικανότητα) των γειτονικών του κρατών να ανταποκριθούν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις που προκύπτουν από τις παραπάνω εξαγωγές[97].

Παρ' όλα αυτά, το Τουρκμενιστάν έχει διαπιστώσει ότι την αναγκαιότητα της συνεργασίας του με τη Ρωσία κατά παράβαση της πολιτικής της ανεξάρτητης οικονομικής του ανάπτυξης ελλείψει νέων διόδων για το φυσικό του αέριο. Η εναλλακτική επιλογή της κατασκευής νέων αγωγών φυσικού αερίου μέσω γειτονικών χωρών είναι εξαιρετικά πολύπλοκη εξαιτίας της προϋπόθεσης της εξασφάλισης προμήθειας μεγάλων ποσοτήτων από τις πιθανές χώρες-προμηθευτές. Σε δύο περιπτώσεις, αυτές οι προϋποθέσεις υπάρχουν και το Τουρκμενιστάν επιδιώκει την αξιοποίησή τους, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε νέες μεγάλες αγορές οι οποίες θα επιτρέψουν την αύξηση της παραγωγής του ($6^{ο}$ στην παραγωγή φυσικού αερίου το 1995, $12^{ο}$ το 2003) και επομένως των εσόδων του. Η πρώτη αφορά την κατασκευή ενός αγωγού που θα προμηθεύει την Κίνα με φυσικό αέριο και το οποίο θα διέρχεται από το Ουζμπεκιστάν και το Καζακστάν και θα καταλήγει στο Ουρούμκι της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και η δεύτερη την κατασκευή ενός υποθαλάσσιου αγωγού από το λιμάνι του Τουρκμένμπασι στο Αζερμπαϊτζάν ο οποίος θα μεταφέρει το τουρκμένικο αέριο στη Δύση χωρίς τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας. Και τα δύο σχέδια διαθέτουν ένα μεγάλο βαθμό δυσκολίας καθώς στο μεν πρώτο το κόστος είναι αβάσταχτο για μία οικονομία όπως αυτή του Τουρκμενιστάν ενώ το δεύτερο συναντά την σθεναρή αντίσταση μίας μεγάλης δύναμης όπως είναι η Ρωσία για προφανείς λόγους[98].

Η προσπάθεια του Τουρκμενιστάν να προωθήσει την ανεξάρτητη οικονομική του ανάπτυξη το έχει ωθήσει στην αναζήτηση εμπορικών εταίρων που, ενώ θα του προμηθεύουν τον απαραίτητο κεφαλαιουχικό εξοπλισμό που χρειάζεται και παράλληλα θα εισάγουν τα προϊόντα που έχει το Τουρκμενιστάν να προσφέρει, δεν θα είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν αυτή τη σχέση ως μοχλό πίεσης όπως δυνητικά θα μπορούσε να πράξει η Ρωσία ή οι υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής Ασίας. Πέρα λοιπόν από τη Ρωσία, η οποία λόγω των αγωγών εκ των πραγμάτων είναι προορισμός των τουρκμενικών εξαγωγών αλλά και

[96] Επιπλέον αυτή η εξάρτηση δεν επιτρέπει την υιοθέτηση των διεθνών τιμών του φυσικού αερίου με αποτέλεσμα τα έσοδα του Τουρκμενιστάν να είναι τρεις φορές λιγότερα. Ενδεικτικά ενώ η Ρωσία προμηθεύεται το τουρκμένικο φυσικό αέριο στην τιμή των 100 δολ. ανά κυβικό μέτρο, η ίδια το μεταπωλεί στις ευρωπαϊκές χώρες στην τιμή των 300 δολ. το κυβικό μέτρο. Βλ. Malashenko, Aleksei, «Russia and Turkmenistan», *Russian Analytical Digest*, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007, σ. 2

[97] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σσ. 96-7, 155

[98] Βλ. Malashenko, Aleksei, op.cit No 96, σσ. 3-4

χώρα εισαγωγής βιομηχανικών προϊόντων, το Τουρκμενιστάν έχει στραφεί κυρίως σε χώρες της ΕΕ των 27 και της Μέσης Ανατολής αλλά και σε άλλες χώρες του πρώην Σοβιετικού χώρου, όπως η Ουκρανία και το Αζερμπαϊτζάν. Η Κίνα επίσης δραστηριοποιείται στο εμπόριο με το Τουρκμενιστάν όπως και η Τουρκία η οποία διατηρεί στενές σχέσεις με την ηγεσία του Ασγκαμπάτ.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του ΑΕΠ του Τουρκμενιστάν από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας του μέχρι σήμερα. Όπως τα περισσότερα πρώην σοβιετικά κράτη, το Τουρκμενιστάν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σημείωνε μεγάλα ποσοστά μείωσης του ΑΕΠ του λόγω βασικών οικονομικών προβλημάτων όπως ο υπερπληθωρισμός, το αυξημένο εξωτερικό χρέος της χώρας, τα μεγάλα ελλείμματα στον κρατικό προϋπολογισμό. Το σκληρό συνάλλαγμα που προσέφεραν οι εξαγωγές λειτουργούσε εν μέρει ενισχυτικά αλλά όταν το 1996-97 η τιμή του βάμβακος έπεσε κατά πολύ και ταυτόχρονα το Τουρκμενιστάν αναγκάστηκε να διακόψει τη διοχέτευση φυσικού αερίου προς την Ουκρανία, την μεγαλύτερη χώρα-προμηθεύτρια, εξαιτίας του υπέρογκου χρέους της, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ γνώρισε μία απότομη μείωση.

Η οικονομία του Τουρκμενιστάν κατάφερε τελικά να ανακάμψει σχετικά γρήγορα χάρη στην άνοδος των διεθνών τιμών του πετρελαίου και του βαμβακιού. Έτσι το ΑΕΠ του από το 2001 και έπειτα αυξάνεται διαρκώς και οι υψηλές τιμές ιδίως του πετρελαίου, το οποίο το 2001 συνιστούσε το 26% των εξαγωγών του[99], συμβάλλουν στη συντήρηση αυτής της συνεχούς βελτίωσης των οικονομικών δεικτών του Τουρκμενιστάν. Η αβεβαιότητα όμως που επικρατεί στην διεθνή αγορά πετρελαίου καθιστά εύθραυστη την οικονομική ισχύ της συγκεκριμένης χώρας της Κεντρικής Ασίας, η οποία αντιμετωπίζει κρίσιμα διαρθρωτικά προβλήματα και δε διαθέτει αποτελεσματικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης μίας σημαντικής μείωσης των εσόδων της.

Όπως είναι προφανές από το διάγραμμα 2.2.7 η θέση του Τουρκμενιστάν στην κατανομή της οικονομικής ισχύος στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας έχει βελτιωθεί σημαντικά, έτσι ώστε σήμερα το ΑΕΠ της να υπερβαίνει εκείνο του Ουζμπεκιστάν. Όπως αναφέραμε η εξέλιξη αυτή αποτελεί συνέπεια της υψηλής διεθνούς τιμής του πετρελαίου και επομένως μπορεί πολύ εύκολα να αντιστραφεί εις βάρος του Τουρκμενιστάν. Σε καμία περίπτωση δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η θετική αυτή διεθνής συγκυρία αποτέλεσε το εφαλτήριο μίας ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης ανάλογης με αυτή του Καζακστάν. Το πρόβλημα στην περίπτωση του Τουρκμενιστάν αλλά και του Ουζμπεκιστάν είναι ότι ο αυστηρός κρατικός έλεγχος και η απουσία μεταρρυθμίσεων δεν τους επιτρέπει να

[99] Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, Theodore, *Economic Dimensions of Security in Central Asia* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006), σ. 9

εκμεταλλευτούν στο έπακρο αυτές τις διεθνείς εξελίξεις, καθώς η επίδρασή τους περιορίζεται στην αύξηση της εισροής συναλλάγματος. Έτσι η οικονομική τους ισχύ είναι ιδιαίτερα εύθραυστη και ευμετάβλητη.

2.2.2.4 Τατζικιστάν και Κιργιστάν: οι φτωχοί συγγενείς

Ολοκληρώνοντας την μελέτη της σχετικής οικονομικής ισχύος των κρατών της Κεντρικής Ασίας, μένει να ασχοληθούμε με τα δύο λιγότερο ισχυρά κράτη, το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν. Τα κράτη αυτά ξεκίνησαν την περίοδο της ανεξαρτησίας τους με τις λιγότερο ευνοϊκές προϋποθέσεις καθώς αποτελούν τα λιγότερο προικισμένα σε φυσικούς πόρους κράτη της περιοχής. Επιπλέον η γεωγραφική τους θέση σε συνδυασμό με το ανάγλυφο της επικράτειάς τους δεν τους επιτρέπει την πρόσβαση και την άμεση σύνδεσή τους με μεγάλες αγορές ή οδούς μεταφοράς των προϊόντων τους σε αυτές και έτσι δημιουργούνται πρόσθετα εμπόδια στην προσπάθειά τους για οικονομική ανάπτυξη. Δεν είναι λοιπόν περίεργο που το ΑΕΠ των χωρών αυτών είναι το χαμηλότερο στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας.

Ο εμφύλιος πόλεμος στο Τατζικιστάν από το 1992 ως το 1997 ήρθε να προστεθεί στις ήδη δυσμενείς συνθήκες και έδωσε το τελικό πλήγμα στην οικονομία της χώρας οδηγώντας στην κατακόρυφη πτώση του ΑΕΠ της, τη μεγαλύτερη σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Όπως ήταν φυσικό όλες οι παραγωγικές δραστηριότητες στη χώρα αποδιοργανώθηκαν, δεν μπόρεσαν να υπάρξουν επενδύσεις ενώ η προσπάθεια ανασυγκρότησης που ακολούθησε δημιούργησε ένα υπέρογκο εξωτερικό χρέος, κυρίως προς τη Ρωσία η οποία ανέλαβε να στηρίξει αυτή την προσπάθεια του Κιργιστάν.

Ωστόσο ορισμένες βιομηχανίες κατάφεραν να επιβιώσουν την εμφύλιας σύρραξης και να δώσουν μία μικρή ώθηση στην οικονομία της χώρας. Οι κυριότερες ήταν αυτή της παραγωγής αλουμινίου ενώ σημαντικά έσοδα για το Τατζικιστάν προσφέρουν οι εξαγωγές βάμβακος και η παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας[100]. Επίσης έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις όπως η ιδιωτικοποίηση των μικρών επιχειρήσεων που ολοκληρώθηκε το 1999 και των μεσαίων και μεγάλων κρατικών εταιρειών που ξεκίνησε το 1998 αλλά και η απελευθέρωση της αγοράς του βάμβακος. Η τελευταία εξέλιξη ήταν μία από τις θετικές συνέπειες της απώλειας του ελέγχου στην παραγωγή του βαμβακιού από την κυβέρνηση εξαιτίας του πολέμου[101]. Στο διεθνές εμπόριο, το Τατζικιστάν έχει και αυτό παρουσιάσει μία αλματώδη αύξηση των εξαγωγών του, οι οποίες κατευθύνονται κυρίως προς χώρες της Δυτικής Ευρώπης, όπως η Ολλανδία, αλλά και την Τουρκία η οποία δέχεται

[100] Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, op.cit No 99, σ. 9
[101] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 67

ένα πολύ μεγάλο μέρους του όγκου των τατζίκικων εξαγωγών. Η Ρωσία και το Ουζμπεκιστάν αποτελούν επίσης δύο σημαντικούς εμπορικούς εταίρους στον τομέα των εξαγωγικών προϊόντων με μειούμενη όμως σημασία. Η κατάσταση είναι διαφορετική στις εισαγωγές όπου η Ρωσία τελευταία έχει μετατραπεί στο βασικό προμηθευτή του Τατζικιστάν αυξάνοντας ακόμα περισσότερο την επιρροή της στη χώρα ενώ το Ουζμπεκιστάν έχει μειώσει από το 2000 τις εισαγωγές στη χώρα παραμένοντας όμως μεταξύ των στρατηγικών εμπορικών εταίρων του Τατζικιστάν. Εκτός από αυτές τις δύο χώρες, το Τατζικιστάν εισάγει αναγκαία κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά αγαθά όλο και περισσότερο από το Καζακστάν και την Κίνα.

Οι θετικές αυτές εξελίξεις βοήθησαν τη χώρα να ανακάμψει από το 1999 και μετά, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι έχουν λυθεί τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Ένα βασικό πρόβλημα που εξακολουθεί να εμποδίζει την ανάπτυξη της χώρας είναι τα κατεστραμμένα δίκτυα μεταφορών τα οποία δεν επιτρέπουν την εύκολη διακίνηση των εμπορευμάτων και επομένως την οικονομική ενοποίηση. Η μεγαλύτερη όμως αδυναμία της οικονομίας του Τατζικιστάν είναι το εξωτερικό της χρέος το οποίο την εξαρτά περισσότερο από οτιδήποτε άλλο από τη Ρωσία. Το μέγεθός του συνολικού εξωτερικού χρέους ανερχόταν το 2002 στο 82,3% του ΑΕΠ του Τατζικιστάν, το οποίο την χρονιά εκείνη ήταν 1,5 δισ. δολ., ενώ οι οφειλές προς τη Ρωσική ομοσπονδία ήταν της τάξης των 300 εκατ. δολ. δηλαδή σχεδόν το ένα πέμπτο του ΑΕΠ του[102]. Η κατάσταση αυτή έχει αυξήσει τρομερά την επιρροή της Ρωσίας στη χώρα αυτή και της έχει επιτρέψει την απόσπαση σημαντικών παραχωρήσεων οι οποίες δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύναψη συμφωνίας τον Οκτώβριο του 2004 για τη διαγραφή 260 εκατ. δολ. από το χρέος του Τατζικιστάν προς τη Ρωσία, με αντάλλαγμα τη μόνιμη εγκατάσταση ρωσικών δυνάμεων στο τατζίκικο έδαφος[103].

Η περίπτωση του Κιργιστάν μπορεί να μην εμπεριέχει τις καταστροφικές συνέπειες ενός εμφυλίου πολέμου αλλά οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες δεν έχουν επιτρέψει ούτε σε αυτή τη χώρα την οικονομική ανάκαμψη. Το Κιργιστάν υπήρξε το πρώτο από τα κράτη της Κεντρικής Ασίας που μετά την ανεξαρτησία του θέλησε να ακολουθήσει πιστά το φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο. Αυτό που οραματιζόταν η ηγεσία της χώρας ήταν η δημιουργία μίας οικονομικής όασης ανάλογης με αυτή της Ελβετίας στην Ευρώπη. Ήταν η πρώτη λοιπόν χώρα που πραγματοποίησε τη μετάβασή της στην οικονομία της αγοράς σύμφωνα με τις επιταγές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Διεθνούς Τράπεζας. Απελευθέρωσε έτσι τις τιμές των προϊόντων της, προχώρησε στη μακροοικονομική

[102] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 67-8
[103] Marten, Kimberly, op.cit No 28, σσ. 227-8

σταθεροποίηση, στη φιλελευθεροποίηση του εξωτερικού της εμπορίου αλλά και στην εκτεταμένη ιδιωτικοποίηση των υπό κρατικό έλεγχο επιχειρήσεων.

Αν και ακολούθησε λοιπόν μία πολιτική πολύ πιο μεταρρυθμιστική από άλλα κράτη της Κεντρικής Ασίας, δεν μπόρεσε να θέσει τις βάσεις μίας αναπτυσσόμενης οικονομίας. Μία βασική αιτία αυτής της αδυναμίας ήταν η στήριξη της χώρας σε ένα μεγάλο πρόγραμμα διεθνούς βοήθειας, που ξεκίνησε με την υιοθέτηση από το Κιργιστάν των παραπάνω μεταρρυθμίσεων. Από το 1992 ως το 2000 το ύψος αυτής της βοήθειας ήταν 1,7 δισ. δολ. και προερχόταν κατά το ήμισυ από σημαντικές διεθνείς οικονομικές υπηρεσίες και οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Διεθνής Τράπεζα, η Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη[104]. Ωστόσο σημαντική οικονομική βοήθεια παρείχαν και μεμονωμένες χώρες όπως η Ιαπωνία και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η συμβολή αυτής της διεθνούς οικονομικής στήριξης στην οικονομία της χώρας ήταν σημαντική καθώς επέτρεψε την αύξηση των δημόσιων δαπανών και την κατασκευή κρίσιμων έργων υποδομής όπως δρόμων, αρδευτικών έργων και δικτύων ηλεκτρισμού. Το πρόβλημα όμως των ποσών που κατευθύνθηκαν προς το Κιργιστάν ήταν ότι ένα μεγάλο ποσοστό τους είχαν τη μορφή δανείων[105], με αποτέλεσμα πολύ σύντομα να προκύψει ένα μεγάλο εξωτερικό χρέος για τη χώρα.

Ακόμα όμως και αυτή η διεθνής βοήθεια δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς χρησιμοποιήθηκε από την ηγεσία του Κιργιστάν προκειμένου να καλυφθούν ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού, χωρίς να καταβάλλεται προσπάθεια της δομικής ανασυγκρότησης της χώρας. Βασική έλλειψη σε αυτή την προσπάθεια ήταν η απουσία ενός σταθερού νομικού πλαισίου το οποίο να μπορεί να υποστηρίξει τις λειτουργίες μιας ανοικτής οικονομίας. Έτσι οι μηχανισμοί της αγοράς δε μπορούσαν να αναπτυχθούν πλήρως και να στηρίξουν την άνθηση κρίσιμων τομέων της οικονομίας φέρνοντας την επιθυμητή ανάπτυξη.

Η μοναδική δραστηριότητα που κατάφερε να ωθήσει ως ένα βαθμό το Κιργιστάν στην ανάπτυξη του βιομηχανικού του προϊόντος σε μία περίοδο αποβιομηχανοποίησης ήταν η εξόρυξη χρυσού από το χρυσορυχείο του Κουμτόρ, ένα από τα μεγαλύτερα του κόσμου με υπολογιζόμενα αποθέματα ύψους 700 τόνων. Ο χρυσός αποτελεί τον έναν από τους δύο σημαντικότερους πλουτοπαραγωγικούς πόρους της χώρας. Είναι η μοναδική επιχειρηματική δραστηριότητα στο Κιργιστάν η οποία κατάφερε να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις

[104] Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 82

[105] Οι πιστώσεις των διεθνών οικονομικών ιδρυμάτων στο Κυργιστάν κατά την περίοδο 1991-2004 ανέρχονταν στα 2 δισ. δολ., βλ. Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, op.cit No 99, σ. 80

και μέσω αυτών να οδηγήσει το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ σε αύξηση την περίοδο 1995-97. Έκτοτε είναι η δύναμη που συντηρεί την οικονομική ανάπτυξη της χώρας από το 1997, ημερομηνία έναρξης λειτουργίας του χρυσορυχείου στο Κουμτόρ, ως σήμερα[106]. Η θεμελιώδης σημασία του συγκεκριμένου χρυσορυχείου για την διατήρηση της ανοδικής πορείας του ΑΕΠ της χώρας είναι εμφανής από τα γεγονότα του 2002 και του 2005. Το κλείσιμο του χρυσορυχείου και στις δύο περιπτώσεις, λόγω κατολισθήσεων την πρώτη φορά και λόγω αποκλεισμού από τους δυσαρεστημένους κατοίκους της περιοχής τη δεύτερη, είχε ως αποτέλεσμα τη μηδενική αύξηση του ΑΕΠ του Κιργιστάν εκείνες τις δύο χρονιές. Η μοναδική χρονιά που ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ γνώρισε μία ανάλογη, αλλά μικρότερη, πτώση ήταν το 1998 εξαιτίας της χρηματοοικονομικής κρίσης στη Ρωσία.

Οι εξαγωγές όμως του Κιργιστάν δεν περιορίζονται στον χρυσό καθώς αυτές αποτελούνται κατά 10-15% από την υδροηλεκτρική ενέργεια που παράγει. Η παραγωγή αυτή καθίσταται δυνατή εξαιτίας του ελέγχου που ασκεί στον όγκο των υδάτων του ενός εκ των δύο μεγάλων ποταμών της Κεντρικής Ασίας αλλά και στην ύπαρξη ενός μεγάλου αποταμιευτικού έργου στο Τοκτογκούλ[107]. Ως προς την κατεύθυνση του συνόλου των εξαγωγών του Κιργιστάν, αυτή εξαρτάται από τις χώρες που παρουσιάζουν αγοραστικό ενδιαφέρον για το χρυσό. Αυτή η ζήτηση λόγω της φύσης του προϊόντος μεταβάλλεται συχνά με αποτέλεσμα κατά τα περιόδους να παρουσιάζονται μεγάλες εξαγωγές προς ορισμένες χώρες χωρίς όμως διάρκεια. Παράδειγμα αποτελούν οι εξαγωγές την περίοδο 1997-2001 προς τη Γερμανία, την περίοδο 2001-2006 προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και οι απότομες αυξομειώσεις των εξαγωγών προς την Ελβετία. Παρ' όλα αυτά, το Κιργιστάν διαθέτει και σταθερούς εμπορικούς εταίρους όπως η Ρωσία και το Καζακστάν, κράτη τα οποία εμφανίζονται να κυριαρχούν στις εισαγωγές που πραγματοποιεί το Κιργιστάν. Όσον αφορά τις εισαγωγές να σημειώσουμε για μία ακόμα φορά την σταθερά ανοδική πορεία των κινεζικών εισαγωγών στη χώρα.

2.2.2.5 Νερό: κρίσιμος παράγοντας ανάπτυξης

Όπως είναι εμφανές από την παραπάνω ανάλυση οι οικονομίες των κρατών της Κεντρικής Ασίας, με εξαίρεση ίσως τη Ρωσία και το Καζακστάν, κυριαρχούνται από συγκεκριμένους πλουτοπαραγωγικούς πόρους, όπως το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και ο χρυσός, και τη μονοκαλλιέργεια του βαμβακιού, παραγωγικοί τομείς που έχουν περιορίσει τη ανάπτυξη άλλων βιομηχανικών τομέων και ως εκ τούτου έχουν καθορίσει αποφασιστικά τη δομή των

[106] Για λεπτομέρειες σχετικά με την επενδυτική δραστηριότητα στο ορυχείο του Κουμτόρ βλ. Pomfret, Richard, op.cit No 6, σ. 80

[107] International Crisis Group, «Central Asia: Water and Conflict», ICG Asia Report No. 34 (May 2002), σ. 2

οικονομιών αυτών. Όπως παρατηρούμε και στον πίνακα 2.2.1 η απασχόληση του εργατικού δυναμικού των πέντε κρατών της Κεντρικής Ασίας στον αγροτικό τομέα είναι η κυρίαρχη τάση, καθώς σε χώρες όπως το Τατζικιστάν ανέρχεται στο 67%. Αυτή η εικόνα οφείλεται εν μέρει στη μεγάλη σημασία που έχει η καλλιέργεια του βαμβακιού για τις οικονομίες κυρίως του Ουζμπεκιστάν, του Τατζικιστάν και του Τουρκμενιστάν, στις οποίες οι εξαγωγές βαμβακιού αποτελούν σημαντική πηγή εσόδων. Ας μη ξεχνάμε ότι η οικονομία του Ουζμπεκιστάν εξαρτάται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής Ασίας από τις εξαγωγές του βαμβακιού. Ένας δεύτερος λόγος της αυξημένης γεωργικής απασχόλησης είναι οι αυξανόμενες ανάγκες σε τροφή για τις χώρες της περιοχής, οι οποίες προσπαθούν να την εξασφαλίσουν αξιοποιώντας τις δικές τους δυνατότητες. Αυτό βέβαια σημαίνει την καλλιέργεια μεγάλων εκτάσεων ρυζιού και σιταριού, γεγονός που διευκολύνεται από το μεγάλο ποσοστό αρδεύσιμων εκτάσεων καλλιεργήσιμης γης σε όλες τις χώρες πλην του Καζακστάν.

Πίνακας 2.2.1 Αγροτικός πληθυσμός και Απασχόληση στον αγροτικό τομέα στις χώρες της Κεντρικής Ασίας

Χώρα	**Αγροτικός πληθυσμός(%)**	**Απασχόληση στον αγροτικό τομέα**	**Αρδευόμενες καλλιέργειες (% της καλλιεργούμενης γης το 1999)**
Τατζικιστάν	72	67	84
Κυργιστάν	66	55	75
Ουζμπεκιστάν	63	44	89
Τουρκμενιστάν	55	48	100
Καζακστάν	44	20	7

Πηγή: Micklin, Philip, *Managing Water in Central Asia*, London: The Royal Institute of International Affairs, 2000 στο Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, Theodore, *Economic Dimensions of Security in Central Asia* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006)

Αυτά όμως τα δομικά χαρακτηριστικά των οικονομιών της Κεντρικής Ασίας ενέπλεξαν τα κράτη της περιοχής μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης σε ένα ανταγωνισμό για ένα φυσικό αγαθό σε μάλλον περιορισμένες ποσότητες στην περιφέρεια αυτή: το νερό. Κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής εξουσίας η διαχείριση των υδάτινων πόρων δεν ήταν πρόβλημα καθώς καθοριζόταν από το κέντρο και επιπλέον αφορούσε περιφέρειες

ενός ενιαίου οικονομικού χώρου[108]. Όταν όμως τα κράτη ανεξαρτητοποιήθηκαν, κάποια από αυτά βρέθηκαν να εξαρτώνται από υδάτινα συστήματα τα οποία πηγάζουν στην επικράτεια γειτονικών τους κρατών.

Στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας δύο είναι τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα υδάτινα συστήματα, αυτό του ποταμού Αμού-Νταρία και αυτό του ποταμού Σιρ-Νταρία. Το πρώτο διαθέτει ορισμένες πηγές στο έδαφος του Τατζικιστάν, ενώ ο κύριος όγκος του αποτελεί το φυσικό σύνορο μεταξύ Τατζικιστάν και Αφγανιστάν. Στη συνέχεια της πορείας του συνιστά το σύνορο μεταξύ Ουζμπεκιστάν και Αφγανιστάν, μετά εισέρχεται στο έδαφος του Τουρκμενιστάν, συνεχίζει κατά μήκος των συνόρων του Τουρκμενιστάν με το Ουζμπεκιστάν, εισέρχεται στο Ουζμπεκιστάν και καταλήγει στη λίμνη Αράλη. Το σύστημα του Σιρ-Νταρία πηγάζει από τα βουνά του Κιργιστάν, εισέρχεται στο Ουζμπεκιστάν και ένα

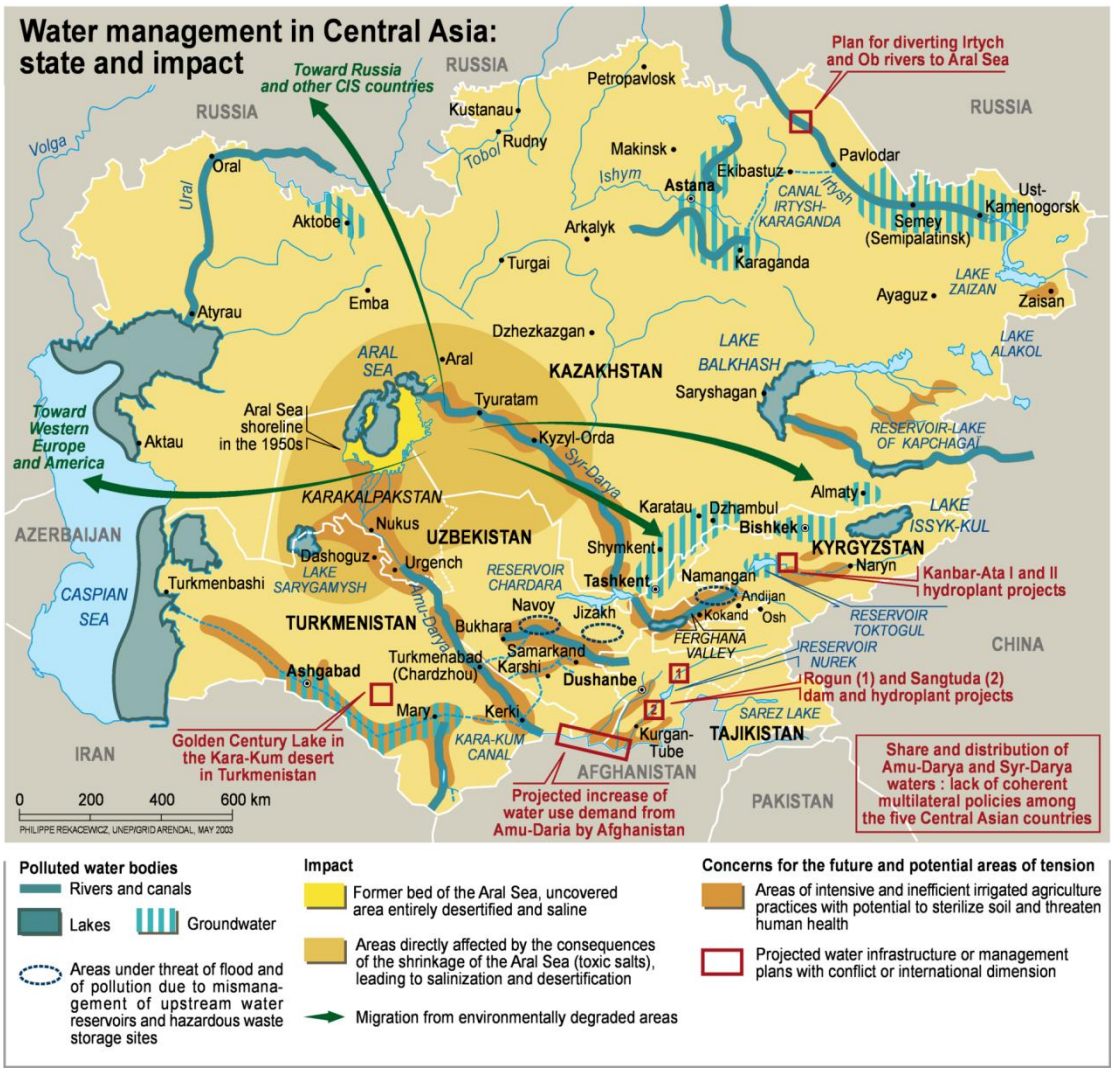

Χάρτης 2.2.4 Διαχείριση των υδάτων στην Κεντρική Ασία
Πηγή: United Nations Environment Programme/ GRID –Arendal library of graphics resources

[108] Για τη διαχείριση των υδάτων κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου βλ. Ibid, σελ. 6-7

μικρό τμήμα του διέρχεται από το Τατζικιστάν προτού καταλήξει και πάλι στο Ουζμπεκιστάν ενώ τελικά καταλήγει και αυτό στη λίμνη Αράλη μέσω του νότιου Καζακστάν.

Μεταξύ αυτών των δύο υδάτινων συστημάτων, ο Σιρ-Νταρία παρουσιάζει το μεγαλύτερο στρατηγικό ενδιαφέρον γιατί σε αυτό βασίζεται η άρδευση της κοιλάδας της Φεργκάνα αλλά και ορισμένων από τις βασικότερες περιοχές καλλιέργειας βαμβακιού στο Ουζμπεκιστάν[109]. Καθώς το βαμβάκι είναι ιδιαίτερα υδρόφιλο, η παροχή μεγάλων ποσοτήτων νερού και γενικότερα η σωστή διαχείρισή του στις περιοχές που ασχολούνται με την παραγωγή του είναι κρίσιμη για την συγκομιδή μία καλής σοδειάς και επομένως βαρύνουσας σημασίας για την οικονομία του.

Το πρόβλημα είναι ότι οι πηγές του συγκεκριμένου ποταμού βρίσκονται στην επικράτεια του Κιργιστάν το οποίο λόγω της επιθετικής και παρεμβατικής πολιτικής που ενίοτε υιοθετεί το Ουζμπεκιστάν απέναντί του είναι προσανατολισμένο σε μία στρατηγική συνεργασία με το Καζακστάν και τη Ρωσία. Επιπλέον ο υδάτινος όγκος του ποταμού Σιρ-Νταρία, πέρα από την άρδευση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων του Κιργιστάν, χρησιμοποιείται και για την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας η οποία τόσο ένα βασικό εξαγώγιμο προϊόν όσο και μία πηγή κάλυψης των ενεργειακών αναγκών της χώρας. Η δραστηριότητα όμως αυτή απαιτεί από τη μία παρακράτηση των υδάτων κατά τη διάρκεια της κρίσιμης για τις βαμβακοκαλλιέργειες περιόδου του καλοκαιριού και ταυτόχρονα πλημμύρες το χειμώνα λόγω των αυξημένων ενεργειακών αναγκών[110].

Όπως είναι λογικό αυτή κατάσταση δημιουργεί συγκρούσεις μεταξύ του Ουζμπεκιστάν που προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή του στο ζήτημα της διαχείρισης του νερού και του Κιργιστάν που θεωρεί ότι μπορεί να ελέγχει το σύνολο των υδάτων του ποταμού μονομερώς. Η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο κρατών έχει λάβει τη μορφή αντιποίνων όπως η διακοπή από το Ουζμπεκιστάν της παροχής φυσικού αερίου προς το Κιργιστάν το χειμώνα του 1997-8 ενώ η έλλειψη πνεύματος συνεργασίας από την πλευρά της ηγεσίας του Κιργιστάν εμφωλεύει ακόμα μεγαλύτερες συγκρούσεις, οι οποίες σύμφωνα με τις απειλές του Ουζμπεκιστάν μπορεί να φτάσουν ως και την ένοπλη επέμβαση[111]. Το Κιργιστάν από την άλλη προσπαθεί αν εκμεταλλευτεί όσο μπορεί έναν από τους ελάχιστους φυσικούς πόρους που διαθέτει σε σχετική αφθονία προκειμένου να πιέσει τις γειτονικές χώρες και να βελτιώσει την ενεργειακή του ασφάλεια. Έτσι το 2001 το κοινοβούλιο του Κιργιστάν ψήφισε ένα νόμο που «εθνικοποιούσε» τα ύδατα του ποταμού Σιρ-Νταρία και

[109] Micklin, Philip. *Managing Water in Central Asia* (RIIA: London, 2000), σ. 55
[110] International Crisis Group, op.cit No 107, σ. 5
[111] Stuart Horsman, "Water in Central Asia", Roy Allison, Lena Jonson (Eds.), *Central Asian Security: The New International Context.* (London. RIIA. 2001), σ. 76

απαιτούσε από τα κράτη από τα οποία διέρχονται αυτά να καταβάλλουν ένα σημαντικό ποσό ως αντάλλαγμα για τη χρήση τους[112]. Αυτή η απαίτηση βέβαια δεν μπορεί να επιβληθεί από μία αδύναμη τόσο στρατιωτικά όσο και οικονομικά χώρα όπως το Κιργιστάν αλλά δείχνει τη στρατηγική σημασία των υδάτων στην Κεντρική Ασία και την διαπραγματευτική ισχύ που μπορούν να προσφέρουν σε μικρά κράτη.

Έχουν υπάρξει βέβαια και προσπάθειες προσέγγισης μεταξύ των βασικών αντιμαχόμενων μερών. Κύριο παράδειγμα αποτελεί η τριμερής συμφωνία που είχε υπογραφεί το 1998 μεταξύ του Καζακστάν, του Κιργιστάν και του Ουζμπεκιστάν για την παροχή ουζμπέκικου φυσικού αερίου και καζάκικων γαιανθράκων και μαζούτ ως αντάλλαγμα για τη διοχέτευση μεγαλύτερου ποσοστού των υδάτων του ποταμού προς τις χώρες αυτές[113]. Δυστυχώς η κρίση του 1997-8 είχε ως αποτέλεσμα την ακύρωση της παραπάνω συμφωνίας και έτσι σήμερα η διαχείριση των υδάτων του ποταμού διαπραγματεύεται σε ετήσια βάση με το Ουζμπεκιστάν να αξιοποιεί το 51% και το Καζακστάν το 37% των υδάτων του ποταμού Σιρ-Νταρία[114]. Μία άλλη προσπάθεια που

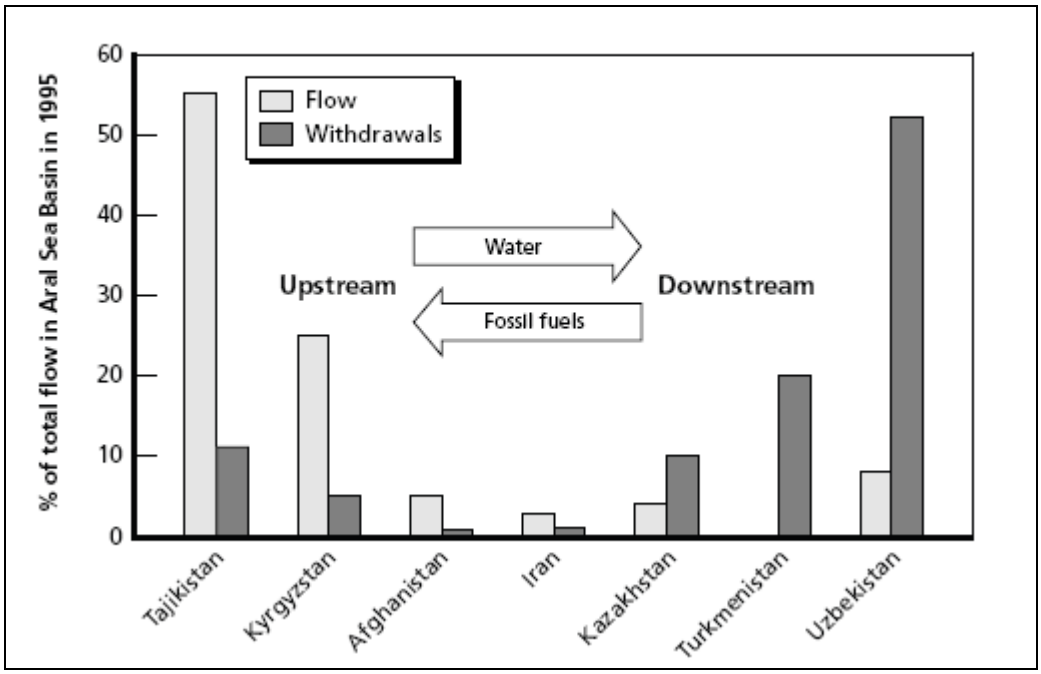

Γράφημα 2.2.8 Ροή και παρακρατήσεις υδάτων στην Κεντρική Ασία
Πηγή: Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, Theodore, *Economic Dimensions of Security in Central Asia* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006)

[112] International Crisis Group, op.cit No 107, σ. 16
[113] Ibid, σ. 9
[114] Ibid, σ. 12

αφορούσε τη συνολική διαχείριση των υδάτων της Κεντρικής Ασίας ήταν η συνθήκη που υπογράφηκε στο Αλμάτι το 1992 και η οποία προέβλεπε συγκεκριμένες ποσοστώσεις για τα κράτη της περιοχής. Ωστόσο η μεταβολή των αρδευτικών αναγκών των χωρών από τις διέρχονται οι υδάτινοι όγκοι των ποταμών Σιρ-Νταρία και Αμού-Νταρία και η ανάγκη μεγαλύτερης παραγωγής ενέργειας και συλλογής του νερού από τις χώρες από τις οποίες πηγάζουν οι ποταμοί αυτοί οδήγησαν στη μη τήρηση των συμφωνηθέντων από τις τελευταίες και σε ισχυρότερες πιέσεις από τις πρώτες. Έτσι οι αντιπαραθέσεις είναι αναπόφευκτες.

Το σύστημα του Αμού-Νταρία προκαλεί και αυτό ανάλογα προβλήματα στις σχέσεις μεταξύ του Ουζμπεκιστάν, του Τουρκμενιστάν και του Τατζικιστάν. Στην περίπτωση αυτή η ισορροπία μεταξύ των τριών κρατών είναι διαφορετική καθώς το Τατζικιστάν είναι ένα εξαιρετικά αδύναμο κράτος που βασίζεται στις εισαγωγές από το Ουζμπεκιστάν, το οποίο και χρησιμοποιεί το μεγαλύτερο μέρος των υδάτων του ποταμού. Παρ' όλα αυτά οι αυξημένες ανάγκες του για την καλλιέργεια της γης το έχουν οδηγήσει στην αύξηση της ποσόστωσης που δικαιούται βάσει της συμφωνίας του 1992 και η οποία ανέρχεται στο 12% των υδάτων του ποταμού[115]. Επιπλέον η πρόβλεψη κατασκευής δύο νέων υδροηλεκτρικών έργων κατά μήκος της κοίτης του Αμού-Νταρία[116] πρόκειται να μεταβάλλουν τη ροή του ποταμού και επομένως να επηρεάσουν τις επαρχίες του Ουζμπεκιστάν από όπου διέρχεται. Επομένως η μεταβολή της πολιτικής του Τατζικιστάν στο θέμα των υδάτων μπορεί να φέρει τα δύο κράτη σε τροχιά σύγκρουσης. Στην περίπτωση αυτή το αποτέλεσμα θα κριθεί από τη στάση της Ρωσίας η οποία αποτελεί ουσιαστικά τον κηδεμόνα του Τατζικιστάν καθώς μία αντιπαράθεση χωρίς τον εξισορροπητικό ρόλο της Ρωσίας θα τελειώσει άδοξα για το τελευταίο.

Ένα άλλο πρόβλημα στη διαχείριση της ροής του ποταμού είναι η συνεργασία του Ουζμπεκιστάν με το Τουρκμενιστάν, καθώς ο ποταμός τρέχει κατά μήκος των συνόρων τους. Αν και τα δύο κράτη έχουν υπογράψει μία συμφωνία το 1996 για τη διευθέτηση του εν λόγω ζητήματος, η οποία προβλέπει την κατά το ήμισυ χρήση των υδάτων του Αμού-Νταρία, το Τουρκμενιστάν φαίνεται πως κάνει υπερβολική χρήση το δικαιώματός του και ιδιοποιείται μεγαλύτερο μέρος των υδάτων. Από την άλλη η Χρυσή Λίμνη του Αιώνα, ένα φιλόδοξο σχέδιο κατασκευής ενός αποταμιευτήρα στην έρημο Καρακούμ[117], προκαλεί ακόμα μεγαλύτερη ανησυχία στο Ουζμπεκιστάν καθώς υπάρχει το ενδεχόμενο να

[115] Ibid, σ. 20
[116] Ibid, σ. 24
[117] Για το φιλόδοξο αυτό σχέδιο του Τουρκμενιστάν βλ. Ibid, σσ. 25-6

τροφοδοτείται η λίμνη αυτή και από τον Αμού-Νταρία και επομένως να μειώνεται περισσότερο το νερό που θα έχει στη διάθεσή του το Ουζμπεκιστάν.

Από τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να εξάγουμε δύο πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι χώρες όπως το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν των οποίων η ισχύς είναι μικρότερη σε παραδοσιακούς τομείς της στρατιωτικής και της οικονομικής ισχύος, μπορούν να αναπληρώνουν αυτή τους την αδυναμία, τουλάχιστον σε σχέση με ένα από τους ισχυρούς τους γείτονες, έχοντας τον έλεγχο ενός τόσο σημαντικού για την περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας φυσικό πόρο. Από την άλλη βέβαια, το πλεονέκτημα αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως απειλή για την ασφάλεια ενός ισχυρότερου κράτους, το οποίο όπως δείχνουν τα γεγονότα, είναι διατεθειμένο να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο προκειμένου να υπερασπιστεί τα ζωτικά του συμφέροντα. Γι' αυτό το λόγο είναι αναγκαία η προσεκτική και συνετή χρήση του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Το δεύτερο συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση είναι η κεντρική θέση του Ουζμπεκιστάν σε αυτό το σύστημα υδάτινων πόρων και η εξάρτησή του από αυτό. Το γεγονός αυτό το καθιστά ευάλωτο σε άμεσες πιέσεις που μπορεί να προέλθουν από το σύνολο σχεδόν των γειτονικών του κρατών, εξαιρουμένου του Καζακστάν. Αρκεί να θυμηθούμε τις στρατιωτικές και οικονομικές εξαρτήσεις της περιοχής, όπως τις παραθέσαμε στις προηγούμενες ενότητες, και θα αντιληφθούμε τους λόγους που αιτιολογούν μία πιθανή χρήση του συντελεστή ισχύος που λέγεται νερό.

2.3 Συμπέρασμα

Στο σημείο αυτό μπορούμε πλέον να έχουμε μία συνολική και σαφή εικόνα ως προς την κατανομή της ισχύος στο περιφερειακό σύστημα της Κεντρικής Ασίας και επομένως της δομής που το χαρακτηρίζει. Θα ήταν δυνατό να προσθέσουμε και άλλους παράγοντες στη μελέτη της δομής της συγκεκριμένης περιφέρειας, όπως αυτοί που αφορούν τη λεγόμενη ήπια ισχύ των κρατών. Επιλέγουμε όμως να περιοριστούμε στους παραπάνω, καθώς αυτοί συνιστούν τον πυρήνα της ισχύος ενός κράτους και η συμπερίληψη δευτερευόντων μεταβλητών, που μπορεί να επηρεάζουν ορισμένες διαστάσεις της ισχύος των κρατών αλλά δεν είναι καθοριστικοί για την τελική κατανομή της, μπορεί να οδηγήσουν σε λάθος ερμηνείες και κατ' επέκταση προβλέψεις.

Αυτό που διαπιστώνουμε στην Κεντρική Ασία λοιπόν είναι ο κυρίαρχος ρόλος της Ρωσικής ομοσπονδίας σε κρίσιμους τομείς της ασφάλειας των κρατών της περιοχής. Το περιφερειακό αυτό σύστημα παρουσιάζει μία μονοπολική δομή καθώς η Ρωσία συνιστά τον πόλο γύρω από τον οποίο περιστρέφονται οι στρατηγικές επιλογές των υπολοίπων κρατών της Κεντρικής Ασίας και ο οποίος καθορίζει τελικά τις σχέσεις ασφαλείας μεταξύ τους. Η

στρατιωτική παρουσία της σε χώρες που βρίσκονται σε νευραλγικά σημεία της περιοχής όπως το Τατζικιστάν και ο άμεσος έλεγχος που μπορεί να ασκεί σε πόρους κρίσιμους για την ανάπτυξη της πλειοψηφίας των κεντροασιατικών κρατών είναι δύο στοιχεία που επιβεβαιώνουν την υπεροχή της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα κράτη, μπορεί να μην είναι σε θέση να συναγωνιστούν την ισχύ της Ρωσίας, αλλά κατέχουν το καθένα από αυτά μία διαφορετική θέση στην κατανομή της ισχύος στην περιοχή, που επηρεάζει τη στάση της μονοπολικής δύναμης απέναντί τους, τη στρατηγική που υιοθετούν απέναντι στη μεγάλη δύναμη της περιφέρειας αλλά και το πλέγμα των σχέσεων που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Η κατανομή αυτή τοποθετεί επικεφαλής το Καζακστάν το οποίο έχει αρχίσει να διευρύνει όλο και περισσότερο το χάσμα του από τις υπόλοιπες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, εξαιρουμένης βέβαια της Ρωσίας. Ακολουθείται από το Ουζμπεκιστάν, τη χώρα που μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 θεωρούνταν ο νέος ηγεμόνας μεταξύ των πέντε κρατών της περιοχής και η οποία γνωρίζει μία φθίνουσα πορεία στη συνολική της ισχύ αλλά και το Τουρκμενιστάν που ισχυροποιείται σταδιακά και μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην περιοχή εφόσον εξέλθει από την θετική του ουδετερότητα. Το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν είναι ουραγοί στη συγκέντρωση ισχύος για τους λόγους που αναλύσαμε προηγουμένως. Παρ' όλα αυτά υπάρχει μία μικρή διαφοροποίηση μεταξύ τους καθώς το Τατζικιστάν φαίνεται να έχει απολέσει ένα σημαντικό στοιχείο της ισχύος του όπως ο πλήρης έλεγχος της επικράτειάς του και ένα μέρος της κυριαρχίας του.

Το επόμενο ερώτημα είναι αν αυτή η μονοπολική κατανομή της ισχύος αποτελεί τη βάση μίας ηγεμονικής θέσης για τη μονοπολική δύναμη. Όπως έχουμε εξηγήσει στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, υπάρχει μία ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ της μονοπολικής δομής ενός συστήματος και της ηγεμονίας ενός κράτους. Στην περίπτωση του κεντρικού διεθνούς συστήματος καταλήξαμε στο συμπέρασμα πως οι δύο παραπάνω καταστάσεις τελικά δεν ταυτίζονται, όπως πολλοί θεωρούν, με αποτέλεσμα να έχουμε ένα μη ηγεμονικό μονοπολικό σύστημα, μία κατάσταση η οποία είναι μάλλον απίθανο να ανατραπεί. Αντίθετα στην Κεντρική Ασία, η απουσία παραγόντων που να μπορούν να αποτρέψουν την ηγεμονία ενός κράτους επιτρέπουν την εκμετάλλευση της μονοπολικής κατανομής της ισχύος από τη Ρωσία για την άσκηση μίας ηγεμονικής πολιτικής. Το ζήτημα βέβαια σε αυτή την περίπτωση είναι αν και πότε τελικά η Ρωσία επιλέγει να συμπεριφερθεί ηγεμονικά και ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο επιχειρεί να επιβάλλει τη θέλησή της ως ηγεμόνας της περιοχής. Γι' αυτό το λόγο, αλλά και για να διαπιστώσουμε ποιες είναι οι αντιδράσεις των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας στις στρατηγικές επιλογές της

Ρωσίας, πρέπει να δούμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της στρατηγικής που έχει υιοθετήσει σήμερα κάθε ένα κράτος της περιοχής.

3 Οι στρατηγικές επιλογές των κρατών της Κεντρικής Ασίας

Όπως είναι φυσικό η ανάλυσή μας ξεκινά με την μονοπολική δύναμη, τη Ρωσία, η στρατηγική της οποίας στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας μπορούμε να πούμε ότι μπορεί να διαχωριστεί σε δύο διαφορετικές περιόδους. Η πρώτη περίοδος είναι αυτή αμέσως μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, κατά την οποία η Ρωσία εξήλθε αποδυναμωμένη από τη διαδικασία της αποδιάρθρωσης της πρώην υπερδύναμης. Παρ' όλα αυτά, το κράτος αυτό αποτελούσε μία μεγάλη δύναμη με εθνικά συμφέροντα τα οποία εκτείνονταν σε περισσότερες της μίας περιφέρειες και όπως ήταν αυτονόητο προσπαθούσε να προασπιστεί αυτά τα συμφέροντα. Ωστόσο η έλλειψη πόρων, σε συνδυασμό με μία οικονομία που βρισκόταν σε βαθιά κρίση και μία στρατιωτική μηχανή που είχε αποδιοργανωθεί πλήρως, δεν επέτρεπαν στη Ρωσία την εφαρμογή μίας πολύπλευρης και ταυτόχρονα αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής.

Η επιλογή της προσέγγισης με τη Δύση και η επακόλουθη επικέντρωση των δυνατοτήτων και της προσοχής της προς αυτή την κατεύθυνση, έθεσαν την Κεντρική Ασία αρχικά σε ένα επίπεδο χαμηλότερης προτεραιότητας. Η πρόκριση της συγκεκριμένης επιλογής, πέρα από τα προβλήματα που υπήρχαν σε κρίσιμους τομείς της ισχύος της Ρωσίας και τα οποία λειτουργούσαν απαγορευτικά για την επιβολή της ρωσικής ηγεμονίας, στηρίχθηκε στην πεποίθηση της ρωσικής ηγεσίας πως η διαφορά της ισχύος μεταξύ της Ρωσίας και των υπόλοιπων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, την καθιστούσε αδιαμφισβήτητη ηγετική δύναμη, θέση για την οποία δε χρειαζόταν να μοχθήσει ιδιαίτερα[118]. Ωστόσο η Ρωσία προσπάθησε να διατηρήσει την επιρροή της στον πρώην σοβιετικό χώρο τόσο με την προβολή της στρατιωτικής ισχύος ως εγγυητής της ασφάλειας της περιοχής (υπενθυμίζουμε την περίπτωση του εμφυλίου στο Τατζικιστάν) όσο και μέσω ενός πλαισίου πολυμερούς συνεργασίας που έμοιαζε πολύ με εκείνο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και στο οποίο η ίδια (η Ρωσία) θα παρέμενε επικεφαλής. Η Κοινοπολιτεία των Ανεξαρτήτων Κρατών αποτέλεσε την ενσάρκωση αυτού του στόχου συνιστώντας ένα σύνολο συμφωνιών που διατηρούσαν τις σχέσεις αλληλεξάρτησης της σοβιετικής περιόδου με το μικρότερο δυνατό κόστος σε πόρους αφού στερούνταν τη δομή ενός διεθνούς οργανισμού[119].

Η κατάσταση αυτή άλλαξε όμως όταν στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990, άρχισαν να δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας οι χώρες της Δύσης.

[118] Sakwa, Richard και Webber, Mark, op.cit No 18, σσ. 402-3

[119] Για μια ολοκληρωμένη εικόνα της θέσης της Ρωσίας απέναντι στην ΚΑΚ βλ. Ibid, 402-7

Η ανακάλυψη νέων κοιτασμάτων ενεργειακών πόρων και το χαλαρό πλέγμα σχέσεων που προέκυψε από την αδυναμία της ΚΑΚ να λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός ολοκλήρωσης, όπως το επιθυμούσε η Ρωσία, άνοιξε το δρόμο για τη διείσδυση κρατών που είχαν αυξημένες ενεργειακές ανάγκες και επιθυμούσαν να διαφοροποιήσουν τις εισαγωγές τους. Η δυτική παρουσία έλαβε μάλιστα τη μορφή και στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών της Κεντρικής Ασίας και του ΝΑΤΟ μέσω του προγράμματος Συνεργασία για την Ειρήνη[120].

Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την επέκταση της αμερικανικής παρουσίας όλο και πιο κοντά στα ρωσικά σύνορα στην ευρωπαϊκή ήπειρο, έστρεψε τη Ρωσία στα ανατολικά και νότια σύνορά της προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση της σε αυτές τις περιοχές. Αυτή η επιστροφή της στον πρώην σοβιετικό χώρο συνοδεύτηκε από την εμβάθυνση της πολυμερούς συνεργασίας για την οποία όμως η Ρωσία επέλεξε να συνεχίσει μόνο με εκείνες τις χώρες που διατηρούσε στενές σχέσεις όπως η Λευκορωσία, το Καζακστάν και το Κιργιστάν. Επιπλέον έθεσε ως προτεραιότητά της την οριστική επίλυση του εμφυλίου πολέμου στο Τατζικιστάν, ο οποίος μαινόταν από το 1992 και απειλούσε τη σταθερότητα της περιφέρειας[121]. Η επέμβαση αυτή έδωσε την ευκαιρία τη Ρωσία να επιβεβαιώσει για πρώτη φορά μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης την ενεργή παρουσία της και την ισχύ της στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας και να επιβάλλει τη θέλησή της στην εσωτερική πολιτική κατάσταση ενός κράτους κλειδί για την ασφάλεια της συγκεκριμένης περιφέρειας. Ωστόσο η εμβάθυνση της συνεργασίας σε πολυμερές επίπεδο δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα στην προώθηση της ηγεμονίας της Ρωσίας στην περιοχή καθώς σημαντικά κράτη όπως το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν επέλεξαν την αποχή από τους οργανισμούς όπου κυριαρχεί η Ρωσία.

Παρά την αποτυχία αυτή, υπήρξαν πολλοί παράγοντες οι οποίοι δεν επέτρεψαν τη φθορά της ρωσικής κυριαρχίας στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας. Η παρουσία των δυτικών δυνάμεων μέσω των προγραμμάτων στρατιωτικής και οικονομικής βοήθειας μπορεί να προκαλούσε ανησυχία στη ρωσική πλευρά αλλά δεν αποτελούσε μέρος μίας οργανωμένης προσπάθειας ένταξης της περιφέρειας υπό την επιρροή τους. Αυτό είναι εμφανές από το γεγονός ότι η συνεργασία που αναπτύχθηκε μεταξύ των δυτικών δυνάμεων και των κρατών της περιοχής δεν προχώρησε σε περαιτέρω αναβάθμιση ή εμβάθυνση. Βασική αιτία αυτής της κατάστασης ήταν η ύπαρξη σημαντικών ζητημάτων ασφαλείας στην

[120] Dannreuther, Roland, «Can Russia Sustain its Dominance in Central Asia?», *Security Dialogue*, vol. 32, no. 2,(June 2001), σ. 248

[121] Οι νέες αυτές επιλογές στην ρωσική εξωτερική πολιτική αποδίδονται στον τότε υπουργό εξωτερικών της Ρωσικής ομοσπονδίας Evgenii Primakov, ο οποίος ήταν υπέρμαχος της Ευρασιατικής σχολής της ρωσικής διπλωματίας. Βλ. Ibid, σ. 249

ευρωπαϊκή ήπειρο όπως τα προβλήματα στα Βαλκάνια και η διεύρυνση του ΝΑΤΟ, τα οποία βρίσκονταν στο επίκεντρο του αμερικανικού στρατηγικού σχεδιασμού. Από την άλλη, η αδυναμία των κρατών της περιοχής να δημιουργήσουν βιώσιμες δομές συνεργασίας που δεν περιελάμβαναν τη Ρωσία, δεν τους επέτρεψε να επιχειρήσουν την αντιστάθμιση της υπεροχής της τελευταίας. Ένας επιπλέον λόγος της αποτυχίας αυτής ήταν το τεράστιο χάσμα που υπήρχε μεταξύ των κρατών αυτών και μιας ακόμα και αποδυναμωμένης Ρωσίας.

Όταν λοιπόν το 2000 ξεκίνησε η μακρά περίοδος ανάκαμψης της ρωσικής οικονομίας εξαιτίας της ανόδου της τιμής του πετρελαίου αλλά και της προωθούμενης ανασυγκρότησής της, η Ρωσία μπόρεσε να αυξήσει ακόμα περισσότερο την σχετική της ισχύ, να αναδιοργανώσει κρίσιμους τομείς του modus vivendi με αποτέλεσμα να είναι πλέον σε θέση να επιβάλλει ακόμα πιο αποφασιστικά την επιρροή της στα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Η ανάδειξη επίσης της απειλής της τρομοκρατίας σε παγκόσμιας σημασίας παράγοντα αποσταθεροποίησης, η οποία στη μορφή του ισλαμικού φονταμενταλισμού απασχολούσε την περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας πολύ πιο πριν από τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001[122], λειτούργησε καταλυτικά σε αυτή την προσπάθεια της Ρωσίας καθώς δημιουργούσε ένα ασταθές και απειλητικό περιβάλλον που τα κράτη της περιοχής δεν διέθεταν τους πόρους να το διαχειριστούν. Τα γεγονότα στο Μπάτκεν το 1999-2000 επιβεβαίωσαν περίτρανα αυτή την πραγματικότητα.

Οι συνθήκες αυτές επέτρεψαν στη ρωσική ηγεσία να μεταβάλλει την υψηλή της στρατηγική και να χρησιμοποιήσει νέες μεθόδους και στρατηγικές για την επίτευξη μίας σαφούς ρωσικής ηγεμονίας, συνολικά στον πρώην σοβιετικό χώρο. Στην περίπτωση βέβαια της Κεντρικής Ασίας η μεταβολή αυτή εξυπηρετεί πολύ συγκεκριμένους στόχους οι οποίοι είναι, σύμφωνα με έναν ειδικό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, η σταθερότητα της περιφέρειας αυτής, η ανεμπόδιστη χρήση της ως μεταφορικής οδού για την ανάπτυξη συνεργασιών με την Κίνα, την Ινδία και το Ιράν, η διατήρησή της ως ένα ενιαίο οικονομικό χώρο ο οποίος θα συμβάλει στον οικονομικό εκσυγχρονισμό της Ρωσίας, η εκμετάλλευση του γεωστρατηγικού δυναμικού της για πρακτικές στρατιωτικές ανάγκες και τη διατήρηση της Ρωσίας ως παγκόσμιας και περιφερειακής δύναμης και η αναγνώριση των δικαιωμάτων της Ρωσίας σε αυτή την περιοχή τόσο από τις χώρες της Κεντρικής Ασίας όσο και από τις χώρες που δραστηριοποιούνται σε αυτή[123].

---

[122] Ο ισλαμικός εξτρεμισμός αποτελεί ένα μακροχρόνιο πρόβλημα για τις χώρες της Κεντρικής Ασίας και κυρίως το Κιργιστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Τατζικιστάν εξαιτίας τόσο της δράσης εξτρεμιστικών οργανώσεων στις επικράτειές τους όπως το IMU(Ισλαμικό Κίνημα του Ουζμπεκιστάν) όσο και της γειτονίας τους με το Αφγανιστάν και την απειλή που θέτει το κίνημα των Ταλιμπάν.

[123] Trofimov, Dmitry, «Russia and the United States in Central Asia: problems, prospects and interests», *Central Asia and the Caucasus*, vol. 19, no 1, (2003), σ. 76

Σε αυτό το πλαίσιο, το μοντέλο της πολυμερούς συνεργασίας το οποίο είχε εφαρμοστεί τα προηγούμενα χρόνια χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα, αναδιοργανώθηκε προκειμένου να δοκιμαστεί ξανά η αποτελεσματικότητά του, χωρίς όμως οι προσδοκίες να είναι υψηλές για τη ρωσική πλευρά. Η Ρωσία δεν είναι πλέον εξαρτημένη από αυτό το πολυμερές πλαίσιο συνεργασίας προκειμένου να ελέγχει όλες τις χώρες μαζί, με το μικρότερο δυνατό κόστος. Η επαύξηση της ισχύος της, αλλά και η βελτίωση της ικανότητάς της να τη διαχειριστεί αποτελεσματικά και με συνέπεια σε τομείς που επηρεάζουν καθοριστικά την ασφάλεια των χωρών της Κεντρικής Ασίας, έχει αυξήσει και τον αριθμό των μοχλών πίεσης που μπορεί να χρησιμοποιήσει στο επίπεδο των διμερών σχέσεων και ταυτόχρονα την εκ του παραλλήλου χρησιμοποίησή τους. Έτσι η Ρωσία έχει προσδώσει μεγάλη βαρύτητα στην ανάπτυξη ενός συνεκτικού και συνεπούς πλέγματος διμερών σχέσεων με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, το οποίο αποδεσμεύεται από την de jure ισοτιμία που υπήρχε στο πλαίσιο της ΚΑΚ. Βάση του παραπάνω πλέγματος είναι η κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών της περιοχής και η σημασία καθενός από αυτά μεμονωμένα για τα συμφέροντα της χώρας[124].

Σε αυτό το πλαίσιο η Ρωσία διατηρεί τη στρατηγική εταιρική σχέση με το Καζακστάν το οποίο όπως είδαμε έχει αυξήσει σημαντικά την ισχύ του τα τελευταία χρόνια και αποκτά όλο και περισσότερο κεντρική θέση στις εξελίξεις στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας[125]. Η σύμπτωση των συμφερόντων τους και η αρμονική συνεργασία τους έχει ωφελήσει σημαντικά τη Ρωσία καθώς σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιεί αυτή τη σχέση για τον έλεγχο της περιφερειακής ισορροπίας χωρίς να χρειάζεται η άμεση παρέμβασή της. Αυτό έχει συμβεί τόσο στην περίπτωση των μικρών κρατών της περιοχής όπως το Κιργιστάν, όσο και σε περιπτώσεις αύξησης της ισχύος ορισμένων από τα ισχυρά κράτη όπως το Ουζμπεκιστάν.

Όσον αφορά το Ουζμπεκιστάν, αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημα της Ρωσικής υψηλής στρατηγικής στην Κεντρική Ασία. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στη σχετική ισχύ του αλλά και στον τρόπο που επιλέγει να τη χρησιμοποιήσει σε σχέση με τα υπόλοιπα ισχυρά κράτη της περιοχής. Συγκεκριμένα η υιοθέτηση καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 μίας ανεξάρτητης και επεκτατικής πολιτικής στα ζητήματα της περιφερειακής ασφάλειας και η προσέγγιση και συνεργασία του με διεθνείς παράγοντες, όπως οι ΗΠΑ, των οποίων τα συμφέροντα έρχονται σε σύγκρουση με αυτά της Ρωσίας αποτελούν τις περισσότερο ανησυχητικές διαστάσεις της ουζμπέκικης εξωτερικής πολιτικής. Έτσι η Ρωσία έχει επιδοθεί σε μία προσπάθεια ελέγχου του Ουζμπεκιστάν εφαρμόζοντας μία πολιτική

[124] Dannreuther, Roland, op.cit No 120, σ. 252
[125] Βλ. Allison, Roy, op.cit No 21, σσ. 284, 288

«του καρότου και του μαστιγίου». Από την μία, λοιπόν, είναι εμφανές ότι η Ρωσική ομοσπονδία επιχειρεί να προσεταιρισθεί το Ουζμπεκιστάν, με αρκετή μάλιστα επιτυχία από το 2005 και μετά, εντάσσοντάς το σε ένα πλέγμα οικονομικής και στρατιωτικής συνεργασίας[126]. Ταυτόχρονα όμως, έχει επιδιώξει και την εγκαθίδρυση μίας σειράς βάσεων στα γειτονικά κράτη του Κιργιστάν και του Τατζικιστάν οι οποίες τις προσφέρουν τη δυνατότητα να περιορίσει πολύ πιο άμεσα και αποτελεσματικά μία πιθανή αναβίωση των επεκτατικών φιλοδοξιών του Ουζμπεκιστάν και παράλληλα να διευρύνει το φάσμα των στρατιωτικών της επιλογών σε περίπτωση εσωτερικών ανακατατάξεων στο τελευταίο.

Άλλα κράτη που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη στρατηγική της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία είναι το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν. Το Τατζικιστάν θεωρείται πλέον ένα προτεκτοράτο της Ρωσίας, μετά και την μόνιμη και νόμιμη πλέον εγκατάσταση των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων στην επικράτειά του, και η θέση του το καθιστά ένα κράτος κλειδί στον έλεγχο του γεωστρατηγικού δυναμικού της περιοχής. Επιπλέον η σημασία του για την ασφάλεια της Ρωσίας είναι μεγάλη καθώς βρίσκεται στην πρώτη γραμμή όσον αφορά την απόκρουση των απειλών που μπορεί να προέρχονται από το νότο, όπως η ισλαμική τρομοκρατία.

Το Κιργιστάν αποτελεί ένα άλλο κράτος της περιοχής το οποίο, παρά το μικρό του μέγεθος από οικονομικής και στρατιωτικής άποψης, γνωρίζει την υποστήριξη της Ρωσικής ομοσπονδίας λόγω κυρίως της αδυναμίας του να αντιμετωπίσει κινδύνους ως προς την ασφάλειά του όπως η επεκτατική πολιτική του Ουζμπεκιστάν, η οποία εκδηλώνεται και με την αξιοποίηση της δράσης παραστρατιωτικών οργανώσεων στην κοιλάδα της Φεργκάνα αλλά και την προσπάθεια αναθεώρησης της κατανομής των υδάτων του ποταμού Σιρ-Νταρία. Η παρουσία της Ρωσίας στο Κυργιστάν επιβάλλεται επίσης από την ανάγκη πρόληψης μίας ενδεχόμενης επιθετικής πολιτικής από την πλευρά της Κίνας, με την οποία το Κυργιστάν διαθέτει κοινά σύνορα, αλλά και από το φόβο που υπήρχε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 για τη διάχυση της αποσταθεροποίησης του Τατζικιστάν και σε γειτονικά αδύναμα κράτη και ο οποίος υφίσταται και σήμερα.

Το Τουρκμενιστάν κατέχει και αυτό μία θέση στο στρατηγικό σχεδιασμό της Ρωσίας αλλά σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της περιοχής. Σε αυτό έχει συμβάλλει η επιλογή του Τουρκμενιστάν να υιοθετήσει την πολιτική της «θετικής ουδετερότητας» και να απέχει όσο αυτό είναι δυνατό από τις περιφερειακές διεργασίες. Όσο και αν εξυπηρετεί τη Ρωσία αυτή η στάση του Τουρκμενιστάν, καθώς μία ενεργοποίηση μίας σχετικά τόσο ισχυρής χώρας θα ανέτρεπε την περιφερειακή ισορροπία, προσπαθεί

[126] Βλ. Ilkhamov, Alisher, «Russia lures Uzbekistan as its Strategic Satellite in Central Asia», *Russian Analytical Digest*, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007, σσ. 8-11

ταυτόχρονα να προλάβει ένα πιθανό άνοιγμα της τουρκμενικής ηγεσίας. Βασικό σημείο επαφής μεταξύ των δύο χωρών είναι το φυσικό αέριο το οποίο έχει οδηγήσει στην υπογραφή μίας συμφωνίας στρατηγικής συνεργασίας το 2003 και έχει ενισχύσει σημαντικά τις σχέσεις των δύο κρατών την τελευταία πενταετία[127]. Το μοναδικό ίσως ζήτημα όπου έχει προκαλέσει την ανάπτυξη μίας έντασης μεταξύ της Ρωσίας και του Τουρκμενιστάν είναι το νομικό ζήτημα της Κασπίας θάλασσας όπου η αδυναμία επίλυσής του αφήνει περιθώρια παρερμηνειών και αντιπαραθέσεων.

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις διαπιστώσαμε ότι η Ρωσία έχει επιτύχει μία περισσότερο αποτελεσματική διαχείριση της ισχύος των κρατών της Κεντρικής Ασίας μέσω της νέας αυτής προσέγγισης των εξελίξεων στην περιοχή, η οποία έχει ως επίκεντρο τις διμερείς σχέσεις και αξιοποιεί όπου είναι αναγκαίο την περιφερειακή ολοκλήρωση. Η υιοθέτηση αυτής της στρατηγικής δράσης της επιτρέπει να εφαρμόσει ένα συνδυασμό μορφών πίεσης σε κάθε χώρα ξεχωριστά επιτυγχάνοντας το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για κάθε περίπτωση. Έτσι μπορεί να εκμεταλλευτεί και να χρησιμοποιήσει συγκριτικά πλεονεκτήματα όπως ο έλεγχος των δικτύων μεταφοράς ενέργειας από τα οποία εξαρτώνται πολλά κράτη για την οικονομική τους ανάπτυξη, η τεράστια οικονομική της ισχύς και τα προνόμια που απορρέουν από τη διατήρηση μίας σχέσης συνεργασίας, η στρατιωτική της υπεροχή και αξιοπιστία η οποία μπορεί να εγγυηθεί τη σταθερότητα της περιφέρειας και την ασφάλεια των κρατών αυτής, όχι μόνο από εξωτερικές απειλές αλλά και από την διαφορά ισχύος που υφίσταται μεταξύ αυτών. Προς το παρόν η Ρωσία έχει επιλέξει την ενεργοποίηση των ενεργειακών και οικονομικών διαστάσεων της ηγεμονίας της ώστε να επιτύχει παραχωρήσεις από τα κράτη της περιοχής.

Η ικανότητα της επιλογής καθιστά τη Ρωσία έναν ηγεμόνα ο οποίος δεν είναι αναγκασμένος να παρέμβει στρατιωτικά προκειμένου να επιβάλλει τη θέλησή του παρά μόνο στην περίπτωση που αποτύχουν όλα τα προηγούμενα μέσα πίεσης προς τις χώρες της Κεντρικής Ασίας. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν είναι διατεθειμένη να το πράξει αν διαπιστώσει ότι απειλούνται σημαντικά συμφέροντά της στην περιοχή, θέση η οποία αποδεικνύεται από την υιοθέτηση του δόγματος Ιβανόφ περί προληπτικών χτυπημάτων σε περιοχές κρίσιμων ρωσικών στρατηγικών συμφερόντων[128]. Το δόγμα αυτό μάλιστα αποτελεί ένα σαφές μήνυμα προς όλες τις κατευθύνσεις για την αποφασιστικότητα αλλά και την

[127] Στην περίπτωση αυτή η Ρωσία χρησιμοποίησε πολύ έξυπνα το μονοπώλιο που διαθέτει στην εξαγωγή του τουρκμενικού φυσικού αερίου και κατάφερε να επαναπροσεγγίσει το Τουρκμενιστάν προσφέροντάς του μεγαλύτερη τιμή ανά κυβικό μέτρο, μεγαλύτερες εξαγώγιμες ποσότητες και άμεση πληρωμή σε μετρητά. Βλ. Malashenko, Aleksei, op.cit No 96, σ. 4

[128] Το δόγμα αυτό υιοθετήθηκε το 2003, ακολουθώντας την Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας που εξέδωσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες το 2002, και στόχευε κυρίως την ΚΑΚ. Βλ. Allison, Roy, op.cit No 21, σσ. 279-280

ετοιμότητα της ρωσικής πλευράς στην αντιμετώπιση κινδύνων προς την ασφάλειά της είτε αυτές είναι ενδοπεριφερειακές είτε έχουν την προέλευσή τους από το εξωτερικό.

Μέχρι στιγμής έχουμε αποκτήσει μία σαφή εικόνα του τρόπου με τον οποίο η Ρωσία ανταποκρίνεται στη σημερινή κατανομή της ισχύος στην Κεντρική Ασία. Αν και το συμπέρασμα που μπορούμε να διατυπώσουμε είναι ότι πρόκειται για μία κατάσταση ενισχυόμενης και κλιμακούμενης ηγεμονίας, η οποία όπως είναι φυσικό δεν αφήνει ιδιαίτερα περιθώρια στην αντίδραση των υπόλοιπων κρατών της περιοχής, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η στάση αυτών των κρατών απέναντι σε αυτή την κατάσταση.

Το Καζακστάν αν και είναι από τα ισχυρότερα κράτη της Κεντρικής Ασίας μετά τη Ρωσία ωστόσο είναι εξαιρετικά περιορισμένο στην χρησιμοποίηση της σχετικής του ισχύος εξαιτίας ακριβώς της ρωσικής ηγεμονίας. Είναι αλήθεια ότι κατά καιρούς έχει επιχειρήσει να αποδεσμευτεί ή τουλάχιστον να αυτονομηθεί σε ορισμένους τομείς από τη ρωσική επιτήρηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία της Κεντροασιατικής Ένωσης μαζί με το Ουζμπεκιστάν και το Κιργιστάν και η συγκρότηση στο πλαίσιο αυτού του οργανισμού μίας κοινής μονάδας ταχείας επέμβασης της Centrazbat η οποία είχε την υποστήριξη των δυτικών δυνάμεων[129]. Παρ' όλα αυτά, η επιτυχία της στρατηγικής αυτής δεν είχε διάρκεια καθώς σημειώθηκε σε μία περίοδο απουσίας της Ρωσίας από την περιοχή. Έκτοτε όμως κάθε προσπάθεια περιφερειακής ή διεθνούς συνεργασίας του Καζακστάν πραγματοποιείται υπό το άγρυπνο βλέμμα της, το οποίο θέτει περιορισμούς στη δυνατότητα ελιγμών της καζάκικης ηγεσίας. Έτσι βασικό μέλημα του Καζακστάν είναι να προωθεί τα συμφέροντά του αναζητώντας εναλλακτικούς εταίρους, έχοντας όμως πρώτα καθησυχάσει το Ρώσο αδελφό[130]. Εξάλλου ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής αλλά και της στρατιωτικής ανάπτυξης του Καζακστάν είναι αποτέλεσμα αυτής της προνομιακής θέσης που κατέχει μεταξύ των στρατηγικών εταίρων της Ρωσίας.

Αυτό που ελπίζει η Αστάνα, όσον αφορά την Κεντρική Ασία, είναι αυτή η σχέση να την καταστήσει το μακρύ χέρι της Ρωσίας στην περιοχή και έτσι να μπορέσει να αυξήσει την επιρροή της μεταξύ των υπόλοιπων γειτόνων της[131]. Ένας ακόμη λόγος που επιζητά την ρωσική υποστήριξη είναι η υπαρκτή απειλή που θέτει το Ουζμπεκιστάν λόγω της αυξημένης ισχύος του αλλά και της επεκτατικής και επιθετικής εξωτερικής πολιτικής που υιοθετεί στην περιοχή. Στην προσπάθεια λοιπόν εξισορρόπησης της ισχύος αυτού του κράτους το

[129] Allison, Roy, op.cit No 33, σ.473 και Bohr, Annette, op.cit No 37, σ. 487

[130] Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η απόφαση του Καζακστάν να συμμετάσχει ακόμα πιο ενεργά στις δομές του ΟΣΣΑ ως αντιστάθμισμα στην ανάπτυξη της συνεργασίας του με τις Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ.

[131] Μία σημαντική ευκαιρία να αναλάβει ένα τέτοιο ρόλο στην Κεντρική Ασία ήταν η κρίση στο Κυργιστάν το Νοέμβριο του 2006, όπου η συμβολή του προέδρου του Καζακστάν υπήρξε καθοριστική για την επίλυσή της.

Καζακστάν χρησιμοποιεί τη στρατηγική της συμμαχία με τη Ρωσία προκειμένου να ενισχύσει τη δική του σχετική ισχύ και να αποτρέψει το Ουζμπεκιστάν από τη χρήση της δικής του.

Το Ουζμπεκιστάν από την άλλη, έχει επιλέξει να ακολουθήσει μία πιο διαφοροποιημένη και ανεξάρτητη στρατηγική. Οι ευνοϊκές για αυτό συνθήκες, οικονομικές και στρατιωτικές, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 οδήγησαν σε μία σημαντική αύξηση της ισχύος του, την οικονομική του ανεξαρτησία από τη Ρωσία και την αναζήτηση νέων συμμαχιών και στρατηγικών εταίρων. Η «περιπλάνηση» αυτή του Ουζμπεκιστάν αποτυπώνεται ευκρινώς στη συμμετοχή του σε διάφορες περιφερειακές ομαδοποιήσεις από την ανεξαρτησία του έως σήμερα. Αρχικά συμμετείχε στην ΚΑΚ, ως απόρροια περισσότερο του σοβιετικού του παρελθόντος, αργότερα όμως επέλεξε να ενταχθεί παράλληλα στην Κεντροασιατική Ένωση και όχι στις υπόλοιπες προσπάθειες περιφερειακής ολοκλήρωσης στις οποίες θα δέσποζε η Ρωσία. Τελικά το 1999 αποχώρησε και από την Συνθήκη της Συλλογικής Ασφάλειας εισχωρώντας σε ένα περιφερειακό οργανισμό, τον GUAM, ο πυρήνας του οποίου βρισκόταν στον πρώην σοβιετικό χώρο πέραν της Κασπίας και ο οποίος δεν μπόρεσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά απέναντι στη Ρωσία. Ωστόσο τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 ευνόησαν το Ουζμπεκιστάν στην αναζήτηση ενός αξιόπιστου στρατηγικού εταίρου καθώς η παρουσία των ΗΠΑ στην περιοχή και η ανάγκη στρατιωτικών βάσεων για τον έλεγχο της κατάστασης στο Αφγανιστάν είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη μίας στενής σχέσης συνεργασίας μεταξύ των δύο αυτών κρατών[132].

Στο σημείο αυτό σταμάτησε και η αναζήτηση αυτή καθώς το Ουζμπεκιστάν διαπίστωνε με την πάροδο του χρόνου ότι όπως οι προηγούμενες προσπάθειές του να παρακάμψει τη Ρωσία στα ζητήματα ασφάλειας, έτσι και η συνεργασία αυτή με τις ΗΠΑ δεν μπορούσε να αντικαταστήσει την κυριαρχία της στην Κεντρική Ασία. Επιπλέον η επιλογή αυτή ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τις ανησυχίες των υπόλοιπων κρατών της Κεντρικής Ασίας τα οποία ήδη αισθάνονταν ότι απειλούνταν από την σχετικά μεγάλη ισχύ του Ουζμπεκιστάν. Τέλος οι ΗΠΑ δεν αποδείχθηκαν τόσο αξιόπιστοι σύμμαχοι καθώς παρά την μεγάλη οικονομική ενίσχυση που προσέφεραν στη χώρα αυτή[133] δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν και την εσωτερική ασφάλεια όπως έδειξαν τα γεγονότα του Αντιτζάν το 2005. Οι εξελίξεις αυτές, ιδίως σε μία περίοδο που η προηγούμενη αυτή ισχύς είχε αρχίσει να

[132] Οι δύο χώρες υπέγραψαν το Μάρτιο του 2002 μία συμφωνία Στρατηγικής Συνεργασίας, η οποία προέβλεπε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιμετώπιζαν με τεράστια ανησυχία οποιαδήποτε απειλή ενάντια στην εθνική ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα του Ουζμπεκιστάν. Βλ. Bohr, Annette, op.cit No 37, σ. 492

[133] Οι Ηνωμένες Πολιτείες προσέφεραν στο Ουζμπεκιστάν κατά την περίοδο 2002-2005 στρατιωτική βοήθεια σχεδόν διπλάσια σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας. Βλ. Ibid, σ. 492, υποσημείωση 28

μειώνεται επικίνδυνα, δεν άφησαν άλλα περιθώρια στο Ουζμπεκιστάν το οποίο αναγκάστηκε να εκδιώξει τους Αμερικανούς από τη βάση που τους είχε παραχωρήσει και να επανέλθει μετά από αρκετά χρόνια στο πλέγμα των οικονομικών και στρατιωτικών μηχανισμών που ελέγχει η Ρωσία, όπως η Ευρωασιατική Οικονομική Κοινότητα και ο ΟΣΣΑ.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το Ουζμπεκιστάν τελικά δεν μπόρεσε να ξεφύγει της συστημικής πίεσης να συμπλεύσει με την ισχυρότερη δύναμη της περιφέρειας, δηλ. τη Ρωσία. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι έχει επέλθει η υποταγή του Ουζμπεκιστάν στη ρωσική υπεροχή, ούτε ότι έχει εξαλειφθεί το ενδεχόμενο της ανατροπής της κατάστασης αυτής. Αν έχουμε εξαγάγει ένα δίδαγμα από την εξωτερική πολιτική του, είναι ότι χαρακτηρίζεται από μία φυγόκεντρο δυναμική, την προσπάθεια επέκτασης της επιρροής του στα γειτονικά κράτη, και κυρίως στο Κιργιστάν, και την ανάγκη εξισορρόπησης της Ρωσίας και των συμμάχων της στην περιοχή. Αλλά ταυτόχρονα το Ουζμπεκιστάν κατανοεί όλο και περισσότερο από τη μία την έλλειψη ικανότητας να διαχειριστεί αποτελεσματικά κρίσεις που απειλούν την ίδια την ακεραιότητα και την ασφάλειά του και από την άλλη την αντίστροφη διαδικασία εξισορρόπησης που έχει προκαλέσει η δική του ισχύς και εξωτερική πολιτική.

Το Τουρκμενιστάν ακολουθεί εδώ και χρόνια την πολιτική της «θετικής ουδετερότητας». Η συγκεκριμένη προσέγγιση των περιφερειακών εξελίξεων παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί ενώ το Τουρκμενιστάν θέτει τον εαυτό του εκτός των διεργασιών που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, ταυτόχρονα εμφανίζεται να συνεργάζεται με κράτη τα οποία βρίσκονται εκτός αυτής, όπως η Τουρκία. Είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στρατηγικής απομόνωσης την οποία έχει υιοθετήσει το Τουρκμενιστάν αλλά και την οποία δεν εφαρμόζει συνολικά αλλά κυρίως στην περιοχή από την οποία μπορούν να προέλθουν οι μεγαλύτερες απειλές για την ασφάλειά του. Οι αναταραχές των αρχών της δεκαετίας του 1990 στο Τατζικιστάν ενίσχυσαν το φόβο της εσωτερικής αστάθειας και της επέμβασης από εξωτερικές δυνάμεις, όπως το Ουζμπεκιστάν και η Ρωσία, και οδήγησαν τη χώρα σε αυτή την εσωστρέφεια. Μία δεκαετία αργότερα το Τουρκμενιστάν φαίνεται να εγκαταλείπει σταδιακά και με αργούς ρυθμούς την πολιτική της ουδετερότητας εξαιτίας της αυξημένης ισχύος του αλλά και λόγω της απειλής που αισθάνεται, αυτή τη φορά, από την έντονη δραστηριότητα της υπερδύναμης όχι μόνο στην περιφέρεια στην οποία ανήκει οργανικά αλλά και σε γειτονικές χώρες με σημασία για αυτό όπως το Ιράν. Η αστάθεια του γεωπολιτικού περιβάλλοντος στην ευρύτερη περιοχή έχει ως αποτέλεσμα τη στροφή του ευάλωτου Τουρκμενιστάν προς τη μεγάλη δύναμη της περιοχής, τη Ρωσία. Απομένει να δούμε αν η αλλαγή αυτή θα είναι στρατηγικού χαρακτήρα ή απλά ευκαιριακού.

Όσο για τα μικρότερα κράτη της Κεντρικής Ασίας, οι επιλογές δράσης τους είναι όπως για όλα τα μικρά κράτη του διεθνούς συστήματος καθορίζονται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις πολιτικές των ισχυρότερων κρατών. Το Τατζικιστάν παραμένει εγκλωβισμένο στην κληρονομιά του εμφυλίου πολέμου, η εξέλιξη του οποίου το κατέστησε προστατευόμενο της Ρωσίας. Είναι εξαιρετικά αδύναμο για να διαμορφώσει μία ανεξάρτητη και συνεπή στρατηγική ενώ οι απειλές για την ασφάλειά του είναι πολλές χωρίς να έχει τους επαρκείς πόρους για να τις διαχειριστεί. Βασικότερη όλων αποτελεί από το 2000 και μετά η έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί στο Αφγανιστάν, με το οποίο μοιράζεται το μεγαλύτερο μήκος συνόρων από τα άλλα δύο κράτη της Κεντρικής Ασία που επίσης συνορεύουν με αυτό. Οι συνθήκες αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τη σύμπλευση του Τατζικιστάν όχι μόνο με τη Ρωσία αλλά και με κράτη όπως το Ουζμπεκιστάν, το οποίο είναι ένα γειτονικό και ισχυρό κράτος.

Από την άλλη το Κιργιστάν αρχικά προσπάθησε να ακολουθήσει μία πορεία ανάλογη με το Τουρκμενιστάν, διαμορφώνοντας τις συνθήκες για ένα ουδέτερο και ανένταχτο κράτος το οποίο δεν θα χρειαζόταν να ασχοληθεί με θέματα ισορροπίας της ισχύος. Ωστόσο τόσο η αποτυχία οικονομικής ανάπτυξης όσο και η ανάδειξη σημαντικών απειλών που προέρχονταν κυρίως από το Ουζμπεκιστάν ανάγκασαν την ηγεσία του Κιργιστάν να αλλάξει στάση και να ενταχθεί στο σύστημα ασφαλείας της περιφέρειας. Αυτό όμως που έπρεπε να φροντίσει ήταν να αποφύγει τον εναγκαλισμό που επιχειρούσε το Ουζμπεκιστάν, ήδη από την περίοδο του εμφυλίου στο Τατζικιστάν, και τον οποίο επιβεβαίωσαν τα γεγονότα στο Μπάτκεν. Έτσι στράφηκε περισσότερο προς το Καζακστάν το οποίο δε διαθέτει τις επεκτατικές τάσεις του Ουζμπεκιστάν και η ισχύς του είναι ισοδύναμη με τη δική του. Αυτή η κίνηση όπως ήταν φυσικό έφερε το Κιργιστάν πολύ πιο κοντά και με τη Ρωσία ενισχύοντας την ασφάλειά του. Παράλληλα το Κιργιστάν επιχείρησε να αξιοποιήσει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που είχε στη διάθεσή του, όπως ο έλεγχος μεγάλου μέρους των υδάτων της περιοχής, προκειμένου να ασκήσει κάποιου βαθμού πίεση στο Ουζμπεκιστάν. Γενικότερα το Μπισκέκ, αν και αδύναμο, προσπαθεί να μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο τις πιθανότητες της εξάρτησής του σε θέματα ασφάλειας από κάποια ισχυρή χώρα της περιοχής. Αυτός είναι ο λόγος που αποτελεί τη μοναδική χώρα που έχει παραχωρήσει βάσεις τόσο στη Ρωσία όσο και στις ΗΠΑ.

Συγκρίνοντας τις στρατηγικές επιλογές που έχουν κάνει όλα τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, η διαπίστωση στην οποία καταλήγουμε είναι ότι όλες οι χώρες της περιοχής με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν στραφεί προς τη Ρωσία για την ασφάλειά τους. Πέρα από την ασύγκριτη ισχύ της, ένας άλλος βασικός λόγος που τα κράτη αυτά έχουν προτιμήσει τη Ρωσία σε σχέση π.χ. με τις ΗΠΑ οι οποίες εισήλθαν δυναμικά στην περιφέρεια της

Κεντρικής Ασίας μετά την 11η Σεπτεμβρίου είναι η αξιόπιστη λύση την οποία αποτελεί για αυτά η Ρωσία. Αξιοπιστία όχι μόνο ως προς την αποτελεσματικότητα αλλά ως προς τον τρόπο δράσης καθώς ισχύει η ομοιογένεια μεταξύ αυτών και της Ρωσίας ως προς τον τρόπο λειτουργίας των καθεστώτων τους. Όταν μάλιστα η κατάσταση ασφαλείας στην περιοχή της κεντρικής Ασίας είναι τέτοια που οι ηγέτες των κρατών πρέπει να ανησυχούν όχι μόνο για την ασφάλεια του κράτους από εξωτερικούς εχθρούς αλλά και για τη διατήρηση της ακεραιότητας του κράτους λόγω εθνικών, θρησκευτικών ή πολιτικών συγκρούσεων, η συνεργασία με μία χώρα που όχι μόνο αντιμετωπίζει παρόμοια προβλήματα αλλά και τα χειρίζεται με ανάλογο τρόπο με τα καθεστώτα της κεντρικής Ασίας (ανεξαρτήτως εσωτερικών συγκυριών και πολιτικών προσώπων) θεωρείται, και είναι στην πράξη, πολύ πιο αποτελεσματική, καθώς δεν υπεισέρχονται παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν σε παρερμηνείες και επομένως σε παρακώλυση της μεταξύ τους συνεργασίας. Αυτός είναι ίσως και ο λόγος που κράτη όπως το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν αποφάσισαν να εκδιώξουν τα αμερικανικά στρατεύματα το 2005. Αν και στη περίπτωση του Τατζικιστάν, το οποίο πλέον θεωρείται ένα κράτος προτεκτοράτο της Ρωσίας στην κεντρική Ασία, μία τέτοια εξέλιξη ήταν αναμενόμενη μετά το τέλος των αμερικανικών επιχειρήσεων στο Αφγανιστάν, το Ουζμπεκιστάν προέβη στην επιλογή αυτή καθώς προτιμούσε ένα περιφερειακό ηγεμόνα και ταυτόχρονα σχετικά αδύναμη παγκόσμια δύναμη με συμπεριφορά που είναι προβλέψιμη και γνώριμη, παρά μία υπερδύναμη με παροδική ίσως παρουσία στην περιοχή, όπως έδειξε ο πόλεμος στο Αφγανιστάν, και προτεραιότητες που μπορεί να προκαλούσαν αναταραχή στην εσωτερική σταθερότητα της χώρας. Τα οικονομικά οφέλη δεν υπερβαίνουν τα συμφέροντα της εθνικής ασφάλειας μίας χώρας.

Τα κράτη της Κεντρικής Ασίας επιστρέφουν στη Ρωσία γιατί η απειλή που εμφανίζεται να ενσαρκώνει η πολιτική των δυτικών κρατών και κυρίως της υπερδύναμης, κάνει την απειλή από τη Ρωσία να φαίνεται πολύ μικρότερη. Ο λόγος είναι ότι ο συγκεκριμένος ηγεμόνας είναι περισσότερο σταθερός, περισσότερο διαφανής και λιγότερο πιθανό να εξαπατήσει τις χώρες του εγγύς εξωτερικού της[134]. Όλα αυτά βέβαια σε αντίθεση με το ΝΑΤΟ και τις ΗΠΑ οι οποίες παρουσιάζονται στην περιοχή ασταθείς ως προς τις επιλογές τους, αδιαφανείς λόγω της ανομοιογένειας με τα καθεστώτα της Κεντρικής Ασίας και ιδιαίτερα επιρρεπείς στην εναλλαγή συμμάχων και σχέσεων καθώς δεν έχουν στενούς δεσμούς ασφαλείας με την περιοχή.

[134] Weinstein, Adam, op.cit No 32, σ. 177

4 Συμπεράσματα

Οι σχέσεις μεταξύ των κρατών που συνιστούν το περιφερειακό σύστημα ασφαλείας της Κεντρικής Ασίας, όπως αυτές διαμορφώθηκαν στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, αποτελούν απόδειξη της σημασίας και του βαθμού επίδρασης που έχουν οι κεντρικές πολιτικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων στις υποθέσεις μίας περιφέρειας, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής δύο ή περισσότερων από αυτές. Στην περίπτωση μάλιστα της μονοπολικής δομής, η οποία χαρακτηρίζει το διεθνές σύστημα μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου, η πολιτική που ακολουθείται από την υπερδύναμη του συστήματος μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην πορεία των γεγονότων που διαδραματίζονται σε μία περιοχή υψηλής στρατηγικής σημασίας για τα συμφέροντά της και επομένως στη συμπεριφορά των κρατών και κυρίως των μεγάλων δυνάμεων της συγκεκριμένης περιφέρειας.

Έτσι και στην περίπτωση της Κεντρικής Ασίας, η ηγεμονική εξωτερική πολιτική που υιοθετήθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες, και την οποία αναλύσαμε διεξοδικά στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, ήταν τελικά αυτή που επιτάχυνε τη διαδικασία ηγεμόνευσης της περιοχής από τη Ρωσία. Αρχικά, η σταδιακή αλλά σταθερή στρατηγική της επέκτασης της αμερικανικής επιρροής σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο, και συγκεκριμένα στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, περιόρισε σημαντικά το χώρο δράσης και επιρροής της Ρωσικής ομοσπονδίας. Αυτή η εξέλιξη υπήρξε ένα πολύ σημαντικό μάθημα για τη Ρωσία καθώς στο μέλλον θα έπρεπε να προλάβει ανάλογες κινήσεις από την υπερδύναμη, οι οποίες θα τις στερούσαν τον απαραίτητο για αυτή ζωτικό χώρο και στρατηγικό βάθος.

Όταν λοιπόν το 2001 οι Ηνωμένες Πολιτείες έκαναν την εμφάνισή τους στο υπογάστριο της Κεντρικής Ασίας, δηλαδή το Αφγανιστάν, με αφορμή και αιτία τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, η προσέγγισή τους με τα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή θορύβησαν τη μεγάλη αυτή δύναμη. Μπορεί βέβαια η επιχείρηση αυτή να εξυπηρετούσε την επίλυση προβλημάτων που η Ρωσία δεν ήταν ακόμα σε θέση να αναλάβει και τα οποία επηρέαζαν και την εσωτερική της ασφάλεια, εξαιτίας της διασύνδεσης ισλαμικών κινημάτων και Τσετσένων ανταρτών, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε ευκαιρία για τις ΗΠΑ να αποκτήσουν επιρροή σε μία περιφέρεια η οποία χαρακτηρίζεται από τη Ρωσία ως το «εγγύς εξωτερικό». Αυτή η έκφραση είναι ενδεικτική της εξαιρετικής σημασίας που κατέχει αυτή η περιοχή για την ασφάλεια της ευρασιατικής μεγάλης δύναμης καθώς της προσφέρει το απαιτούμενο στρατηγικό βάθος προς ανατολάς, όπου την εμφάνισή της κάνει σταδιακά και αυτή, αλλά σταθερά, η άλλη μεγάλη δύναμη της ασιατικής ηπείρου, η Κίνα.

Καθώς η Ρωσία διέγνωσε νωρίς τον κίνδυνο περικύκλωσης και περιορισμού από τις Ηνωμένες Πολιτείες, σε συνδυασμό με την εντατικοποίηση της διεύρυνσης της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στην ανατολική Ευρώπη, έστρεψε δυναμικά την προσοχή της στις χώρες της Κεντρικής Ασίας αναλαμβάνοντας, όπως είδαμε, πρωτοβουλίες που αποδείχθηκαν ιδιαίτερα αποτελεσματικές. Στην προσπάθειά της αυτή εκμεταλλεύτηκε την υπεροχή της εντός του περιφερειακού αυτού συστήματος, το οποίο υπήρξε και εξακολουθεί να είναι μονοπολικό με τη Ρωσία να κατέχει την πρωτοκαθεδρία, καταφέρνοντας να εγκαθιδρύσει μία ηγεμονική τάξη πραγμάτων. Αυτό βέβαια ισχύει για τις πιο ισχυρές χώρες της περιοχής, όπως το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν, οι οποίες έχουν μία μεγαλύτερη ευχέρεια επιλογής, καθώς η ηγεμονία προϋποθέτει πέρα από την ισχύ και την αποδοχή των μονάδων του συστήματος εντός του οποίου ενεργοποιείται. Στην περίπτωση ωστόσο των μικρότερων και αδύναμων κρατών, η σχέση που έχουν αναπτύξει με τη Ρωσία είναι περισσότερο σχέση εξάρτησης, η οποία φτάνει στα όρια της υποταγής.

Είναι αλήθεια ότι σε διαφορετική περίπτωση η Ρωσία μπορεί είχε θέσει διαφορετικές προτεραιότητες στην εξωτερική της πολιτική και στρατηγική και να επιχειρούσε με πολύ πιο αργούς ρυθμούς την ισχυροποίηση της θέσης της στην Κεντρική Ασία. Εξάλλου η προσέγγισή της στο θέμα αυτό διέφερε αρκετά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 εξαιτίας της φιλοδυτικής πολιτικής που ακολούθησε εκείνη την περίοδο. Τότε η Κεντρική Ασία θεωρούνταν μία περιοχή η οποία θα μπορούσε να προσφέρει στη Ρωσία μόνο τους πλούσιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους, δηλαδή πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Αυτή ήταν ουσιαστικά η συνέχιση της σοβιετικής πολιτικής που είχε οδηγήσει και στην οικονομική υπανάπτυξη ολόκληρης της περιοχής.

Εκείνη την εποχή υπήρξε και η πρώτη εκδήλωση ενδιαφέροντος για την Κεντρική Ασία από τις ΗΠΑ, αρχικά εξαιτίας των πετρελαϊκών κοιτασμάτων που είχαν εντοπιστεί σε χώρες όπως το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν. Ήταν μία προσπάθεια επιχειρηματικής και οικονομικής κυρίως φύσης η οποία στόχευε στην αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου των χωρών αυτών προς όφελος των Ηνωμένων Πολιτειών. Ωστόσο η ηγεμονική θέση της υπερδύναμης και η μετριοπαθής εξωτερική πολιτική που τη συνόδευε δεν άφησε να εκληφθεί ως απειλή υψηλού κινδύνου από τη Ρωσία καθώς φαινόταν ότι η διαμάχη αφορούσε το πετρέλαιο. Επιπλέον η δραστηριοποίηση των ΗΠΑ σε επίπεδο ασφαλείας κυρίως στην ευρωπαϊκή ήπειρο απομάκρυνε την πιθανότητα μίας δυναμικής εμπλοκής της υπερδύναμης στην Κεντρική Ασία.

Η αλλαγή όμως αυτής της μετριοπαθούς στάσης και η υιοθέτηση της αναθεωρητικής πολιτικής που είχε ως αποτέλεσμα την υπερεπέκταση της υπερδύναμης και την αποκάλυψη μίας ριψοκίνδυνης και αποσταθεροποιητικής προσέγγισης των διεθνών υποθέσεων,

προκάλεσε την αποστασιοποίηση από τη δράση της όχι μόνο των μεγάλων δυνάμεων που απειλούνταν από αυτή αλλά και μικρότερων κρατών όπως αυτών της Κεντρικής Ασίας. Η αδυναμία μάλιστα των Ηνωμένων Πολιτειών να διαχειριστούν αποτελεσματικά την αποσταθεροποίηση κρατών που αυτές είχαν προκαλέσει, όπως το Ιράκ και το Αφγανιστάν, και το κόστος που αυτή επέφερε στα κράτη που είχαν προσφέρει διευκολύνσεις στην υπερδύναμη, λειτούργησαν προς όφελος της ρωσικής ηγεμονίας στην περιοχή καθώς συνέβαλαν στην απόρριψη της αμερικανικής παρουσίας από τα κράτη ως αντισταθμιστικού παράγοντα στην ρωσική υπεροχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαληνάκης, Γιάννης Γ., και Μπότσιου, Κωνσταντίνα Ε., *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2000)

Γουόλτ, Στίβεν Μ., *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ* (Αθήνα: Καστανιώτη, 2007)

Δρούγος, Αθανάσιος, *Η Αντιπυραυλική Άμυνα και οι Ευρύτερες Προεκτάσεις της*, (2009) , ανάκτηση 20/06/2009 από http://www.saith.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=28

Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* (Αθήνα: Ποιότητα, 2004)

Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι., *Θεωρία διεθνών σχέσεων : αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο* (Αθήνα : Ποιότητα, 2000)

Ahmedova, Fatimakhon and Leitich, Keith A., «Ethnic and Religious Conflict in the Ferghana Valley», *Journal of Central Asian Studies* vol. 6, no.1 (Fall/Winter 2001)

Allison, Roy, «Regionalism, regional structures and security management in Central Asia», *International Affairs*, vol. 80, No. 3. (2004), pp.463-483

Allison, Roy, «Strategic Reassertion in Russia's Central Asia policy », *International Affairs*, vol. 80, No. 2. (2004), pp.277-293

Aron, Raymond, *Peace & war : a theory of international relations* (New Brunswick, N.J. : Transaction Publishers, 2003)

Art, Robert J. and Jervis, Robert, *International Politics: Enduring concepts and contemporary issues,* (New York: Eighth edition, Pearson, 2007)

Asian Development Bank, *CENTRAL ASIA: Increasing Gains from Trade Through Regional Cooperation in Trade Policy, Transport, and Customs Transit* (Asian Development Bank, 2006)

Blank, Stephen J., «Potemkin's Treadmill: Russian Military Modernization» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06: military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005)

Blank, Stephen, «Strategic Surprise? Central Asia in 2006», *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No. 2 (2006) pp. 109-130

Bohr, Annette, «Regionalism in Central Asia: new geopolitics, old regional order», *International Affairs*, vol. 80, No. 3. (2004), pp.485-502

Brill Olcott, Martha, *Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy, and Regional Security* (Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1996)

Broadman, Harry G., *From Disintegration to Reintegration: Eastern Europe and the Former Soviet Union in International Trade* (Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2005)

Brooks, Stephen G. and Wohlforth, William C., «American Primacy in Perspective», *Foreign Affairs*, vol. 81, No. 4 (July-August 2002)

Burr, William and Richelson, Jeffrey T., «Whether to "Strangle the Baby in the Cradle": The United States and the Chinese Nuclear Program, 1960–64», *International Security*, vol. 25, No. 3 (Winter 2000/01), pp. 54–99

Buzan, Barry and Wæver, Ole, *Regions and powers : the structure of international security* (Cambridge : Cambridge University Press, 2003)

Campbell, Kurt M., «The End of Alliances? Not So Fast», *The Washington Quarterly*, vol.27, No. 2 (Spring 2004) pp. 151–163

Cutler, Robert M., «U.S.–Russian Strategic Relations and the Structuration of Central Asia», *Perspectives on Global Development and Technology*, Vol. 6, No. 1-3, 2007 , pp. 109-125

Dannreuther, Roland, «Can Russia Sustain its Dominance in Central Asia?», *Security Dialogue*, vol. 32, no. 2,(June 2001), pp. 245-258

Dombrowski, Peter and Payne, Rodger A., «Preemptive War: Crafting a New International Norm», Εργασία που παρουσιάστηκε στην ετήσια συνάντηση του International Studies Association, Hilton Hawaiian Village, Honolulu, Hawaii, Mar 05, 2005

Freier, Nathan, «Primacy without a Plan?», *Parameters* , (Autumn 2006), pp 5-21

Garnett, Sherman W., «The Strategic Challenge of Kazakhstan and Inner Asia» in *Thinking Strategically*, pp. 217-233

Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981)

Giragosian, Richard, «The Strategic Central Asian Arena», *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No. 1 (2006) p. 133-153

Gleason, Gregory, "Why Russia Is in Tajikistan," *Comparative Strategy* vol. 20, no. 1 (2001), pp. 77–89

Gleason, Gregory, «Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shanghai Forum» *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 7. (Nov., 2001), pp. 1077-1095

Gleason, Gregory, «The Uzbek Expulsion of U.S. Forces and Realignment in Central Asia», *Problems of Post-Communism*, vol. 53, no. 2, March/April 2006, pp. 49–60

Golunov, Sergey, «Border Security in Central Asia: Before and After September 11» στο Ebnöther, Anja H., Felberbauer, Maj Ernst M. and Malek, Martin, *Facing the Terrorist Challenge - Central Asia's Role in Regional and International Co-operation* (Vienna and Geneva: Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; National Defence Academy, Vienna and Geneva Centre

for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva in co-operation with PfP-Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, 2005)

Gustafson, Lowell S. (ed.), *Thucydides' theory of international relations: A lasting possession* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2000)

Haass, Richard , «Defining U.S. Foreign Policy in a Post-Post-Cold War World», διάλεξη του Arthur Ross, Foreign Policy Association, 22 Απριλίου 2002, ανάκτηση 29/11/2007 από http://www.fpa.org/topics_info2414/topics_info_show.htm?doc_id=108768

Hendrickson, David C., «The Curious Case of American Hegemony: Imperial Aspirations and National Decline», *World Policy Journal*, (Summer 2005)

Hoffmann, Stanley, «Superpower Ethics: The Rules of the Game», *Ethics and International Affairs*, Vol. l (1987)

Huntington, Samuel P., «America's Changing Strategic Interests», *Survival*, 33, 1, (January-February 1991)

Hurd, Ian, «Breaking and Making Norms: American Revisionism and Crises of Legitimacy», *International Politics*, 44, (2007), pp 194–213

Ilkhamov, Alisher, «Russia lures Uzbekistan as its Strategic Satellite in Central Asia», *Russian Analytical Digest*, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007

International Crisis Group, «Central Asia: Water and Conflict», ICG Asia Report No. 34 (May 2002)

Jermalavicius, Tomas, «The World After September 11th: Change and Continuity», Baltic Defense Review, No. 6 (2001), pp. 76-95

Jervis, Robert, «The Future of World Politics: Will It Resemble the Past?», *International Security*, Vol. 16, No. 3. (Winter, 1991-1992), pp. 39-73

Jervis, Robert, «The Remaking of a Unipolar World», *The Washington Quarterly*, 29, 3. (Summer 2006) pp. 7–19

Ji, You, «Nuclear Power in the Post-Cold War Era: The Development of China's Nuclear Strategy», *Comparative Strategy*, 18 (1999) pp. 245-259

Joffe, Josef, «"Bismarck" or "Britain"? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity», *International Security*, Vol. 19, No. 4. (Spring, 1995), pp. 94-117

Kapstein, Ethan B. and Mastaduno, Michael (eds.), *Unipolar politics:Realism and state strategies after the Cold War* (New York: Columbia University Press, 1999)

Karagiannis, Emmanuel και Usen Suleimenov, « Kazakstan and the Caspian Sea Legal Dispute», *Central Asian Journal*, 4, (2004), pp. 107-120

Katz, Mark N., «Primakov Redux? Putin's Pursuit of "Multipolarism" in Asia», American Association for the Advancement of Slavic Studies National Convention, Salt Lake City, November 5, 2005

Khidirbekughli, Doulatbek, «U.S. Geostrategy in Central Asia: A Kazakh Perspective», *Comparative Strategy*, 22, (2003), pp 159–167

Kile, Shannon N., «Nuclear arms control and non-proliferation» στο Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security* (Stockholm: SIPRI, 2006)

Kissinger, Henry, «How to Achieve the New World Order», *Time* March 14, 73-7

Ko, Sangtu, «Strategic Partnership in a Unipolar System: The Sino-Russian Relationship», *Issues & Studies***,** vol. 42, no. 3 (September 2006), pp. 203-225

Lachowski, Zdzislaw, Foreign Military Bases in Eurasia, SIPRI Policy Paper No. 18 (2007)

Layne, Christopher, «The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment», *International Security*, Vol. 31, No. 2 (Fall 2006), pp. 7–41

Layne, Christopher, «The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise», *International Security*, Vol. 17, No. 4. (Spring, 1993), pp. 5-51

Lebow, Richard Ned and Kelly, Robert, «Thucydides and hegemony: Athens and the United States», *Review of International Studies* , 27 (2001), pp 593–609

Lieber, Keir A. and Press, Daryl G., «The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy», *International Security,* Vol. 30, No. 4 (Spring 2006), pp. 7–44

Link, Werner, *Ohne Akzeptanz keine Hegemonie: Der Irak-Konflikt als historische Wegscheide*, Ανάκτηση 27/11/2007 από http://www.politik.uni-koeln.de/Texte/Irak-Konflikt.pdf

Lynch, Dov, *Russian peacekeeping strategies in the CIS: the cases of Moldova, Georgia and Tajikistan* (London: Macmilla, 2000), pp. 96-104

Mackinlay, Lohn and Cross, Peter, (eds.), *Regional peacekeepers: the paradox of Russian peacekeeping* (Tokyo: United Nations University Press, 2003)

Mahnovski, Sergej, Akramov, Kamil and Karasik, Theodore, *Economic Dimensions of Security in Central Asia* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006)

Maksutov, Ruslan. «The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective»,A SIPRI Project Paper, Stockholm International Peace Research Institute. 2006

Malashenko, Aleksei, «Russia and Turkmenistan», *Russian Analytical Digest*, No. 29, 16 Οκτωβρίου 2007

Mansfield, Edward D., «Concentration, Polarity, and the Distribution of Power», *International Studies Quarterly*, vol. 37, No. 1. (March 1993), pp. 105-128

Marat, Erica, «Soviet Military Legacy and Regional Security Cooperation in Central Asia», *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 5, No. 1 (2007) pp. 83-114

Marten, Kimberly, «Central Asia: Military Modernization and the Great Game» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06 : military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005)

Mearsheimer, John J., The tragedy of Great Power politics (New York : Norton, 2001)

Medeiros, Evan S., «Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability», *The Washington Quarterly*, vol.29, No. 1 (Winter 2005-06) pp. 145–167

Menon, Rajan, «In the Shadow of the Bear: Security in Post-Soviet Central Asia», *International Security*, Vol. 20, No. 1. (Summer, 1995), pp. 149-181

Micklin, Philip. *Managing Water in Central Asia* (RIIA: London, 2000)

Miller, Steven E. and Trenin, Dmitriĭ., *The Russian military: power and policy* (Cambridge, Mass. : American Academy of Arts and Sciences, 2004)

Misra, Amalendu, «Shanghai 5 and the emerging alliance in Central Asia: the closed society and its enemies», *Central Asian Survey* 20(3), (2001), σσ. 305–321

Moroney, Jennifer D.P., «Building Security in Central Asia: a Multilateral Perspective» στο Burghart, Daniel L. and Sabonis-Helf, Theresa, (Eds.) *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century*, (Washington: NDU Press, July 2004) pp. 341-360

Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., *The Unipolar World: An unbalanced future* (New York: Palgrave Macmillan, 2007)

Olcott, Martha Brill, *Central Asia's new states : independence, foreign policy, and regional security* (Washington, D.C. : United States Institute of Peace Press, 1996)

Paul, T.V. and Hall, John A. (eds.), *International Order and the Future of World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999)

Paul, T.V., «Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy», *International Security*, Vol. 30, No. 1 (Summer 2005), pp. 46–71

Perkins, Dwight, «China's Economic Growth: Implications for the Defense Budget» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia 2005-06 : military modernization in an era of uncertainty*, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005)

Peyrouse, Sébastien, *Economic Aspects of the Chinese–Central Asia Rapprochement* (Stockholm-Nacka: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2007)

Pilat, Joseph F., «Reassessing Security Assurances in a Unipolar World», *The Washington Quarterly*, vol. 28, No. 2 (Spring 2005) pp. 159–170

Pomfret, Richard, *The Central Asian Economies since Independence* (Princeton: Princeton University Press, 2006)

Posen, Barry R., «Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony», *International Security*, Vol. 28, No. 1 (Summer 2003), pp. 5–46

Press-Barnathan, Galia, «Managing the Hegemon: NATO under Unipolarity», *Security Studies*, vol. 15, no. 2 (April–June 2006) pp. 271–309

Ruhle, Michael, "NATO after Prague: Learning the Lessons of 9/11", *Parameters*, (Summer 2003)

Shambaugh, David, «China's Military Modernization: Making Steady and Surprising Progress» στο Tellis, Ashley J. and Wills, Michael (eds.), *Strategic Asia*

2005-06: military modernization in an era of uncertainty, (Seattle, WA and Washington, DC: The National Bureau of Asian Research, 2005)

Spechler, Martin C., «Regional Cooperation in Central Asia: Promises and More Promises», *The Fletcher Journal of Development Studies*, vol. XVI (2000) pp.1-10

Stuart Horsman, "Water in Central Asia", Roy Allison, Lena Jonson (Eds.), *Central Asian Security: The New International Context.* (London. RIIA. 2001)

Swanstrom, Niklas, «China and Central Asia: a new Great Game or traditional vassal relations?», *Journal of Contemporary China,* 14, 45, (November 2005), pp. 569–584

Taaffe, Robert N., «Transportation and Regional Specialization: The Example of Soviet Central Asia», *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 52, Issue 1 (March 1962) , pp 80 – 98

Tertrais, Bruno, «The Changing Nature of Military Alliances», *The Washington Quarterly*, vol.27, No. 2 (Spring 2004) pp. 135–150

The International Institute for Strategic Studies, «Russia», *The Military Balance*, Volume 107, Issue 1, (February 2007), pp. 187-206

Thompson, William R., «The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory», *International Studies Quarterly*, Vol. 17, No. 1. (Mar., 1973), pp. 89-117

Trenin, Dmitri, Russian-Chinese Relations: A Study in Contemporary Geopolitics, Ανάκτηση 11/2007 από http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/03_jb00_46.pdf

Trofimov, Dmitry, «Russia and the United States in Central Asia: problems, prospects and interests», *Central Asia and the Caucasus*, vol. 19, no 1, (2003)

Trofimov, Dmitry. "Russian Foreign Policy Objectives in Central Asia," *The International Institute for Strategic Studies*: Russian Regional Perspective, Vol. 1, Issue 2, pp. 14-16

Troitskiy, Mikhail, «Institutionalizing U.S.–Russian Cooperation in Central Eurasia», Kennan Institute Occasional Papers No. 293 (2006)

Waltz, Kenneth N., «Intimations of Multipolarity» στο Birthe Hansen & Bertel Heurlin (eds), *The New World Order* (London: Macmillan,2000) pp. 1-18

Waltz, Kenneth N., «Structural Realism after the Cold War», *International Security*, vol. 25, No. 1. (Summer 2000), pp. 5-41

Waltz, Kenneth N., «The Emerging Structure of International Politics», *International Security*, vol. 18, No. 2. (Fall, 1993), pp. 44-79

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics.* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1979)

Weinstein, Adam, «Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organisation», *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, (Winter/ Spring 2007), pp. 167-180

Weller, Marc, «The US, Iraq and the Use of Force in a Unipolar World», Survival, vol. 41, No. 4 (Winter 1999-2000), pp. 81-100

Weltman, John J., «Managing Nuclear Multipolarity», *International Security*, vol. 6, No. 3. (Winter, 1981-1982), pp. 182-194

Wilkinson, David, «Unipolarity without Hegemony», *International Studies Review* vol. 1, No. 2 (1999), pp 141—72

Wohlforth, William C., «Realism and the End of the Cold War», *International Security*, vol. 19, No. 3. (Winter, 1994-1995), pp. 91-129

Wohlforth, William C., «The Stability of a Unipolar World», *International Security*, vol. 24, No. 1. (Summer 1999), pp. 5-41

Wolf, Charles, Jr. and Lang, Thomas, *Russia's Economy Signs of Progress and Retreat on the Transitional Road* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006)

Xiangli, Sun, *China's Nuclear Strategy*, Ανάκτηση 11/2007 από http://www.chinasecurity.us/index.php?option=com_content&view=article&id=256

Zardykhan, Zharmukhamed, «Kazakhstan and Central Asia: regional perspectives», *Central Asian Survey* Vol. 21, No. 2, (2002) pp.167–183